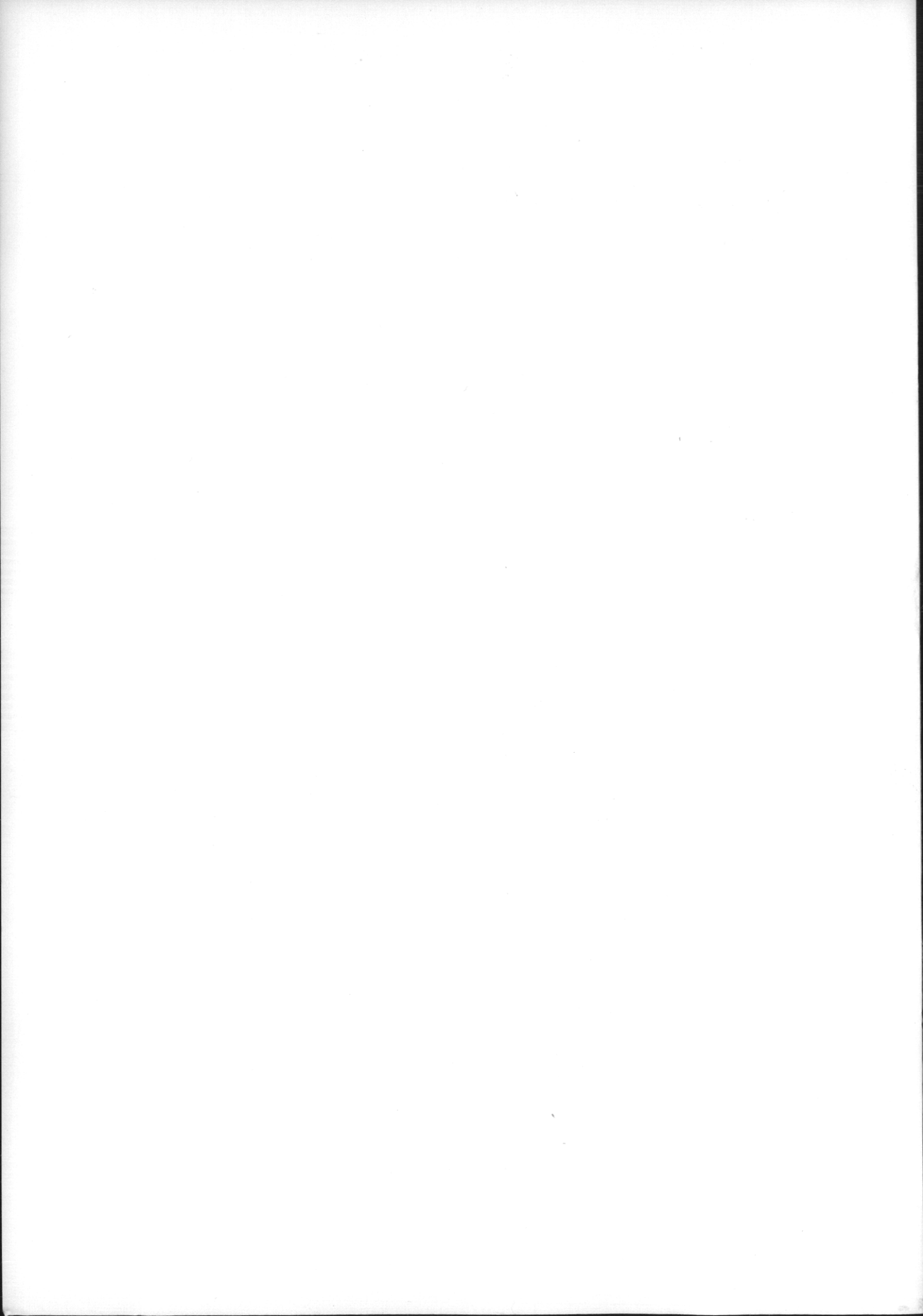

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1961

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1962

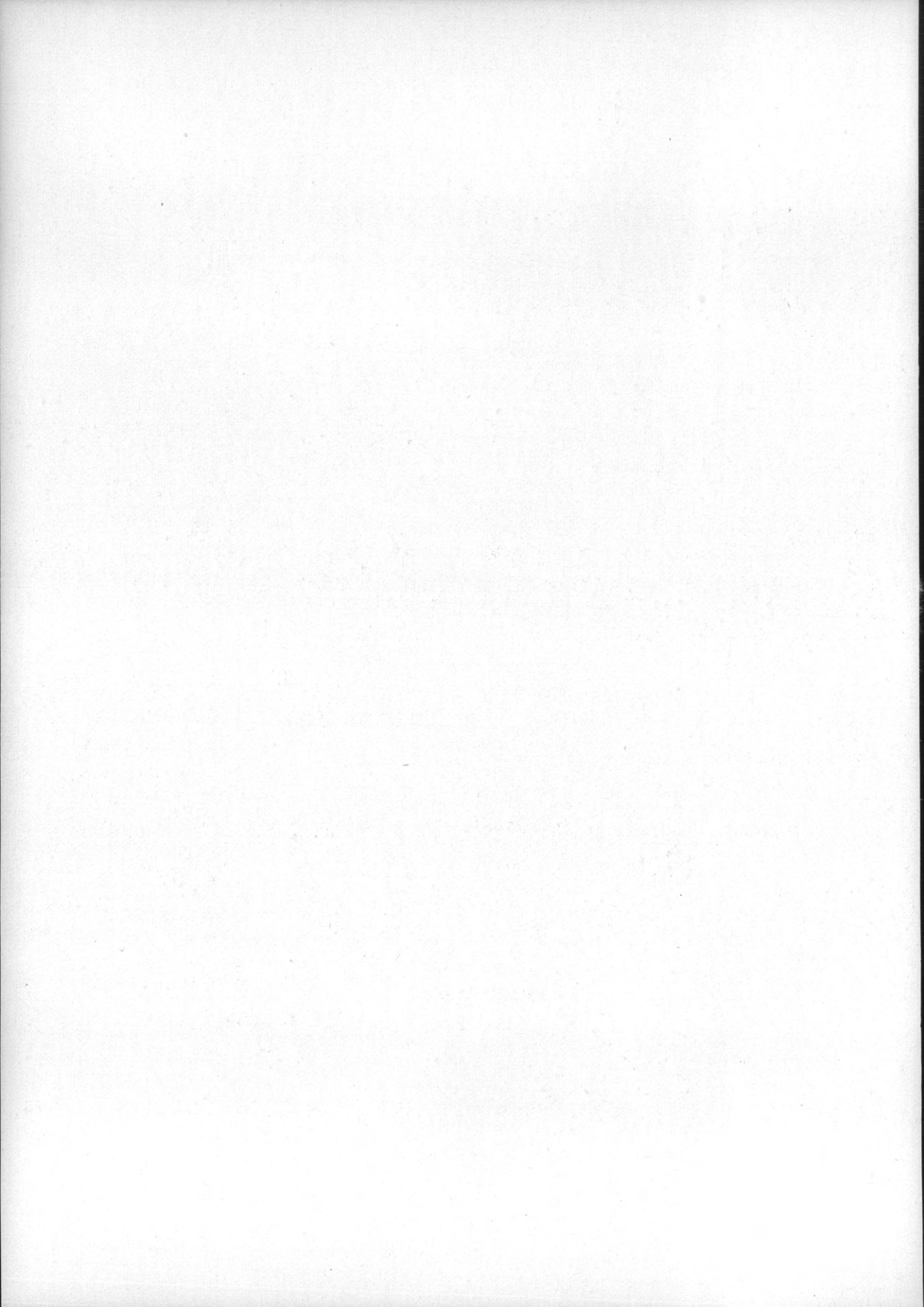
ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1961

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1962

Τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συντελεσθὲν κατὰ τὸ 1961 ἔργον θὰ περιλάβωμεν καὶ ἐφέτος εἰς τὰ ἐξῆς κεφάλαια: Α) Ἀνασκαφαί, Β) Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων, Γ) Ἀνεγερσις καὶ ἐπέκτασις Μουσείων, Δ) Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ ἀκινήτων καὶ Ε) Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δρᾶσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΑΘΗΝΑΙ. Ἀκαδημία Πλάτωνος.

Διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Σταυροπούλλου συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἐντὸς τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Δημοσίου ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι τῆς Ἀκαδημίας, τὸ μὲν ἐσωτερικῶς τοῦ «Ἰππάρχου τειχίου» τὸ δὲ ὑπὸ τὴν Ἱερὰν Οἰκίαν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων.

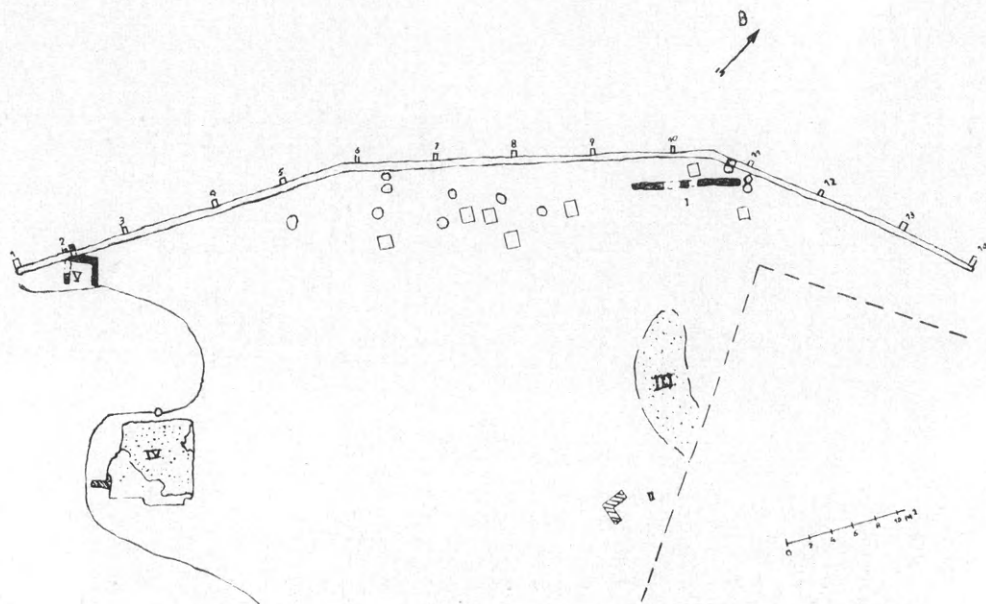
Ἐντὸς τοῦ τειχίου ὠλοκληρώθη ἡ ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος φθινοπώρου ἀρξαμένη διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων ἐξερεύνησις εἰς βάθος τοῦ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του ἀποκαλυφθέντος ἐνταῦθα ἀρχαίου στρώματος τοῦ 5^{ου}-4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἐκ τῆς ὁποίας διεπιστώθη, ὅτι τὸ παρὰ τὸ τειχίον τμήμα εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς νεκροταφεῖον ἀπὸ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Τὸ μέρος τοῦτο ἀνεσκάφη καὶ ἠρευνήθη πλήρως. Ἀπεκαλύφθησαν ἀρκετοὶ καὶ ἐνδιαφέροντες τάφοι, καταλαμβάνοντες, ὡς φαίνεται καὶ ἐν τῷ τοπογραφικῷ διαγράμματι (εἰκ. 1), τὴν μεταξὺ τοῦ σημείου, ἔνθα ἡ 5^η ἀντηρὶς τοῦ τειχίου καὶ τῶν λειψάνων τοῦ «Γραμματοδιδασκαλείου» ἔκτασιν, μήκους μὲν 40 μ., πλάτους δὲ 5-10 μ.

Πρόκειται περὶ κεκαυμένων γενικῶς νεκρῶν, γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων. Οὗτοι—ἐξαιρέσει μόνον δύο—ἀνήκουν εἰς παιδία, ἅτινα, καέντα ἐπὶ παρακειμένης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πυρᾶς, ἐτέθησαν ἐντὸς ἀμφορέων καὶ πίθων. Τὰ ταφικὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἀποτεθειμένα εἰς ὀρύγματα κεκλιμένα, καλῶς πωματισμένα διὰ λιθίνης,

συνήθως, πλακός, ἔφερον δὲ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κτερισματικὰ ἀγγεῖα. Ὁ προσανατολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἀπὸ Ν. πρὸς Β.

Ἡ ἔρευνα τῆς εἰρημένης συστάδος ἔληξε μὲ τὴν ἀποκάλυψιν ἐφέτος ἐνὸς ἀκόμη τεφροδόχου πίθου, ὅστις ἔκειτο βορειῶς τοῦ «Γραμματοδιδασκαλείου», εἰς βάθος 0.75 μ. ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τοῦ τειχίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.72 μ. ἀπ' αὐτοῦ. Εὐρέθη τεθραυ-

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος 1961 (ἐντὸς τοῦ «Ἰππάρχου τειχίου»).

σμένος, ἀλλὰ πλήρης καὶ τεθειμένος ὀριζοντίως ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἐντὸς λάκκου, ἔνθα καὶ τὸ διὰ μεγάλης λιθίνης πλακὸς ἐσφραγισμένον στόμιόν του. Ἔχει ὕψος 0.70 μ. καὶ περιεῖχε δύο οἰνοχοῖσας (ὑψ. 0.10 καὶ 0.075 μ.) καὶ σκυφάριον.

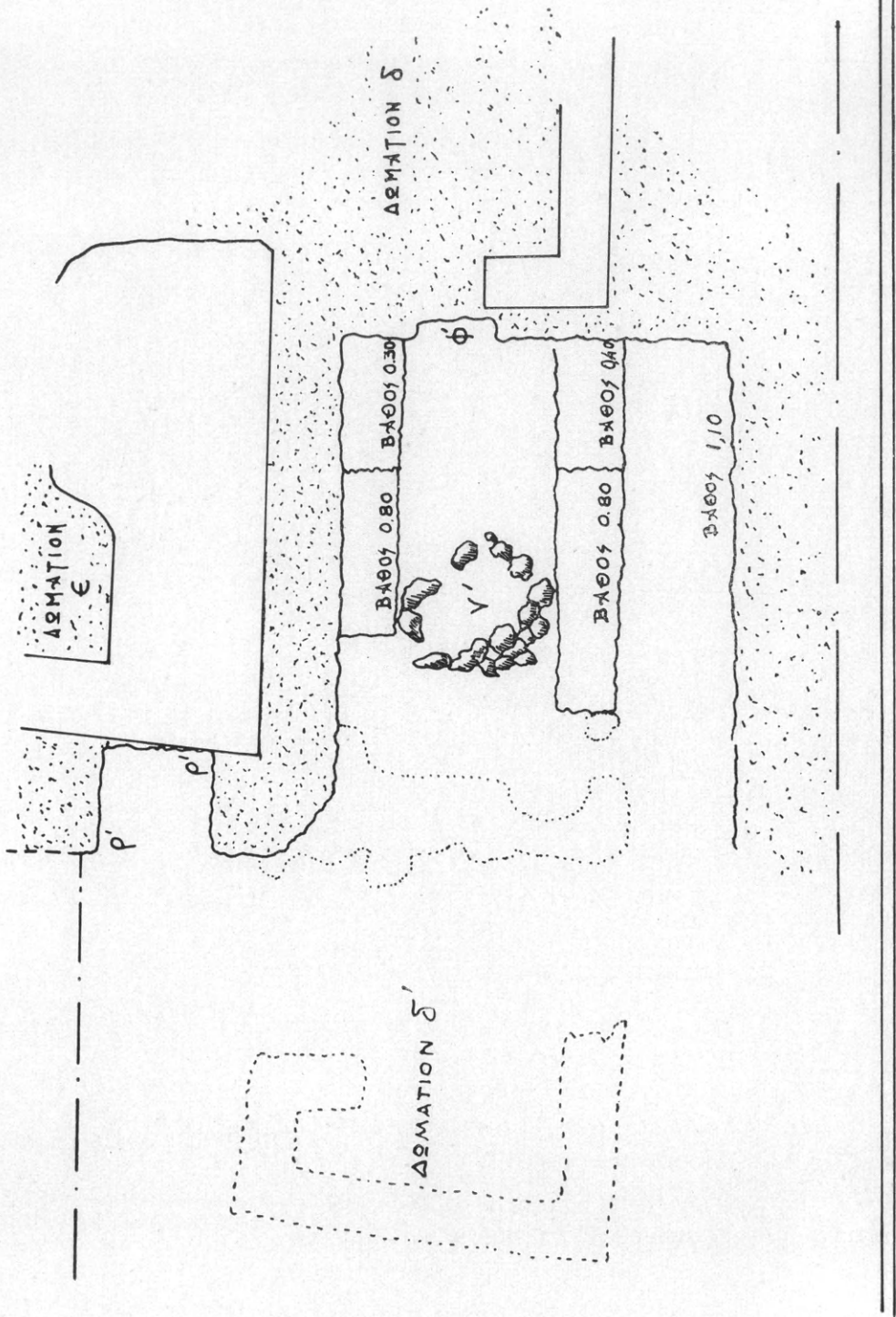
Γενικώτερον, ὡς πρὸς τὸν ἐντὸς τοῦ τειχίου χῶρον, διὰ τῶν διανοιχθεισῶν τάφρων, διεπιστώθη ὅτι 1) τὸ φυσικὸν ἔδαφος καλύπτεται ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ ἀφθόνων, σχετικῶς, γεωμετρικῶν ὀστράκων (βλ. Ἔργον 1959, σ. 7), εὐρίσκεται εἰς βάθος 1.40-1.50 μ., ὅπου καὶ τὸ δάπεδον τοῦ ὑπὸ τὸ τειχίον γεωμετρικοῦ κτίσματος (βλ. τοπογρ. διάγραμμα V) καὶ παρουσιάζει κλίσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΑ. καὶ 2) ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦ 3^{ου}-4^{ου} π.Χ. αἰ. ὑπάρχει ἡ γνωστὴ πλέον

εἰς ἡμᾶς, ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ὅλης περιοχῆς, ἐξ ἄμμου καὶ ἄμμοχαλίκων παχεῖα (1.20 μ.) πρόσχωσις τοῦ Κηφισοῦ, ἡ γενομένη πιθανώτατα τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἰς ἣν καὶ ὀφείλονται τὰ ἐνταῦθα ἀποκαλυφθέντα (βλ. τοπογρ. διάγραμμα III) καὶ κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας, μετὰ σχετικὴν ἔρευναν, διαλυθέντα λείψανα.

Εἰκ. 2. Πλίνθινα κτίσματα τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας. Ἡ εἰς τὸ διαμέρισμα δ ἀνοιχθεῖσα τετράγωνος τάφρος μετὰ τὴν ἐντὸς αὐτῆς παλαιότεραν γεωμετρικὴν θυρίαν.

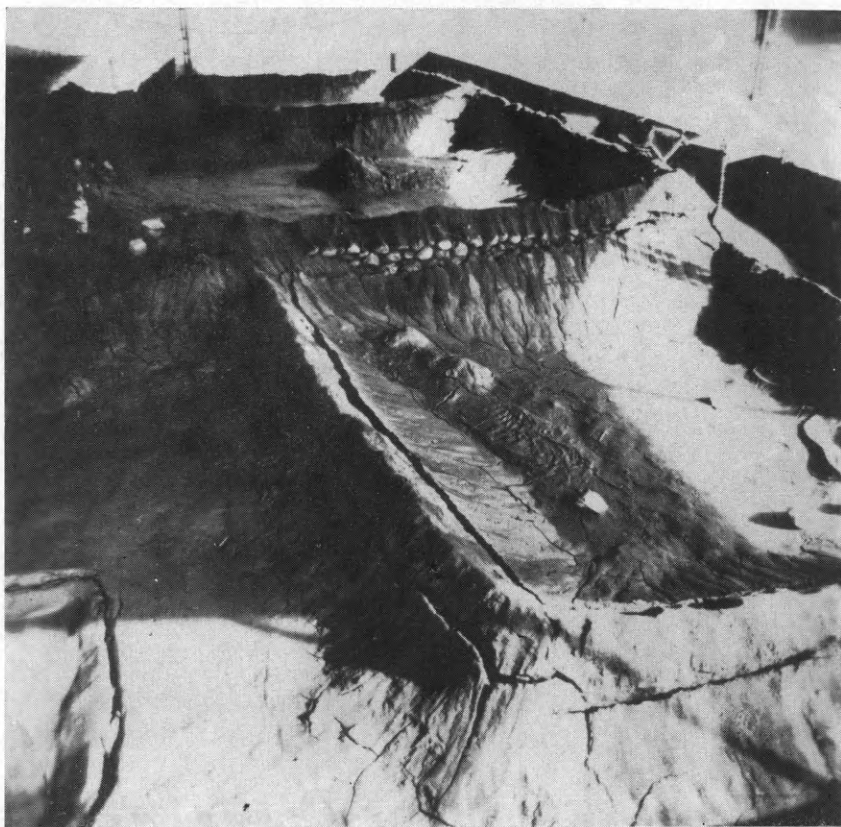
Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ τομέως τούτου διὰ τῆς ἐπιχώσεως τῶν τάφρων καὶ τῆς παρὰ τὸ τειχίον ἀνασκαφείσης ἐκτάσεως καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ἐπὶ πλέον χωμάτων, αἱ ἐργασίαι συνεχίσθησαν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς ὑπὸ τὸ στέγαστρον Ἱερᾶς Οἰκίας. Συγκεκριμένως ἀνεσκάφησαν καὶ ἠρευνήθησαν εἰς βάθος τὰ διαμερίσματα δ' καὶ δ (εἰκ. 3). Εἰς ἀμφοτέρω καὶ εἰς τὸ αὐτὸ βάθος (0.30 μ. ἀπὸ τοῦ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς δημιουργηθέντος δαπέδου τοῦ κτίσματος τούτου) συνηντήθη ἀνὰ μία πλὴν ἐκτεταμένη θυρία (εἰκ. 2), πάχους 0.25 μ., ἀποτελουμένη ἐκ τέφρας, ἐκ τῆς ὁποίας συνελέγησαν ἀρχετὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα, μετὰ ἢ ἄνευ διακόσμου, σκύφου,

Ν' ΟΙ ΝΗΟ Τ'Η Π'ΡΗ Α'ΦΑΝΤΕΣ ΛΙΘΟΙ

Εἰκ. 3. Ἡ Ἱερὰ Οἰκία. Μορφή ἀνασκαπτομένου σημείου μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν.

ὄστᾱ ζῳῶν, μικρὸς χαλκοῦς ἥλος κλπ. Αἱ θυσίαι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ διὰ δοκιμαστικῆς τομῆς ἐν τῷ διαμερίσματι δ ἀποκαλυφθέν (βλ. Ἔργον 1958, σ. 7) πέμπτον εἰς βᾶθος στρωῶμα τῶν ἐπαλλήλων θυσιῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ δύο συνεχίζονται μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Α. καὶ κάτωθι τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ

Εἰκ. 4. Ἡ κατάσταση τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας μετὰ τὴν θεομηνίαν τῆς 6ης Ν/βρίου 1961.

ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ διαμερίσματος δ, ἤτοι ἢ τοῦ δ' ἐπεκτείνεται ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ δ, ἢ τούτου δὲ πάλιν ἐντὸς τοῦ διαδρόμου, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχικῶς αἱ θυσίαι ἐτελοῦντο εἰς ἀνοικτὸν χώρον καὶ ὅτι τὰ διαμερίσματα κατεσκευάσθησαν μεταγενεστέρως.

Εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ διαμερίσματος δ' (εἰς βᾶθος 1.10-1.30 μ., λόγῳ τῆς κεκλιμένης ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ) ἀπεκαλύφθη περὶ τὸ μέσον μὲν ἢ ἐπισημανθεῖσα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (Ἔργον 1960, 6, 8) λιθίνη θεμελίωσις, ἀποτελοῦσα προφανῶς

συνέχειαν τῶν κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ προστατευτικοῦ περιβόλου ἐλθόντων εἰς φῶς τοιχαρίων, πρὸς ἀνατολὰς δὲ αὐτοῦ καὶ κάτωθι ἀκριβῶς τοῦ ὑπὸ τῆς μεγάλης θυσίας καταλαμβανομένου χώρου ἄλλα λείψανα μὲ λιθάρια κυκλοτεροῦς διατεταγμένα (εἰκ. 3).

Τὰ ὡς ἄνω, ἀποκαλυφθέντα τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνα-

Εἰκ. 5. Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας μετὰ τὴν θεομηγίαν τοῦ Ν/βρίου 1961.

σκαφῆς, δὲν ἠρευνήθησαν περαιτέρω. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ εἶναι μεγίστης σημασίας καὶ νὰ συνδέωνται, οὐχὶ ἀμέσως ἀλλ' ἐμμέσως, μὲ τὴν τόσον ἐνδιαφέρουσαν Ἱερὰν Οἰκίαν. Τοῦτο δέ, διὰ τοὺς κάτωθι λόγους: 1) Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε σκαφῆς ἢ ἐκ λιθαρίων θεμελίωσις τῶν τοίχων παρουσιάζεται εἰς τὸ διαμέρισμα β, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ μερικῇ. 2) Εἰς τὸν ὑπὸ τὰς θυσίας τῶν διαμερισμάτων δ' καὶ δ χώρον ἐσημειώθη ἐφέτος παντελῆς ἔλλειψις ὄστράκων.

3) Τὰ ἐντὸς τοῦ δ' ἀποκαλυφθέντα τοιχάρια εὐρίσκονται εἰς τὸ ἐπίπεδον, ἐφ' οὗ καὶ ἡ ΠΕ οἰκία τοῦ Ἀκαδήμου.

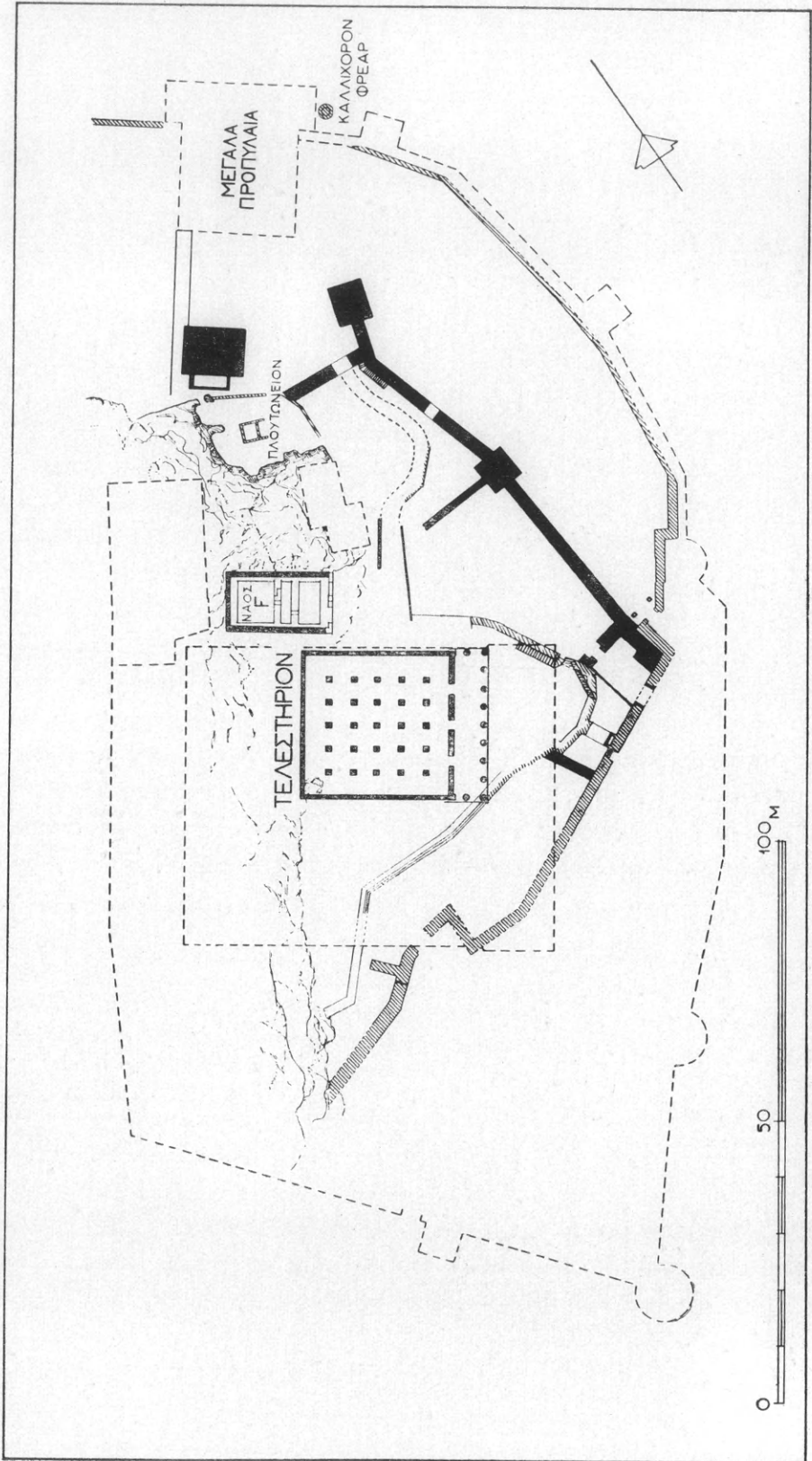
Ἐνταῦθα σημειοῦμεν, ὅτι ἡ ἐφετινὴ θεομηνία τῆς 6^{ης} Νοεμβρίου ἐπροξένησε ζημίας εἰς τοὺς ἀνεσκαμμένους χώρους τῆς Ἀκαδημίας, οἵτινες μετεβλήθησαν εἰς πραγματικὰς λίμνας. Σημαντικώτατα ἐπλήγη ἡ Ἱερὰ Οἰκία, ἐκ τῆς ἐπὶ τριήμερον παραμονῆς τῆς ἐντὸς τῶν ὑδάτων. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς, καὶ εἰδικώτερον τὸ νότιον τμημά της, σχεδὸν ἐπολτοποιήθη (εἰκ. 4 καὶ 5). Πάντως, θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνακατασκευὴ της, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχόντων, εὐτυχῶς, στοιχείων (σχεδίων, φωτογραφιῶν κλπ.).

Τέλος, παραλλήλως πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ ἑνὸς ἄλλου φρεάτος, τῆς κατηγορίας τῶν φερόντων πηλίην ἐπένδυσιν, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν διάλυσιν τοῦ εἰς ἀπόστασιν 8 μ. ἀνατολικῶς αὐτοῦ παραμείναντος «μάρτυρος» ὕψους σχεδὸν 2.50 μ. (βλ. Ἔργον 1960, σ. 9 εἰκ. 7). Τῆς ἐπενδύσεώς του, κατεστραμμένης κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος μέχρι βάθους 2 μ., ἐκαθαρίσθησαν ἤδη πέντε δακτύλιοι. Ἡ ἔρευνα τούτου, ἔχοντας τὰς διαστάσεις τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς Βορρᾶν ἐν τῷ ἀγροκτήματι μας ἐτέρου ἀποκαλυφθέντος, ἀπέδωκεν ἤδη χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια.

Τὴν ἀνεύρεσιν τόσων φρεάτων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ὧν τὰ τέσσαρα μάλιστα μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως, εἰς μίαν περιορισμένην σχετικῶς περιοχὴν, θεωρεῖ ὁ ἀνασκάπτων ὡς ἔνδειξιν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας.

2. ΕΛΕΥΣΙΣ. Ἱερὸν.

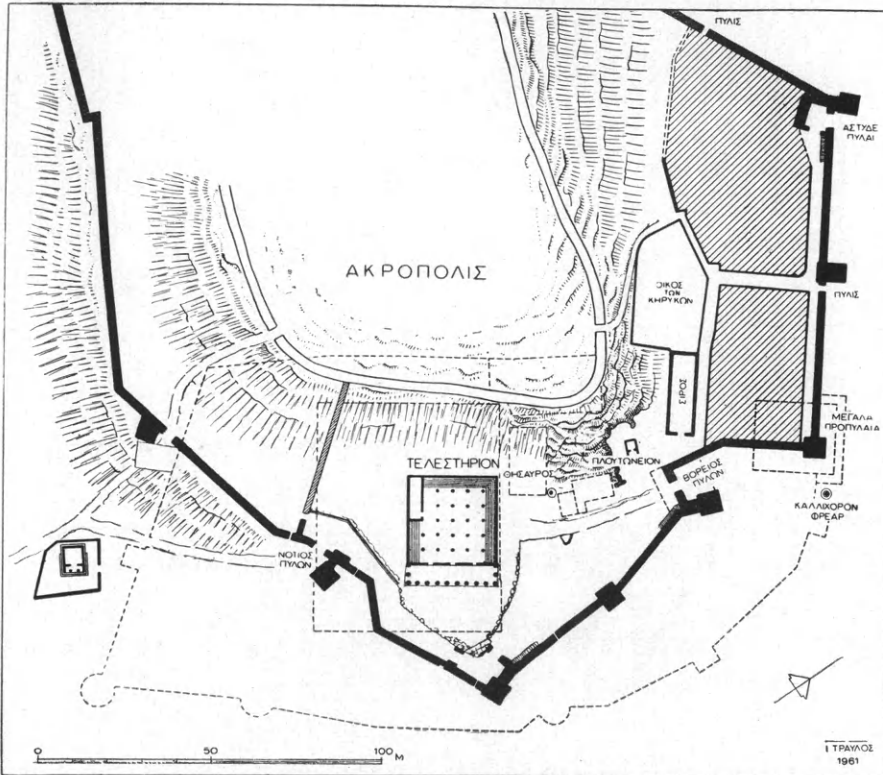
Αἱ ἐν Ἐλευσίनि ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1961 διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων ἐκτεταμένον χώρον, ὅστις, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν προσφάτων ἐρευνῶν, ἀπετέλει ὄχι μόνον συνέχειαν ἀλλὰ καὶ ἀναπόσπαστον τμημα τοῦ Ἱεροῦ, περιβαλλόμενον καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Πεισιστρατείου τείχους. Τὸ τμημα ὅμως τοῦτο τοῦ Ἱεροῦ ἐχρησιμοποιήθη μόνον μέχρι τοῦ 3^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε λόγοι μεγαλυτέρας ἀσφαλείας ἐπέβαλον τὸν περιορισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ Ἱεροῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην μέχρι τῆς γραμμῆς τῶν Μεγάλων

Είχ. 6. Τὸ Ἱερόν τῆς Ἐλευσίνης κατὰ τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους (κατὰ F. Noack, 1928).

Προπυλαίων και συνεπῶς τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἐν λόγῳ χώρου.

Ἄκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἦτοι μεταξύ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων καὶ τοῦ βράχου τῆς ἀκροπόλεως, παρὰ τὸ Πλουτώνειον, ἀνηγέρθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεριανοῦ (253-260 μ.Χ.) νέον ἰσχυρότατον τεῖχος. Τὸ τεῖχος αὐτὸ παρέσυρε

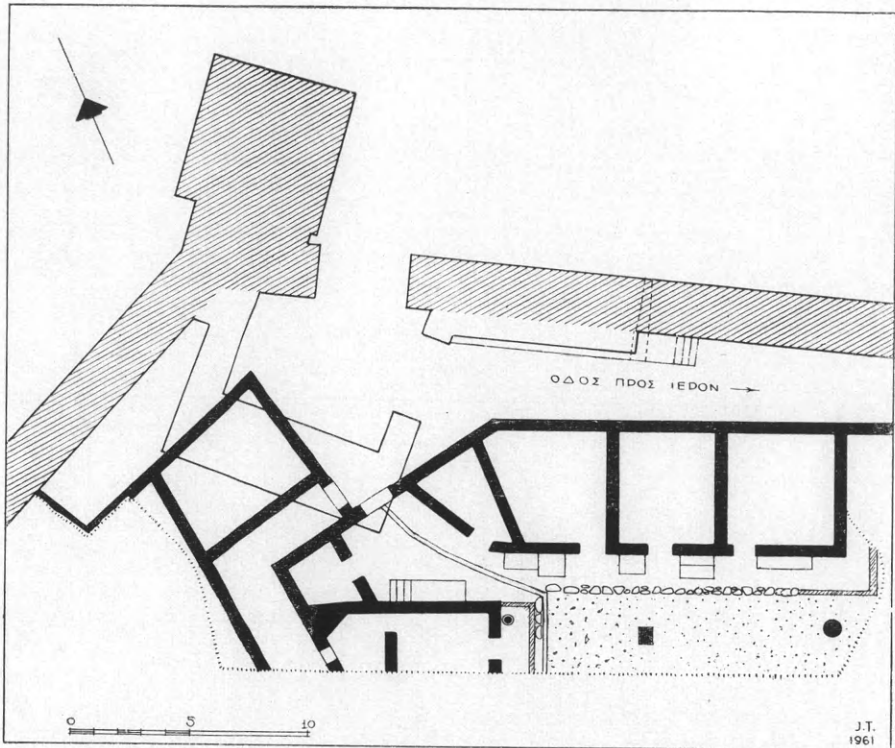

Εἰκ. 7. Τὸ Ἱερόν τῆς Ἐλευσίνος κατὰ τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους (κατὰ Ἰ. Τραυλόν, 1961).

τοὺς παλαιότερους ἐρευνητὰς τῆς Ἐλευσίνος νὰ πιστεύσουν ὅτι ἀπὸ τοὺς Πεισιστρατεῖους ἀκόμη χρόνους ἐτερματίζετο ἐδῶ τὸ Ἱερόν. Ὁ ΝΟΑСК μάλιστα εἰς τὸ βιβλίον του δημοσιεύει καὶ σχετικὸν σχέδιον, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου παρουσιάζομεν καὶ ἐνταῦθα (εἰκ. 6), ἐξ οὗ προκύπτει σαφῶς ἡ ἐν γένει ἐπικρατοῦσα τότε γνώμη περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους. Ἡ πραγματικὴ μορφή καὶ ἔκτασις τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φαίνεται εἰς τὸ συνταχθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρευνῶν τοῦ

κ. Ἰ. Τραυλοῦ καὶ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα σχέδιον τοῦ χώρου τοῦ Ἱεροῦ (εἰκ. 7).

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰς τὰς ὁποίας καὶ πάλιν μετέσχεν ὡς βοηθὸς ἡ ἀρχαιολόγος κ. Μ. Ἀναγνωστοπούλου, ἐγένοντο ἀκριβῶς εἰς τὸ νέον τοῦτο τμήμα τοῦ Ἱεροῦ καὶ

Εἰκ. 8. Τὸ ἀποκαλυφθὲν πλησίον τῶν Ἄστυδε πυλῶν οἰκοδόμημα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

συγκεκριμένως πλησίον τῶν Ἄστυδε πυλῶν, ἔνθα ἀνεσκάφη ἔκτασις 28×12 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη τμήμα μεγάλου οἰκοδομήματος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Τὸ οἰκοδόμημα αὐτό (εἰκ. 8) καλύπτει ἐν μέρει τὴν αὐλὴν τῶν Ἄστυδε πυλῶν, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχεν ἤδη ἐγκαταλειφθῆ ὁμοῦ μετὰ τῆς δευτέρας ἐσωτερικῆς πύλης, τὸ κατώφλιον τῆς ὁποίας εὐρέθη ἐντετειχισμένον εἰς τοῖχον εὐρισκόμενον παραπλεύρως. Οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ τὰ δὲ δωμάτιά του ἦσαν διατεταγμένα περίξ μιᾶς μεγάλης αὐ-

λῆς. Τούτων ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρα τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ πέντε τῆς δυτικῆς.

Ἡ ἀνασκαφείσα μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ οἰκοδομήματος ἐπίχωσης βάθους 2 μ. ἀποτελεῖται ἐκ διαλελυμένων ὠμῶν πλίνθων προερχομένων ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τῶν τοίχων τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου, ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτῆς δὲ ἀνευρεθέντων ἀγγείων καὶ νομισμάτων ἀποδεικνύεται ὅτι αὕτη ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 3^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

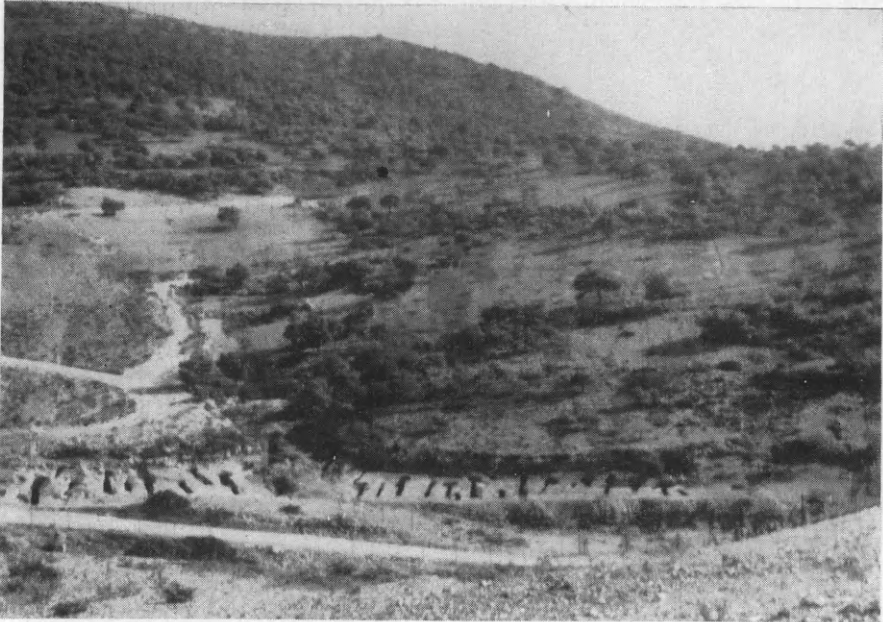
Ἡ εἰς μεγαλύτερον βάθος συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν δὲν ἐκρίθη σκόπιμος ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸ δηλαδὴ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς ἀποκαλύψεως ὀλοκλήρου τοῦ διαγράμματος τοῦ κτηρίου. Πάντως ἤρχισαν ἤδη νὰ παρουσιάζωνται διάφοροι παλαιότεροι τοῖχοι, τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὑπάρχει δὲ ἐλπίς μὲ τὴν εἰς βάθος συνέχισιν τῶν ἀνασκαφῶν νὰ ἀποκαλυφθῶσι, καὶ μάλιστα εἰς καλὴν κατάστασιν, τὰ παλαιότερα οἰκοδομήματα.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτηρίου εἶναι πρόωρον νὰ ταυτισθῇ πρὸς ἓν τῶν μνημονευομένων εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς λογοδοσίας τῶν ἐπιστατῶν τῆς Ἐλευσίνος, ὡς ὅμως προκύπτει ἐκ τῆς κατόψεως αὐτοῦ, πιθανῶς πρόκειται περὶ μιᾶς οἰκίας τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ. Ὑπὲρ τοῦ χαρακτηρισμοῦ δὲ τούτου συνηγορεῖ ἡ ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἀνεύρεσις δύο βωμῶν καὶ ἄλλων κινητῶν εὐρημάτων ὑποδηλούντων τὸν λατρευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ οἰκοδομήματος.

3. ΠΕΡΑΤΗ (Πόρτο-Ράφτη).

Διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Σπ. Ἰακωβίδου ἀνεσκάφη ἐφέτος τὸ πρὸς Α. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου τῆς Περαιτῆς, τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν θάλασσαν εὐρισκόμενον. Εἰς τὴν περιορισμένης σχετικῶς ἐκτάσεως ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν ἀπεκαλύφθησαν συνολικῶς 21 ἀσύλητοι καὶ 10 συλημένοι τάφοι, πυκνότατα διατεταγμένοι, ὅλοι θαλαμοειδεῖς (εἰκ. 9). Ἐξ αὐτῶν, ὁ 111, τοῦ ὁποίου ἡ θόλος εἶχε βυθισθῆ ὀλίγον μετὰ τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν του, εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐπανειλημμένως διὰ ταφὰς ἀποτεθείσας εἰς 5 ἐπάλληλα στρώματα. Τρεῖς ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν κτερισμένα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει

τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν εὗρημάτων, ἔνδεχομένως δὲ καὶ τὸν ὡς ἐκ τούτου καθορισμὸν τεκμηρίων διὰ τὴν διαδοχὴν τῶν γε-

Εἰκ. 9. Τὸ τοπίον τῆς ἀνασκαφῆς.

ραμεικῶν φάσεων τοῦ ΥΕ IIIγ, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάγονται ταῦτα. Ἄλλος, ὁ 131, εὗρέθη ἔχων δύο εἰσόδους φραγμένας διὰ λιθοδο-

Εἰκ. 10. Ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς Περαιτῆς.

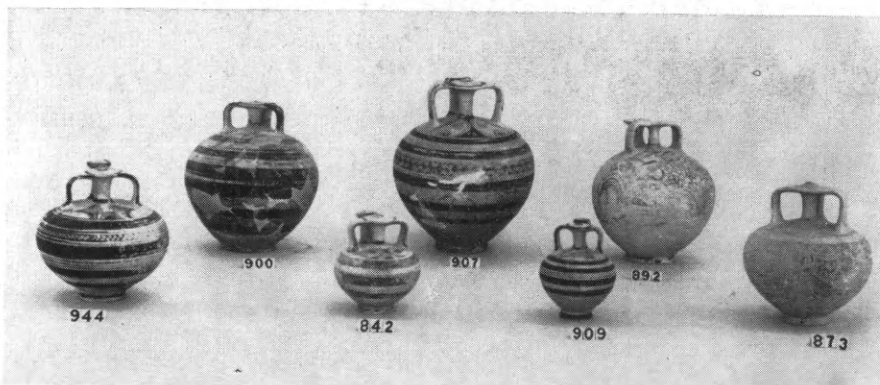
μῆς καὶ δύο χωριστοὺς δρόμους, τῆς ἰδιομορφίας του ταύτης ὀφειλομένης, καθὼς ἀπέδειξαν αἱ ἀνασκαφικαὶ παρατηρήσεις, εἰς τὸ ὅτι

τὸ ὑπέρθυρον τῆς πρώτης κατέρρευσεν, ἐνόσω ὁ τάφος ἐχρησιμο-
ποιεῖτο, τοῦτο δὲ ὑπεχρέωσε τοὺς χρησιμοποιοῦντας τὸν τάφον νὰ

Εἰκ. 11. Ἄγγειον μὲ εἰδώλια θρηνηοδῶν ἐκ τοῦ τάφου 111α.

ἀνοιξοῦν τὸν δεύτερον δρόμον καὶ τὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς αὐτὸν

Εἰκ. 12. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς τῆς ἀνασκαφῆς Περαιτῆς.

εἴσοδον ἀποφεύγοντες οὕτω τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα
ἀθίκτου τάφου.

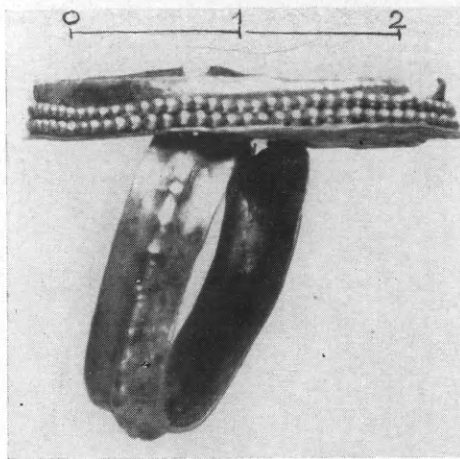
Μία ακόμη περίπτωση καύσεως εὑρέθη εἰς τὸν τάφον 122. Τὰ κεκαυμένα ὄστᾶ εἶχον ἀποτεθῆ ἀκτέριστα ἐντὸς ρηχοῦ λάκκου.

Τὰ εὑρεθέντα ἐφέτος 157 ἀγγεῖα ἀνήκουν ὡς πρὸς τὰ σχήματα καὶ τὴν διακόσμησίν των εἰς τὰς ἐκ τῶν προηγουμένων ἐτῶν

Εἰκ. 13. Ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς Περατῆς.

ἤδη γνωστὰς κατηγορίας, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικαὶ ἐξαιρέσεις, περὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος. Οὕτω, εὑρέθη

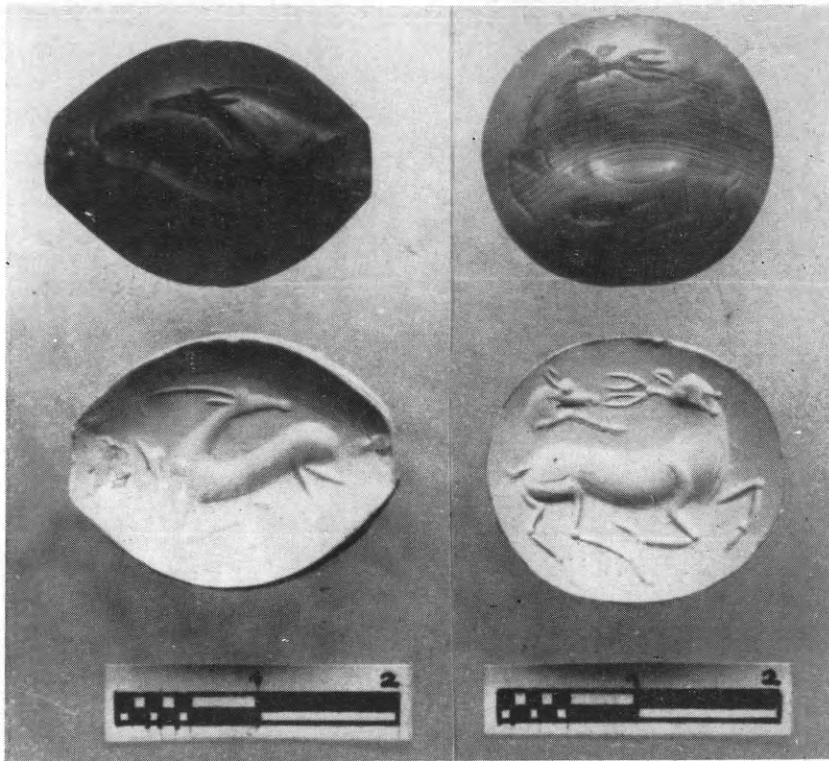

Εἰκ. 14. Χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ τάφου Σ51.

ἐντὸς τοῦ τάφου 122 κέρνος (εἰκ. 10, ἀρ. 866), ὁ δὲ τάφος 111α περιεῖχεν ἀγγεῖον συνοδεῦον μίαν τῶν ταφῶν, ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον προσηρμοσμένα τρία γυναικεῖα εἰδώλια θρηνωδῶν (εἰκ. 11) μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὅμοια πρὸς τὰ εὑρεθέντα τὸ 1953 εἰς τὸν τάφον 5. Τὰ ἀγγεῖα γενικῶς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀφθονοῦν οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (εἰκ. 12), ἀνήκουν εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΓ, με-

ρικὰ ἐξ αὐτῶν ὅμως (εἰκ. 10 ἀρ. 875, εἰκ. 12 ἀρ. 900, εἰκ. 13 ἀρ. 868) ἀνάγονται ἴσως εἰς τοὺς τελευταίους ΥΕ ΙΙΒ χρόνους. Καθὼς φαίνεται, οἱ ἐφετινοὶ τάφοι ἀνήκουν εἰς τοὺς παλαιότερους τοῦ νεκροταφείου, τὸ ὅποιον ὡς ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη γενικῶς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ΥΕ ΙΙΓ ἐποχῆς, ἀπὸ τῆς ἀρ-

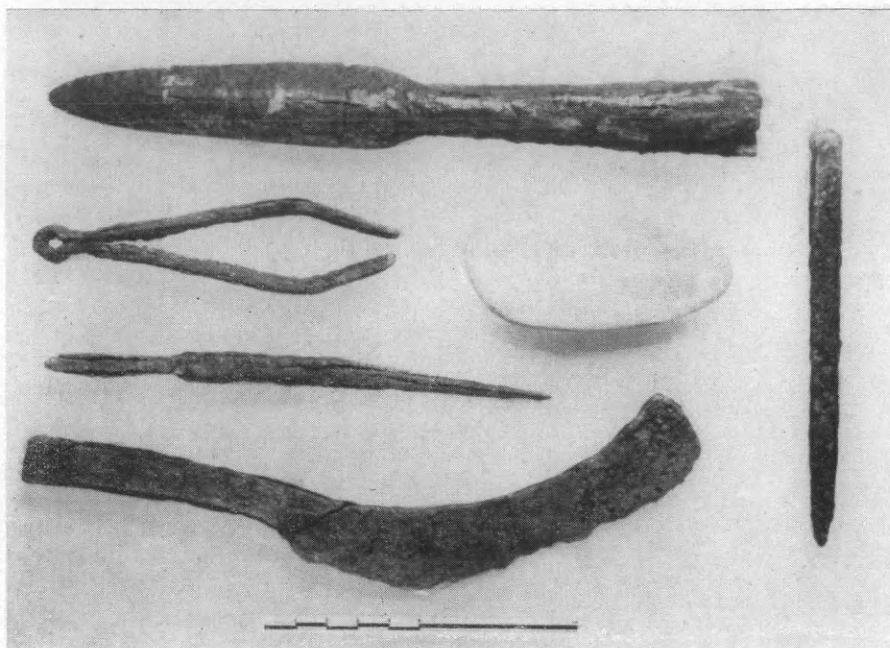
χῆς της (καθὼς προκύπτει ἐκ τῶν μνημονευθέντων δειγμάτων) μέχρι τοῦ τέλους της (εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἀνήκουν πολλὰ ἐκ τῶν ἀγγείων, ὅπως π.χ. τὸ ὑπ' ἀρ. 873 τῆς εἰκ. 12 καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 961 τῆς εἰκ. 13). Ὡραῖον, ἀλλὰ καὶ πρωτότυπον δεῖγμα τῆς κεραμικῆς τῶν χρόνων αὐτῶν ἀποτελεῖ ὁ ψευδόστομος ἀμφορεύς τοῦ τά-

Εἰκ. 15. Σφραγιδόλιθοι: Ἀριστερᾷ, ἐντὸς τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων εὐρεθείς. Δεξιᾷ, ὁ προερχόμενος ἐκ τοῦ τάφου 127.

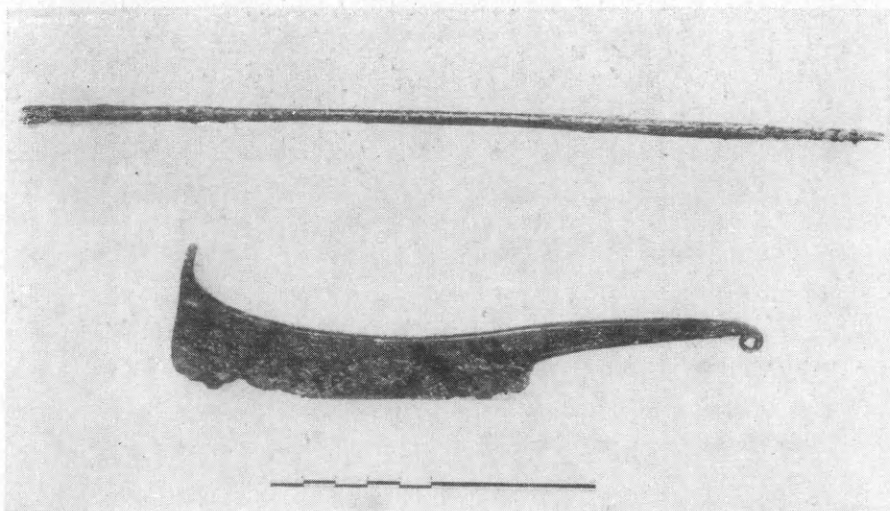
φου 124 (εἰκ. 12 ἀρ. 892), καλυπτόμενος ὀλόκληρος ἀπὸ ζωηρὰς καὶ πλήρεις φυσικότητος παραστάσεις πτηνῶν, κάκτων καὶ φοινικοδένδρων.

Μεγάλην ποικιλίαν παρουσιάζουν καὶ τὰ μικρὰ εὐρήματα. Ὑπάρχουν κοσμήματα, ὅπως ὁ χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ τάφου Σ51 (εἰκ. 14), καὶ οἱ σφραγιδόλιθοι τῆς εἰκ. 15, ὅπλα, ὡς ἡ λόγχη τοῦ τάφου 123 (εἰκ. 16), ἐργαλεῖα, ὡς οἱ κοπεῖς καὶ ἡ λιθίνη ἀκόνη τοῦ αὐτοῦ τάφου (εἰκ. 16), καὶ σκεύη καθημερινῆς χρήσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀξιοπρόσεκτον διὰ τὸ περίεργον τοῦ σχήματός του καὶ

Είκ. 16. Χαλκᾶ ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα τοῦ τάφου 123.

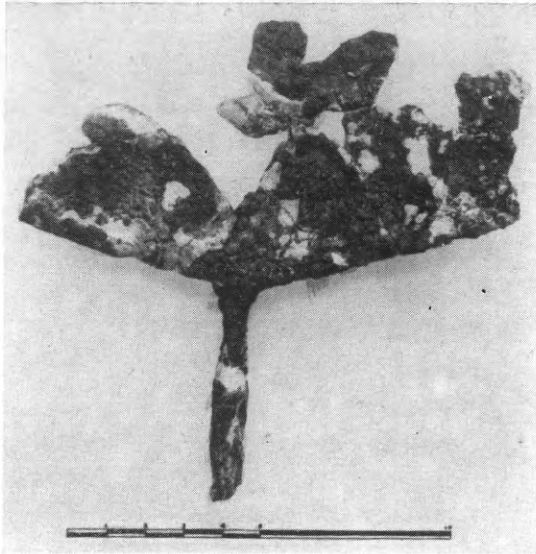
τὴν ποιότητα τῆς κατασκευῆς του εἶναι τὸ μαχαιρίδιον τοῦ τάφου 122α (εἰκ. 17).

Είκ. 17. Χαλκοῦν μαχαιρίδιον τοῦ τάφου 122α.

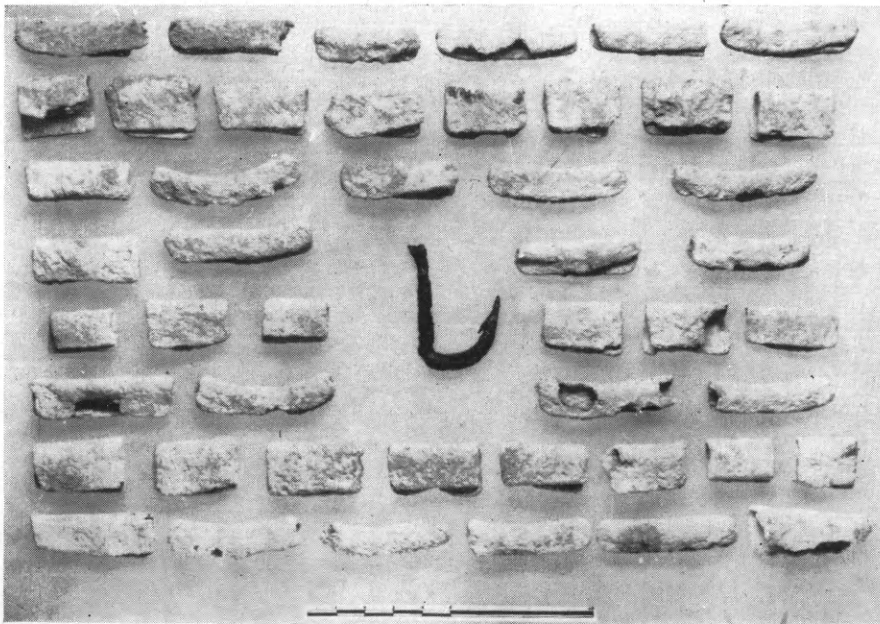
Ἄλλα δέ, ὡς ἡ ἐφθαρμένη καὶ ἔλλιπῆς ἡμικυκλικὴ μάχαιρα τοῦ τάφου Σ49 (εἰκ. 18), καὶ τὰ μολύβδινα βαρίδια ἀλιευτικοῦ

δικτύου τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸν τάφον 131 ὁμοῦ μὲ χαλκοῦν ἄγκιστρον (εἰκ. 19) μαρτυροῦν περὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν παλαιῶν αὐτῶν

Εἰκ. 18. Μηνοειδῆς μάχαιρα τοῦ τάφου Σ49.

μαρτυροῦν περὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν παλαιῶν αὐτῶν

Εἰκ. 19. Ἄγκιστρον καὶ μολύβδινα βαρίδια τοῦ τάφου 131.

κατοίκων τῆς περιοχῆς καὶ προξενοῦν ἐντύπωσιν διὰ τὴν ἀπόλυ-

τον ομοιότητά των πρὸς τὰ ἀνάλογα σήμερον κατασκευαζόμενα καὶ χρησιμοποιούμενα.

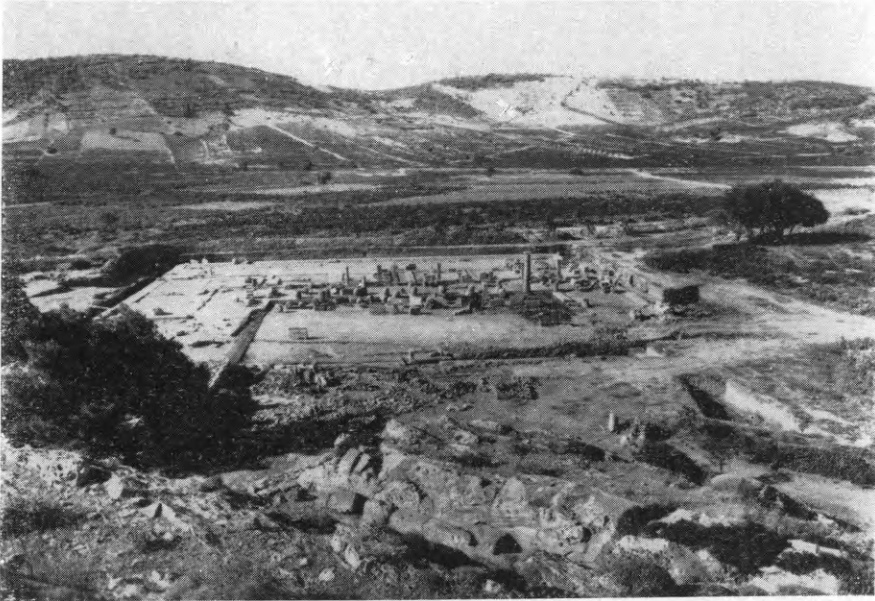
4. ΒΡΑΥΡΩΝ

Εἰς τὴν Βραυρῶνα τῆς Ἀττικῆς συνεχίσθησαν διὰ τοῦ Γ. Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως κ. Ἰ. Παπαδημητρίου αἱ ἀνασκαφαί, συνδυασθεῖσαι μετὰ μεγάλων ἔργων διαμορφώσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ ἀποστραγγίσεως τῶν ὑδάτων διὰ τῆς ἀποχετεύσεως τούτων εἰς μεγάλην δεξαμενὴν, κατασκευασθεῖσαν, δαπάναις τοῦ Δημοσίου, ἀνατολικῶς τῆς Στοᾶς. Κατέστη οὕτω δυνατὴ οὐχὶ μόνον ἡ ἀνασκαφὴ εἰς κατώτερα στρώματα ἀλλὰ καὶ ἡ πλήρης σχεδὸν ἀναστήλωσις τῆς κιονοστοιχίας τῆς Ἱερᾶς Στοᾶς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 20 καὶ πίν. 1), ἐκτελεσθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει πλήρους μελέτης τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως Χαραλάμπους Μπούρα καὶ ἐπιστάσις τοῦ γλύπτου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Στ. Τριάντη, εἰς οὗ τὴν μοναδικὴν ὀξύνοϊαν καὶ ἐμπειρίαν ὀφείλεται κυρίως ἡ ἀναγνώρισις πλείστων κατακερματισμένων τεμαχίων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς Στοᾶς—κιονοκράνων, τριγλύφων, γείσων κλπ.—καὶ ἡ συναρμολόγησις καὶ δεξιοτεχνικὴ τοποθέτησις των (πίν. 1). Σημειωτέον ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῶν ἐλλειπόντων ἢ ἐφθαρμένων τμημάτων διενεργεῖται ἐκ τοῦ αὐτοῦ πώρου λίθου, ἐξαγομένου ἐκ τῶν παλαιῶν λατομείων, ἅτινα εὐρέθησαν παρὰ τὴν θάλασσαν πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κόλπου τῆς Βραυρῶνος, κατὰ τὴν πρὸς Λούτσαν ὁδόν.

Ἀνεστηλώθησαν ἐπίσης τὰ πλεῖστα τῶν πρὸ τοῦ κεντρικοῦ τοίχου τῆς Στοᾶς κατὰ χώραν ἀνευρεθέντων ἐνεπιγράφων βάθρων (εἰκ. 21) καὶ προπαρασκευάζεται ἡ μερικὴ ἀναστήλωσις οὐχὶ μόνον τῶν δωματίων τῆς Στοᾶς ἀλλὰ καὶ τῶν βορείως ταύτης ἀνευρεθέντων προπυλαίων τοῦ Ἱεροῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν τεμάχια τινα σφονδύλων, τριγλύφων καὶ γείσων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα εὐρέθησαν ἀνατολικῶς τοῦ πρὸς ἀνατολὰς βραχίονος τῆς Στοᾶς, ὅπου ἀνεσκάφη ἐν μέρει ὁ χώρος κατὰ μῆκος τοῦ θεμελίου τοῦ ἀνατολικοῦ βραχίονος, ὅστις, ὡς ὑπετέθη ὀρθῶς πέρυσιν, ἐξικνεῖται μέχρι σχεδὸν τῆς καλουμένης Ἱερᾶς Οἰκίας καὶ μέχρις ἀποστάσεως 8 μέτρων ἀπ' αὐτῆς. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρέθη

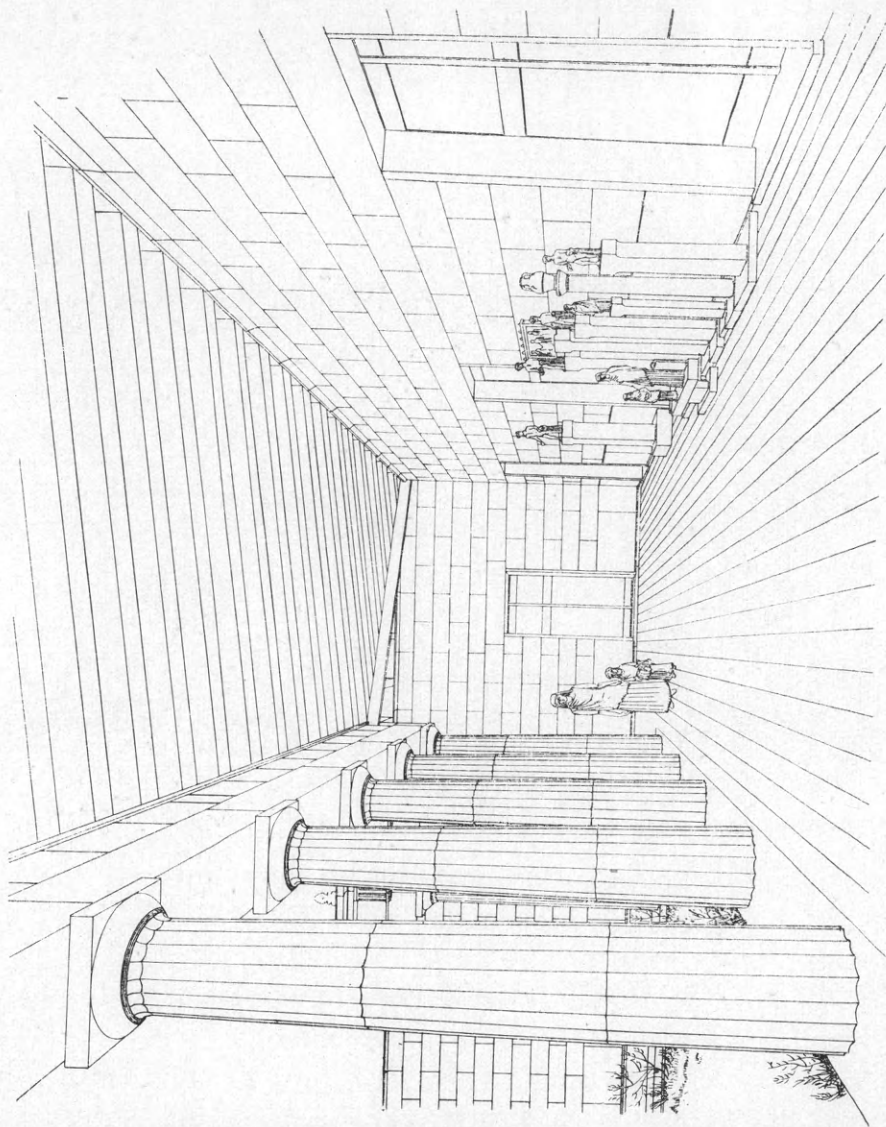
ὁ πρὸς νότον τοῖχος τοῦ βραχίονος τῆς Στοᾶς, διασωζόμενος μέχρις ὕψους 1 μέτρον. Μεταξὺ τοῦ τοίχου τούτου καὶ τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας ὁ χώρος ἦτο κατακεχωσμένος διὰ λίθων καὶ χωμάτων, σχηματίζων στερεὸν ὑπόστρωμα τῆς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς τὸν ναὸν ἀγωγῆς ὁδοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν κατὰ τὸν τομέα τοῦτον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ

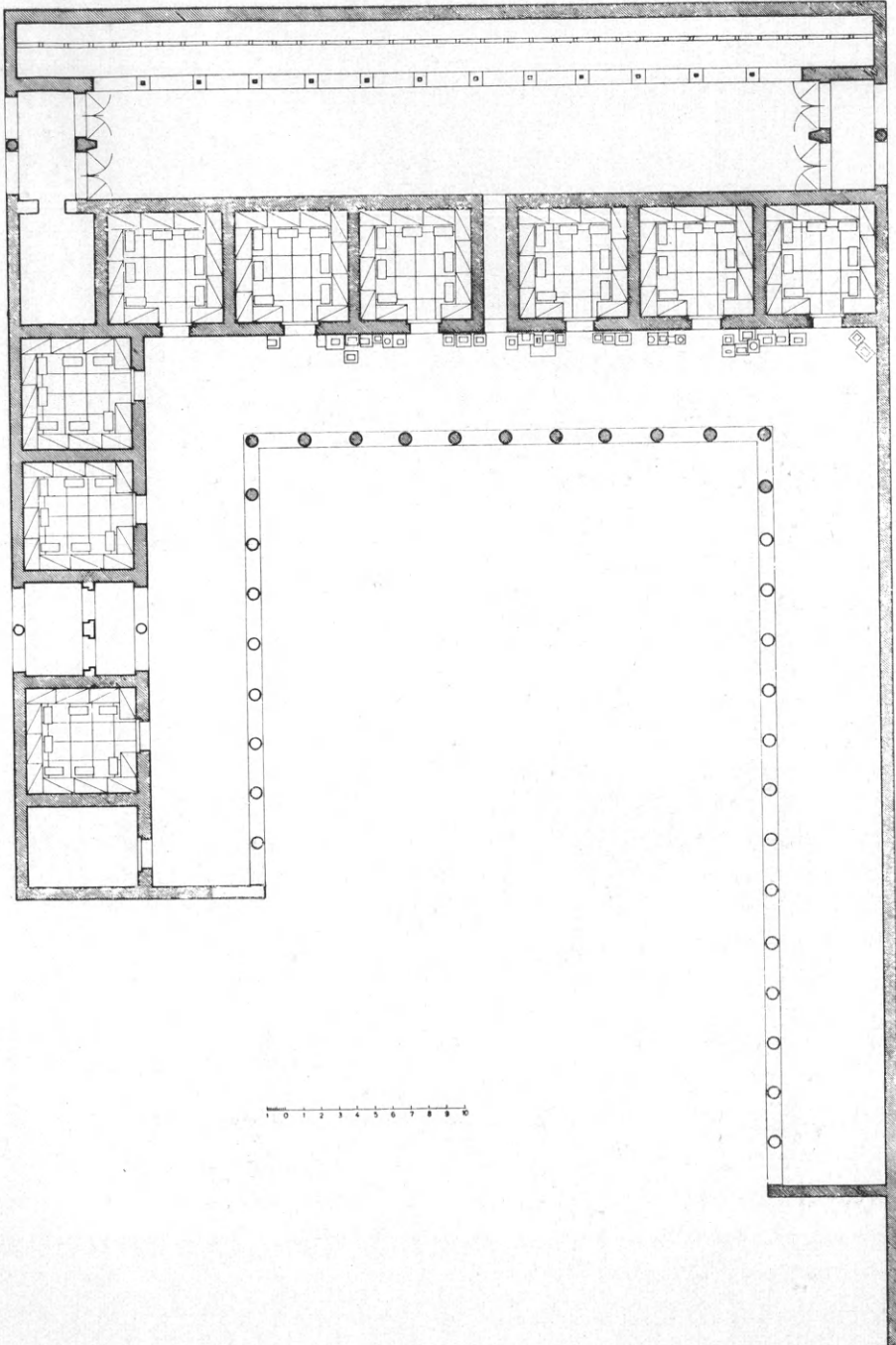

Εἰκ. 20. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τῆς Βραυρωῶνος πρὸ τῆς ἀναστήλωσεως τῆς Στοᾶς.

πολλοὶ ἄλλοι κατειργασμένοι πορώλιθοι καὶ μέγα, πολλαχῶς ἐφθαρμένοι καὶ ἐκ νέου χρησιμοποιηθῆναι κιονόκρανον ἐκ τοῦ αὐτοῦ πόρου λίθου, ἐξ οὗ καὶ τὰ λοιπὰ μνημεῖα τοῦ Ἱεροῦ, ἀνήκον πιθανῶς εἰς παλαιότερον κτίσμα, οὗ τὰ θεμέλια ἤρριξαν νὰ διαφαίνονται ἀνατολικώτερον τοῦ σκέλους τούτου τῆς Στοᾶς καὶ εἰς χαμηλότερον στρώμα. Ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο εἶναι παλαιότερον συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἐξαχθέντων ἐκ τοῦ κατωτέρου στρώματος τῆς θεμελιώσεως ὀστράκων καὶ κορινθιαζόντων μικρῶν πηλίνων ἀγγείων, ληκυθίων καὶ ἀρυβάλλων, τοῦ 7^{ου} καὶ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως συγκαταλέγονται δύο συνανήκοντα τεμάχια μαρμαρίνης ἐνεπιγράφου στήλης, περι-

Εἰχ. 21. Ἀναπαράστασις τοῦ Δ. τμήματος τῆς Στοᾶς μετὰ τῶν πρὸ τοῦ δοματίου ἀναθημάτων.

Εικ. 22. Κάτοπις τῆς Στοᾶς μετὰ τῶν προπυλαίων καὶ τοῦ προστώφου.

χούσης κατάλογον ἀναθημάτων καὶ ἱερῶν σκευῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται καὶ θυρώματα καὶ κλῖναι καὶ τράπεζαι, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἐπίπλωσιν τῶν δωματίων ἱεροῦ τινος οἰκοδομήματος. Οὕτω ἀναγράφονται ὅτι ὑπῆρχον

ἐν τῷ τ[ετάρτῳ κλῖναι] | δέκα τράπεζα[ι] | ἐν τῷ πέμπτῳ κ[λῖναι] |
 ἑνδεκα τράπεζαι ἐ[ννέα] | ἐν τῷ ἕκτῳ κλῖναι ἐννέ[α] | τράπεζαι ἕξ τε-
 θυρωμένος | ἐν τῷ ἑβδόμῳ κλῖναι δέκ[α] |
 τράπεζαι ἕξ τεθυρωμένος.

Εἰκ. 23. Ἀνάγλυφον νηθούσης
 γυναικός (β' ἡμισυ 5ου π.Χ. αἰ.).

Ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν δωματίων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κλινῶν ὁ ἀνασκάπτων τείνει νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ οἰκοδόμημα, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἢ ἐπιγραφή, εἶναι αὐτὴ ἡ Ἱερὰ Στοά, τῆς ὁποίας τὸν προορισμὸν ὡς ἐνδαιτήματος τῶν ἄρκτων εἶχεν, ἤδη ἀπὸ τῶν παρελθόντων ἐτῶν, ὑποθέσει. Διότι πράγματι ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν κυρίων δωματίων εἶναι ἑπτὰ, αἱ δὲ ἐν ἑκάστῳ δωματίῳ περιεχόμεναι θέσεις τῶν κλινῶν δὲν ὑπερβαίνουν τὰς ἑνδεκα.

Μετὰ τὸν ἑνατον στίχον ἀναφέρονται *θύραι τοῦ Ἰππῶνος αἱ πρὸς ἄστυ*, ἕξ οὗ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἰππῶν εὐρίσκετο πρὸς Δυσμὰς τῆς Στοᾶς, ἐφ' ὅσον εἶχε καὶ *πύλας πρὸς ἄστυ*, πρὸς τὴν πόλιν δηλαδὴ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπο-

κλείεται δὲ νὰ εὐρίσκετο οὗτος πρὸς βορρᾶν, λόγῳ τοῦ ὑπάρχοντος ἐκεῖ ποταμοῦ, ἢ πρὸς νότον, ὅπου ὑπῆρχεν ὁ ναός. Σπουδαιότερας ὁμως σημασίας διὰ τὴν τοπογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἱεροῦ εἶναι ἄλλη μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος στήλη μετ' αἰτώματος περιέχουσα ψήφισμα τοῦ Δήμου τῶν Ἀθηναίων, δι' οὗ ἀποφασίζεται ὅπως οἱ ἐξετασταὶ οἱ ἐκ τῆς βουλῆς καὶ οἱ ταμίαι τῶν ἄλλων θεῶν, ἀφοῦ ἐξετάσωσι τὴν κατάστασιν τῶν ἐν τῷ ἱερῷ ὑπαρχόντων οἰκοδομημάτων καὶ ἀναγράψωσιν εἰς τὴν στήλην τῶν ἀναθημάτων *τῶν τε θυρωμάτων τὸν ἀριθμὸν καὶ τῶν τραπεζῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων,*

παραδώσωσι ταῦτα εἰς τοὺς ἐπιστάτας, οἵτινες ὀφείλουσιν ὅπως παραγγείλωσιν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τὸν ἐπὶ τὰ ἱερά, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιμεληθῆ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἀφ' ἑτέρου συντάξῃ συγγραφὰς τῶν ἀναγκαίων ἐπισκευῶν τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἀναφέρονται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς. Εἶναι δὲ ταῦτα ὁ νεὸς ὃ τε παρθενῶν καὶ οἱ οἴκοι τὸ τε ἀμφιπολεῖον ἐν ᾧ διαιτῶνται καὶ τὰ ὑπερῶα τὰ ἐπὶ τοῦ ἀμφιπολείου καὶ τὸ γυμνάσιον καὶ ἡ παλαίστρα καὶ οἱ ἱππῶνες

Εἰκ. 24. Ἀνάγλυφον μετὰ παραστάσεως Ἀρτέμιδος (β' ἡμισυ 5ου π.Χ. αἰῶνος).

καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἃ ἡ πόλις ἀνέθηκε τῇ θεῷ ὑπὲρ σωτηρίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τούτων μόνον ὁ ναὸς ἔχει ἀκριβῶς ταυτισθῆ. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι ἂν ἡ ἀνευρεθεῖσα Ἴερά Στοὰ εἶναι ὁ ἀναφερόμενος παρθενῶν, ὡς ὑπετέθη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1958, ἀναφερόμενος πολλάκις ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἀναθημάτων ἢ τὸ ἀμφιπολεῖον ἐν ᾧ διαιτῶνται, ὅποτε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ δεύτερος ὄροφος ἐπὶ τῶν ὑπαρχόντων δωματίων, τὰ ὑπερῶα τὰ ἐπὶ τοῦ ἀμφιπολείου, πρᾶγμα ὅπερ καθίσταται μᾶλλον ἀπίθανον ἐκ τῶν κτηριολογικῶν δεδομένων.

Σπουδαῖον ὅμως εἶναι ὅτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πληροφο-

ρούμεθα ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἱεροῦ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα οἰκοδομήματα καὶ γυμνάσιον καὶ παλαίστρα, τῶν ὁποίων ἡ ἀποκάλυψις πρέπει νὰ τεθῆ ὡς πρόγραμμα τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς.

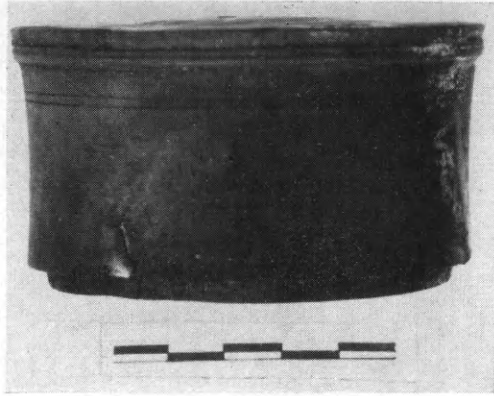
Δεύτερος τομεὺς ἐργασιῶν ἠνοιχθῆ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπο-

Εἰκ. 25. Ψηφισματικὸν ἀνάγλυφον μετὰ παραστάσεως Ἀρτέμιδος καὶ ἀναθετῶν.

καλύψεως καὶ τῶν λοιπῶν πρὸς τὰ δυτικὰ δωματίων τῆς Στοᾶς, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ ὑπολειπομένου ἀσκάφου τμήματος τοῦ ὑπαιθρίου διαδρόμου καὶ τοῦ βορείως τούτου πέρυσι μερικῶς ἀποκαλυφθέντος στωικοῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 22). Διεπιστώθη δὲ ὅτι ἡ Στοὰ εἶχεν ὀπισθεν τοῦ στυλοβάτου ἑπτὰ κατὰ σειρὰν δωμάτια, ἐξ ὧν τὸ τελευταῖον πρὸς δυσμὰς, χρησιμεῦον πιθανώτατα ὡς φυλακεῖον, εἶχεν εἴσοδον πρὸς τὰ δυτικὰ προπύλαια. Ἔτερα τρία δωμάτια

ὑπῆρχον εἰς τὸν δυτικὸν βραχίονα τῆς Στοᾶς, κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὁποίου διεπιστώθη ὅτι ὑπῆρχον πύλαι μνημειώδεις ὁδηγοῦσαι ἐκ Δυσμῶν πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς Στοᾶς. Αἱ πύλαι αὗται εὐρέθησαν κατεστραμμέναι καὶ τὸ δάπεδον ἐκεῖ ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ λίθων, μάλιστα δὲ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, γείσων κλπ., ἔτι δὲ ἐνεπιγράφων πλακῶν, ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων. Ἐκεῖθεν δηλαδὴ ἤρχιζεν ὁ λιθόστρωτος δρόμος ὁ πέρυσιν ἀποκαλυφθεὶς, κατασκευασθεὶς ὅταν κατεστράφη ἐκ πλημμυρῶν τὸ Ἱερόν καὶ ὁδηγῶν πρὸς τὰ ἀνατολικά τοῦ ναοῦ. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων συγκαταλέγονται καὶ τὸ ἀνωτέρω, ὡς εἴπομεν, ψήφισμα καὶ δεξιὸν τμήμα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου μετὰ παραστάσεως γυναικὸς καθημένης ἐπὶ βράχου καὶ νηθούσης ἐπὶ τοῦ γόνατος, ἐφ' οὗ διακρίνεται γεγλυμμένον ἐπίνητρον (εἰκ. 23). Τὸ ἀνάγλυφον ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὸ δυτικὸν πάλιν τέρμα τοῦ ὑπαιθρίου διαδρόμου εὐρέθησαν πανομοιότυπα πρὸς τὰ ἀνατολικά προπύλαια μετὰ διπλῶν θυρῶν. Τὰ προπύλαια ταῦτα, τῶν ὁποίων ἢ ὑπαρξίς, διὰ λόγους ἀντιστοιχίας, εἶχεν ὑποτεθῆ πέρυσιν, εἶναι τὰ πρὸς τὸ Ἄστυ, ἐνῶ τὰ ἀνατολικά ἦσαν τὰ πρὸς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς Ἀραφηνίδας. Ἄλλὰ καὶ φαίνεται ὅτι ἐξ αὐτῶν εἰσήρχοντο οἱ προσκυνηταὶ εἰς τὸ Ἱερόν, ἐξερχόμενοι ἐκ τῶν δυτικῶν, ὡς δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ ἐκ τῆς φορᾶς τῆς ἐπὶ τῶν πωρολίθων σχηματισθείσης ἐκ τῶν τροχῶν τῶν ἀμαξῶν βαθείας αὐλακος, ἣτις ἔχει διεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Ἐξερχόμενοι δὲ ἐκεῖθεν εἰσήρχοντο ἐκ τῶν πυλῶν τῆς αὐλῆς εἰς

Εἰκ. 26. Ξυλίνη πυξίς.

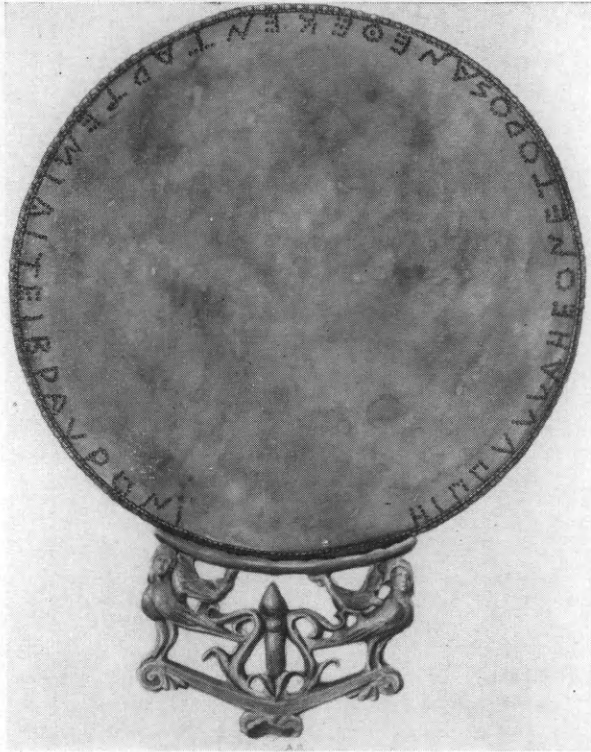

Εἰκ. 27. Ξύλινον ληκύθιον.

ἄνωτέρω, ὡς εἴπομεν, ψήφισμα καὶ δεξιὸν τμήμα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου μετὰ παραστάσεως γυναικὸς καθημένης ἐπὶ βράχου καὶ νηθούσης ἐπὶ τοῦ γόνατος, ἐφ' οὗ διακρίνεται γεγλυμμένον ἐπίνητρον (εἰκ. 23). Τὸ ἀνάγλυφον ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὸ δυτικὸν πάλιν τέρμα τοῦ ὑπαιθρίου διαδρόμου εὐρέθησαν πανομοιότυπα πρὸς τὰ ἀνατολικά προπύλαια μετὰ διπλῶν θυρῶν. Τὰ προπύλαια ταῦτα, τῶν ὁποίων ἢ ὑπαρξίς, διὰ λόγους ἀντιστοιχίας, εἶχεν ὑποτεθῆ πέρυσιν, εἶναι τὰ πρὸς τὸ Ἄστυ, ἐνῶ τὰ ἀνατολικά ἦσαν τὰ πρὸς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς Ἀραφηνίδας. Ἄλλὰ καὶ φαίνεται ὅτι ἐξ αὐτῶν εἰσήρχοντο οἱ προσκυνηταὶ εἰς τὸ Ἱερόν, ἐξερχόμενοι ἐκ τῶν δυτικῶν, ὡς δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ ἐκ τῆς φορᾶς τῆς ἐπὶ τῶν πωρολίθων σχηματισθείσης ἐκ τῶν τροχῶν τῶν ἀμαξῶν βαθείας αὐλακος, ἣτις ἔχει διεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Ἐξερχόμενοι δὲ ἐκεῖθεν εἰσήρχοντο ἐκ τῶν πυλῶν τῆς αὐλῆς εἰς

τὸν κυρίως χῶρον τοῦ Ἱεροῦ, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐκ τῶν τροχῶν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου σχηματισθεῖσα ἐκεῖ αὐλαξ ἔχει ἀντίθετον διεύθυνσιν, ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. δηλαδή.

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ βαθέος ὀρύγματος πρὸς ἀνατολάς τῶν προφυλαίων διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς δεξαμενῆς, συνητήθη

Εἰκ. 28. Χαλκοῦν ἐνεπίγραφον κάτοπτρον.

εἰς βάθος 2.70 μ. περίπου στρώμα ἄμμου, ὅπερ διήκει μέχρι βάθους 4.70 μ. περίπου, ἀκολουθεῖ δὲ στρώμα πετρῶν. Ἐξ οὗ εἶναι φανερόν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου τότε Ἑρρασίνου ποταμοῦ, εἰς οὗ τὴν πλήμμυραν ὀφείλεται ἡ καταστροφή τοῦ Ἱεροῦ. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς ἄμμου εὐρέθησαν πλῆθος ὁμοιομόρφων κατὰ τὸ πλεῖστον κυάθων ἄνευ διακοσμῆσεως, τῶν τελευταίων ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ κορινθιάζοντά τινα ληγύθια καὶ ἀρύβαλλοι τῶν ἀρχῶν, ὡς πιστεύει ὁ ἀνασκάπτων, τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ

ἀγγεῖα ταῦτα παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ ἐκ παλαιότερου ἱεροῦ κτίσματος ἢ βωμοῦ, ὅπερ κατεστράφη κατὰ τινα παλαιότεραν ἀλλαγὴν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης πλήρως τὸ βορείως τοῦ ὑπαιθρίου διαδρόμου πρόσθρον οἰκοδόμημα καὶ εὐρέθησαν κατὰ χώραν τινὲς τῶν τετραγώνων πωρίνων βάσεων, ἐφ' ὧν ἠδράζοντο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ξύλινοι κίονες (εἰκ. 22). Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι καὶ αἱ

κατὰ μῆκος καὶ μεταξὺ τῆς κιονοστοιχίας καὶ τοῦ ὀπισθίου τοῖχου ἐγκαρσίως τοποθετημένα διπλαῖ πώρινοι πλάκες ἐχρησίμευον ὡς βάσεις ξύλινων πινάκων πρὸς ἀνάρτησιν τῶν πολυτελῶν γυναικείων ἐνδυμάτων, ἅτινα κατὰ τὸν Εὐριπίδην αἱ ἐπίτοκοι γυναῖκες ἀφιέρουν εἰς τὴν Ἰφιγένειαν. Πιθανῶς δὲ τὸ πρόσθρον τοῦτο εἶναι ἢ παραστάς ἢ ἀναφερομένη συχνάκις εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν καταλόγων τῶν ἀφιερωμάτων, ὅπως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ὁ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῖχος εἶναι ὁ ὀπίσθιος τοῖχος τῆς Στοᾶς. Δυτικώτερον τοῦ ὑπαιθρίου διαδρόμου καὶ τοῦ προσθίου ἢ παραστάδος ἀνεσκάφη χῶρος ἐξικνούμενος μέχρι 12 μέτρων πρὸς δυσμᾶς. Εὐρέθη

Εἰκ. 29. Πήλινος κοῦρος.

δὲ ἐκεῖ καὶ ἀπεκαλύφθη μερικῶς εὐρὸν δάπεδον ἐκ πώρων λίθων πολλαχῶς ἐφθαρμένον ἐξ ἰσχυρᾶς χρήσεως, ἔχον πλάτος 8.50 μ. περίπου. Ἄγνοεῖται εἰς ποῖον οἰκοδόμημα δύναται νὰ ἀνήκη τὸ δάπεδον τοῦτο ἢ ἂν ἀποτελεῖ τὸ τέρμα τῆς μεγάλης πομπικῆς ὁδοῦ ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὸ Ἱερόν. Ἄλλ' εἰς τὸν χῶρον τοῦτον καὶ προφανῶς ἐπειδὴ ὑπῆρχε τὸ πώρινον δάπεδον συνεκεντρώθησαν παλαιότεν, καὶ πιθανώτατα κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, πλεῖστα ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν οἰκοδομημάτων καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἐπὶ μακρὸν ὡς πλούσιον λατομεῖον λίθων. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων συγκαταλέγονται δύο ὠραιότατα ἀνάγλυφα τοῦ 5^{ου} π.Χ.

αἰῶνος, κεφαλαὶ ἄρκτων καὶ κορμοὶ μικρῶν ἀγαλματίων παιδῶν, ὑπὲρ τὰ 15 τεμάχια ἐπιγραφῶν καταλόγων, βάθρα ἐνεπίγραφα, σφόνδυλοι, γείσα κλπ. (εἰκ. 24 καὶ 25).

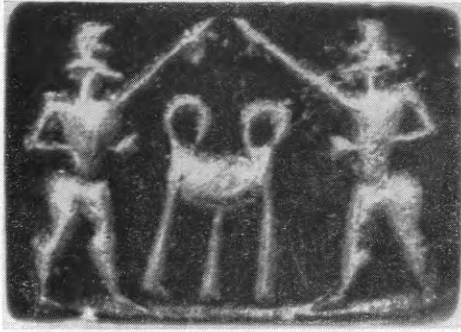
Πλουσιωτέρα ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ εἰς βάθος δυτικῶς τοῦ ναοῦ καὶ βορείως τοῦ ἐκεῖ ἀναλήμματος. Σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου τούτου ἦτο ἀφ' ἑνὸς ἡ κατασκευὴ βαθυτέρας αὐλάκος πρὸς διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων, ἅτινα ἀνέβλυζον ἐκ πλουσίων

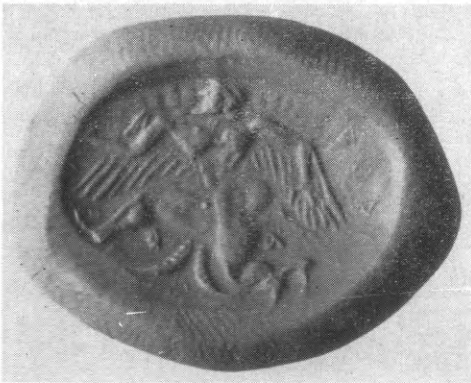
Εἰκ. 30. Σφραγιδόλιθος με παράστασιν κεφαλῆς νέγρου.

πηγῶν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀναζήτησις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἀνευρεθῆ κατὰ τὴν περυσινήν ἀνασκαφήν. Περιελήφθη δὲ εἰς τὸν ἀνασκαπτέον τομέα καὶ τμῆμα τοῦ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ χώρου, βορείως δηλ. τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων βατήρων. Ὁ χώρος ἀνεσκάφη στρωματογραφικῶς μέχρι βάθους 1.20 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν βατήρων καὶ μέχρι τοῦ βράχου. Παρατηρήθη δὲ ὅτι εἰς τὸ βάθος τούτο, ἐπειδὴ ὁ βράχος προχωρεῖ λοξῶς πρὸς βορρᾶν, κατεσκευάσθη λιθόστρωτον πρὸς ἰσοπέδωσιν, ὅπερ ὅμως διευθύνεται μόνον πρὸς βορρᾶν, ἐνῶ δυτικῶς σχηματίζεται βαθὺς λάκκος περιοριζόμενος δυτικώτερον διὰ σειρᾶς πορο-

λίθων καὶ σχηματίζων οἶονεὶ μικρὰν λίμνην. Εἶναι δηλ. πιθανὸν ὅτι πράγματι ἐνταῦθα παρὰ τὸ ἀνάλημμα ὑπῆρχε πλουσία πηγὴ, ἱερὰ προφανῶς, πρὸ τῆς ὁποίας ἐσχηματίζετο ἐπίσης μικρὰ ἱερὰ λίμνη. Παρατηρήθη δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ διαστήματα ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ εἶναι θεμελιωμένος

Εἰκ. 31. Σφραγιδόλιθος με παράστασιν Ἡρακλέους.

Εἰκ. 32. Σφραγιδόλιθος με παράστασιν Βορέα.

Εἰκ. 33. Πήλινον ἔγχρωμον ἀνάγλυφον.

ὁ ναὸς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν, εὐρίσκονται λαξευμέναι ἀκανόνιστοι βαθμίδες, αἵτινες προφανῶς

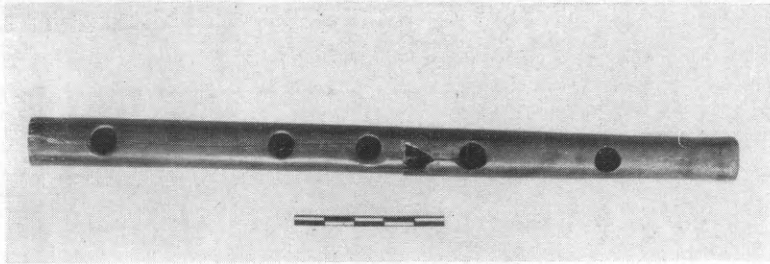
ἐχρησίμευον διὰ τὴν πρόσβασιν ἐκ τοῦ ὀπισθοδόμου πρὸς τὴν πηγὴν. Ὁ ἀνασκάπτων δὲν δύναται ἀκόμη νὰ σχηματίσῃ ἀσφαλῆ εἰκόνα τῆς διαμορφώσεως τοῦ χώρου τούτου, διότι δὲν ἀνεσκάφη πλήρως. Καὶ τοῦτο διότι λόγφ τοῦ πλούτου τῶν εὐρημάτων, ἀνερχομένων εἰς χιλιάδας, καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν ἐθεώρησε πρόσφορον νὰ ἀναβάλῃ διὰ τὴν προσεχῆ θερινὴν περιόδον τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, πιστεύει ὅμως ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅτι ὁ χώρος οὗτος εἶναι ὁ ἱερώτερος, συνδεόμενος ἀναμφιβόλως πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ μάλιστα τῶν προπερσικῶν χρόνων.

Διότι ἅπαντα σχεδὸν τὰ εὐρήματα καὶ δὴ τὰ πλουσιώτερα ἀνευρέθησαν εἰς στρώμα κατώτερον τοῦ ἐπιπέδου τῶν βατήρων καὶ ἀνάγονται ἀσφαλῶς εἰς χρόνους παλαιότερους τῆς πρώτης εἰκοσαετίας τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἀνήκουν δηλαδὴ τὰ πλεῖστα τῶν εὐρημάτων

Εἰκ. 34. Ὑάλινα ἀγγεῖα.

εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου}, εἰς τὸν 6^{ον} καὶ τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα καὶ συνίστανται εἰς ἑκατοντάδας διαφόρων μεγεθῶν πηλίνων εἰδωλίων, ὠραίων, μελανομόρφων τὸ πλεῖστον, ἀγγείων, πολλῶν ἑκατοντάδων χαλκῶν

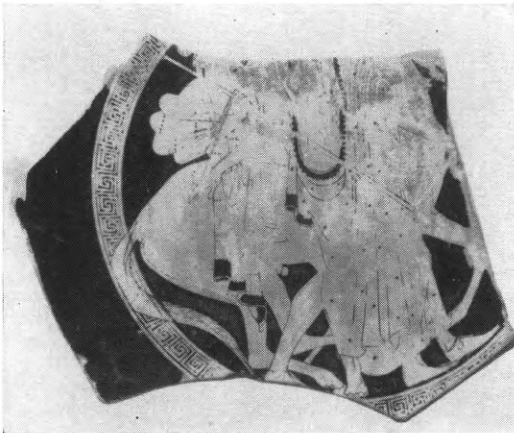
Εἰκ. 35. Ὀστέινος αὐλός.

καὶ χρυσῶν κοσμημάτων, δακτυλίων, κατόπτρων κλπ., ἀναλόγου ἀριθμοῦ δακτυλιολίθων ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, ὀστεῖνων ἀντικειμένων, ξυλίνων ἀγγείων καὶ ἀγαλματίων κτλ. Τὰ τελευταῖα ταῦτα διετηρήθησαν καλῶς ἐντὸς τῆς ἰλύος συντηρήθησαν δὲ καὶ ἀποκατεστάθησαν ἐν μέρει ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ χάρις εἰς τὴν δεξιότατην καὶ πρωτότυπον μέθοδον τοῦ ἀρχιτεχνίτου Μαυραγάνη (εἰκ. 26 καὶ 27). Πλήρης περιγραφή τῶν εὐρημάτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἐνταῦθα οὔτε καὶ νὰ γίνῃ ὠρισμένη ἐπιλογή,

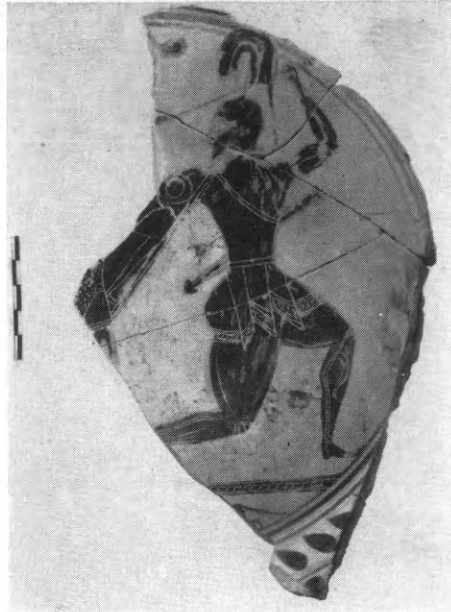
ἀφοῦ τὰ πλεῖστα εἶναι πολύτιμα καὶ ἐξαιρετοῦ καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ τελειότητος. Περιοριζόμεθα διὰ τοῦτο νὰ παρουσιάσωμεν ἐνταῦθα φωτογραφίας ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν καὶ δὴ χαλκοῦ κατόπτρου (εἰκ. 28) μεθ' ὥραίας ἐπιγραφῆς μεταγραφομένης οὕτως :

*Ἰππόλα ἡ Ὀνήτορος ἀνέθηκεν
τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Βραυρωνία*
καὶ χαλκῆς λαβῆς μετὰ παραστάσεως δύο ἐκατέρωθεν Σειρήνων καὶ δύο ἀλεκτόρων, πηλίνου μεγάλου μετ' ἐγχρώμων διακοσμήσεων κούρου (εἰκ. 29), σφραγιδολίθων μετὰ παραστάσεων νέγρου, Ἡρακλέους, Βορέα κλπ. (εἰκ. 30, 31 καὶ 32), πηλίνου ἐγχρώμου ἀναγλύφου πίνακος (εἰκ. 33), δύο ἐκ χρω-

ματιστῆς ὑάλου ἀγγείων (εἰκ. 34), ὀστεῖνου αὐλοῦ (εἰκ. 35), ἑνὸς μελανομόρφου πινακίου καὶ ἐρυθρομόρφου κύλικος (εἰκ. 36 καὶ 37).

Εἰκ. 37. Ἐρυθρόμορφος κύλιξ.

Εἰκ. 36. Μελανόμορφον πινάκιον.

Ἐκ τῆς χρονολογήσεως τῶν εὐρημάτων, ἅτινα δὲν εἶναι νεώτερα τῆς πρώτης εἰκοσαετίας τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὁ ἀνασκάπτων ἄγεται νὰ πιστεύῃ ὅτι ὁ χῶρος οὗτος (εἰκ. 38) ἦτο καθιερωμένος διὰ τὴν προσφορὰν τῶν ἀναθημάτων κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ 480 π.Χ. χρόνους τοῦ Ἱεροῦ. Τότε, καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἡροδότου, κατὰ τὴν δῆωσιν δη-

λαδῆ τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες καὶ τὸ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος μετέφερον ἐκ Βραυ-

ρῶνος εἰς Σοῦσα, κατ' ἄλλην παράδοσιν τοῦ Πausανίου, κατεστράφη, ὡς εἶναι προφανές, ὁ παλαιότερος ναός. Ἔχομεν λοιπὸν μίαν σπουδαιοτάτην ἀφετηρίαν (*terminus ante quem*) διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν πολυτίμων τούτων ἀντικειμένων. Ἐλπίζεται ὅτι ὅταν ὁ χώρος

Εἰκ. 38. Ὁ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ χώρος.

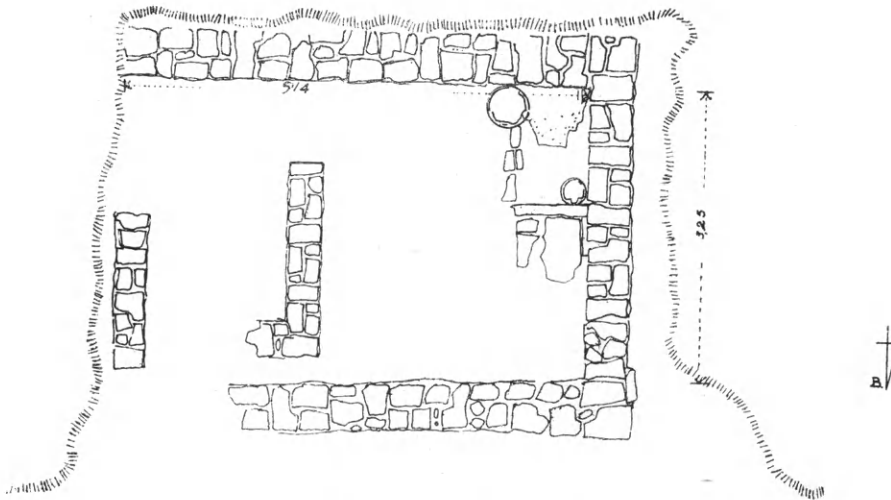
ἀνασκαφῇ πλήρως θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ σαφεστέρα εἰκὼν τῆς μορφῆς αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαῖκους χρόνους, μὲ τὰς «ἱερὰς κλίμακας» τοῦ Εὐρυπίδου, αἵτινες δύνανται νὰ ταυτισθοῦν πρὸς τὰς λαξευμένας βαθμίδας, καὶ συγχρόνως νὰ δοθῇ ἐντελεστέρα ἐξήγησις τῆς χρήσεως τοῦ χώρου ὡς κατ' ἐξοχὴν ἱεροῦ τῆς θεᾶς τῆς γονιμότητος καὶ παραγωγῆς, τῆς συνδεομένης πρὸς τὴν προϊστορικὴν Μητέρα-Γῆν. Δελεαστικὸν δὲ θὰ ἦτο νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ τῆς προϊστορικῆς ταύτης θεᾶς θὰ ἀποκαλυφθῶσιν εἰς κατώτερα στρώματα δείγματα λατρείας.

Ἄλλα καὶ καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ Ἱεροῦ εὐρέθησαν πλείστα γλυπτὰ καὶ μικρὰ ἀρχαῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγεται μέγα

Εἰκ. 39. Τμῆμα μεγάλου ἀναγλύφου μετὰ παραστάσεως κεφαλῆς τοῦ Πολυδεύκου.

ἀναθηματικόν, ἐν εἴδει νεκροδείτνου, μαρμάρινον ἀνάγλυφον εἰς

Εἰκ. 40. Σχῆδιον κατόψεως οἰκίας.

πολλὰ συνανήκοντα τεμάγια, ἐν ᾧ εἰκονίζεται ἐπὶ κλίνης ὁ ἐκ τῶν ἀγαπητῶν μαθητῶν τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ Πολυδεύκης ἢ

Πολυδευκίων (εἰκ. 39) εὗρεθὲν εἰς βάθος μόλις 50 ἐκ. κάτωθεν τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἀνατολικῶς τῆς Στοᾶς. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι ὁ Ἡρώδης πολλαχοῦ τῆς Ἀττικῆς ἀνίδρυσε μνημεῖα πρὸς τιμὴν τῶν ἀποθανόντων μαθητῶν αὐτοῦ Πολυδεύκου, Ἀχιλλέως καὶ Μέμνονος καὶ μάλιστα εἰς λειμῶνας δασώδεις, σκιεροὺς τόπους ἢ πηγὰς, ὅπου μετ' αὐτῶν διέτριβε καὶ ἐκνήγει.

Εἰκ. 41. Κρατηρίσκος μετὰ παραστάσεως μορφῶν χορευουσῶν πέριξ βωμοῦ.

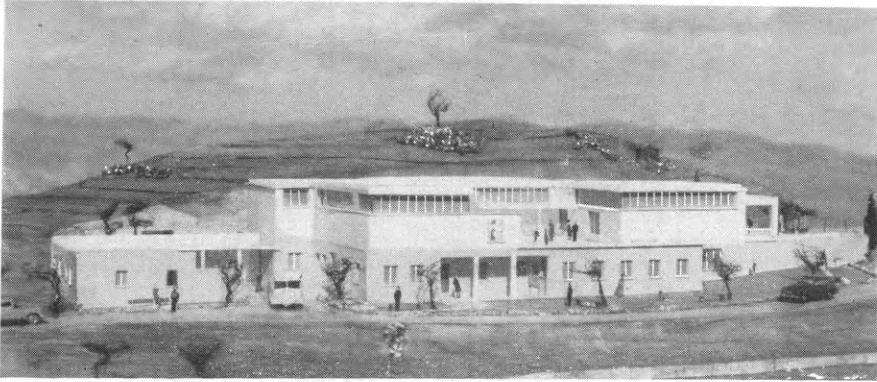
Πλήρης δένδρων δὲ καὶ λιμνώδης θὰ ἦτο καὶ ἡ ἐγκαταλελειμμένη περιοχὴ τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρώδου τὸν 2^{ον} μ.Χ. αἰῶνα.

Μικρὰ ἀνασκαφὴ ἐπίσης ἐξετελέσθη ἀνατολικώτερον τοῦ Ἱεροῦ ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου, ὅπου ὑπάρχει φυσικὸν κοίλωμα, ὥστε νὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχη ἐκεῖ θέατρον. Τούτου ὁμως ἔχνη δὲν ἀνευρέθησαν, ἀνεσκάφη ὁμως μικρὰ οἰκία (εἰκ. 40) ἐκ δύο δωματίων, ἐντὸς

τῶν ὁποίων εὗρέθησαν ἀγγεῖα τινα καὶ μάλιστα τοῦ σχήματος μικρῶν κρατήρων, ὡς τὸ ἐν εἰκ. 41 ἀπεικονιζόμενον. Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι σύνηθες ἐν Βραυρῶνι καὶ σπανιώτατον ἀλλαχοῦ καὶ διὰ τοῦτο θὰ ἀπετέλει λατρευτικὸν ἀγγεῖον, εἰδικῶς διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος. Φέρει δὲ τοῦτο ὡραίας διὰ λευκοῦ χρώματος ἀπεικονίσεις μορφῶν χορευουσῶν πέριξ βωμοῦ.

Βορειότερον τῆς οἰκίας ἀνεσκάφη βαθεῖα τάφος στρωματογραφικῶς μέχρι βάθους 4 μ. καὶ συνελέγησαν πολλὰ προϊστορικῶν χρόνων ὄστρακα, μυκηναϊκά, μεσοελλαδικὰ καὶ πρωτοελλαδικὰ, χρησιμώτατα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς προϊστορικῆς κεραμεικῆς τῆς Ἀττικῆς.

Διὰ τῶν τελευταίων ἐργασιῶν πραγματοποιοῦνται πλήρως αἱ ἐλπίδες τῆς Ἑταιρείας περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Βραυρῶνος καὶ ἐν νέον σημαντικὸν Ἱερὸν προστίθεται εἰς τὸν κατάλογον τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἑλλάδος.

Εἰκ. 42. Πρόπλασμα τοῦ Μουσείου τῆς Βραυρῶνος.

Τὴν σημασίαν δὲ ταύτην ἐκτιμῶσα ἡ Κυβέρνησις ἐδέχθη τὴν εἰσήγησιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας διὰ τὴν ἀνίδρυσιν ἐπὶ τόπου μεγάλου Μουσείου, ἀναλόγου πρὸς τὸν πλοῦτον τῶν εὐρημάτων καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῶν ἀξίαν, τοῦ οὐοίου συνετάχθησαν ἤδη τὰ σχέδια διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Φωτιάδη (εἰκ. 42).

5. ΜΥΡΡΙΝΟΥΣ

Μικρὰ ἀνασκαφὴ ἐξετελέσθη ἐπίσης διὰ τοῦ κ. Ἰ. Παπαδημητρίου εἰς Μυρρινοῦντα καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χώρον εἰς ὃν καὶ πέρυσιν εἶχον ἀνασκαφῆ πολλοὶ γεωμετρικῶν μάλιστα ἀλλὰ καὶ κλασσικῶν χρόνων τάφοι μετὰ ὠραιότατων ἀγγείων. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἐγένετο δαπάναις τοῦ Ἰδρύματος Ψύχα, γενναίως χορηγοῦντος τοῦ ὁμογενοῦς Ἰω. Λαγώνικου. Εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος τάφοι μετὰ ὠραίων ἀγγείων τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων καὶ τινες τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων τούτων καταλέγεται ὠραία πυξίς τοῦ μελανομόρφου ρυθμοῦ μετὰ παραστάσεως ἰππέων τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. (εἰκ. 43). Εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ δὲ ἐντελῶς χρώματα εὐρέθησαν δύο κυκλαδικὰ ἀγγεῖα, προερχόμενα προφανῶς ἐκ τάφου ἀναταραχθέντος κατὰ παλαιότεραν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ,

καθὼς ἐπίσης καὶ ὄφραιοτάτη μαρμαρίνη κεφαλὴ κόρης (εἰκ. 44),

Εἰκ. 43. Μελανόμορφος πυξίς.

Εἰκ. 44. Κεφαλὴ κόρης.

χρονολογουμένη εἰς τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

6. ΚΩΠΑΪΣ. Ἄρνη-Γλάς.

Αἱ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Κωπαΐδος, τὴν Ἄρνην, ἀπὸ ἐτῶν διεξαγόμεναι διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἴ. Θρεψιάδη ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐφέτος εἰς δύο σημεῖα, εἰς τὴν λεγομένην Ἄγορὰν καὶ εἰς τὸ Ἀνάκτορον. Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς συνειργάσθη μετὰ τοῦ κ. Θρεψιάδη ὁ ἀρχαιολόγος κ. Σ. Συμεωνίδης.

Εἰς τὴν Ἄγορὰν ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη εἰς ὀλόκληρον τὴν δυτικὴν πτέρυγα αὐτῆς, τὴν καὶ σπουδαιότεραν ἄλλωστε, ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου τοῦ χωρίζοντος αὐτὴν ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀνακτόρου μέχρι τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς.

Ἡ πτέρυξ αὕτη, μήκους 168 μέτρων, σύγκειται ἐκ δύο οἰκοδομικῶν συγκροτημάτων. Ἐκ τούτων τὸ παρὰ τὴν νοτίαν εἴσοδον τῆς Ἄγορᾶς καὶ ἀριστερᾶ τῷ εἰσερχομένῳ πρῶτον συγκρότημα (Α τοῦ σχεδίου εἰκ. 45) ἀποτελεῖται ἀπὸ κεντρικὸν ὀρθογώνιον διάδρομον, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἀνά δύο μακρόστενοι αἵθουσαι ἔχουσαι τὰ ἀνοίγματα τῶν εἰσόδων τῶν πρὸς τὸν διάδρομον.

Εἰς τὸν διάδρομον εἰσέρχεται τις διὰ δύο εἰσόδων πλάτους 2.50 μ. διὰ μὲν τῆς μιᾶς ἀπὸ βορρᾶ, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἀπὸ νότου.

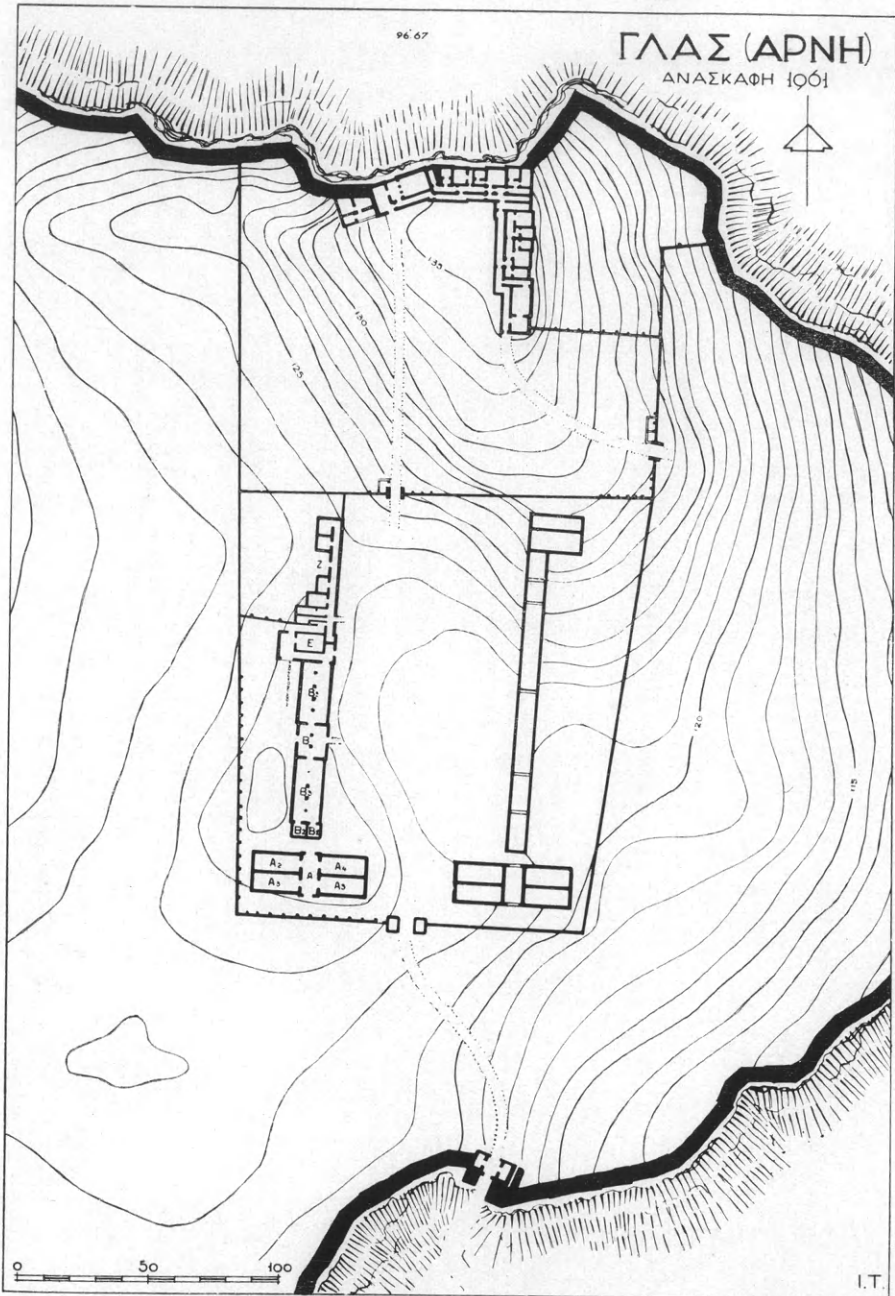
Τὸ συγκρότημα Α (βλ. σχέδ. εἰκ. 45 καὶ εἰκ. 46) εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ προστατευτικοῦ περιβόλου περὶ τὰ 8 μέτρα. Εἶναι ὁμοίας μὲ αὐτὸν κατασκευῆς—μεγάλοι καὶ μικρότεροι λίθοι ἀδρῶς πελεκημένοι—σώζεται εἰς θεμέλια πλάτους 1.10 μ. καὶ ἐπ' αὐτοῦ θὰ ὑπῆρχον πλίνθινοι τοῖχοι, ὡς μαρτυροῦν τὰ διασωθέντα λείψανα αὐτῶν.

Ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἐν λόγῳ συγκροτήματος μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπιχώσεως τῶν ἀνεφάνησαν πλακοειδεῖς λίθοι, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν πιθανώτατα τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ἐκ πηλοῦ καλῶς πεπατημένου δαπέδου τῶν.

Εἰς ἐν τῶν διαμερισμάτων του, τὸ Αβ, εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως του ἀφθονώτατα ὄστρακα ΥΕ III χρόνων, τὰ ὁποῖα δίδουν καὶ τὴν χρονολόγησίν του.

Τὸ δεύτερον συγκρότημα (Β καὶ Ζ τοῦ σχεδίου) σύγκειται ἐκ δύο τμημάτων. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον (Β) ἀποτελεῖται ἐκ δύο

μεγάλων ὀρθογωνίων ὑποστύλων αἰθουσῶν κειμένων ἑκατέρωθεν

Εἰκ. 45. Γενικὴ κάτοπις τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κοπαΐδος (Ἄρνης).

ὑποστύλου ἐπίσης αἰθούσης (Hall) καὶ εἰς μὲν τὴν νοτιαν πλευ-

ρὰν τῆς μιᾶς ὑποστύλου αἰθούσης, Β3, ἀνοίγονται δύο μικρὰ δωμάτια, τὰ Β1 καὶ Β2 τοῦ σχεδίου, εἰς δὲ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς Β5 ὑποστύλου αἰθούσης ὑπάρχει θύρα ὀδηγοῦσα εἰς διάδρομον περιβάλλοντα δωμάτιον ἰδιαίτερας σπουδαιότητος. Πρὸς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν του βαίνει ἐγκάρσιος διαχωριστικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος χωρίζει τὸ τμήμα Β ἀπὸ τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον τμήμα, τὸ Ζ τοῦ σχεδίου.

Εἰκ. 46. Τὸ συγκρότημα Α μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸ προστατευτικοῦ περιβόλου.

Τὸ τμήμα Β εὐρίσκεται βορείως τοῦ συγκροτήματος Α καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς του περὶ τὰ 5.25 μ.

Ἡ πρώτη ὑπόστυλος αἰθουσα του εἶναι ἐκτισμένη διὰ μεγάλων ἀδρῶς κατειργασμένων λίθων καί, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ ὑπόστυλοι αἰθουσαι, ἔχει εἰς τὸν ἄξονά της τέσσαρας λιθίνας, ἀδρῶς πελεκημένας βάσεις ξυλίνων κιόνων, αἱ ὁποῖαι θεμελιῶνται ἐπὶ τοῦ στερεοῦ βραχώδους ἐδάφους.

Αἱ δύο ὑπόστυλοι αἰθουσαι ἐπικοινωνοῦν διὰ δύο θυρῶν μετὰ τῆς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσης μικροτέρας ὑποστύλου αἰθούσης, ἡ ὁποία πάλιν ἐπικοινωνεῖ διὰ δύο θυρῶν πρὸς τὸν ἔξω γῶρον. Καὶ ἡ μὲν ἀνατολικὴ θύρα ἀνοίγεται πρὸς τὴν πλατείαν τῆς ἀγορᾶς — ὑπάρχει μάλιστα καὶ ἐπίτηδες κατεσκευασμένη διὰ λίθων κεκλιμένη ἄνοδος (βλ. σχέδιον) — ἡ δὲ δυτικὴ θύρα ἀνοίγεται πρὸς τὴν

πρὸ αὐτῆς αὐλήν, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῶν ὑποστύλων αἰθουσῶν μέχρι τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ προστατευτικοῦ περιβόλου τῆς ἀγορᾶς.

Τὸ δάπεδον τῶν αἰθουσῶν τῆς μὲν νοτίας ἀπετέλει ἐν μέρει μὲν ὁ φυσικὸς βράχος, καταλλήλως πελεκημένοι, ἐν μέρει δὲ λιθόστρωτον ἢ στρῶμα ἐκ καλῶς πεπατημένης γῆς, τῶν δὲ ἄλλων δύο, τῆς ἐνδιαμέσου καὶ τῆς βορείου, τὸ δάπεδον ἀπετέλει στρῶμα πηλοῦ. Φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῆς κατασκευῆς αὐτῆς ἐπετίθετο ἄλλο στρῶμα ἐκ κονιάματος μικροῦ πάχους, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα ἦτο ἔγχρωμον. Εἰς τὴν μικρὰν ὑπόστυλον αἴθουσαν ἐσώθη τμημα χρώματος ἐρυθροποῦ. Κονίαμα ἄλλωστε ἔγχρωμον ὑπῆρχεν εἰς τοὺς τοίχους τῶν αἰθουσῶν, ὡς διακρίνεται εἰς ὠρισμένα σημεῖα αὐτῶν.

Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τῶν ὑποστύλων αὐτῶν αἰθουσῶν εἶναι τῆς μὲν νοτίας καὶ βορείου 23.50×10 μ. τῆς δὲ ἐνδιαμέσου 10×12.50 μ.

Ἡ βόρειος ὑπόστυλος αἴθουσα διὰ θύρας κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείου τῆς πλευρᾶς συγκοινωνεῖ πρὸς διάδρομον, βορείως τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ ἰδιαίτερας σημασίας, ὅπως εἴπομεν, δωμάτιον Ε (εἰκ. 47). Πρὸ τῆς θύρας τοῦ δωματίου τούτου, ἡ ὁποία ἀνοίγεται πρὸς δυσμᾶς, ὑπάρχει αἴθουσα (πρόδομος), εἰς τὴν νοτίαν εἴσοδον τῆς ὁποίας καταλήγει πλακόστρωτος στενὸς καὶ μακρὸς δρόμος μήκους 17.75 μ. (εἰκ. 47).

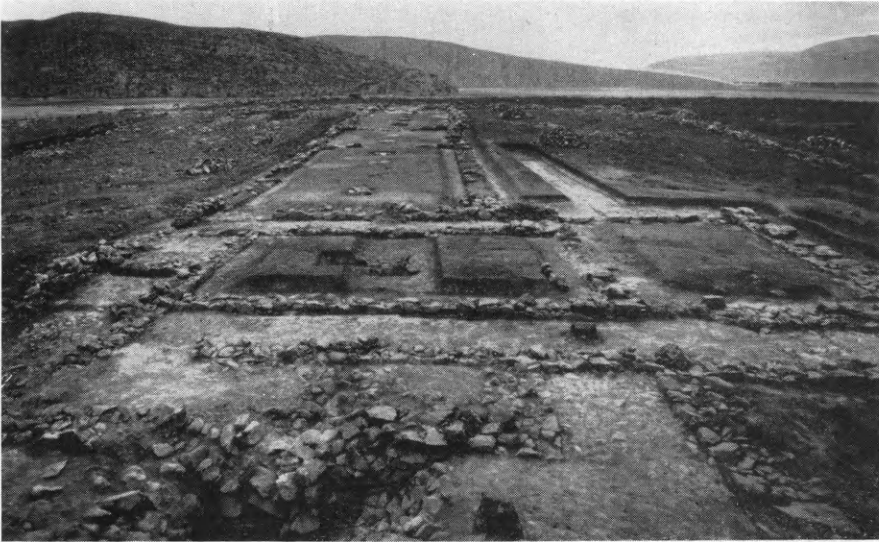
Ὁ πρόδομος μετὰ τοῦ διαδρόμου καὶ τῆς αἰθούσης Ε ἐνθυμίζει τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν τοῦ μεγάρου μετὰ τοῦ διαδρόμου καὶ προδόμου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου.

Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος ὁ χωρίζων τὰς ὑποστύλους αἰθούσας καὶ τὴν αἴθουσαν Ε ἀπὸ τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον τμημα τοῦ ἐν λόγῳ συγκροτήματος δημιουργεῖ κατὰ τὴν βορείον πλευρὰν τῆς αἰθούσης Ε διάδρομον πάλιν, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται πρὸς βορρᾶν θύρα ὁδηγοῦσα εἰς στενὸν δωμάτιον καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν πρὸ τῶν δωματίων τοῦ συγκροτήματος Ζ καὶ κατὰ μῆκος αὐτῶν ὑπάρχοντα ἄλλον μακρὸν διάδρομον.

Οὕτω ἡ αἴθουσα Ε ἔχει κατὰ τὰς δύο αὐτῆς πλευρᾶς, βορείον καὶ νοτίαν, διαδρόμους ἐπικοινωνοῦντας τὸν μὲν βορείον πρὸς τὴν δυτικὴν αὐλήν τῶν ὑποστύλων αἰθουσῶν, τὸν δὲ νότιον πρὸς τὸν πρόδομον καὶ τὴν βορείον ὑπόστυλον αἴθουσαν.

Ἐντὸς τῆς αἰθούσης E, οὕτω ἀρχιτεκτονικῶς διακρινομένης τῶν ἄλλων καὶ δι' ἰδιάζοντος πλακοστρώτου δρόμου μετὰ τῆς δυτικῆς αὐλῆς ἐπικοινωνούσης, ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸν εὖρημα ἐγένετο εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς, κτιστοὶ λίθοι, οἱ ὅποιοι πιθανὸν ν' ἀπετέλουν βάσιν κίονος ἢ ἐστίας τινὸς ἢ βωμοῦ. Ἴσως λεπτομερεστέρα ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διαφωτίσῃ περισσότερον τὰ πρᾶγματα.

Εἰς τὸ τελευταῖον κτηριακὸν συγκρότημα, τὸ Z τοῦ σχεδίου,

Εἰκ. 47. Τὸ E, δωμάτιον-μέγαρον καὶ ὁ εἰς αὐτὸ ἀπολήγων πλακόστρωτος δρόμος.

ὁδηγεῖ εἴσοδος ἀνοιγομένη εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ πρὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αἰθούσης E διαδρόμου. Ἡ εἴσοδος αὕτη μᾶς φέρει εἰς μακρὸν διάδρομον, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου εἶναι διατεταγμένα ἑπτὰ δωμάτια ποικίλων διαστάσεων. Ὅπισθεν τῶν δωματίων τούτων πρὸς δυσμὰς ὑπάρχει εὐρεῖα πάλιν αὐλή, διαστάσεων 45×40 μ., ὅπως ἀκριβῶς καὶ πρὸς δυσμὰς τῶν ὑποτύλων αἰθουσῶν καὶ τῆς αἰθούσης E.

Καὶ διὰ μὲν τὴν πρώτην ἐκείνην αὐλὴν τὴν περικλειομένην μεταξὺ τοῦ συγκροτήματος A τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ προστατευτικοῦ περιβόλου καὶ τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τοῦ παρὰ τὴν αἴθουσαν E, δύναται νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος ὅτι οὐδὲν ἄλλο πλὴν τοῦ ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐν πολλοῖς βράχου δαπέδου τῆς ὑπάρχει,

διὰ τὴν δευτέραν ὁμως αὐλήν, τὴν μεταξὺ τοῦ αὐτοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου καὶ τοῦ τοίχου τοῦ χωρίζοντος τὴν ἀγορὰν ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀνακτόρου, οὐδὲν ἀκόμη δύναται νὰ λεχθῆ· διότι ἐνταῦθα ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐπροχώρησεν ἀρκούντως.

Εἰς τὸν διάδρομον τοῦ τμήματος Z καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν μνημονευθεῖσαν εἴσοδόν του ἐκ τοῦ βορείου διαδρόμου τῆς αἰθούσης E, δεξιᾷ δὲ τῷ εἰσερχομένῳ, ὑπάρχει εὐρεία θύρα ὀδηγοῦσα

Εἰκ. 48. Τὸ μέγαρον τοῦ συγκροτήματος Z μετὰ τὰ σωζόμενα δάπεδά του.

εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγορᾶς. Πρὸ τῆς θύρας ταύτης καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς πλατείας τῆς Ἀγορᾶς εἶναι κατεσκευασμένη διὰ λίθων κεκλιμένη ἄνοδος (βλ. σχέδιον), ὅπως καὶ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς εἰσόδου τῆς ἐνδιαμέσου ὑποστύλου αἰθούσης.

Τὸ μῆκος τοῦ διαδρόμου τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος Z εἶναι 47.70 μ. τὸ δὲ πλάτος αὐτοῦ 3 μ.

Τὸ χαρακτηριστικώτερον τῶν πρὸς τὸν διάδρομον ἀνοιγομένων δωματίων εἶναι τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν ἀπὸ νότου, τὸ ὁποῖον δι' ἐγκαρσίου τοίχου χωρίζεται εἰς δύο, εἰς τὸν πρὸς τὸν διάδρομον βλέποντα πρόδομον αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ὀπισθεν αὐτοῦ χώρον, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ κληθῆ τὸ κυρίως μέγαρον (εἰκ. 48).

Ὁ πρόδομος τοῦ μεγάρου τούτου διατηρεῖ εἰς τὰ ἄκρα του

σαφέστατα ὑπολείμματα δαπέδου ἐξ ἀβεστοκονιάματος κατεσκευασμένου ἐπὶ ὑποστρώματος ἐκ χαλίκων, ἐνῶ τὸ κυρίως μέγαρον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσερχόμεθα διὰ θύρας πλάτους 1.80 μ. περίπου, διατηρεῖ ἐξ ὀλοκλήρου τὸ ἐξ ἀβεστοκονιάματος δάπεδόν του εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν. Ἡ ἐλαφρὰ καθίζησις αὐτοῦ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν του δὲν ἐπέφερεν οὐσιαστικὴν καταστροφὴν εἰς τὸ δάπεδον (εἰκ. 48).

Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ δωματίου τούτου εἶναι 5×3.20 μ. τοῦ δὲ προδόμου 3.70×3.15 μ. Τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάρου τούτου τέσσαρα δωμάτια διατηροῦν τὸ διάγραμμά των, καθὼς καὶ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου των, τὸ ὁποῖον εἶναι εἴτε ἐκ πηλοῦ εἴτε, ὅπως εἰς τὰ δύο ἀκραῖα καὶ τὸν διάδρομον τοῦ ὄλου συγκροτήματος Z, ἐκ λιθοστρώτου.

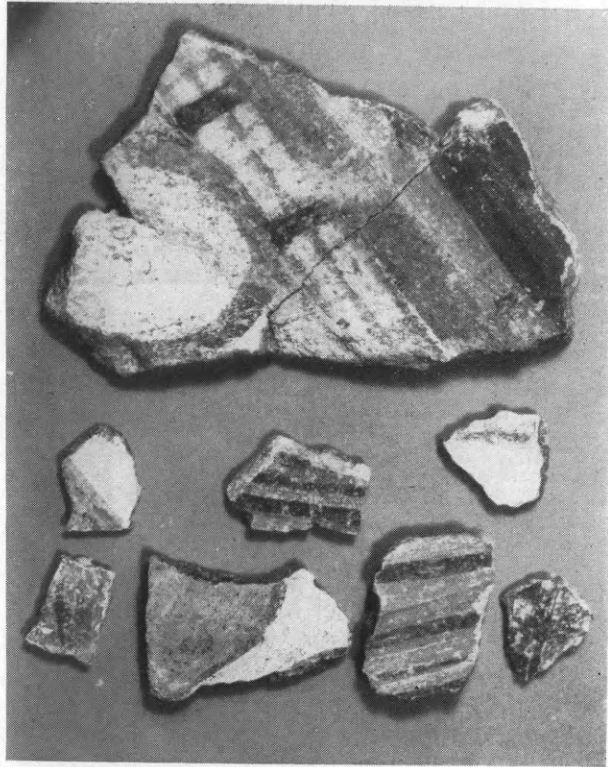
* * *

Ἡ ἀνασκαφεῖσα νοτιὰ πτέρυξ τῆς λεγομένης Ἄγορᾶς ἀποτελεῖται, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀπὸ δύο κτηριακὰ συγκροτήματα, τῶν ὁποίων τὰ διαμερίσματα B, E καὶ Z δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελοῦν, λόγῳ τῆς ὀργανικῆς μεταξύ των συνδέσεως, ἓν συνολικὸν συγκρότημα. Μόνον τὸ πρῶτον, τὸ κληθὲν A, εἶναι τελείως ἀνεξάρτητον τῶν ὑπολοίπων, φαίνεται δ' ὅτι τοῦτο ἀπετέλει τὴν κατοικίαν τῶν φρουρῶν τῆς Ἄγορᾶς. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του ὄψις συνηγορεῖ ἴσως ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης.

Τῶν διαμερισμάτων B, E καὶ Z ἡ ὀργανικὴ σύνδεσις καθὼς καὶ ἡ ἐν γένει ἀρχιτεκτονικὴ τῶν χώρων διάθεσις φανερώνει πιθανῶς ὅτι τὰ μὲν βορειότερα διαμερίσματα, τὰ Z, ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν διαμονὴν σημαίνοντος προσώπου, ἐνῶ τὰ νοτιότερα, ὅπως εἶναι τὸ ἰδιαζούσης ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς E, μὲ τὸν πρὸς νότον αὐτοῦ μικρὸν λιθόστρωτον δρόμον καὶ αἱ ὑπόστυλοι εὐρεῖαι αἰθουσαι θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς τόποι συγκεντρώσεως διὰ λατρείαν τινὰ ἢ ἀκόμη καὶ ὡς τόποι συγκεντρώσεως δι' ἀγοραπωλησίας, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὀλόκληρος ὁ χώρος οὗτος ἦτο πράγματι ἡ Ἄγορὰ τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως.

Τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν τόπον αὐτὸν τῆς Ἄγορᾶς εἶναι πάλιν ἀγγεῖα τῆς ΥΕ III ἐποχῆς—πολλὰ ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς τὸ συγκρότημα A—καὶ τμήματα μικρὰ ἐγχρώμων τοιχο-

γραφιών (εἰκ. 49) ὁμοίων πρὸς τὰς τοῦ Ἐνακτόρου (DE RIDDER, BCH 1894, σ. 271 κ.έξ.) καὶ τοῦ Ἐνακτόρου τῆς Τίρυνθος. Τὰ τμήματα ταῦτα τῆς τοιχογραφίας ἀνευρέθησαν πρὸς βορρᾶν τοῦ δωματίου Ε, εἶναι δὲ τοῦτο μία ἀκόμη ἀπόδειξις τῆς σπουδαιότητος τοῦ χώρου τούτου μὲ τὴν κτιστὴν βᾶσιν εἰς τὸ κέντρον του, μὲ

Εἰκ. 49. Τεμάχια τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ περὶ τὴν αἴθουσαν Ε χώρου.

τοὺς περὶ αὐτὸ διαδρόμους, τὸν πρόδομον καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ λιθόστρωτον δρόμον.

Τέλος τεμάχια τοιχογραφιῶν, μικρότατα ὅμως, εὑρέθησαν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους χώρους Α καὶ Β τῆς πλευρᾶς αὐτῆς τῆς Ἐγορᾶς.

Χαρακτηριστικὰ ἀκόμη εὐρήματα εἶναι καὶ αἱ διασωθεῖσαι ἔξω τοῦ πέμπτου διαμερίσματος καὶ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν τούτου γωνίαν κέραμοι (εἰκ. 50), αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἐπερίσσευσαν καὶ ἐλησμονήθησαν ἐκεῖ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν τῆς Ἐγορᾶς. Μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις καὶ αὐτὴ τῆς ἀποπερα-

τώσεως τῶν κτηρίων τῆς ἀκροπόλεως. Αἱ κέραμοι αὗται στέγης διαφέρουν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν προϊστορικῶν χρόνων κεράμων, τοῦτο ὅμως οὐδόλως μεταβάλλει τὴν χρονολογικὴν των τοποθέτησιν, διότι εὐρέθησαν παρὰ τὰ ΥἚ III κτήρια τῆς Ἀγορᾶς καὶ εἰς ἐπίχωσιν ἀδιατάρακτον.

Ἡ σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν ἀνασκαφεῖσα πτέρυξ αὕτη τῆς Ἀγορᾶς—ὀλίγαι μόνον λεπτομερειακαὶ ἔρευναί ἐντὸς αὐτῆς ὑπο-

Εἰκ. 50. Κέραμοι ἔξω τοῦ πέμπτου διαμερίσματος τοῦ συγκροτήματος Ζ.

λείπονται—παρέχει ἐντελῶς διαφορετικὴν εἰκόνα ἀπὸ ἐκείνην, ἣν ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε. Διότι ἀμφότεροι οἱ μελετηταὶ τῆς ἱστορικῆς ἀκροπόλεως, ὁ de RIDDER καὶ ὁ NOACK, καθὼς καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς γράψαντες, πολὺ μικρὰν ἢ οὐδεμίαν σημασίαν ἀπέδωκαν εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτὸ συγκρότημα τῶν κτηρίων τῆς Ἀγορᾶς μὲ τὰς θαυμασίας ὑποστύλους αἰθούσας του καὶ τὴν ὄλην του ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν, ἐνῶ ἐξῆραν τὸ εἰς μνημειώδη ἐρείπια σφῆζόμενον ἀνάκτορον καθὼς καὶ τὰ τεῖχη τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως.

Ἡ λεγομένη ὅμως Ἀγορὰ δὲν εἶναι κατοικία τῶν ὑποτακτικῶν ἢ τῶν στρατιωτῶν, ὅπως θέλει ὁ de RIDDER (σ. 297-301 τῆς μνημονευθείσης μελέτης του), ἀλλ' ἡ καρδιά τῆς μεγάλης αὐτῆς

μυκηναϊκῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα μαρτυροῦν τὰ τόσον καλῶς διασωθέντα λείψανα τῶν κτηρίων της, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν μὲ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον ἐκτάκτου τελειότητος.

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐγένεν ἐπίσης, μικρᾶς ὅμως διαρκείας, εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς περιγραφείσης πλευρᾶν τῆς Ἀγορᾶς, τὴν ἀνατολικήν. Κατ' αὐτὴν διεπιστώθη ὅτι ὀλόκληρος ἡ πλευρὰ αὕτη καταλαμβάνεται ἀπὸ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα κυρίως ὡς ἀποθήκας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ἢ εἴσοδος δὲ εἰς αὐτὰ ἐγένετο ἐκ τῆς πλατείας τῆς Ἀγορᾶς δι' ἐπίτηδες κατεσκευασμένων ἀνόδων. Εἰς τὰ ἄκρα τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν, τὸ νότιον δηλαδὴ καὶ τὸ βόρειον, ὑπῆρχον συγκροτήματα παρόμοια πρὸς τὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς συγκρότημα αἰθουσῶν (Α τοῦ σχεδ.) χρησιμοποιούμενα καὶ αὐτὰ διὰ στρατιωτικὸς πιθανῶς λόγους. Αἱ ἔρευναι τῆς πλευρᾶς ταύτης ἐλπίζομεν ὅτι θὰ συνεχισθοῦν τὸ ἐρχόμενον ἔτος.

Τέλος μία τάφος ἀνοιχθεῖσα κατὰ μῆκος τῆς πλατείας καὶ περὶ τὸ μέσον αὐτῆς οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἀπέδωκε, πλὴν τῆς ἐπιβεβαιώσεως, ὅτι ὀλόκληρος ἡ πλατεία αὕτη ἦτο ὁ ἀνοικτὸς χῶρος τῶν συγκεντρώσεων καὶ τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν.

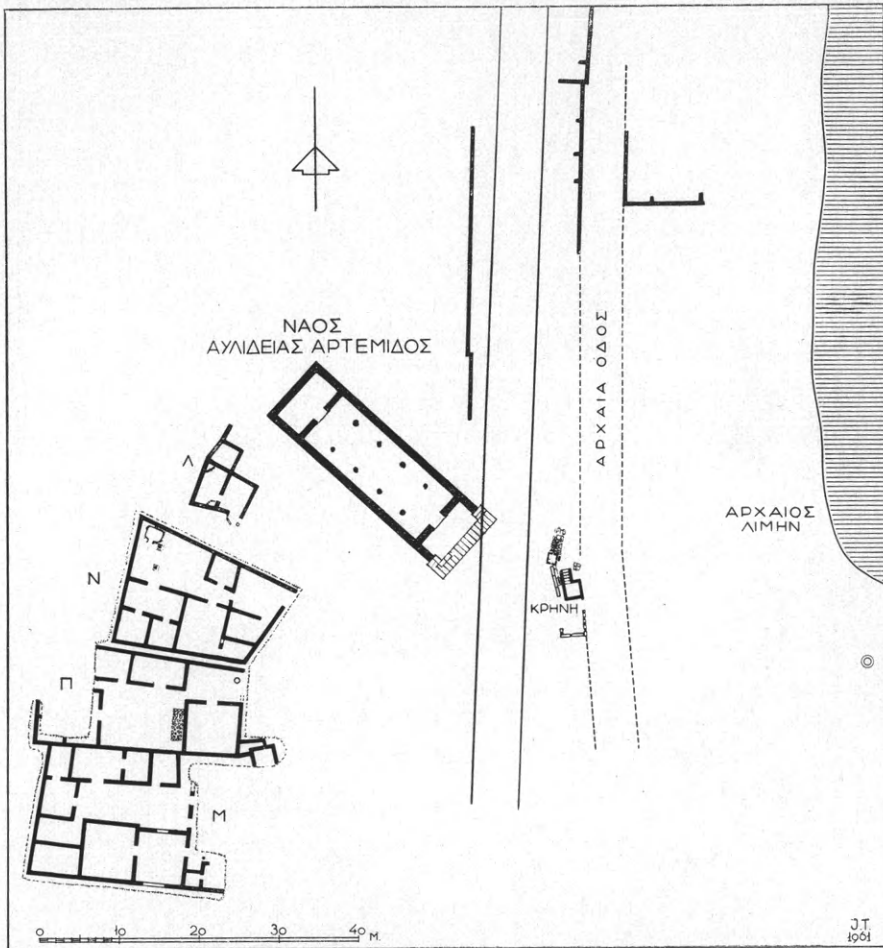
Αἱ εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς ἀκροπόλεως ἔρευναι περιορίσθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν πρὸς νότον ἐκτεινομένην αὐλήν, ὅπου πέρυσιν εἶχεν εὑρεθῆ τὸ πάρινον κέρας. Αἱ ἐργασίαι αὗται ἦσαν κυρίως ἐξωραϊστικαὶ καὶ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν συντήρησιν τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1960 ἀνασκαφέντων διαμερισμάτων καὶ δαπέδων αὐτῶν καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν ἀγωγῶν τῆς αὐλῆς.

7. ΑΥΛΙΣ

Αἱ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρηψιάδη ἐνεργηθεῖσαι καὶ ἐφέτος ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Αὐλίδα περιορίσθησαν εἰς τὴν ἐξερευνησιν τῆς μεταξὺ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ κτηρίου Ν (βλ. σχέδιον εἰκ. 51) περιοχῆς, ὀλοκληρωθείσης σχεδὸν τῆς πρὸς τὴν πλευρᾶν ταύτην τοῦ ναοῦ ἐρεύνης.

Εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν ἀνεσκάφη μεταξὺ τῆς ΝΔ. γωνίας

τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ κτηρίου Ν, ἐν ἄλλο κτήριο, τὸ ἀποκληθὲν Λ (βλ. σχέδιον εἰκ 51). Ἡ κάτοψις τοῦ Λ μᾶς δίδει τὸ σχῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ γράμματος Γ, τὸ ἐν ἄκρον τοῦ ὁποίου βλέπει πρὸς ἀνατολὰς ἐνῶ τὸ ἄλλο πρὸς βορρᾶν. Ἡ εἴσοδος πρὸς

Εἰκ. 51. Κάτοψις τῆς ἐν Αὐλίδι ἐξερευνηθείσης περιοχῆς.

τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Λ ἦτο εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς πλευρᾶς του, ἐκεῖ δέ, ὡς κατώφλιον φαίνεται τῆς θύρας, ἐχρησιμοποιήθη ἐπιτύμβιος ἐνεπίγραφος στήλη, διαστάσεων $1.00 \times 0.29 \times 0.20$ μ., ἐκ μαρμάρου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος ΚΑ...

Τὸ κτήριο Λ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διαμερισμάτων, τῶν ὁποίων τὸ βόρειον ἔχει ὡς βόρειον πλευρὰν τὴν νοτιὰν πλευρὰν

παλαιότερου οικήματος, ὁμοίας πρὸς τὸν ναὸν τοιχοδομίας καὶ ἐπομένως συγχρόνου πρὸς αὐτόν.

Καὶ τὸ κτήριο Λ, ὅπως καὶ τὰ παρ' αὐτὸ παλαιότερον ἀνασκαφέντα, φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, ὡς δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ τοιχοδομία του ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἐφθαρμένου χαλκιδικοῦ νομίσματος τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τὸ οἰκοδόμημα Λ ἦτο ἐστεγασμένον, ὡς φανερώνει ἡ πληθὺς κεράμων στέγης, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν τριῶν διαμερισμάτων αὐτοῦ. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως καὶ τὰ παλαιότερον ἀνασκαφέντα, ἐργαστήριο ἀγγειοπλαστικῆς, ὡς ὑποδηλοῦται ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ εὐρεθέντων ὑπολειμμάτων πηλοῦ, καθὼς καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως πολλῶν κεράμων φερουσῶν σφραγίδας ἐργαστηρίου.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Λ ἠρευνήθη καὶ τὸ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κτηρίου Π ἀνασκαφὴν ἐν μέρει φρέαρ. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ φρέατος δὲν ἦτο μεγάλη, διότι τὸ ὄλον βάθος του εἶναι 5.20 μ. περιεῖχε δὲ αὕτη τεμάχια ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, στάμνων, ληκυθίων, μεγαρικῶν σκύφων, ὀστῶν ζώων ὡς καὶ ἀρκετὰ τμήματα ξύλων. Τὸ ὕδωρ τοῦ φρέατος, καίτοι τοῦτο εὐρίσκεται πλησίον τοῦ μικροῦ λιμένος Βαθέος, εἶναι, ὅπως καὶ τῆς «ἱερᾶς κρήνης», πόσιμον — ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑδρεύοντο καὶ οἱ ἐργάται τῆς ἀνασκαφῆς — δὲν ἀποκλείεται διὰ τοῦτο τὸ φρέαρ αὐτό, τοῦ ὁποῖου βεβαίως τὸ ὕδωρ θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐργαστηρίων, νὰ ἦτο ἐν τῶν Ἀγαμεμονοείων φρεάτων τῆς παραδόσεως.

Τέλος εἰς τὸ κτήριο Π κατὰ τὰς γενομένας ἐργασίας καθαρισμού τοῦ κεντρικοῦ χώρου του, ὅπου τὸ λιθόστρωτον δάπεδόν του, ἐκτὸς εἰδωλίων τινῶν (ὅπως εἶναι μικρὰ πηλίνη κεφαλὴ ἀνδρὸς πωγωνοφόρου ἐκ τῶν συνήθων διακοσμητικῶν κεφαλῶν τῶν τυράννων), εὐρέθησαν καὶ πολλὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια κεράμων, τινὰ τῶν ὁποίων φέρουν τὰ γράμματα ΚΑΡΠ..... καὶ ΙΑΔΟΥ.

Διὰ τῶν ἐνεπιγράφων αὐτῶν τεμαχίων κερδίζομεν ἤδη τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους ἀκμάσαντος ἐν Αὐλίδι ἐργαστηρίου κοροπλαστικῆς — τῆς λέξεως αὐτῆς ἐσώθη τὸ δεύτερον ἡμισυ εἰς τμήμα κεράμου (βλ. Ἔργον 1960, σ. 51) ...ΣΤΗΡΙΟΝ — τοῦ ΚΑΡΠΙΑΔΟΥ καὶ ὄχι ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΟΥ, ὡς εἶχε

συμπληρωθῆ κατά τὰ περυσινὰ εὐρήματα, τὸ δὲ ἐργαστήριον τοῦτο εὐρίσκετο εἰς τὸ διὰ τοῦ γράμματος Π ὀνομασθὲν κτήριον.

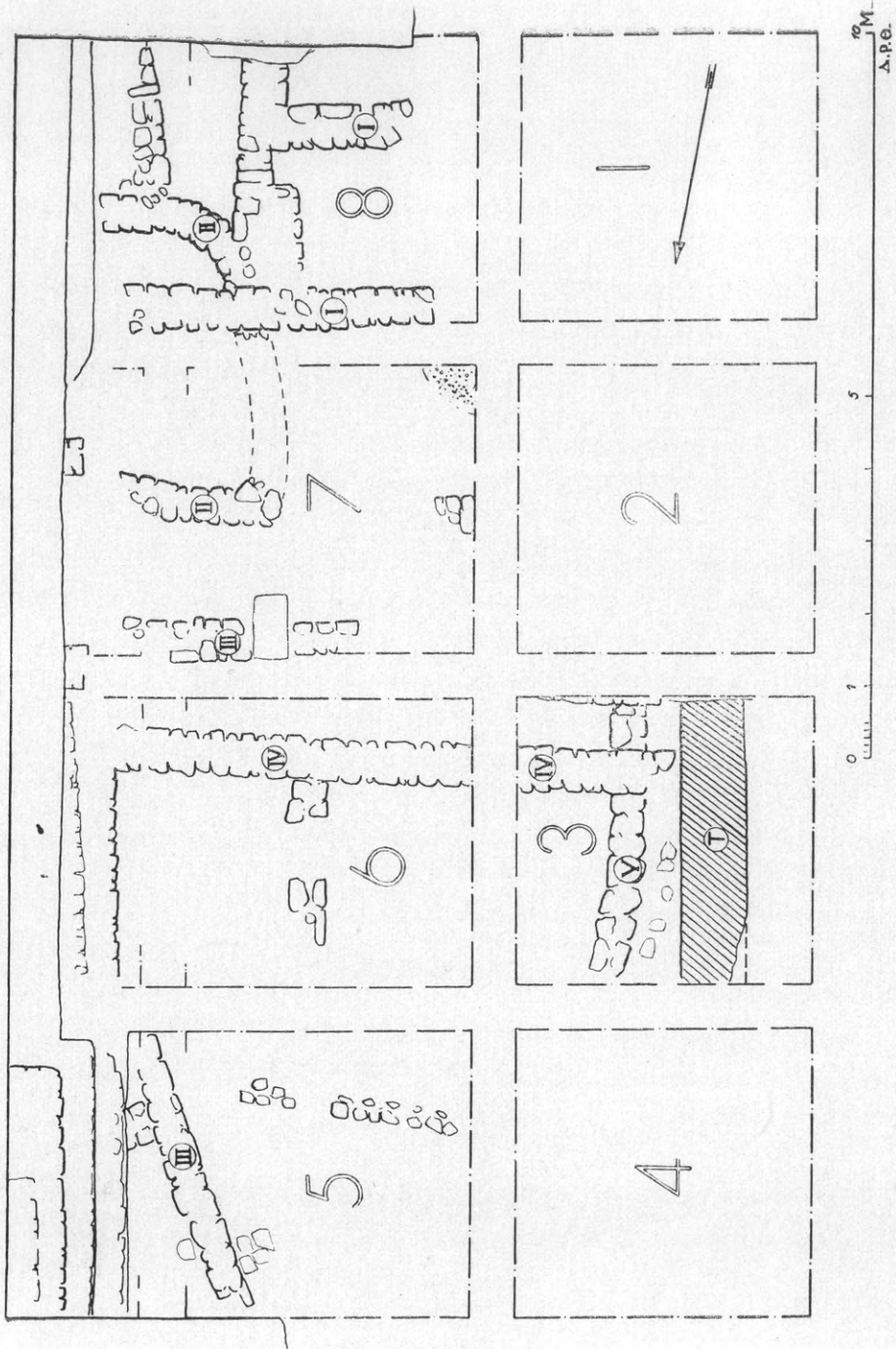
8. ΙΩΛΚΟΣ

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς ἀρχαίας Ἰωλκοῦ («Κάστρο» Βόλου ἢ «Παλιά») συνεχίσθη κατὰ τὸ 1961 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Δημ. Θεοχάρη, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου κ. Μαρίας Θεοχάρη, ἐνηργήθη δὲ α) εἰς τὸν τομέα τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου καὶ β) εἰς τὸν παρακείμενον τομέα τῆς στρωματογραφικῆς τομῆς.

A. Εἰς τὸν τομέα τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν εἰς κατεδαφίσεις ἀπαλλοτριωθέντων οἰκημάτων, τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐρειπίων καὶ τὴν ἀποκομιδὴν αὐτῶν. Ἀπόπειρα διαλύσεως τμημάτων τοῦ 2.50 μ. πάχους μεσαιωνικοῦ τείχους ἀπέβη ἀνεπιτυχής, διότι τὸ τεῖχος εἶναι συμπαγὲς καὶ βαθέως θεμελιωμένον, μόνον δὲ διὰ μηχανικῶν μέσων εἶναι δυνατὸν νὰ διαλυθῆ. Σχετικὴ ἀναγνώρισις καὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ ὄγκου ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Μηχανικοῦ τοῦ Στρατοῦ, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἦτο ἀδύνατος κατὰ τὸ παρὸν ἔτος.

Μόνον εἰς ἕκτασιν 10 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων κατωρθώθη ν' ἀνασκαφῆ τμῆμα τῆς ὑπερκειμένης τοῦ ἀνακτόρου ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία εἶχε πάχος 1.20 μ. καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν περιόδον. Πλὴν τῶν γενομένων στρωματογραφικῶν παρατηρήσεων τὸ μόνον ἄξιον λόγου εὕρημα ἦτο ἡ ἀποκάλυψις δύο τοίχων ἀντιθέτου φορᾶς, ἀνηκόντων εἰς οἰκοδόμημα προΐμων χρόνων τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου. Ἐνδείξεις περὶ τῆς παρουσίας μεγάλου τινὸς κτηρίου τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπεράνω τοῦ ἀνακτόρου δὲν προσέκυψαν καὶ ἐφέτος.

B. Εἰς τὸν τομέα τῆς στρωματογραφικῆς τομῆς (εἰκ. 52) τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξαν σημαντικώτατα: Ἡ τομὴ τοῦ παρελθόντος ἔτους (πρβ. Ἔργον 1960, 55 ἐξ., εἰκ. 67) διηυρύνθη (πλάτος 11.00 μ., μῆκος 17.50 μ.), ὁ χῶρος διηρέθη εἰς τετράγωνα 4 μέτρων καὶ ἡ σκαφὴ προὐχώρησε κλιμακῆδὸν μέχρι βάθους 6.25 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τομέως. Ἡ σπουδαιότερα ἀνακάλυψις τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως

Είχ. 52. Κάτοπις τής άνασκαφής εις τόν στρωματογραφικόν τομέα.

παχυτάτης ἐπιχώσεως τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου (πάχος στρ. 2.80-3.00 μ.).

1. Ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Πέντε ἐπάλληλοι ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου ἀπεκαλύφθησαν ἀπὸ βάθους 4 περίπου μέτρων μέχρι 6.25 μ. κάτωθεν τῶν τεσσάρων πρωτογεωμετρικῶν (πρβ. Ἔργον 1960, 58). Ἐκ τῆς κερ-

Εἰκ. 53. Οἰκήματα τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς περιόδου.

μεικῆς συνάγεται ὅτι αἱ φάσεις αὗται καλύπτουν τὴν ΥΕ IIIA-IIIΓ (πρώιμον) περίοδον (περίπου 1425-1150 π.Χ.).

Τὰ οἰκήματα εἶναι γενικῶς μικρὰ (ἐξαιρέσει ἐνὸς «μεγάρου» τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ IIIB), εὐθυγράμμου κατόψεως (μία ἐξαιρέσις ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς βοθητικὸν χῶρον), λιθόκτιστα κατὰ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν κρηπίδα καὶ πλινθόκτιστα τὴν ἀνωδομίαν. Διεπιστώθη ἢ χρῆσις δοκῶν στηρίξεως στέγης. Δάπεδα ἐκ πηλοῦ ἢ, κατ' ἐξαιρέσειν, χαλικόστρωτα, διὰ πλακῶν δ' ἐστρωμένα εἰς χώρους ὑπαιθρίους, ἐστίαὶ ἡμιμόνιμοι εἰς διαφόρους θέσεις τῶν οἰκημάτων (βλ. κάτοψιν εἰκ. 52 καὶ εἰκ. 53-54).

Τὰ κοινότατα αὐτὰ οἰκήματα κατοκοῦντο βεβαίως ὑπὸ κοινῶν θνητῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεχνιτῶν, ὡς συνάγεται ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων (κεραμεικὸς κλίβανος, χράνη χαλκουργική, τεμάχια ἄμορφα χαλκοῦ κλπ.). Κατὰ τὴν κάτοψιν καὶ τὴν οἰκοδομικὴν τεχνικὴν δὲν διαφέρουν τῶν πρωτογεωμετρικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν προμυκηναϊκῶν.

2. Στρωματογραφία. Συγχρόνως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν

Εἰκ. 54. Ἐπάλληλοι ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις οἰκημάτων τῆς πρωτογεωμετρικῆς (ἄνω) καὶ τῆς μυκηναϊκῆς (κάτω) περιόδου.

τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ τῶν μυκηναϊκῶν οἰκημάτων κατεβλήθη ἰδιαίτερα φροντὶς διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἀλλεπαλλήλων στρώσεων τῆς ὅλης ἐπιχώσεως, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ τομέως. Διεκρίθησαν ἐν συνόλῳ τριάκοντα στρώσεις, καλύπτουσαι, πλὴν τῶν 3 ἀνωτέρων, δύο καιρίας περιόδους τῆς ζωῆς τῆς Ἰωλκοῦ: τὴν πρωτογεωμετρικὴν καὶ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περιόδον (εἰκ. 55).

Διεπιστώθη ἐπίσης στρωματογραφικῶς ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Furumark ὀριζομένη περίοδος ΥΕ ΙΙΙΓ, 1 (ὄψιμος) δὲν ἀντιπροσωπεύεται ἐν Ἰωλκῷ.

«Στρωμα καταστροφῆς», χωρίζον τὴν μυκηναϊκὴν ἀπὸ τῆς

πρωτογεωμετρικῆς περιόδου, δὲν ἀνεκαλύφθη μέχρι τοῦδε καὶ προφανῶς οὐδέποτε ὑπῆρξε.

3. Τάφοι. Οἱ μόνοι τάφοι οἱ ὁποῖοι συνηντήθησαν ἦσαν, ὡς καὶ κατὰ τὴν περυσινήν σκαφήν, παιδικοὶ καὶ ἀνάγονται εἰς πρωίμους γεωμετρικοὺς χρόνους. Οἱ τάφοι, 28 ἐν ὄλῳ, ἦσαν καθ'

Εἰκ. 55. Ὅψις τῆς στρωματογραφίας.

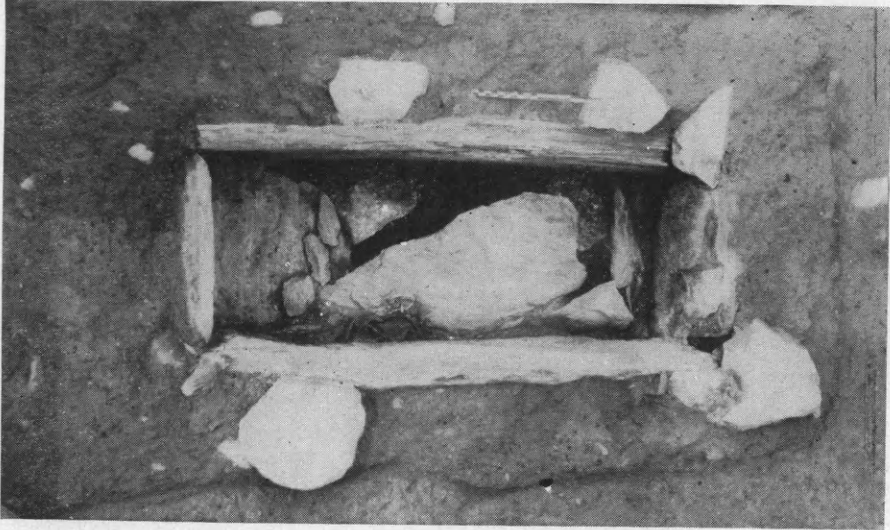
ὀλοκληρίαν σχεδὸν κιβωτιόσχημοι (εἰκ. 56), περιεῖχον δὲ πλὴν τῶν μόλις διατηρουμένων σκελετικῶν λειψάνων, εἴκοσι τέσσαρα ἐν ὄλῳ μικρὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 57), ἄρτια κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ συμπληρούμενα, χαλκᾶ ψέλια καὶ πόρπας, κομβία, σιδηρᾶ ἀντικείμενα καὶ ψήφους ὄρων ἐξ ὑαλομάξης καὶ φαγεντιανῆς. Τινὰ τῶν ἀγγείων τῶν τάφων χαρακτηρίζονται συνήθως «ὑπομυκηναϊκὰ» ἐκ τοῦ σχήματος. Εἰς τὴν Ἰωλκὸν πάντως εἶναι σαφῶς πρῶιμα πρωτογεωμετρικά.

Ὡς ἦτο φυσικόν, δὲν εὐρέθησαν τάφοι τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, οὔτε καὶν παιδικοὶ, προφανῶς ἐπειδὴ τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς

παιδίων ἐν τῷ συνοικισμῷ δὲν ἦτο πλέον ἐν χρήσει. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν ταφικῶν ἐθίμων εἶναι χαρακτηριστική.

4. Κεραμεική. Κατὰ μέγιστον ποσοστόν (85% τοῦλάχιστον) ἡ κεραμεική τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου ἐν Ἰωλκῷ εἶναι ἐντοπία. Τὰ ἐπεΐσακτα εἶναι ἐλάχιστα καὶ ἀργολικῆς προελεύσεως (τρίωτοι ἀπίοσχημοι κρατηρίσκοι, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ρυτά).

Τὰ ἐντόπια ἀγγεῖα εἶναι πρόχοι, σκύφοι, κύπελλα μετὰ προχοῆς, λεκάναι, κύλικες—μονόχρωμοι (εἰκ. 59) καὶ γραπταί—καὶ σπα-

Εἰκ. 56. Πρωτογεωμετρικὸς παιδικὸς τάφος.

νώτερον πίθοι ἢ πιθοειδῆ ἀγγεῖα, χύτραι, πύραυνα, ἀρυτήρες κ.ἄ. Σημαντικὸν μέρος ἐξ αὐτῶν ἀνήκει, φυσικά, εἰς ἀγγεῖα χονδροειδῆ, οἰκιακὰ καὶ μαγειρικὰ σκεύη. Ἄλλα ἄφθονα ἐπίσης εἶναι τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα.

Ὅλα σχεδὸν τὰ διακοσμητικὰ θέματα τῶν ἐντοπίων γραπτῶν (εἰκ. 58) ταυτίζονται πρὸς τὰ κλασσικὰ «μυκηναϊκὰ» θέματα, ὄχι μόνον τὰ συνήθη ἀλλὰ καὶ τὰ σπανιώτερα. Τριάκοντα καὶ πλέον ἀπὸ τὰ παρὰ Furumark θέματα ἀπαντοῦν εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς. Παράθεσις τοῦ μακροτάτου καταλόγου αὐτῶν μετὰ τῶν ἐπὶ μέρους παραλλαγῶν θὰ ἦτο ἐνταῦθα ἄσκοπος, ἀναγκαῖα ὅμως εἶναι ἡ παρατήρησις, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ἡ αὐτονομία τῆς Ἰωλκοῦ ὡς μεγάλου ἐργαστηρίου κατασκευῆς (καὶ διαδόσεως) τῆς ΥΕ III κεραμεικῆς.

Ἐκ τῶν σπουδαιότερα ἐπὶ μέρους κεραμικῶν εὐρημάτων ἀναφέρονται τεμάχια ἐκ τοῦ πέρυσι ἐυρεθέντος «ἀγγείου τῶν μορφῶν» (πρβ. Ἔργον 1960, σ. 60, εἰκ. 73, α), τὸ ὁποῖον ἐξηκριβώθη στρω-

Εἰκ. 57. Πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα : α. τάφου XXXI καὶ β. τάφου XXXVI.

ματογραφικῶς ὅτι ἀνάγεται εἰς τὴν ΥΕ III Γ, 1 πρώιμον φάσιν (περὶ τὸ τέλος ἐντελῶς αὐτῆς, ἥτοι περίπου 1200 π.Χ.).

Χρονολογικῶς ἡ κεραμικὴ καλύπτει πλήρως τὰς ΥΕ III Β

Εἰκ. 58. Μυκηναϊκὰ γραπτὰ ἀγγεῖα :
α. ΥΕ III Β τέλος (συμπληρωμένον) καὶ β. ΥΕ III Γ, 1.

καὶ Γ, 1 πρώιμους φάσεις, ἐνῶ ὀλιγώτερα εἶναι τὰ δείγματα τῆς ΥΕ III Α καὶ τῆς ὀψίμου φάσεως τῆς ΥΕ III Γ, 1.

Ἡ κεραμικὴ ἀπεθηκεύθη εἰς ἑκατοντάδας κιβωτίων ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βόλου, ἡ πλήρης δὲ ἐπεξεργασία αὐτῆς θ' ἀπαιτήσῃ πολὺμηνον διάστημα, ὡς καὶ ἡ μήπω περατωθεῖσα συγκόλλησις καὶ ἀποκατάστασις τῶν εὐρημάτων.

5. Διάφορα εὐρηματα. Ἐκ τῶν μεταλλίνων τὸ σπουδαιό-

τερον είναι μέγα δοχεῖον ἐκ μολύβδου (διαμέτρου 0.44. μ.), τὸ ὁποῖον εὐρέθῃ ἰσχυρῶς συμπεπιεσμένον εἰς στρῶμα τῆς μέσης ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, εἶναι δὲ μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι.

Ἐκ τὰ λοιπὰ μνημονεύομεν χαλκοῦν μαχαιρίδιον, πόρπην τοξοειδῆ (arched type), ραβδία ἀμόρφου χαλκοῦ καὶ σκωρίας χαλκοῦ, πιστοποιοῦντα ἐπιτόπιον κατεργασίαν τοῦ μεταλλεύματος, τὴν ὁποίαν ἐβεβαίωσε καὶ χαρακτηριστικὸν εὗρημα, τμήμα χοάνης χαλκουργικῆς. Ἡ χοάνη ἀνήκει εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμον φάσιν καὶ

Εἰκ. 59. Μονόχορμος μυκηναϊκὴ κύλιξ.

τῆς αὐτῆς χρονολογίας εἶναι ἐπίσης μία μήτρα λιθίνη δι' ἔγχυσιν κοσμημάτων.

Ἐκ τὰ ἄλλα εὐρήματα ἀναφέρομεν ὅσπερ βελόνας ἢ περόνας, σφονδύλια ἐκ στεατίτου, ἀμφικωνικά ἢ κωνικά, ψήφους ὄρων ἐξ ὑαλομάξης ἢ φαγεντιανῆς.

Τὰ πῆλινα εἰδῶλια ἀνάγονται κυρίως εἰς τὸν Φ τύπον

(ΥΕ ΙΙΒ), ὀλιγώτερα δὲ εἰς τὸν Ψ (ΥΕ ΙΙΙΓ, 1). Ἀξιολογώτερα εἶναι δύο εἰδῶλια πτηνῶν καὶ ἓν μικκύλον κυνός, πάντα γραπτά.

Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἴωλκοῦ συναχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Θεοχάρη πορίσματα καθ' ἃ 1) μυκηναϊκὸν – καὶ δὴ μόνον ΥΕ ΙΙΙ – στρῶμα τοσούτου πάχους (2.80-3.00 μ.) δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε ἐρευνηθῆ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ πιθανῶς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ τῆς εὐκρινεστέρας στρωματογραφικῆς εἰκόνας, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον. Παρέχει ἄρα ἡ Ἴωλκὸς μοναδικὰς δυνατότητας σπουδῆς τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τῆς πρωτογεωμετρικῆς (1.80-2.00 μ. ἐπιχώσεως) ἐν ἀδιασπᾶστῳ συνεχείᾳ, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν συζητοῦνται καὶ ἀναθεωροῦνται τὰ χρονολογικὰ προβλήματα τῶν καιρίων αὐτῶν περιόδων τῆς ἑλληνικῆς πρωτοϊστορίας.

2) Ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω, ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸν μυκηναϊκὸν καὶ τὸν πρωτογεωμετρικὸν συνοικισμὸν τῆς Ἴωλκοῦ

δὲν προέκυψαν ἐνδείξεις ἀποτόμου καταστροφῆς μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν περιόδων. Κάτι ἀντίστοιχον πρὸς τὴν βεβαιωμένην πυρπόλησιν τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου τῆς τελευταίας φάσεως δὲν φαίνεται νὰ συνέβη εἰς τὸν συνοικισμόν. Μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου τὸ πολὺ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἓνα κλονισμόν, μίαν μεταβολήν, ἀκόμη καὶ ἐν χρονικὸν κενὸν μιᾶς γενεᾶς, καίτοι δὲν κατέχομεν ἀκόμη τὰς σχετικὰς ἀποδείξεις.

Βέβαιον ὅμως ἀντιστοίχως εἶναι ὅτι δὲν ἔχομεν ἀλλαγὴν τοῦ πολιτιστικοῦ φορέως. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, οἱ αὐτοὶ τεχνῖται δροῦν καὶ παράγουν εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν δύο καιρίων περιόδων, ὡς ἀποδεικνύει κατ' ἐξοχὴν ἡ κεραμεικὴ.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ΥΕ ΠΙΒ φάσεως ἡ ἐντοπία κεραμεικὴ τῆς Ἰωλκοῦ δεικνύει στοιχεῖα ἔντονα «πρωτογεωμετρισμοῦ» εἰς τὴν τεχνικήν: Τὸ βερνίκιον εἶναι ἀμαυρὸν καὶ μελανόν, τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων γωνιώδη, τὰ κοσμήματα ψυχρὰ καὶ ἐνίοτε αὐτόχρημα γεωμετρικά, ἡ ἐπιφάνεια γυμνή, ἀνεπίχριστος. Προϋπάρχουν δηλ. ἐν Ἰωλκῷ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς τεχνικῆς καὶ ἂν ἡ παλαιὰ θεωρία, καθ' ἣν ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς «ἐμορφώθη κάπου εἰς τὴν βορειοτέραν Ἑλλάδα» δὲν ἀπορριφθῆ, ἡ Ἰωλκὸς παραμένει ὡς μία τῶν πιθανῶν ἐστιῶν τῆς μορφώσεως τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ.

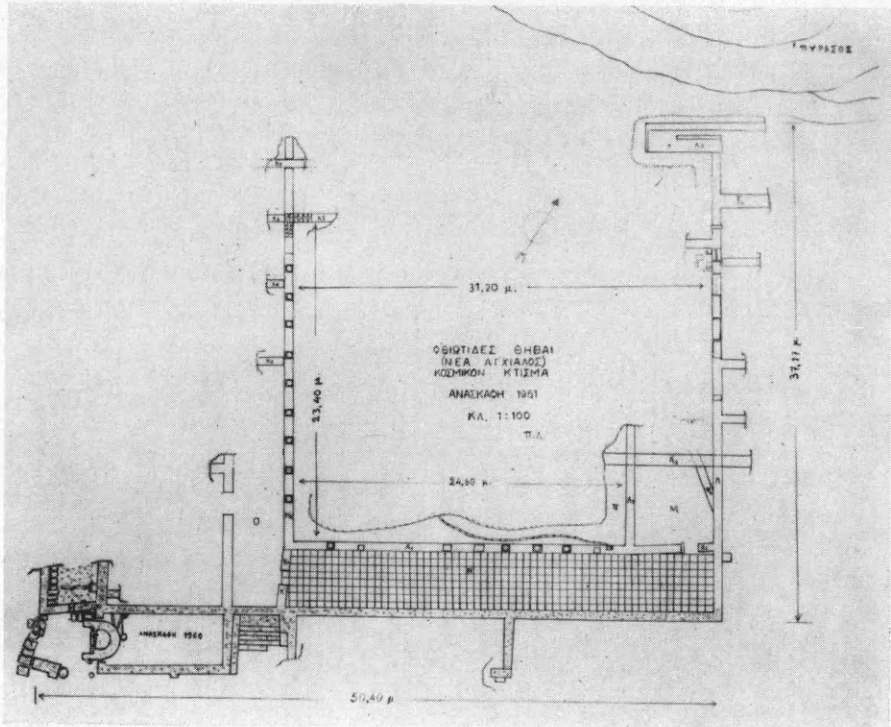
3) Ἱστορικῶς εἶναι βεβαιωμένον, ὅτι τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐπικρατήσεως εἰς τὴν χώραν ἔφερον οἱ Θεσσαλοί. Εἰς τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν δύναται ν' ἀποδοθῆ ἡ πυρπόλησις τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἡ γενικωτέρα ἀλλαγὴ τῆς πολιτιστικῆς ἀποχρώσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κέντρου κατὰ τὴν πρώιμον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου. Ἡ εἰσβολὴ ὅμως καὶ ἡ ἀντίστασις δὲν σημαίνει ὑποταγὴν ἢ κατάληψιν, ἀντιθέτως δὲ ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα προκύπτει, ὅτι ἡ Ἰωλκὸς συνέχισε τὴν μακρὰν ζωὴν της μὲ τὸν αὐτὸν βασικῶς πληθυσμόν.

Τὰ ἀνωτέρω πορίσματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ὀριστικά. Χωρὶς ἀμφιβολίαν πολλὰ νέα συμπεράσματα θὰ ἐξαχθοῦν εἰς τὸ μέλλον, ἐφ' ὅσον ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πολιτιστικοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον εὐστόχως ἀπεκλήθη «Κνωσὸς τῆς Θεσσαλίας», συνεχισθῆ, ὡς ἐλπίζομεν. Διευτρώθησαν ὅμως ἐνταῦθα, διὰ νὰ

φανῆ, ὅτι πλὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ἰωλκοῦ εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα, ἀρχαιολογικῶς καὶ ἱστορικῶς.

9. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΘΗΒΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ (Ν. Ἀγχιάλος).

Ἡ διενέργεια τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Νέαν Ἀγχιάλον) ἀνετέθη ἐφέτος, ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γεώργιον Σωτηρίου καὶ τὸν ἐπι-

Εἰκ. 60. Κάτοπις τοῦ ἀνασκαφέντος κτίσματος Ν. Ἀγχιάλου.

μελητὴν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παῦλον Λαζαρίδην. Ἀτύχημα ὅμως, ἐπισυμβάν εἰς τὸν κ. Σωτηρίου, ἠμπόδισεν αὐτὸν νὰ μεταβῆ εἰς Νέαν Ἀγχιάλον. Ὅθεν τῇ καθοδηγήσει τούτου διενήργησε τὴν ἀνασκαφὴν ὁ ἐπιμελητὴς Π. Λαζαρίδης, ἔχων ὡς βοηθὸν τὴν ἀρχαιολόγον Δίδα Αἰκατερίνην Σγουρδαίου.

Σκοπὸς τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἡ διερεύνησις τῶν ἐρειπίων κοσμικοῦ κτίσματος (εἰκ. 60) εἰς τὸν μεταξὺ τῶν Βασιλικῶν Α΄

καὶ Β' χώρον κάτωθεν τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, τοῦ ὁποίου ἡ κλίμαξ καὶ ἡ νοτιὰ πλευρὰ ἀπεκαλύφθησαν, εἰς μῆκος 50.40 μ., κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

Τὸ ἀνασκαφέν μέρος δηλοῦται ἐν τῇ κατόψει διὰ μελάνων στιγμάτων (Ἔργον 1960, σ. 64-67).

Διὰ τῶν ἐφειτινῶν ἀνασκαφῶν ἀπεκαλύφθη, ἐν μέρει, τὸ Β' ἀνατολικῶς τῆς κλίμακος τεράστιον, τετράπλευρον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται καὶ ἐν τῇ κατόψει, εἶχεν εἰς ἐκάστην πλευρὰν στοὰν μὲ κιονοστοιχίαν πρὸς τὸ αἶθριον. Τὸ αἶθριον τοῦτο, διαστάσεων 24.60×23.40 μ., δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι.

Τῆς δυτικῆς στοᾶς, πλάτους 3.80 μ., ἀνεσκάφη μόνον ἡ πρὸς τὸ αἶθριον πλευρὰ (τοῖχος Κ2 ἐν τῇ κατόψει) εἰς μῆκος 35.50 μ., ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει καταφανῶς δύο περιόδους.

Εἰκ. 61. Ἰωνικὴ βᾶσις καὶ στυλοβάτης τῆς πρώτης περιόδου.

Κατὰ τὴν α' περίοδον ἡ στοὰ ἔφερεν 9 κίονας, αἱ ἰωνικαὶ ἢ ἀπλαῖ βᾶσεις τῶν ὁποίων εὐρίσκονται εἰσέτι εἰς τὰς ἀρχικὰς θέσεις των (εἰκ. 61).

Ἐκ τῆς στρωματολογικῆς παρατηρήσεως τῆς λιθοδομῆς, τῆς ἐργασίας τῶν βᾶσεων, τῶν θραυσμάτων τῶν ἀγγείων καὶ τῶν νομισμάτων, ἅτινα εὐρέθησαν παρὰ τὸν στυλοβάτην, ἡ α' περίοδος δύναται νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὸν 3^{ον} ἢ τὸν 4^{ον} μ.Χ. αἰῶνα.

Διὰ λόγους ἀγνώστους πρὸς τὸ παρὸν οἱ κίονες ἀφηρεθήσαν κατὰ τὴν β' περίοδον, ἡ δὲ κιονοστοιχία ἀντικατεστάθη διὰ τοίχου, ὁ ὁποῖος ἐκάλυψε καὶ τὰς βᾶσεις (εἰκ. 62).

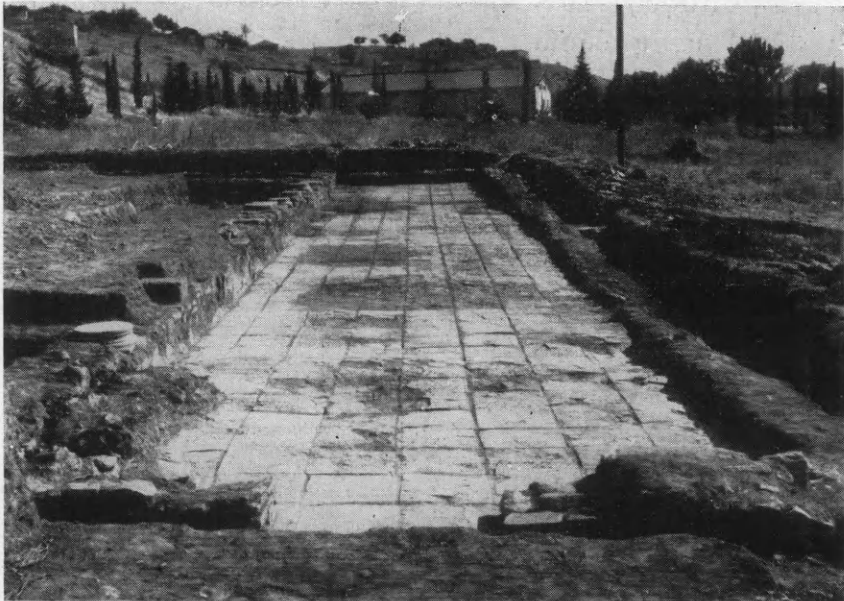
Ὁ τρόπος δομῆς τοῦ στυλοβάτου τῆς α' περιόδου εἶναι ἐπιμελεημένους μὲ ἐναλλασσομένας σειρὰς πλίνθων καὶ κοινῆς λιθοδομῆς δι' ἰσχυροῦ μείγματος ἐκ θηραϊκῆς γῆς καὶ χονδρῆς ἄμμου. Ἡ ἀνατολικὴ παρεὶα τοῦ στυλοβάτου εἶναι ἐπιχειρισμένη διὰ λεπτοῦ ἀμμοκονιάματος καὶ διακεκοσμημένη μὲ γεωμετρικὰ σχήματα

διὰ μιστροίου. Ἀντιθέτως ἡ λιθοδομή τῆς β' περιόδου εἶναι προχείρου

Εἰκ. 62. Βάσις τῆς δυτικῆς κιονοστοιχίας ἐντοιχισμένη.

κατασκευῆς διὰ κοινῶν λίθων καὶ γώματος ὡς συνδεδεικτοῦ μείγματος.

Εἰκ. 63. Νοτία πλακόστρωτος στοά.

Ἡ νοτία στοά, μέσου πλάτους 4.20 μ., ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος (31.80 μ.). Τὸ δάπεδόν της, εὐρεθὲν εἰς βάθος 1.30 μ.

ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν, διαστ. 0.50×0.50 μ., καὶ διασώζεται σχεδὸν ἀνέπαφον (εἰκ. 63).

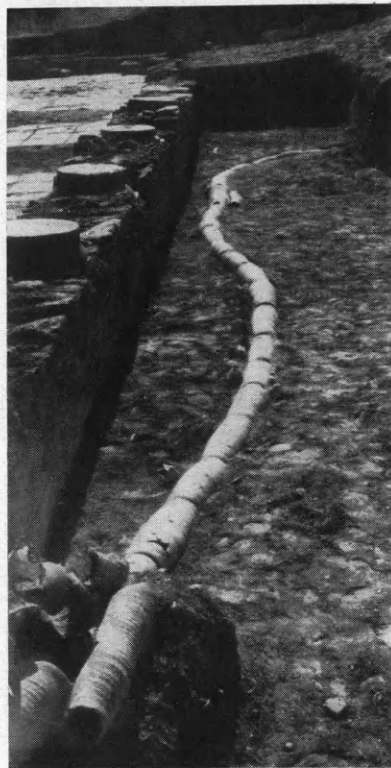
Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ σιδηρῶν ἡλῶν εὐρεθέντων μετὰ πλήθους θραυσμάτων κεράμων ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου, συνάγεται ὅτι ἡ στοὰ ἦτο ξυλόστεγος μὲ ἐπι- κάλυψιν κεράμων.

Ἡ κιονοστοιχία τῆς Ν. πλευρᾶς (Α1 ἐν τῇ κατόψει) ἔφερε 10 κίονας, οἱ ὅποιοι ἔβαινον ἐπὶ ἰωνικῶν βάσεων ἢ δωρικῶν κιονοκράνων ἢ ἀπλῶν μαρμαρίνων πλακῶν. Εἶναι προφανές ὅτι αἱ βάσεις αὗται ἔχουν ληφθῆ ἐκ διαφόρων ἄλλων ἀρχαιοτέρων κτισμάτων.

Βορείως τῆς κιονοστοιχίας, ἐν τῷ αἰθρίῳ, ἀπεκαλύφθη τμημα ἀγωγοῦ ἐκ πηλίνων σωλῆνων, τοῦ ὁποίου δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι ἡ πορεία (εἰκ. 64). Οἱ σωλῆνες οὗτοι, μήκους $0.55-0.56$ μ., ἔχουν τὴν μίαν διάμετρον αὐτῶν $0.08-0.10$ μ. τὴν δὲ ἐτέραν $0.12-0.14$ μ., ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται καλὴ ἐφαρμογή. Ἀνὰ ὠρισμένας ἀποστάσεις εἰς σωλῆν φέρει στρογγύλην ὀπὴν πρὸς τὰ ἄνω, μετὰ πηλίνου καλύμματος, προφανῶς διὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀγωγοῦ.

Εἰς τῶν τοίχων τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς, ἀποκαλυφθεις εἰς μῆκος 37.17 μ., χωρεῖ μέχρι τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, ἔνθα καταλήγει εἰς δεξαμενὴν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ τοιχοδομὴ σώζεται εἰς ὕψος 4.70 μ., ὑψηλότερον τοῦ πλακοστρώτου τῆς νοτίας στοᾶς.

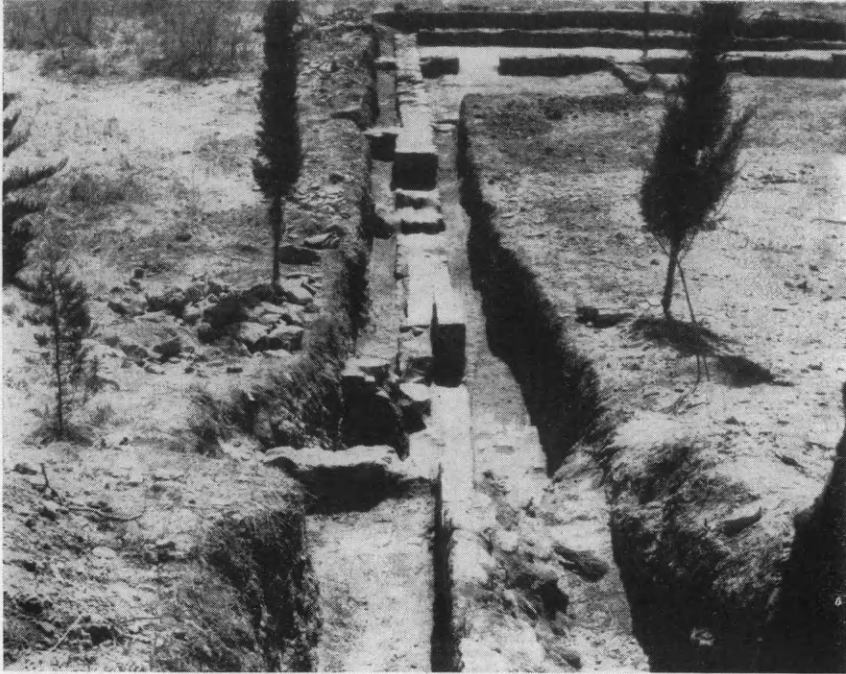
Ὁ τρόπος δομῆς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (εἰκ. 65) παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Εἶναι ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων δόμων, διαστάσεων 1.60×0.60 καὶ 1.85×0.65 μ., προερχομένων φυσικὰ ἐκ παλαιοτέρου κτίσματος, καὶ εἰς τὸ βόρειον

Εἰκ. 64. Πήλινος ἀγωγός.

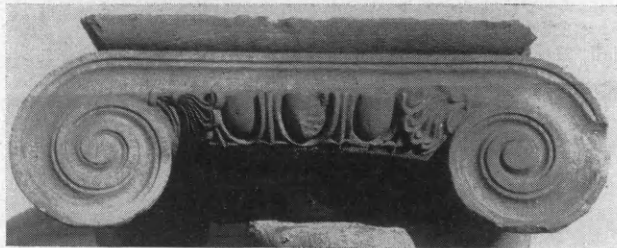
ἄκρον ἔχει μίαν στρώσιν ἐκ 4 σειρῶν πλίνθων, εἶτα λιθοδομήν, εἶτα ἄλλην στρώσιν μὲ 4 σειρὰς πλίνθων κ.ο.κ.

Ὡς φαίνεται καὶ ἐν τῇ κατόψει, τὸ κτήριο συνεχίζεται πρὸς

Εἰκ. 65. Ἡ ἀνατολικὴ στοὰ ἀπὸ Βορρᾶ.

ἀνατολάς, εἷς δὲ τῶν τοίχων τῶν διασταυρουμένων μὲ τὸν κύριον τοῖχον τῆς στοᾶς, ὁ Ξ4, σωζόμενος εἰς ὕψος 2.40 μ., εἶναι ἐπιμε-

Εἰκ. 66. Ἴωνικὸν κιονόκρανον αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

λοῦς κατασκευῆς ἐκ πλίνθων, λίθων καὶ ἀσβέστου καὶ ἔχει πλάτος 1.00 μ.

Τὸ περιγραφὸν τετράστοον κτίσμα, ὡς ἔχει νῦν, διεδέχθη ἕτερα τρία τοῦλάχιστον ἀρχαιότερα κτίσματα κείμενα εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν

Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς:

- α'. Ἐκ τῶν λεχθέντων, ἤδη, περὶ τῆς δυτικῆς στοᾶς καὶ τῶν δύο περιόδων αὐτῆς.
- β'. Ἐκ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐν μέρει τοίχου Λ2, πλάτους 0.90 μ., ὁ ὁποῖος βαίνων καθέτως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν στοᾶν προῦπῆρχε τῆς κατασκευῆς ταύτης, διότι καὶ οἱ τοῖχοί της πατοῦν ἐπ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸς οὗτος παρουσιάζει διάφορον τοιχοδομίαν.
- γ'. Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης εἰς τὴν γωνίαν τῶν τοίχων Λ καὶ Λ2, ἔνθα εἰς βάθος 2.20 μ. ἀπὸ τοῦ Λ2, 2.75 μ. ἀπὸ τοῦ Λ καὶ 3.15 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας

Εἰκ. 67. Παλαιοχριστιανικὴ ἐπιγραφή.

Εἰκ. 68. Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μεθ' ὑψηλοῦ ἐπιθήματος.

τοῦ ἐδάφους, εὐρέθη τοῖχος ἐκ κανονικῶν λίθων καὶ χωματολάσπης ὡς μείγματος, πάχους 0.55 μ., ἔχων διάφορον προσανατολισμόν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, ὅτι ἡ καταστροφή τοῦ ἑνὸς τῶν δύο παλαιότερων κτισμάτων ὀφείλεται εἰς πυρκαϊάν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων ταύτης, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς στρῶμα βάρους 1.95-2.40 μ.

Παραλλήλως πρὸς τὸ κυρίως ἀνασκαφικὸν ἔργον ἐγένοντο ἀναζητήσεις καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Νέας Ἀγχιάλου καὶ περισυλλογὴ γλυπτῶν, τῶν ὁποίων ἐλάχιστα δείγματα προσάγονται ἐνταῦθα, ἦτοι:

1) Θαυμασίως διατηρούμενον ἰωνικὸν κιονόκρανον αὐτοκρατορικῶν χρόνων (εἰκ. 66).

2) Παλαιοχριστιανικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ κίονος (εἰκ. 67), ἔχουσα οὕτω:

† Κ(ύρι)ε βοή|θη Θεο|κρί(ου) κ(αί) | τοῦ ὕκω | αὐτ(οῦ)
καὶ τέλος

3) Τὸ ἡμῖς ἰωνικοῦ κιονοκράνου μεθ' ὑψηλοῦ ἐπιθήματος κοσμουμένου διὰ πλουσίου φυτικοῦ διακόσμου (εἰκ. 68) καὶ δυναμένου νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ 6^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

10. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Λαζαρίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας τῆς Π' περιφερείας Δίδος Αἰκατερίνης Ρωμοπούλου, συνεχίσθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ αἱ ἔρευναι ἐν Ἀμφιπόλει μὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

1. Δοκιμαστικαὶ ἔρευναι, γενόμεναι ἐπὶ λόφου δυτικῶς τῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ Ἀμφιπόλεως καὶ περὶ τὰ 400 μέτρα βορείως τοῦ σημερινοῦ χωρίου, ἀπεκάλυψαν τὴν ὑπαρξιν νεκροταφείου ὑστάτης ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἀνεσκάφησαν συνολικῶς 21 τάφοι, λακκοειδεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἐκαλύπτοντο διὰ κεράμων. Τὰ εὐρήματα τούτων ἦσαν πενιχρά, ἤτοι χονδροειδῆ ἀγγεῖα, πυξίδες, τινὲς τῶν ὁποίων φέρουν ἐπὶ τῶν πωμάτων ἀναγλύφους κεφαλὰς Μεδούσης, Ἀρτέμιδος καὶ ἔρωτιδέα, λύχνοι, χαλκᾶ νομίσματα, 4 ζεύγη χρυσῶν ἐνωτίων, εἷς χρυσοῦς ὀβολὸς καὶ ἐλάχιστα φύλλα χρυσοῦ (εἰκ. 69).

2. Εἰς ἑτέραν θέσιν τῆς περιοχῆς Ἀμφιπόλεως, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μάντρες», κειμένην δὲ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδόν, περὶ τὰ 2 χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου, ὑπάρχει μικρὸς τεχνητὸς λόφος (τούμπα), τοῦ ὁποίου τὸ ὑψηλότερον σημεῖον ἠρευνήθη πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου ἀνεπιτυχῶς. Αἱ γενόμεναι ἐνταῦθα ἔρευναι ἀπεκάλυψαν εἰς μέγα βάθος ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τύμβου τὴν ὑπαρξιν «μακεδονικοῦ» τάφου λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς ἐκ πλίνθων πωρολίθου (εἰκ. 70). Ὁ τάφος οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ δρόμου πλάτους 1.36 μ. ἀποκαλυφθέντος ἐπὶ μήκους 6.28 μέτρων. Τμῆμα τοῦ δρόμου μήκους 4.65 μ. στεγάζεται δι' ὀριζοντίων πλακῶν πωρο-

λίθου. Δι' εἰσόδου πλάτους 1.25 μ. ἐπικοινωνεῖ ὁ δρόμος μετὰ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, διαστάσεων 3.06×3.08 μ., στεγαζομένου διὰ καμάρας (εἰκ. 70). Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου καὶ ἐν μέρει τῆς βορείου, ὑπάρχει κλίνη σχήματος Γ—ὑψους 0.66 καὶ πλάτους 0.85 μ.—ἐκτισμένη διὰ πλίνθων πορο-

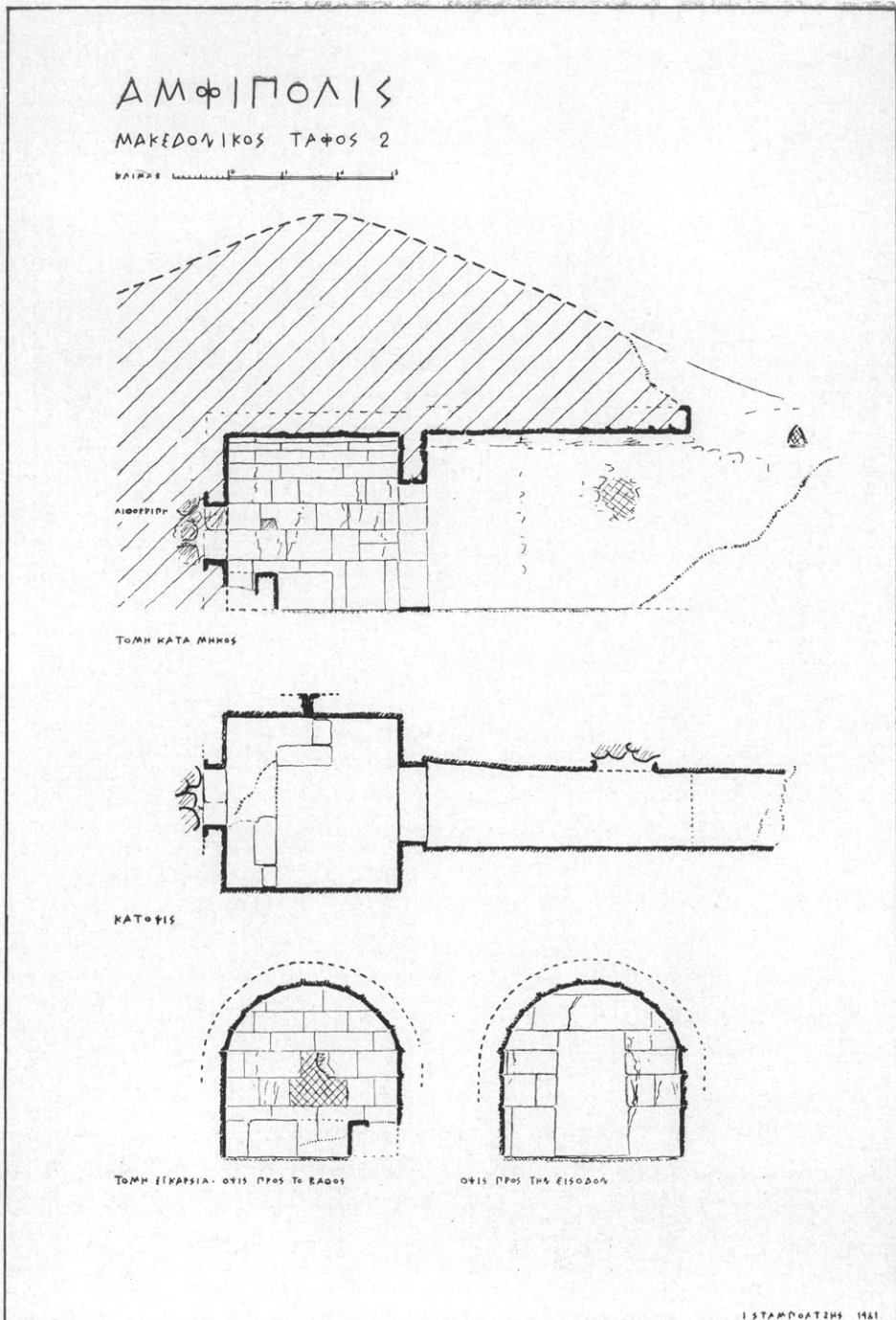
Εἰκ. 69. Κοσμήματα ἐκ τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

λίθου καὶ καταστραφεῖσα ἐν μέρει ὑπὸ τῶν ἀνευρόντων, ἄγνωστον πότε, τὸν τάφον τυμβωρύχων.

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου ἀνευρέθησαν τμήματα λύχνων, μελαμβραφῶν πυξίδων καὶ θηλάστρου μὲ διακόσμησιν τύπου «δυτικῶν προλόδων» (west slope ware). Ὁ τάφος δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

3. Ἡ ὑπαρξίς ἐτέρου τεγνητοῦ λοφίσκου διεπιστώθη παρὰ τὸν νέον συνοικισμὸν Ἀμφιπόλεως, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν βορείως τῆς δημοσίας ὁδοῦ Καβάλας-Θεσσαλονίκης. Ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου τούτου δυστυχῶς οὐδὲν ἀπέδωκεν.

4. Πολυάριθμοι ἔρευναὶ καὶ δοκιμαστικαὶ τάφροι ἐγένοντο καὶ ἐντὸς τῆς Κοινότητος Ἀμφιπόλεως καὶ δὴ κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἐπιμήκουσ λόφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται τὸ

Είχ. 70. Κάτοψις και τομαί του «μακεδονικού» τάφου 2.

σημερινὸν χωρίον. Καὶ πρῶτον ἠρευνήθη ἡ περιοχὴ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀνευρέσεως ἀρχαιοτήτων ἢ μνημείων σχετικῶν μὲ τὴν λατρείαν τῆς Μούσης, τοῦ Στρυμόνος ἢ τοῦ Ρήσου, δυστυχῶς ἀνευ ἀποτελέσματος.

Ἐκτεταμένη ἔρευνα ἐγένετο ἐγγύτατα τοῦ νέου κτηρίου τοῦ νηπιαγωγείου Ἀμφιπόλεως, ἔνθα ἀνευρέθη τοῖχος ἐκ μιᾶς σειρᾶς μεγάλων πλίνθων πωρολίθου, λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, διατηρούμενος ἐπὶ μήκους 9.95 μ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τοίχου τούτου ὑπάρχει κρηπὶς ἐκ τριῶν βαθμίδων (εἰκ. 71).

Εἰκ. 71. Θεμέλια οἰκοδομῆς τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος.

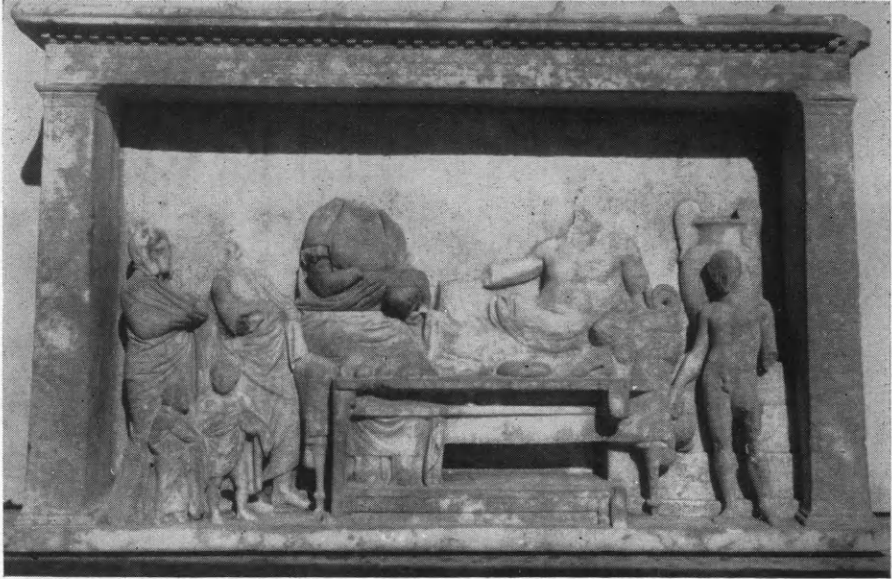
Ἐντὸς τοῦ τοίχου τούτου εἶναι διηυθετημένον τὸ στόμιον ὑπογείου ἀποθήκης, μορφῆς βαθέος φρεάτος, λελαξευμένης ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου. Παρὰ τὸν πυ-

Εἰκ. 72. Στόμιον φρεατοσχήμου ὑπογείου ἀποθήκης.

θμένα ταύτης εἶναι λελαξευμένα δύο κόγχαι βάθους 2 μέτρων περίπου. Τὸ ὅλικόν βάθος τῆς φρεατοσχήμου ταύτης ἀποθήκης εἶναι 4.60 μέτρα, τὰ τοιχώματα δὲ αὐτῆς, ὡς καὶ ὁ πυθμὴν, καλύπτον-

ται δι' ἀσβεστοκονιαμάτων. Κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν τμήματα ἀγαλματίων (βραχίονες, χεῖρ) ὄστρακα ἀγγείων, λύχνοι, νομίσματα ὡς καὶ βάσις ἀναθήματος ἀποκεκρουμένη δεξιᾷ (διαστάσεων $0.26 \times 0.20 \times 0.10$), φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω ὀριζοντίου ἐπιφανείας ἑλλειψοειδὲς λάξευμα διὰ τὴν ἔνθεσιν τῆς πλίν-

Εἰκ. 73. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως.

θου. Ἐπὶ τῆς κυρίας ἐπιφανείας ἡ ἐπιγραφή τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος:

ΑΡΧΕΛΑΟΣ.....

ΕΥΡΥΛΟΧΟΣ ΙΣΟΚΡΑΤ(ΟΥΣ)

Στόμιον δευτέρας ὁμοίας φρεατοσχήμου ἀποθήκης—βάθους 4.30 μ.—ἀνευρέθη ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον, παρὰ τὴν γωνίαν τῆς οἰκοδομῆς (εἰκ. 72). Ἡ ἔρευνα ταύτης οὐδὲν σημαντικὸν εὕρημα ἔδωσε.

Τὰ ἐρεῖπια ταῦτα ἀνήκουν πιθανῶς εἰς οἰκίαν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, καταστραφείσαν μέχρι τῶν θεμελίων. Ἡ ἔρευνα ταύτης δὲν καθίσταται δυνατὴ καὶ ἐκ τῆς παρουσίας τῆς οἰκοδομῆς τοῦ νηπιαγωγείου.

Περὶ τὰ 50 μέτρα ἀνατολικώτερον τῆς θέσεως ταύτης δοκιμαστικὴ τάφος ἀπεκάλυψε τοῖχον ἑτέρας οἰκοδομῆς, εὐτελοῦς κατασκευῆς, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ἑτέραν οἰκίαν. Ὁ τοῖχος οὗτος

ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 13.60 μέτρων. Πρὸ αὐτοῦ ἀνευρέθη ὁμοία πρὸς τὰς προηγουμένας φρεατόςχημος ἀποθήκη, βάθους 4.90 μέτρων, λελαξευμένη ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ φέρουσα ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῦ πυθμῆνος ἀσβεστοκονιάματα. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπεκάλυψε τμήματα εἰδωλίων, λύχνων καὶ χονδροειδῶν ἀγγείων.

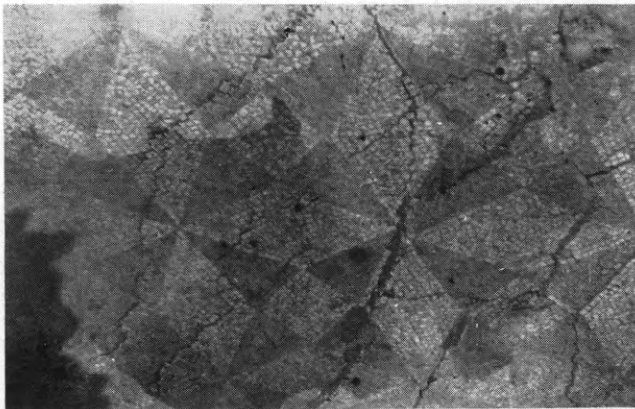
Τὸ σημαντικώτερον ὅμως εὑρημα ἐνταῦθα ἦτο ἕξοχον ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον τοῦ τύπου τῶν νεκροδείπνων (διαστάσεων 0.69×0.45×0.10) μὲ παράστασιν ἑπτὰ προσώπων (εἰκ. 73). Ἡ ἐργασία τοῦ ἀναγλύφου εἶναι λίαν ἐπιμελής, ἡ δὲ σωζομένη κεφαλὴ τῆς εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον γυναικὸς ὁμοιάζει πρὸς

Εἰκ. 74. Κεφαλὴ γυναικὸς τοῦ ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου τῆς εἰκότος 73.

τῆς εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον γυναικὸς ὁμοιάζει πρὸς ταναγραίαν (εἰκ. 74). Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ὁ ἀνασκάπτων θεωρεῖ, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Κάτωθεν τῆς θέσεως ταύτης ὑπάρχει μικρὰ φάραγξ. Εἰς τὴν

Εἰκ. 75. Ψηφιδωτὸν δάπεδον οἰκοδομῆς Ἀμφιπόλεως.

ἀπέναντι πλευρὰν τῆς φάραγδος, ἀκριβῶς ἔναντι τῆς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων δεκάδων μέτρων ἀπὸ ταύτης, ἦτο ὄρατὸς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀσβεστόκτιστος τοῖχος πάχους 0.90 μ., διευθύνσεως ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Δοκιμαστικὴ ἔρευνα γε-

νομένη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπεκάλυψε τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου διαστάσεων 4.50×3 μέτρων (εἰκ. 75).

Τὸ δάπεδον τοῦτο φέρει διακόσμησιν ρόμβων διὰ λευκῶν ψηφίδων καὶ τριγωνιδίων διὰ μελανῶν ψηφίδων, διατεταγμένων εἰς σχήματα ἀστερίσκων. Πρόκειται περὶ οἰκοδομῆς ὑστέρων ρωμαϊκῶν ἢ καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἢ ἔρευνα τῆς ὁποίας θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῇ εἰς τὸ μέλλον.

5. Διάφοροι δοκιμαστικαὶ τάφροι ἐγένοντο ἐπὶ τῶν λόφων, ἔνθα ἐξετείνετο ἡ ἀρχαία πόλις. Τὸ σημαντικώτερον ἀποτέλεσμα τούτων ἦτο ἡ ἀνεύρεσις κιονοστοιχίας εἰς τὴν θέσιν «Μπεξεστένι», ὀλίγα μέτρα ἀνατολικῶς τῆς ἀνασκαφείσης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Εὐστρ. Πελεκίδη βασιλικῆς (βασιλικὴ Α΄). Ἡ κιονοστοιχία αὕτη, βαίνουσα ἐπὶ ἀσβεστοκίστου στυλοβάτου, σχηματίζοντος ἀμβλειαν γωνίαν, ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 53.50 μέτρων. Οἱ κατώτεροι σφόνδυλοι ἔξ μαρμαρίνων δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν κίωνων, ὕψους ἀπὸ 0.88 ἕως 1.28 μ. καὶ κατωτέρας διαμέτρου ἀπὸ 0.62 ἕως 0.72 μ., εὐρίσκονται εἰς τὰς θέσεις των. Μεταξὺ τῶν κίωνων ὑπάρχουν πεσσοί, ἐκτισμένοι διὰ λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος. Εἶναι καταφανές ὅτι οἱ κίονες ἀνήκουν εἰς παλαιότερας οἰκοδομὰς, ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ ἐδῶ εἰς δευτέραν χρῆσιν. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ ἰωνικοὶ κίονες, φέροντες ἐναλλάξ μίαν ράβδωσιν πλατυτέραν καὶ ἐν συνεχείᾳ δύο ραβδώσεις μικροτέρου πλάτους.

Διὰ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεῦνης δὲν ἐγένετο εἰσέτι καταφανῆς ὁ προσορισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος. Εἶναι ὁμως πιθανόν, ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλης στοᾶς ἢ ἄλλου τινὸς δημοσίου οἰκοδομήματος ὑστέρων ρωμαϊκῶν ἢ καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

11. ΤΥΜΒΟΣ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ

Διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Λαζαρίδη συνεχίσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου τύμβου Νικησιάνης (Παγγαίου), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν κατὰ τὰ δύο παρελθόντα ἔτη ἔξ τάφοι τῆς ἐποχῆς τῶν μακεδόνων βασιλέων Φιλίππου Β΄ καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Αἱ ἔρευναι διενηργήθησαν εἰς δύο τομεῖς τοῦ τύμβου, εἰς τὸ βόρειον καὶ τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα αὐτοῦ, ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς

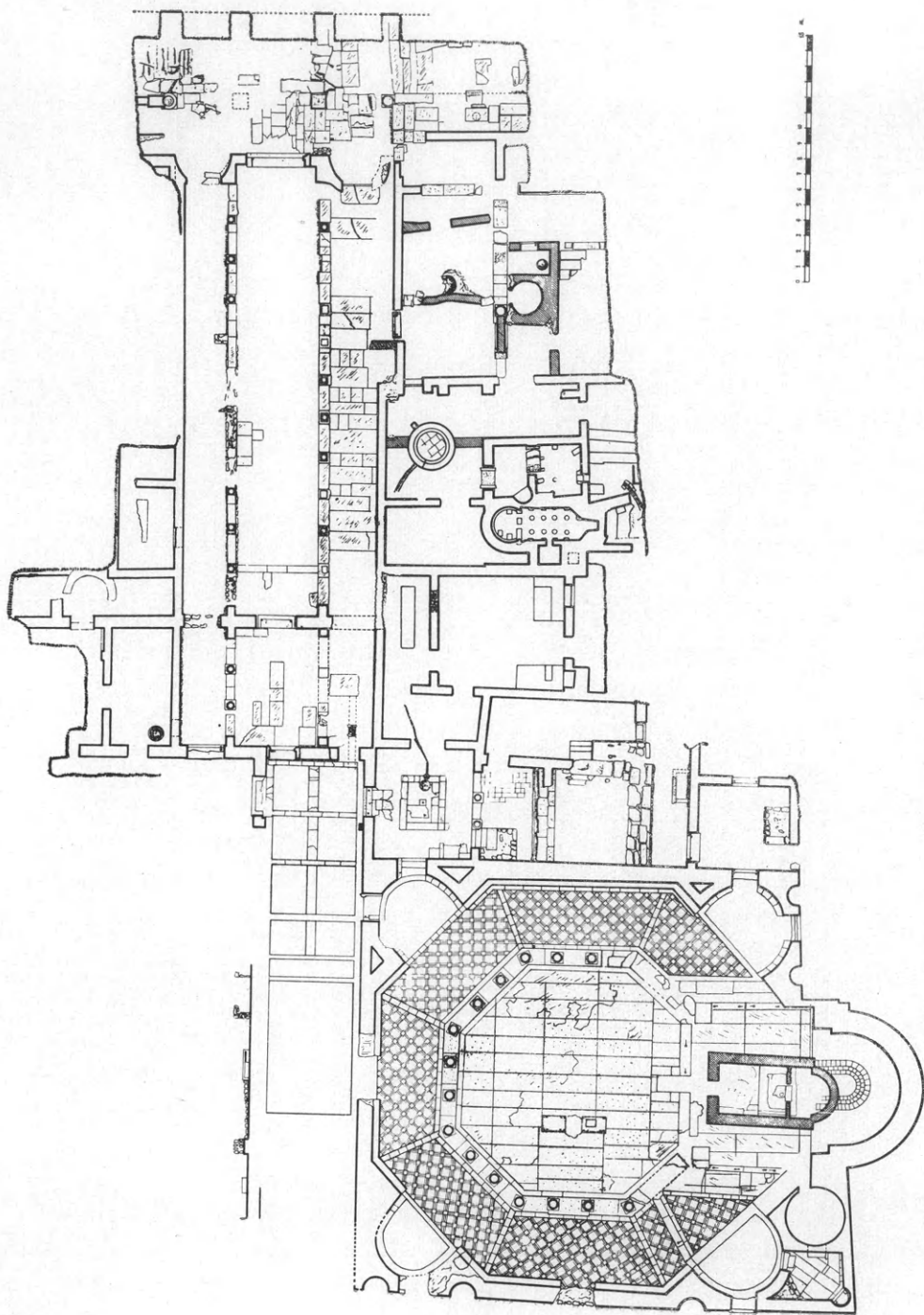
τὸ κέντρον, διὰ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ καὶ ἀποκομιδῆς μακρὰν τοῦ τύμβου τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως. Εἰς τὸν βόρειον τομέα ἀνευρέθη τάφος βρέφους, ἐνταφιασθέντος ἐντὸς τοῦ χώματος, καλυπτόμενος ὑπὸ ἀκανονίστου πλακῶς σχιστολίθου 0.70×0.50 μ. Οὐδὲν κτέρισμα ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ τάφου. Εἰς τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου ἀνευρέθησαν χονδροειδῆ ὄστρακα χειροποιήτων ἀγγείων. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης τοῖχος λίαν προχείρου οἰκοδομῆς κατεσκευασμένος ἐκ κροκαλῶν καὶ πηλοῦ, μήκους 6 περίπου μέτρων, πάχους 0.75 καὶ ὕψους 0.45 μ., βαίνων πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου.

Εἰς τὸν ΝΔ. τομέα τῶν ἀνασκαφῶν ἀνευρέθη ὁμοίως πλάξ ἀσβεστολίθου, κάτωθεν τῆς ὁποίας εἶχεν ἐνταφιασθῆ ζῶον, προφανῶς κύων. Εὐρήματα δὲν ὑπάρχουν.

12. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνεχισθεῖσα διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Στυλ. Πελεκανίδη ἀνασκαφὴ εἰς τὸν χώρον τοῦ ὀκταγώνου ἀπέβλεπεν 1) εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς μορφῆς τοῦ προπύλου τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς ἐκκλησίας ἐκτεινομένης τρικλίτου στοᾶς καὶ τῆς σχέσεως τοῦ προπύλου τούτου πρὸς τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν, 2) εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀνατολικῶς καὶ κατὰ μῆκος τῆς στοᾶς διαπιστωθέντων προσκτισμάτων, 3) εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν δυτικῶς τῆς στοᾶς καὶ ἐν μεσοτοιχίᾳ μετ' αὐτῆς διαμερισμάτων καὶ 4) εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων καὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ΒΑ. καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν φιάλην τοῦ ναοῦ συγκροτήματος δωματίων.

Πρόπυλον τῆς στοᾶς - Ἑγνατία ὁδός. Ἐξεκαθαρίσθησαν ἐκ τῶν ὑπολοίπων χωμάτων τό τε κατὰ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν τῆς στοᾶς ἀναφανέν πέρυσι πρόπυλον καὶ αἱ δύο ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς πύλης αὐτῆς εἴσοδοι, αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς τὰ πλάγια κλίτη. Ἡ ἔρευνα ἐπληθύνευσεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀνασκάψαντος (βλ. Ἔργον 1960, 87), καθ' ἣν εἰς τὴν ἑξωτερικὴν τῶν πλαγίων κλιτῶν ἀπόληξιν ἠνοίγοντο ἡμικύκλια, τὸ μὲν δυτικὸν ἀκτῖνος 3.50 μ., τὸ δὲ ἀνατολικὸν 3.30 μ., εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ὁποίων ὑπάρχουν εἴσοδοι πλάτους ἢ μὲν δυτικῆ, εἰς ἣν διετηρήθη κατὰ χώραν καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ οὐδοῦ, 2.10 μ., ἢ δὲ ἀνατολικῆ 1.80 μ.

Εις. 76. Κάτοπις τοῦ ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων καὶ τῶν παρ' αὐτὸ κτισμάτων.

(εἰκ. 76, ἄνω δεξιᾶ). Οἱ τοῖχοι τῶν δύο τούτων ἡμικυκλικῶν εἰσόδων, πιθανῶς δὲ καὶ ὅλης τῆς βορείου προσόψεως τῆς στοᾶς, ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ πλακῶν. Τὰ ἀποκαλυφθέντα πέρσι καὶ ἐφέτος δίδυμα καὶ ἐλαφρῶς καμπύλα θωράκια μετὰ γεωμετρικοῦ καὶ φυτικοῦ διακόσμου ἐχρησίμευον ὡς ὀρθομαρμάρωσις τῶν πλαγίων ἡμικυκλικῶν εἰσόδων τῆς στοᾶς.

Οὕτω κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν ἡ ἐπιμήκης αὕτη στοὰ (μῆκ. 34.50 μ.) εἶχε τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς πύλας, αἵτινες δύνανται νὰ

Εἰκ. 77. Τὰ προπύλαια τῆς στοᾶς μετὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ.

χαρακτηρισθοῦν ὡς αἱ *πρῶται εἰσοδοὶ* ἢ αἱ *αἰετοὶ πύλαι* τοῦ Εὐσεβίου. Διότι πρὸ αὐτῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ φέροντος τὰς θύρας ταύτας ἀπεκαλύφθησαν κατὰ χώραν δύο μὲν βάσεις κίωνων διαμέτρου 0.90 μ. κατὰ τὰ ἄκρα καὶ ἕναντι ἑκατέρου ἀκραίου πεσσῶ τῆς στοᾶς, ἕτεροι δὲ δύο ἰωνικαὶ τετράγωνοι βάσεις ἕναντι καὶ κατὰ τὸν ἄξονα τῶν παραστάδων τῆς κεντρικῆς πύλης. Παρὰ τὰς βάσεις εὐρέθησαν καὶ μεγάλα τμήματα τῶν τεμαχισμένων μονολίθων κίωνων καὶ τῶν μαρμαρίνων τετραγώνων πεσσῶν (εἰκ. 77). Ἐὰν εἰς τὰ κύρια ταῦτα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα προσθέσωμεν καὶ τὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συλλεγόμενα εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ἀρχιτεκτονικὰ μέλη—τμήμα μεγάλου ἰωνικοῦ κιονοκράνου, εὐθύγραμμοι μαρμαρίνοι θριγκοί, οἵτινες ἐκτὸς τῶν κυμα-

τίων κατὰ τὴν προσθίαν ὄψιν κοσμοῦνται καὶ εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν, τὴν ὄρατὴν μεταξὺ τῶν μετακιονίων, δι' ἀναγλύπτων γεωμετρικῶν σχημάτων, τμήματα τετραγώνων φατνωμάτων μετὰ κύκλων ἐγγεγραμμένων ἐν τετραγώνῳ καὶ ὀμφαλῶν ἐν τῷ κέντρῳ, θυρώματα μετὰ κυματίων καὶ πολλῶν κλιμακηδῶν διατεταγμένων ταινιῶν—δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ μεγαλοπρεπῆ προπύλαια τῆς στοᾶς, ἅτινα ἐμμέσως ἦσαν καὶ προπύλαια τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ, ὡς ἀκολούθως:

Πρὸ τοῦ τοίχου τῆς στοᾶς, ὅστις ἐκαλύπτετο δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐκ γλυπτῶν πλακῶν, ἠνοίγοντο συμμετρικῶς τρεῖς εὐρεῖαι θύραι, ἐξ ὧν αἱ δύο ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς εἰς τὰς κορυφὰς τῶν κογχῶν. Ἡ τοιαύτη διάρθρωσις τοῦ τοίχου καὶ αἱ διάφοροι θέσεις τῶν πυλῶν, ἀφ' ἑνὸς προέβαλλον τὴν κεντρικὴν καὶ κυρίαν πύλην καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔδιδον μείζονα μεγαλοπρέπειαν εἰς τὸν φέροντα τὰς εἰσόδους τοίχον. Πρὸ αὐτοῦ, ἦτοι καθ' ὅλην τὴν πρόσοψιν τῆς στοᾶς, καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 μ. ἀπ' αὐτῆς, μεσολαβούσης ὥραιας πλακώσεως ἐκ παραλληλογράμμων ὀρθογωνίων καὶ ἀνίσων μαρμαρίνων πλακῶν, ἦσαν τοποθετημένοι δύο κίονες κατὰ τὰ ἄκρα καὶ δύο πεσσοὶ κατὰ τὸ μέσον (ἢ διάταξις εἶναι περιέργος καὶ μοναδική, τῆς ἀντιστρόφου οὔσης συνήθους), ἐφ' ὧν ἔβαινεν ὀριζόντιος θριγκὸς κεκοσμημένος ἔμπροσθεν μὲν διὰ γλυφῶν, ὑποκάτω δὲ μεταξὺ τῶν μετακιονίων διὰ γεωμετρικῶν καὶ φυτικῶν κοσμήσεων. Ἡ ὀροφή τοῦ προπύλου ἦτο ὀριζοντία καὶ κεκοσμημένη διὰ φατνωμάτων, ὡς μαρτυροῦν τὰ γενόμενα εὐρήματα.

Ἐκατέρωθεν τῶν οὕτω διαμορφουμένων προπυλαίων καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τμήμα τῶν κίωνων διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μιᾶς ἐκατέρωθεν ἐπιμήκουσ ἐξέδρας, ὡς συμβαίνει π.χ. καὶ εἰς τὰ προπύλαια τοῦ ἐν Ἀλγερίᾳ ναοῦ τῆς Θεβέστης. Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις καὶ ἡ σχετικὴ ἔρευνα τῶν ἐξεδρῶν τούτων θὰ συνεκισθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον.

Κατὰ μῆκος τῶν προπυλαίων καὶ τῶν ἐξεδρῶν διέρχεται ἡ Ἐγνατία ὁδός. Αὕτη εἰς τὴν δυτικῶς τῆς στοᾶς κειμένην Ρωμαϊκὴν ἀγορὰν εὐρίσκεται εἰς στάθμην χαμηλοτέραν τοῦλάχιστον κατὰ 2 μ. Ἡ ὑψομετρικὴ αὕτη διαφορὰ μεταξὺ ἀγορᾶς καὶ προπυλαίων ὠδήγησε πέρυσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἀπὸ τούτων πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ἐπικοινωνία ἔπρεπε νὰ γίνεταί διὰ

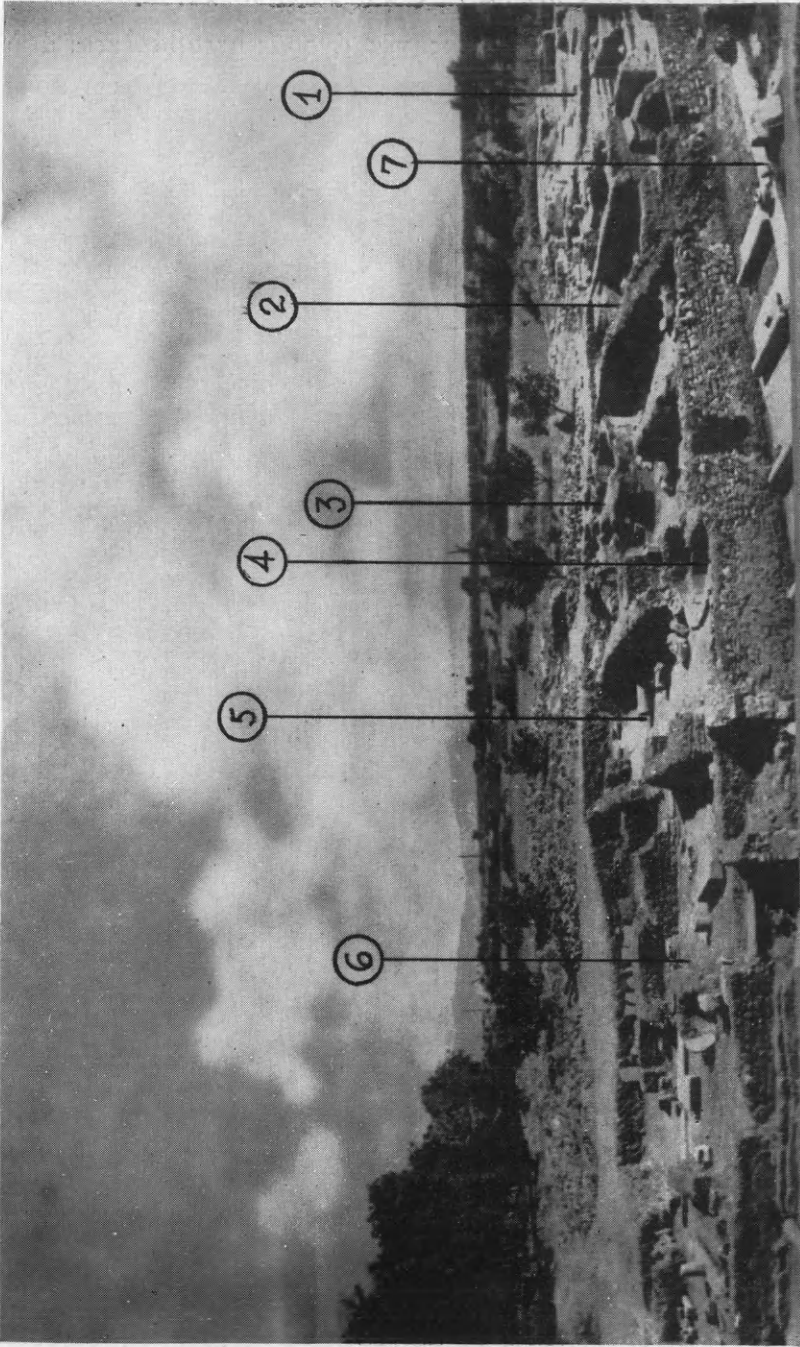
βαθμίδων. Ἄλλ', ὡς διεπιστώθη ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνασκαφῆς, ἡ ὁδὸς ἀπὸ τοῦ ΒΑ. τέρματος τῆς ἀγορᾶς μεταβάλλεται ἀπὸ ἐπιπέδου εἰς προσάντη συνεχιζομένη μὲ ἐλαφρὰν ἀνωφέρειαν πρὸς δυσμᾶς καὶ καταλήγουσα πρὸ τῆς στοᾶς εἰς τὴν αὐτὴν ὑψομετρικὴν στάθμην τῶν προπυλαίων.

Ἡ στρῶσις τῆς ὁδοῦ συνίσταται ἐκ μεγάλων ὀριζοντίων παραλληλογράμμων πλακῶν ἐκ μαρμαρολίθου. Αὗται πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ὀλισθηρότητος, ἔστω καὶ κατὰ τὴν ἐλαφρὰν ἀνωφέρειαν, φέρουν εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, κατὰ τὴν ἰδίαν φορὰν καὶ παραλλήλως, δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρας ἀυλακώσεις εἰργασμένας διὰ χαρακτῆς ξοῖδος ἢ διὰ βελονίου. Εἰς μερικὰς διακρίνονται καὶ ἴχνη ἀυλακώσεως ἐκ τῶν τροχῶν. Τὸ ἀμέσως παρὰ τὸ πρόπυλον τμήμα τῆς ὁδοῦ ἔφερε παραλληλογράμμους στενὰς σχετικῶς (0.50 – 0.80 μ.) πλάκας, αἵτινες βαίνουν καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα αὐτοῦ, οἷον εἰς τὴν πλαισιοῦσαι κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τὸ λιθόστρωτον, ἐνῶ εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ὁδοῦ ὑπῆρχε τοῖχος ἀναλημματικὸς ἀδιαγνώστου πλέον ὕψους.

Ὁ λουτρῶν. Ὁ ἀνατολικῶς καὶ παραλλήλως τῆς στοᾶς χῶρος εὐρίσκεται εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην, περίπου 1.60 μ., τοῦ συνόλου τῶν ἀποκαλυφθέντων κτισμάτων καὶ ἐκτείνεται εἰς μῆκος 27.60 μ. (εἰκ. 76 καὶ 78). Εἶναι ἰδιαίτερον καὶ αὐτοτελὲς οἰκοδομικὸν συγκρότημα, ἔχον τὴν κυρίαν αὐτοῦ εἴσοδον κατ' ἀνατολὰς καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῶν προσκτισμάτων τῆς ὀκταγώνου ἐκκλησίας.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἐξέδρας τῶν προπυλαίων καὶ συνεχίσθη νοτίως εἰς μῆκος 27.60 μ. καὶ ἀνατολικῶς τοῦ βορείου τοίχου τῆς στοᾶς εἰς μῆκος 16 μ. Ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον μέρος συγκεκροτημένου λουτρῶνος ἔχοντος ὅλους τοὺς χῶρους ἐν μικρογραφίᾳ καὶ τὰ εἰδικὰ γνωρίσματα τῶν θερμῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐντὸς τετραγώνου περιγράμματος, πλάτους 11.50 μ. καὶ μήκους, μέχρι τοῦ ἀνασκαφέντος σημείου, 16 μ., διαμορφοῦνται τὰ κύρια τμήματα τοῦ λουτρῶνος. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ τρία συνεχόμενα διαμερίσματα, οἱ τρεῖς οἴκοι τοῦ βαλανείου, ἀποτελοῦν ἐν κλειστὸν σύνολον, ἐξ ὧν οἱ δύο εἶναι ἐφωδιασμένοι δι' ὑποκαύστων (εἰκ. 76, 79). Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν ὁ τρίτος ἢ ἔνδον οἶκος (caldarium) εἶναι στενομήκης χῶρος (6.80 × 2.10 μ.) ἀπολήγων κατὰ μὲν τὴν δυτι-

Είκ. 78. Γενική άποψη των άνασκαφών άνατολικώς τής στοάς. 1. Ήξαγωνικός ναός. 2. Διαμέρισμα βορείως τής Φιάλης (Βαπτιστήριον.) 3. Συγκρότημα λουτρού. 4. Δεξάμενη καταιονήσεως ψυχρού ύδατος. 5. Άποδυτήριον. 6. Αύλη μετά κιονοστοιχιών και στοών. 7. Τριγώνιτος στοά.

κὴν στενὴν πλευρὰν εἰς πεταλόμορφον ἀψίδα κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικήν, στενούμενος, εἰς τὸ praefurnium. Εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς ἀνοίγεται τετράγωνος πύελος (1.30×1.15 μ.) θερμοῦ ὕδατος (cella soliaris), ἣ ὁποία ἦτο ἐπενδεδυμένη δι' ὀρθομαρμαρώσεως. Ἐπενδεδυμένος ὁμοίως δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἦτο καὶ ὁ ἔνδον οἶκος. Ὑπὸ τὴν ὀρθομαρμαρώσιν εὐρέθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων κάθετοι πήλινοι σωλῆνες (tubuli), τομῆς ἐλλειψοειδοῦς, δι' ὧν ὁ

Εἰκ. 79. Ἀποψις τοῦ λουτροῦ.

θερμὸς ἀήρ μετεβιβάζεται ἐκ τοῦ ὑποκαύστου εἰς τοὺς τοίχους καὶ οὐχὶ σπανίως καὶ εἰς τὴν θολοσκεπῆ ὀροφήν. Στενὴ εἴσοδος κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ caldarium εἰς παραπλεύρως μικρὸν δωμάτιον (3.30×2.80 μ.) μεθ' ὑποκαύστου, τὸν μέσον οἶκον (tepidarium), ὅστις κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἐπικοινωνεῖ διὰ τοξωτοῦ ἀνοίγματος πρὸς ἰδιαιτερον praefurnium. Τέλος ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὁ μέσος οἶκος δι' εἰσόδου, εἰς ἣν εὐρέθησαν κατὰ χώραν ὁ οὐδὸς καὶ τὰ κάτω τμήματα τῶν σταθμῶν, συνεχεται πρὸς τὸν πρῶτον οἶκον (frigidarium) (2.00×3.20 μ.), ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν φέρει ἡμικυκλικὸν κογχωτὸν λουτήρα (piscina, natatio), οὗτινος ὁ πυθμὴν εὐρίσκεται χαμηλότερον τοῦ δαπέδου. Οὗτος ἦτο ἐπενδεδυμένος, ὡς καὶ ὅλον τὸ διαμέρισμα, δι'

ὀρθομαρμαρώσεως ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐκ τῆς ὁποίας διεσώθησαν μικρὰ τμήματα.

Τὸ σύνολον τῶν τριῶν τούτων κυρίων αἰθουσῶν τοῦ λουτρῶνος περιβάλλεται ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου ὑπὸ μεγάλης αἰθούσης (12.50 × 7.20 μ. καὶ ἐλάχιστον 3.40 μ.) μετὰ παραστάδων κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον (εἰκ. 76 καὶ 78). Μεταξὺ τῶν παραστάδων διεπιστώθησαν κτιστὰ ἔδρανα κεκαλυμμένα ποτὲ διὰ μαρμάρων. Ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ, ὅστις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀποδυτήριον, καὶ μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ βορείου τοίχου *frigidarium* ἴδρυνται κυκλικὴ κολυμβήθρα (διαμ. 1.95 μ.) ψυχροῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον διοχετευόμενον διὰ σωλῆνος ἐφ' ὑψηλοῦ κίονος, οὗ ἡ βᾶσις ἀνευρέθη κατὰ χώραν, κατηνᾶτο ἐπὶ τοῦ λουομένου (εἰκ. 76 καὶ 78). Νοτίως τὸ ἀποδυτήριον ἐπικοινωνεῖ πρὸς ἕτερον χῶρον (9.30 × 3.75 μ.), ἐντὸς τοῦ ὁποίου διεισδύει ἡ κόγχη τοῦ ἔνδον οἴκου. Ὁ χῶρος οὗτος, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται αἱ ἀποχετεύσεις τοῦ ἔνδον οἴκου καὶ τῆς πνέλου τοῦ θερμοῦ ὕδατος, ἦτο ὑπαίθριος, ἵνα τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἰσέρχεται διὰ τῶν μεγάλων παραθύρων τῆς κόγχης εἰς τὸν ἔνδον οἶκον, ὅστις ὄφειλε νὰ εἶναι πλήρης φωτός. Ἡ προσπέλασις πρὸς τὸ περιγραφέν συγκρότημα τοῦ κυρίως λουτρῶνος ἐγένετο διὰ θυρῶν (μέχρι σήμερον ἀπεκαλύφθησαν δύο) ἐκ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἀποδυτηρίου, ἀπὸ μεγάλης πρὸς βορρᾶν αὐλῆς, ἣτις, ὡς ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων στυλοβατῶν καὶ τῶν βάσεων κίωνων καὶ πεσσῶν, εὐρεθέντων κατὰ χώραν, δηλοῦται, ἐποικίλλετο διὰ κιονοστοιχιῶν καὶ στοῶν. Ἡ τελικὴ μορφή τῆς πλακοστρώτου ταύτης αὐλῆς δὲν δύναται ἀκόμη νὰ καθορισθῆ. Ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ θὰ φωτίσῃ καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο. Γεγονὸς εἶναι ὅτι, πλὴν τῆς μικρᾶς πρὸς αὐτήν, πλ. 2 μ., εἰσόδου εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς στοᾶς, ἡ κυρία εἴσοδος τῆς μεγάλης αὐτῆς αὐλῆς, ὡς μαρτυροῦν τὰ διαφαινόμενα ὑπὸ τὰ κρημνίσματα πολυάριθμα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, εὐρίσκετο κατ' ἀνατολάς.

Συγκρότημα κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν τῆς στοᾶς. Ἐνεκα εἰδικῶν λόγων ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη ἐνταῦθα βραδέως. Ἡ ἀπὸ δεκαετηρίδων χρησιμοποίησις τοῦ σημείου τούτου ὡς διόδου τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ὑποζυγίων τῶν κατευθυνομένων εἰς τοὺς πρὸς νότον κειμένους ἀγρούς, κατέστρεψαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοὺς τοίχους τῶν κτηρίων μέχρι σχεδὸν τοῦ δαπέδου αὐτῶν. Ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος τμή-

ματος τοῦ συγκροτήματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐκ τῶν εὐρεθέντων ὑπὸ τὰ κατακορημνίσματα ἀντικειμένων, ἰδίως πύθων μεγάλων ἐξ ὀπτῆς γῆς χρησιμοποιηθέντων ἐπὶ μακρὸν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν συγχῶν ὄρειχαλκίων συνδέσμων πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐκάστοτε διερρηγμένων, πρόκειται περὶ ἀποθηκῶν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐκ λόγων τεχνικῶν διεκόπη εἰς τὸν τομέα τοῦτον διὰ νὰ συνεχισθῇ ἀργότερον.

Διαμέρισμα βορείως τῆς φιάλης. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου,

Εἰκ. 80. Διαμέρισμα ΒΑ. τῆς φιάλης, ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὸ βαπτιστήριον τοῦ ναοῦ.

ἤτις ἀνοίγεται εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς φιάλης, ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη πρὸς βορρᾶν, ὅπου μεγάλοι ὄγκοι κρημνισμάτων εἰς ὕψος περιῖπου 2.50 μ. ἐκάλυπτον συνεχόμενα δωμάτια ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος. Ἐκ τούτων ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἐφέτος τρία (εἰκ. 76 καὶ 80). Ὁ πρῶτος μετὰ τὴν φιάλην χώρος (6.25×2.85 μ.), τοῦ ὁποίου ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος παρεκκλίνει αἰσθητῶς τῆς εὐθείας, ὁδηγεῖ διὰ τῶν δύο θυρῶν κατὰ τὰς γωνίας αὐτοῦ εἰς δύο πρὸς ἄλληλα συνεχόμενα δωμάτια. Ἐκ τούτων τὸ πρὸς δυσμᾶς καὶ ἐν μεσοτοιχίᾳ μετὰ τῆς στοᾶς εἶναι ἐπίμηκες καὶ στενόν (7.10×3.00 μ.) ἔχον εἰς τὸ κέντρον καὶ κατὰ τὸν ἄξονα αὐτοῦ ἐπίμηκες ἐπίσης (4.00×0.90 μ.) κτιστὸν κατασκεῦασμα, ὕψους 0.80 μ., ἀπέχον ἐκ τοῦ βορείου τοίχου

0.60 μ. ἐκ δὲ τοῦ νοτίου 2.30 μ. Τούτου ἡ ἄνω ἐπιφάνεια διατηρεῖ τεμάχια μαρμαρώσεως κατὰ δὲ τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτῆς σχηματίζεται κοιλότης, τῆς ὁποίας, ὡς καὶ τοῦ ὄλου κατασκευάσματος, ὁ προσορισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν εἰσέτι ὀριστικῶς νὰ καθορισθῇ. Ἐκ τοῦ ἰδιομόρφου τούτου διαμερίσματος θύρα ἐπὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὀδηγεῖ εἰς ἕτερον εὐμέγεθες (7.30 × 8.10 μ.) τετράγωνον διαμέρισμα. Τὸ δάπεδον, ὡς καὶ οἱ τοῖχοι τούτου, ἦσαν ἐπενδεδυμένα διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων μαρμαρίνων πλακῶν, ἐξ ὧν πολλαὶ διετηρήθησαν κατὰ χώραν. Ἐπίσης κατὰ τὸν καθαρισμὸν ἐκ τῶν κατακρημνισμάτων εὐρέθη πλῆθος τεμαχίων ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν καὶ μέγας ἀριθμὸς μεμονωμένων πολυχρῶμων ψηφιδῶν. Κατὰ τὰς γωνίας ΒΑ. καὶ ΝΑ. ἀπεκαλύφθησαν κτίσματα τετράγωνα μετ' ὀρθομαρμαρώσεως ἐν εἴδει ἐξεδρῶν ἢ βάθρων. Τίνα σκοπὸν ἐξυπηρέτουν αἱ ἐξέδραι αὗται ὡς καὶ τὸ ὄλον διαμέρισμα δὲν δύναται εἰσέτι μετὰ βεβαιότητος νὰ λεχθῇ. Οὐχ ἦττον ἢ μορφὴ καὶ ἡ διάταξις τῶν τριῶν τούτων δωματίων, ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ θέσις αὐτῶν, ἡ ἄμεσος ἐπικοινωνία πρὸς τὸν νάρθηκα, μεσολαβούσης μόνον τῆς φιάλης, ἐπιτρέπουν νὰ ἐκφέρωμεν μετ' ἐπιφυλάξεως πρὸς τὸ παρὸν τὴν γνώμην ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὰ πρὸ τῆς αἰθούσης τῆς κολυμβήθρας τῆς βαπτίσεως βοηθητικὰ διαμερίσματα, ἢτοι εἰς τὸν προθάλαμον, τὸ ἀποδυτήριον καὶ τὸ φωτιστήριον μὲ τὰς καθέδρας τῶν κατηχητῶν, τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ ναοῦ.

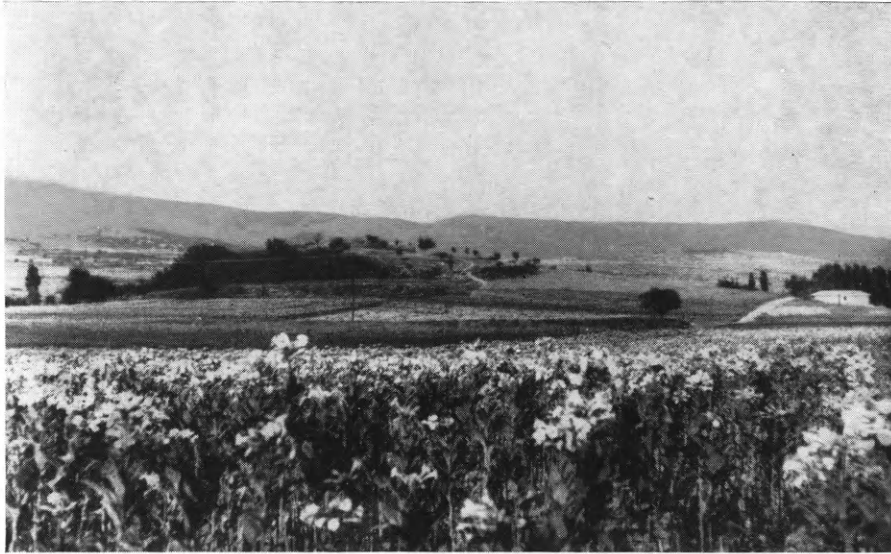
13α. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. ΝΤΙΚΙΛΙ-ΤΑΣ (Ἑλληνικὸς τομεύς).

Εἰς τὸν ἀπὸ μακροῦ γνωστὸν προϊστορικὸν συνοικισμὸν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας «Ντικιλί-Τάς» (ἀνακαλυφθέντα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου ὑπὸ τῶν Blegen καὶ Welch καὶ δοκιμαστικῶς ἐρευνηθέντα τῷ 1921 ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς) ἤρχισαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1961 συστηματικαὶ ἀνασκαφικαὶ ἐρευναι δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς.

Προετοιμάζουσα τὸ ἔδαφος ἡ Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων ἀπηλλοτριώσε τριάκοντα περίπου στρέμματα ἀγρῶν διὰ σημαντικῆς δαπάνης, εἰς τὴν ὁποίαν συνέβαλε καὶ ἡ Γαλλικὴ Σχολή, ἀναλαβοῦσα

προσέτι τὴν ἀνέγερσιν παρὰ τὸν χώρον τῆς σκαφῆς ἐργαστηρίου καὶ ἀποθήκης.

Τὴν διοικητικὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν εἶχεν ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς κ. Δημήτριος Λαζαρίδης, τῶν ἀνασκαφικῶν δὲ ἐργασιῶν προΐσταντο ἐκ μέρους τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ὁ κ. Jean Deshayes καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ ἔφορος

Εἰκ. 81. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ γηλόφου τοῦ συνοικισμοῦ Ντικιλί - Τάς (ἀπὸ δυσμῶν).

ἀρχαιοτήτων κ. Δημήτριος Θεοχάρης, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Δίδος Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου.

Ὁ συνοικισμὸς εἶναι χαμηλὸς γήλοφος, εὐρίσκεται δὲ πλησίον μεγάλης πηγῆς καὶ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ἀποξηρανθέντος ἔλους τῶν Φιλίππων. Ἀκριβέστερον, ἡ θέσις κεῖται ὀλίγον βορειότερον τοῦ 15^{ου} χιλιομ. τῆς ἀπὸ Καβάλας εἰς Δράμαν ἀμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.5 χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Φιλίππων (εἰκ. 81).

Κοινὴ ὑπῆρξεν ἐπιθυμία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ἢ συστηματικὴ ἐξερεύνησις τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς τὰ ὀλίγα περὶ τῆς πρώτης δοκιμῆς καὶ τῆς κεραμεικῆς αὐτοῦ (πβλ. B. WELCH, BSA 23, 1918/19, 44 ἐξ. καὶ L. RENAUDIN, BCH 45, 1921, 543 ἐξ. καὶ 46, 1922, 527-28) δημοσιευθέντα δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ἐπιστημονικῶς ἐπαρκῆ,

ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἡ σχετικὴ σπάνις ἐξηκριβωμένων εἰδήσεων περὶ τῆς προϊστορίας τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας γενικώτερον, προσέδιδον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἔρευναν. Πράγματι μόνον δύο συνοικισμοὶ τῆς περιοχῆς, οἱ τοῦ Πολυστύλου καὶ τοῦ Ἀκροποτάμου, ἀνεσκάφησαν δοκιμαστικῶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὀλίγον πρὸ τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου (πβλ. ΠΑΕ 1938, 103 ἐξ. καὶ AJA 43, 1939, 344 καὶ 45, 1941, 557 ἐξ.), ἐνῶ ἔκτοτε νέα στοιχεῖα προέκυψαν ἐκ τῆς τοπογραφικῆς ἐρεύνης καὶ νέοι προϊστορικοὶ σταθμοὶ ἐπεσημάνθησαν. Ἐξ αὐτῶν μνημονεύομεν τὸν τῆς Γαληψοῦ (πβλ. F. SCHACHERMEYR, Die ältesten Kult. Griechenlands, 108 ἐξ.) καὶ τὸν παρὰ τὸ χωρίον Δήμητρα (Συλλογὴ ὀστράκων εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Καβάλας), οἱ ὁποῖοι εἶναι καὶ οἱ σπουδαιότεροι.

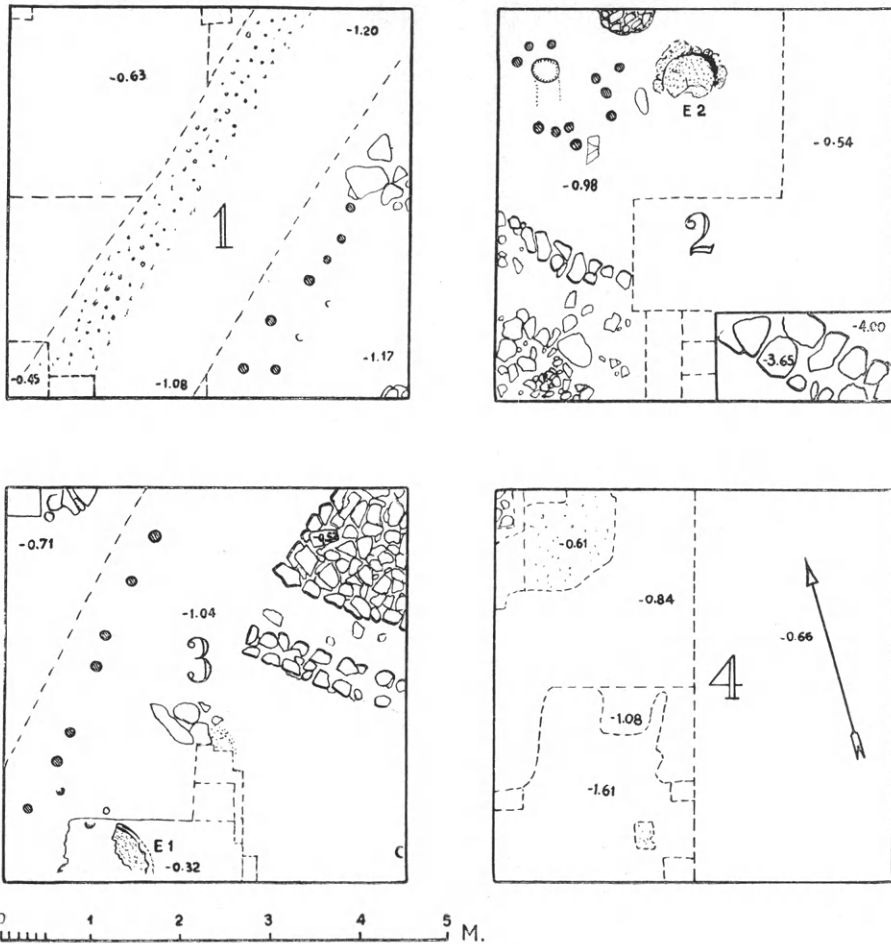
Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1961 τόσον τοῦ Γαλλικοῦ τομέως (κειμένου παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ γηλόφου), ὅσον καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ (κατὰ τὰ ἀνατολικά κράσπεδα αὐτοῦ), εἶχον κατ' ἀνάγκην ἀνιχνευτικὸν χαρακτῆρα, διότι ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν ἀγρῶν δὲν εἶχε συντελεσθῆ πλήρως καὶ ἡ ὑφισταμένη ἐπὶ τοῦ λόφου φυτεία καπνοῦ δὲν ἐπέτρεπεν ἐκτεταμένας διὰ τάφρων ἀνιχνεύσεις. Εἰς τὰ ὀλίγα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἀφήγοντο ἐλεύθερα πρὸς σκαφήν, αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν εἰς σπουδὴν κυρίως τῆς στρωματογραφίας καὶ τὴν στατιστικὴν μελέτην τῆς κεραμικῆς κατὰ στρώσεις καὶ κατηγορίας. Ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἀποδίδει, ὡς γνωστόν, ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα, προσφέρει ὅμως ἡλεγμένον στρωματογραφικῶς ὕλικόν—καὶ αὐτοῦ ἀκριβῶς ἔχει ἀνάγκην ἡ προϊστορικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς.

Κατὰ σύμπτωσιν, εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τομεῖς τῶν ἀνασκαφῶν ἠρευνήθησαν ἐφέτος μόνον στρώματα τῆς χαλκοκρατίας—κυρίως τῆς πρωίμου—καὶ μεταγενέστερα, ἐνῶ τὰ νεολιθικὰ στρώματα μόλις ἐθίγησαν εἰς τὸ βάθος δοκιμαστικῶν ταφριδίων.

Τὸ πάχος τῶν ἐπιχώσεων ἐξ ἄλλου, ὑπερβαῖνον τὰ τέσσαρα ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὰ πέντε μέτρα, ὑπῆρξεν ὁ κύριος λόγος τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀνασκαφῶν πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα.

Εἰς τὸ Ἑλληνικὸν τμήμα τῶν ἀνασκαφῶν ὁ κύριος τομεὺς εἶχε διαστάσεις 10.00×10.00 μέτρα, διηρέθη δὲ εἰς τετράγωνα πλευρῶς 4.50 μ., χωριζόμενα διὰ διαδρόμων, πλάτους 1.00 μέτρον (βλ. κάτοψιν εἰκ. 82).

Πλήν τοῦ τομέως αὐτοῦ ἠρευνήθη τὸ ὄρυγμα φρέατος, τὸ ὁποῖον ἔφθασεν εἰς βάθος 14.00 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας μέχρι τῶν γεωλογικῶν στρωμάτων (ἀποθέσεις μάργης τοῦ παλαιοῦ ἔλους, ἰζηματογενῆ πετρώματα). Δοκιμαστικὴ τάφρος ἠνοίχθη τέλος ὀλί-

Εἰκ. 82. Κάτοψις τοῦ κυρίου τομέως τῶν Ἑλληνικῶν ἀνασκαφῶν.

γον δυτικώτερον τοῦ φρέατος, μέχρι βάθους 2.00 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας.

Εἰς τὸν κύριον τομέα τῶν ἀνασκαφῶν, μετὰ τὰς πρώτας τετραγμμένας ἐκ τῆς καλλιεργείας ἐπιφανειακὰς στρώσεις ἀνεφάνησαν ἐπάλληλοι στρώσεις πηλοῦ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς, μαρτυροῦσαι περὶ τῆς ὑπάρξεως διαδοχικῶν φάσεων οἰκι-

σμοῦ (σταθερὰ δάπεδα, λείψανα ἐστιῶν). Ἐκ τῶν οἰκημάτων ὅμως δὲν περιεσώθησαν λείψανα, ὥστε ἡ μορφὴ αὐτῶν παραμένει ἄγνωστος. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ οἰκημάτων ἐξ εὐφθάρτων ὑλῶν, καλυβῶν δηλαδή.

Καθαρώτερα ἐδόθη ἡ εἰκὼν τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν δαπέδων καὶ ἐστιῶν εἰς τὸ τετράγωνον 3, ὅπου διεκρίθησαν πέντε διαδοχικαὶ φάσεις οἰκισμοῦ—ἀνήκουσαι, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς κερα-

Εἰκ. 83. Λεπτομέρεια λιθοκτίστου ἑδράνου (;) τετραγώνου 3.

μεικῆς, εἰς τὴν πρόμιον χαλκοκρατίαν. Λείψανα διαλελυμένων λιθοκτίστων τοίχων συνηγήθησαν ἤδη εἰς τὸ πρῶτον ἀδιατάρακτον στρῶμα ἐντὸς τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ, τοῦ τετραγώνου 1 καὶ ἀλλαγῶ, οὐδὲν ὅμως ἀσφαλὲς τμήμα τοίχου ἀνευρέθη.

Εἰς τὸ δεύτερον στρῶμα, πλὴν τῶν ἐπαλλήλων δαπέδων, ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα, σπουδαιότερα, ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Πλεῖστα τεμάχια πηλοῦ ἐπαλείψεως τῆς στέγης, φέροντα ἔκτυπα κοιλώματα καλὰμων καὶ κλάδων ἐνίοτε δὲ καὶ δοκῶν στηριξέως, εὐρέθησαν κυρίως εἰς

τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τετραγώνου 2, σποραδικῶς δὲ καὶ ἀλλαγῶ. Εἰς τὸ τετράγωνον 3 καὶ εἰς βάθος 0.55 μ. τοιχάριον λιθόκτιστον ἔβαινε παραλλήλως πρὸς κτίσμα τετράγωνον (;), τοῦ ὁποίου μέρος ἀπεκαλύφθη, ἦτο δὲ ἐκτισμένον μετὰ μεγίστης προσοχῆς διὰ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, χωρὶς διάκενα, καὶ ἐστρωμένον διὰ πηλοῦ. Ποῖος ὁ προορισμὸς τοῦ κτίσματος αὐτοῦ (εἰκ. 83) δὲν ἐξηκριβώθη, εἰκάζεται ὅμως ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἔδρανον ἢ κλίνη, διότι ὁ γῶρος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει δὲν παρουσίασεν ἴχνη μαγειρικῆς ἢ ἄλλης παραλλήλου χρήσεως.

Εἰς βάθος περίπου ἑνὸς μέτρον ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἐσημειώθησαν ἐντὸς τοῦ τετραγώνου 3, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1, ὅπαι

πασσάλων κατὰ σειρὰν, λοξῶς διευθυνόμεναι ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. (βλ. κάτοψιν εἰκ. 82 καὶ 84). Αἱ ὀπαὶ τῶν πασσάλων αὐτῶν ἀνοίγονται ἐντὸς σταθεροῦ δαπέδου ἐκ πηλοῦ καὶ ὀρίζουν ἀσφαλῶς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ δυτικοῦ ὄριου πασσαλοπήκτου οἰκήματος. Τὸ οἶκημα φαίνεται δρομικόν (ὑπελογίσθη εἰς 11.00 τοῦλάχιστον μέτρα τὸ ἐντὸς τῆς σκαφῆς μῆκος αὐτοῦ), χωρίζεται δὲ πιθανῶς

Εἰκ. 84. Ἐποψὶς τῶν τετραγώνων 1 καὶ 3 τοῦ κυρίου τομέως τῶν Ἑλληνικῶν ἀνασκαφῶν.

διὰ δύο τοιχαρίων (ἐντὸς τῶν τετραγώνων 3 καὶ 2) εἰς τρία δωμάτια, ἐξ ὧν τὸ νότιον εἶχε τὴν ἐστίαν, τὸ δὲ βορειότερον ἰπνόν, διατηρηθέντα κατὰ χώραν (βλ. κάτοψιν εἰκ. 82, τετρ. 2, E2). Ὁ ἰπνὸς τοῦ τελευταίου αὐτοῦ δωματίου ἐστεγάζετο ἰδιαιτέρως ἢ εἶχεν ὀπαῖον, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν παρ' αὐτὸν πολλῶν ὀπῶν ἐμπήξεως δοκῶν καὶ τῶν λειψάνων τοῦ πηλοῦ ἐπαλείψεως τῆς στέγης τοῦ τμήματος αὐτοῦ.

Ἐξω τοῦ οἰκήματος αὐτοῦ, δηλ. δυτικώτερον, ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ τετράγωνον 1 τὸ κατάστρωμα ὁδοῦ ἢ διόδου μεταξὺ οἰκημάτων, εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους στρώσεις. Τὸ πλάτος αὐτῆς δὲν φαίνεται μεγαλύτερον τῶν 0.90 μ.

Ἡ εὐρεσις τοῦ ἀξιολόγου αὐτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ λειψάνου δὲν ἐπέτρεψε συνέχισιν τῆς σκαφῆς εἰς βάθος. Μόνον εἰς τὰ ἀνατολικώτερα τετράγωνα 2 καὶ 4 ἀνεσκάφησαν τμήματά τινα μέχρι βάρθους 2.50 καὶ 4.00 μ.

Συγκεκριμένως κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τετραγώνου 2 μικρὰ δοκιμὴ (2.00 × 1.00 μ.) ἔφθασε μέχρι βάρθους 4.00 μέτρων, μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἡ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους ἠμπόδισε τὴν συνέχισιν. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι εἰς τὸ δοκιμαστικὸν αὐτὸ ταφρίδιον καὶ εἰς βάθος 3.65 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας συνηντήθη τοῖχος λιθόκτιστος, πλάτους 0.75 - 0.80 μ., ἀνήκων εἰς τὸν νεολιθικὸν συνοικισμὸν. Ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ στερεὰ κατασκευὴ τοῦ προΐμου αὐτοῦ οἰκήματος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ εὐτελεῖ οἰκήματα τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ.

Εἰς τὴν ἐπιφανειακὴν καὶ τὴν πρώτην κάτωθι αὐτῆς στρώσιν τὰ κεραμεικὰ λείψανα ἦσαν ἀνάμεικτα, μὲ πλεονάζοντα μάλιστα τὰ νεολιθικά. Ὀλίγον κατωτέρω ὅμως, εἰς τὸ πρῶτον ἀδιατάρακτον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως, ἡ κεραμεικὴ — ἐξαιρέσει ὀλίγων μεταγενεστέρων ὀστράκων — ἀπεδείχθη ἀναγομένη εἰς τοὺς χρόνους τῆς προΐμου χαλκοκρατίας. Μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ δευτέρου στρώματος, ἦτοι εἰς βάθος 0.70 ἕως 1.10 μ. (κατὰ τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ στρώματος), διεπιστώθη ἀνάμειξις τῆς κεραμεικῆς τῆς χαλκοκρατίας μετὰ νεωτέρων νεολιθικῶν ὀστράκων. Ἡ ἀνάμειξις αὕτη ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὰς πολλὰς ὁπὰς τῶν δαπέδων καὶ οὐχὶ εἰς πολιτιστικὸν συγχρονισμὸν.

Καθαρῶς νεολιθικὰ στρώματα μόνον εἰς τὸ κατώτερον μέρος τῆς εἰς βάθος δοκιμῆς τοῦ τετραγώνου 2 συνηντήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα ἦτο τόσο μικρόν, ὥστε δὲν ἐγένοντο ἀσφαλεῖς παρατηρήσεις. Ἐπίσης εἰς βαθύτερα σκάμματα ἐντὸς τοῦ τετραγώνου 4 εὐρέθησαν ἀπὸ βάρθους 1.65 μ. καὶ κατωτέρω νεολιθικὰ ὀστρακα.

Ἡ κεραμεικὴ τῆς προΐμου περιόδου τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς κατηγορίας ἀγγείων: α) Χονδροειδῆ ἀγγεῖα, κατὰ μέγα ποσοστὸν. Τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας ποικίλλει ἀπὸ τοῦ κεραμόχρου μέχρι τοῦ μελανοῦ, ἀλλ' ὁ κεραμόχρους καὶ ὁ καστανὸς τόνος εἶναι συνηθέστεροι. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι μονόχρωμα καὶ σπανίως ἐγγάρακτα (κοσμήματα ἀμελῆ, εὐθύγραμμα ἢ καμπυλό-

γραμμα). Κοσμοῦνται ἐπίσης διὰ πλαστικῶν σχοινοειδῶν ταινιῶν καὶ φέρουν συχνὰ ἀποφύσεις. Λαβαὶ ταινιόσχημοι ἢ τετρημένοι καὶ ἄτρητοι ἀποφύσεις.

Τὰ ἐγγάρακτα πληροῦνται ἐνίοτε διὰ λευκῆς ἀσβεστώδους ὕλης.

β) Λεπτὰ ἀγγεῖα, μελανὰ, καστανὰ, μελανοκαστανὰ ἢ διαφορόχρωμα (ἐρυθρὸν καὶ μελανὸν κατὰ τόπους). Ταῦτα εἶναι σχετικῶς σπάνια, ἀνήκουν δὲ εἰς φιάλας μὲ εἰσέχοντα χεῖλη ἢ σκύφους (;).

Σχήματά τινα καὶ ἀποφύσεις ἐνθυμίζουσι ἐντόνως ἀνάλογα ἀγγεῖα τῆς Τροίας I (τῶν μέσων ἢ τῶν ὀψίμων φάσεων)

καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, ἀλλ' ἀκριβῆς ἀντιστοιχία πρὸς εὐρήματα μιᾶς πολιτιστικῆς περιοχῆς δὲν διεπιστώθη. Γενικῶς ἡ κεραμεικὴ τῆς χαλκοκρατίας δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς «Ἑλλαδικούς» τύπους ἢ πρὸς ομάδας βορειοτέρων χωρῶν (Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας). Καὶ ἡ φύσις τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον πρὸς τὸ παρὸν ὑπάρχει πρὸ ὀφθαλμῶν δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλεῖς συγκρίσεις, διότι ἐλάχιστα ἀγγεῖα συνεπληρώθησαν (εἰκ. 85 καὶ 86).

Εἰκ. 85. Μονόχρωμον ἀγγεῖον τῆς προΐμου χαλκοκρατίας.

Εἰκ. 86. Μονόχρωμον ἀγγεῖον τῆς προΐμου χαλκοκρατίας.

Χαρακτηριστικὰ τινα τεχνικὰ γνωρίσματα (πεπλατυσμένα καὶ ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἔσω καμπτόμενα χεῖλη, ἄτρητοι ἢ τετρημένοι ἀπο-

φύσεις ὑπὸ τὸ χεῖλος, λαβαὶ κλπ.) μαρτυροῦν ὅτι εὕρισκόμεθα εἰς προΐμους χρόνους τῆς χαλκοκρατίας. Πέραν αὐτοῦ ἐλάχιστα ὄστρακα ἐνθυμίζοντα κεραμεικὴν τύπου Vinča ἢ Gumelnița δὲν δύναται νὰ τεκμηριώσουν ἄμεσον καὶ κατ' εὐθείαν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς

πολιτισμούς αυτούς. Οὐδὲν ἐπέισακτον ἐπίσης ἐκ τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος εὐρέθη, ὥστε ἡ σχετικὴ χρονολογία νὰ διευκρινηθῇ.

Ἄν αἱ παρατηρήσεις τοῦ κ. Θεοχάρη εἶναι ἀκριβεῖς, ἡ τεχνικὴ τῆς κοσμήσεως τῶν ἀγγείων διὰ γραφίτου (Graphitmalerei) δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ κατὰ τὴν πρόιμον χαλκοκρατίαν εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Ντικιλί Τάς, τοῦλάχιστον εἰς τὰς προιμωτέρας φάσεις τῆς περιόδου (εἰκ. 87).

Ἡ νεολιθικὴ κεραμεικὴ τοῦ συνοικισμοῦ ἀνάγεται βασικῶς

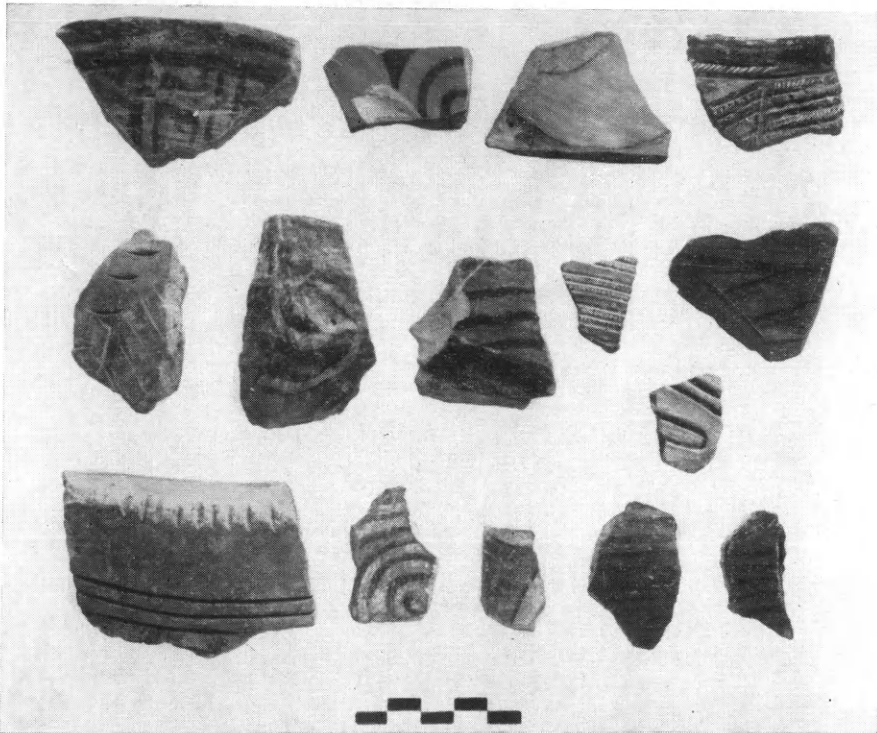
Εἰκ. 87. Ὅστρακα κοσμούμενα διὰ γραφίτου καὶ ἐγχάρακτα.

εἰς τὰς ἐξῆς τρεῖς χαρακτηριστικὰς κατηγορίας: α) Κεραμεικὴ κοσμουμένη διὰ γραφίτου (ἀπλῆ καὶ ἐγχάρακτος). β) Ἐγχάρακτος καὶ γ) Γραπτὴ (κυρίως διὰ μελανοῦ ἐπὶ ἐρυθροῦ) (εἰκ. 88).

Ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν κατηγοριῶν τὰ διὰ γραφίτου κοσμούμενα καὶ τὰ ἐγχάρακτα εἶναι τὰ πολυπληθέστερα καὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν χαρακτηριστικὴν κεραμεικὴν τοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τὴν νεωτέραν νεολιθικὴν περίοδον.

Ἡ γραπτὴ διὰ μελανοῦ ἐπὶ ἐρυθροῦ κεραμεικὴ φαίνεται παλαιότερα τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν. Δυστυχῶς, τὰ ἐκ περιορισμένων σκαμμάτων προερχόμενα νεολιθικὰ ὅστρακα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς δὲν εἶναι ἐπαρκῆ διὰ τὴν συναγωγὴν ὀριστικῶν πορισμάτων, οὔτε δύνανται νὰ θεωρηθῶν ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο καὶ τὰ ἐξῆς εὐρήματα: Ἐκ τῶν μεταλλίνων τὸ σπουδαιότερον εὕρημα εἶναι μικρὸς χρυσοῦς κύλινδρος, ἀνήκων πιθανῶς εἰς ὄρμον καὶ εὐρεθεὶς ἐντὸς ἐπιχώσεως τῆς πρωίμου χαλκοκρατίας. Τῆς αὐτῆς ἐποχῆς μετάλλινα εὐρήματα εἶναι χαλκῆ καὶ ἄλλη ὀρειχαλκίνη βελόνη καὶ βῶλος ἐκ μολύβδου.

Εἰκ. 88. Γραπτά καὶ ἐγγάρακτα (νεολιθικά) ὄστρακα.

Σημειοῦνται ἐπίσης καὶ σκωρία χαλκοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος.

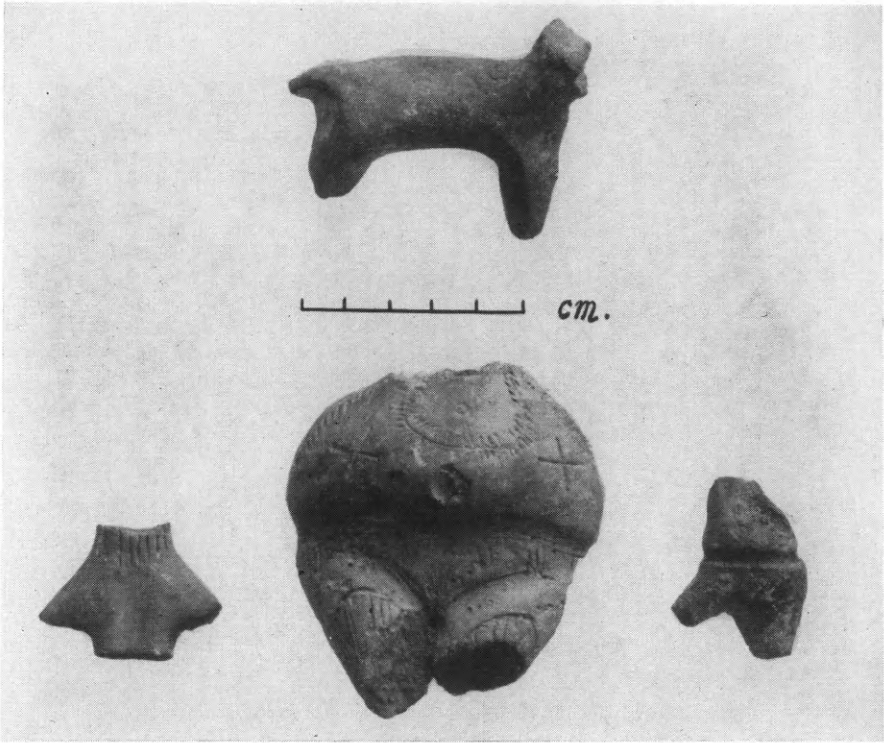
Ὀλίγα πήλινα εἰδώλια (δύο γυναικῶν, ἐξ ὧν τὸ ἕτερον ἐντόως «στεατοπυγικόν») ἀνθρωπίνων μορφῶν καὶ ἐν ζῶου εὐρέθησαν εἰς ἀσφαλεῖς στρώσεις, ἄλλα δὲ προέρχονται ἐκ τετραγμμένων ἐπιχώσεων καὶ ἐκ τῆς ἐπιφανείας. Τυπολογικῶς ἀνήκουν εἰς γνωστὰ ἐκ τοῦ συνοικισμού αὐτοῦ παλαιότερα δείγματα (εἰκ. 89).

Ἄφθονα εὐρέθησαν πήλινα σφονδύλια, ὧν πολλὰ ἐγγάρακτα, ἐνῶ ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ πεσσοὶ σφενδονῶν (εἰκ. 90).

Λίθιναι ἀξίνας καὶ σμίλαι εὐρέθησαν ἐπίσης ἀρκεταί, ὡς καὶ

πολλὰι λεπίδες ἐκ πυριτολίθου (εἶκ 91). Δύο μόνον λεπίδια ἐξ ὀψιανοῦ, πιθανότατα μηλιακῆς προελεύσεως, προέρχονται ἐπίσης ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐκ τῆς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ συνοικισμοῦ εἶναι ἐξαιρετικῶς δυσχερὲς νὰ συναχθοῦν πορίσματα. Ὁ ἀνιχνευτικὸς χαρα-

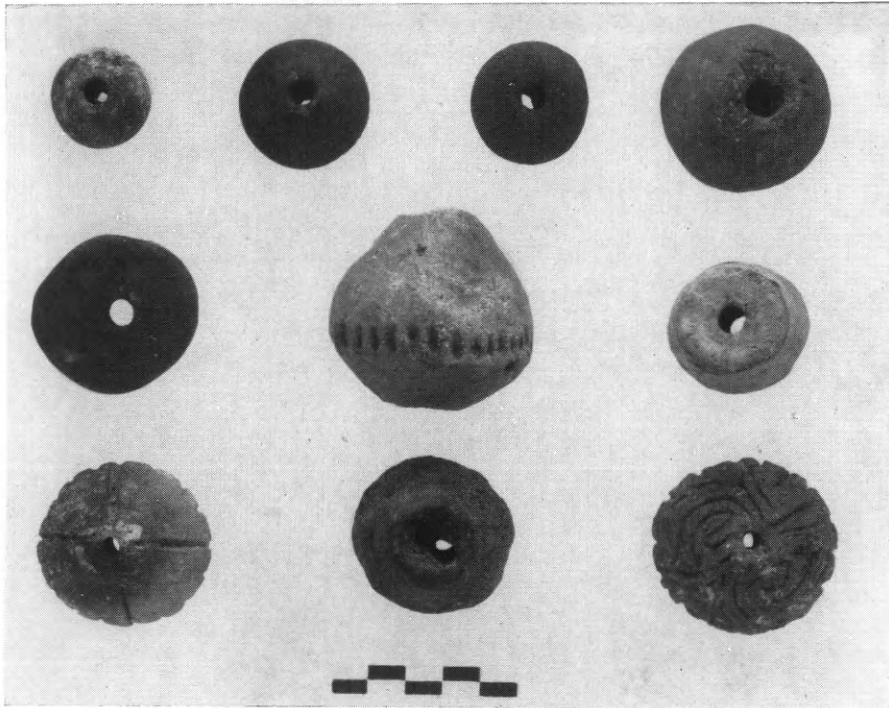
Εἶκ. 89. Πήλινα εἰδώλια.

κτῆρ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως μόνον τὴν διατύπωσιν προσωρινοῦ χαρακτηριστικῆρος παρατηρήσεων ἐπιτρέπει.

Γενικὴ εἶναι ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἀνασκάπτοντος περὶ τῆς ὑπάρξεως ἰδιομόρφου πολιτισμοῦ εἰς τὸν συνοικισμὸν αὐτόν (πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὴν εὐρύτεραν περιοχὴν αὐτοῦ) κατὰ τὴν πρώιμον χαλκοκρατίαν. Ἡ κεραμικὴ τοῦλάχιστον φαίνεται ἐξ ἴσου διάφορος τῆς «Ἑλλαδικῆς» ὅσον καὶ τῆς ἀντιστοίχου χρονικῶς βορειοτέρων χωρῶν.

Ἄναμφισβήτητος ἐξ ἄλλου εἶναι κάποια ἐπαφή πρὸς τὴν Τρωάδα καὶ τὴν ΒΔ. Μ. Ἀσίαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔμμεσος. Ποῖοι ὑπῆρξαν οἱ διάμεσοι σταθμοὶ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς δὲν εἶναι γνωστὸν πρὸς τὸ παρόν.

Ἡ νεολιθικὴ κεραμεικὴ τοῦ Ντικιλί-Τάς, ἀφ' ἑτέρου, δὲν εἶναι ἐπαρκῶς τεκμηριωμένη εἰσέτι διὰ στρωματογραφικῶν παρα-

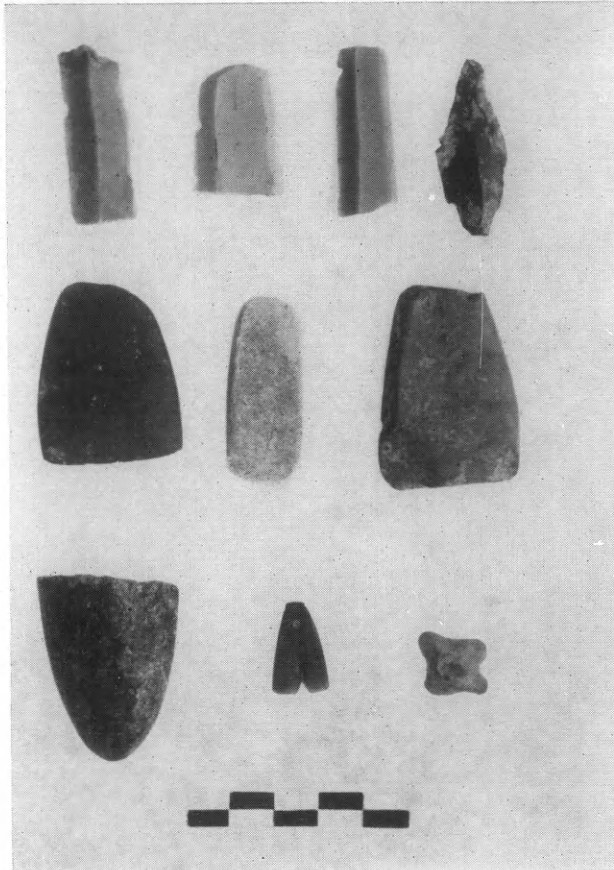
Εἰκ. 90. Πήλινα σφονδύλια.

τηρήσεων καὶ τὸ ὕλικόν ἐν γένει εἶναι ἀνεπαρκές. Ὅστε καὶ περὶ αὐτῆς ἀσφαλῆ καὶ ὀριστικὰ συμπεράσματα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν.

Παρατηρήσεις τινὲς ἐν τούτοις τοῦ ἀνασκάψαντος δύνανται νὰ διατυπωθοῦν ἀπὸ τοῦδε, ἔστω καὶ ἂν θεωρηθοῦν κάπως παρακεκινδυνευμένοι: Εἰς τὴν διὰ γραφίτου κοσμουμένην καὶ τὴν ἐγγάρακτον κεραμεικὴν ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ συνάφεια πρὸς τὸν λεγόμενον «πολιτισμὸν τῆς Gumelnitza I». Ἡ γραπτὴ ἐξ ἄλλου διὰ μελανοῦ ἐπὶ ἐρυθροῦ κεραμεικὴ φαίνεται ἐξ ἴσου διαφέρουσα τοῦ

πολιτισμοῦ «Starčeno III», ὅσον καὶ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Διμηνίου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει μεγάλας τεχνικὰς ἀναλογίας.

Βέβαιον ἐπίσης φαίνεται, ὅτι τὸ Ντικιλί-Τὰς δὲν εἶναι ἐν ἑκ τῶν κυρίων κέντρων παραγωγῆς τῶν γραπτῶν ἀγγείων, τὰ ὅποια

Εἰκ. 91. Λίθινα ἐργαλεῖα.

ὁ Schachermeyr χαρακτηρίζει διὰ τοῦ ὄρου Galepsos-typus. Τὸ κέντρον αὐτό, κατὰ τὰς τοπογραφικὰς ἐνδείξεις, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ παρὸν κατέχομεν, πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Στρουμόνος συνοικισμοὺς καὶ πιθανῶς τὸν συνοικισμὸν τῆς Δήμητρας.

Τέλος, προκειμένου περὶ τῆς διὰ γραφίτου κοσμουμένης κεραμεικῆς, δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρὸν ἐνδείξεις, ἐπιτρέπουσαι χρο-

νολόγησιν αὐτῆς πρὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Τροίας I καὶ πρὸ τοῦ λεγομένου «πολιτισμοῦ τῆς Λαρίσης».

Ἀπόλυτοι χρονολογίαὶ δὲν εἶναι δυνατόν, βεβαίως, νὰ προταθοῦν, φρονεῖ ἐν τούτοις ὁ ἀνασκάψας, ὅτι ἡ νεωτέρα νεολιθικὴ περίοδος τοῦ Ντικιλί-Τὰς δὲν δύναται νὰ χρονολογηθῆ πρὸ τοῦ 2.800 π.Χ.

Ἐκ τῆς συνεχίσεως τῶν ἐρευνῶν εἰς τὸν λίαν ἐνδιαφέροντα αὐτὸν προϊστορικὸν σταθμὸν δικαιούμεθα ν' ἀναμένωμεν πολὺ ἀσφαλέστερα καὶ σημαντικώτερα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς προϊστορίας τῆς περιοχῆς πορίσματα. Τὸ μόνον δ' ὅπερ ἀπὸ τοῦδε καταλήγοντες σημειώνομεν εἶναι, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν φαίνονται συναντώμενα πολιτιστικαὶ ἐπιρροαὶ καὶ ρεύματα ἐκ πολλῶν κατευθύνσεων καὶ ὅτι ἡ ἀνάμειξις τῶν διαφόρων αὐτῶν ἐπιδράσεων ἀποτελεῖ τὸ ἰδιότυπον χρῶμα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς.

13β. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. ΝΤΙΚΙΛΙ-ΤΑΣ (Γαλλικὸς τομεύς).

Ὁ γήλοφος τοῦ Ντικιλί-Τὰς ὑψοῦται ἑκατοντάδα περίπου μέτρων νοτίως τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Καβάλας-Δράμας, ἀνατολικῶς τοῦ Κάστρου τῶν Φιλίππων. Ἡ ἀφθονία τῶν νεολιθικῶν καὶ τῶν ρωμαϊκοβυζαντινῶν ὀστράκων, ἅτινα καλύπτουν τὴν ἐπιφάνειάν του, εἰλικυσεν, ὡς εἶπομεν ἤδη, ταχέως τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολόγων, δι' ὃ καὶ αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι ἐπανελήφθησαν πρὸ τινος εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ὅτι ἐκάστη τῶν δύο ἀποστολῶν θὰ ἀνέσκαπτεν εἰς διάφορον μέρος τοῦ τόπου, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἐπέτρεπεν ἀντίστοιχον ἔλεγχον τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων. Ἡ Γαλλικὴ ἀποστολή, τελοῦσα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ J. Deshayes, ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν σειρᾶς δοκιμῶν πλησίον τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.

Τέσσαρα τετράγωνα πλευρᾶς 4 μ. ἠνοίχθησαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ γηλόφου, τὰ ὁποῖα ἔπειτα συνηνώθησαν κατόπιν ἀφαιρέσεως τῶν μεταξύ των διαδρόμων, ἀποτελέσαντα μίαν καὶ μόνην τάφρον 19×4 μ. προσηνατολισμένην ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἠνωχλήθη σημαντικῶς ἐκ τῶν διαταραχῶν τὰς ὁποίας προεκάλεσαν ζῶα σκάπτοντα τὴν γῆν, τὰ ὁποῖα ἐκοίλαναν

τὸ γήπεδον προξενήσαντα εὐρείας καὶ πολυαριθμούς τρώγλας. Τούτου ἔνεκα ὁ καθορισμὸς τῆς στρωματογραφίας ἀπήτησε μεγάλας προφυλάξεις.

Πρὸς ἀνατολάς, παρὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἀπεκα-

Εἰκ. 92. Τὸ δάπεδον 5, ἐντὸς τοῦ τετραγώνου D.

λύφθη στρώμα ἐκ χωμάτων περιοριζόμενον ὑπὸ καμπύλου τοίχου, τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ ἐρμηνεύσῃ ὡς τύμβον.

Πρὸς δυσμὰς συνηντήθησαν λείψανα εὐτελῶν κτισμάτων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ δάπεδα, 1 καὶ 3, βυζαντινῆς καὶ ὕστερο-ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Περαιτέρω διεπιστώθη ἡ παρουσία συνεχοῦς διαδοχῆς δαπέδων, προγενεστέρων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἅτινα φέρουν τοὺς ἀριθμούς ἀπὸ 4 ἕως 10. Τινὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπλαῖ στά-

θμαι κατοχής π.χ. τὸ δάπεδον ἑ χαρακτηριζόμενον ἐκ τῆς ἀφθονίας ὀστῶν καὶ συντριμμάτων, τὰ ὅποια τὸ καλύπτουν (εἰκ. 92). Ἄλλα εἶναι ἀληθῆ δάπεδα ἐκ πεπατημένης ἀργίλου καὶ μάλιστα ὀπτῆς ἢ εἴδους τινὸς κονιάματος ἐξ ἀργιλώδους γῆς μεμειγμένης μετὰ μι-

Εἰκ. 93. Ἡ «πλάξ» τοῦ πρὸς ἀνατολὰς δαπέδου 9.

κρῶν χαλίκων. Τινὰ τῶν δαπέδων αὐτῶν παρουσιάζουν ἀρχιτεκτονικὰ ἴχνη, ὡς ἡ «πλάξ» τοῦ τετραγώνου D (εἰκ. 93). Τὰ ἀνευρεθέντα λείψανα ἐπιτρέπουν νὰ ἀναπαραστήσωμεν εἰς τὴν στάθμην ταύτην καλύβας ἐξ ἠχυρωμένου πηλοῦ. Δυστυχῶς ὅλαι αἱ κατασκευαὶ αὗται ἐφθάρησαν ὑπὸ τοῦ πυρὸς αἱ δὲ ἀναστατώσεις, τὰς ὁποίας ἐπροξένησαν τὰ σκάπτοντα τὴν γῆν ζῶα, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ καθορισθῇ μετὰ βεβαιότητος τὸ σχέδιον οὐδεμιᾶς τῶν κατοικιῶν τούτων.

Ἐπεκαλύφθη ὠρισμένος ἀριθμὸς ὄστεινων ἢ λιθίνων ἐργαλείων (ιδίᾳ ὠραίων αἰχμῶν βελῶν)· τὰ πλέον ὁμῶς ἐνδιαφέροντα εὐρήματα ἀνήκουν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κεραμεικῆς (εἰκ. 94). Αὕτη

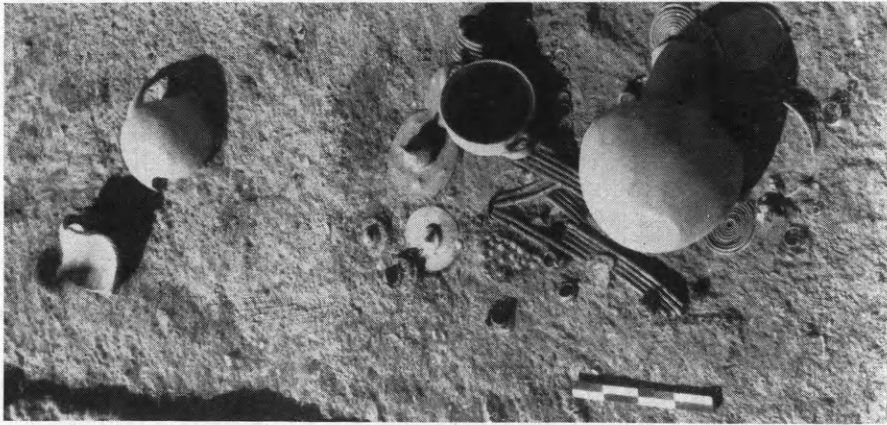
Εἰκ. 94. Τεμάχια μεγάλου ἀγγείου κατὰ χώραν.

πράγματι ἀποκαλύπτει τοῦτο τὸ οὐσιῶδες γεγονός, τὴν ὑπαρξιν ἐπὶ τόπου, τὸν ὅποιον αἱ προγενέστεραι σύντομοι ἐκθέσεις ἐθεώρουν ὡς νεολιθικὸν μόνον, ἐγκαταστάσεως χρονολογουμένης ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Ἡ παρουσία βεβαίων καὶ καλῶς καθωρισμένων δαπέδων θὰ ἐπιτρέψη, μετὰ πλήρη μελέτην τῆς κεραμεικῆς, τὸν διὰ πρώτην φοράν καταρτισμόν, ἐν Μακεδονίᾳ μιᾶς στρωματογραφίας τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ.

14. ΒΕΡΓΙΝΑ

Ἡ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Ἀνδρονίκου γενομένη ἐφέτος ἀνασκαφή εἶχε περιορισμένον χαρακτῆρα καὶ σκοπόν. Ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συναγωγήν συμπληρωματικῶν τινῶν στοιχείων πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀρξαμένης ἤδη μελέτης τῶν εὗρημάτων καὶ τῶν παρατηρήσεων τῶν παρελθόντων ἐτῶν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐπεχειρήθη ἡ ἔρευνα ἑνὸς τύμβου εἰς τὸ ΒΑ. πέρασ τοῦ νεκροταφείου. Ὁ ἐπιλεγείς τύμβος ΑΖ, κείμενος

Εἰκ. 95. Ταφή ΑΖ VII.

ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Αἰμιλίου Λαζαρίδου, ἦτο ὁ βορειότερος ἐκ τῶν σφραζομένων τύμβων. Πέραν τούτου ὑπῆρχον ἴσως δύο ἢ τρεῖς τύμβοι, καταστραφέντες κατὰ τὴν διάνοξιν δημοσίας ὁδοῦ ἐν ἔτει 1940 (ἐγκαταλειφθείσης ἡμιτελοῦς). Ἐντὸς τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθησαν 11 ταφαί, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων δὲν παρουσίαζον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἐπέτρεπε νὰ διακρίνη τις ἀσφαλῶς τὴν σαφῶς ἀκτινωτὴν περὶ τὸ κέντρον διάταξίν των.

Μία ὁμως ταφή, ἡ ΑΖ VII, εὕρισκομένη κατὰ τὸ ΒΔ. τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, ἦτο ἀφαντάστως πλουσία εἰς κοσμήματα. Θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ἡγεμονικὴ, ἂν ἡ λιτότης τῶν λοιπῶν ταφῶν δὲν ἐπέβαλλεν ἀμφιβολίας διὰ τοῦτο. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς νεκρᾶς εἶχεν ἀποτεθῆ ἡ τυπικὴ πρόχους, παρὰ τοὺς πόδας τῆς δῖωτον ἀγγεῖον, ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς δὲ πρωτογεωμετρικὸς σκύφος

μὲ διακόσμησιν ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων. Ἡ πρόχους εἶχεν ἀνατραπή καὶ κατὰ τὴν πτώσιν τῆς παρέσυρε, φαίνεται, τὸ κρανίον καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενα κοσμήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὑπὸ τῆς εἰκόνας 95 προσφερομένη ἀποψις στερεῖται τῆς σαφηνείας ἄλλων παλαιότερον ἀνευρεθεισῶν ταφῶν. Ἐν τούτοις ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰς εἰκόνας 96 καὶ 97, ληφθεῖσας μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρόχου καὶ τοῦ

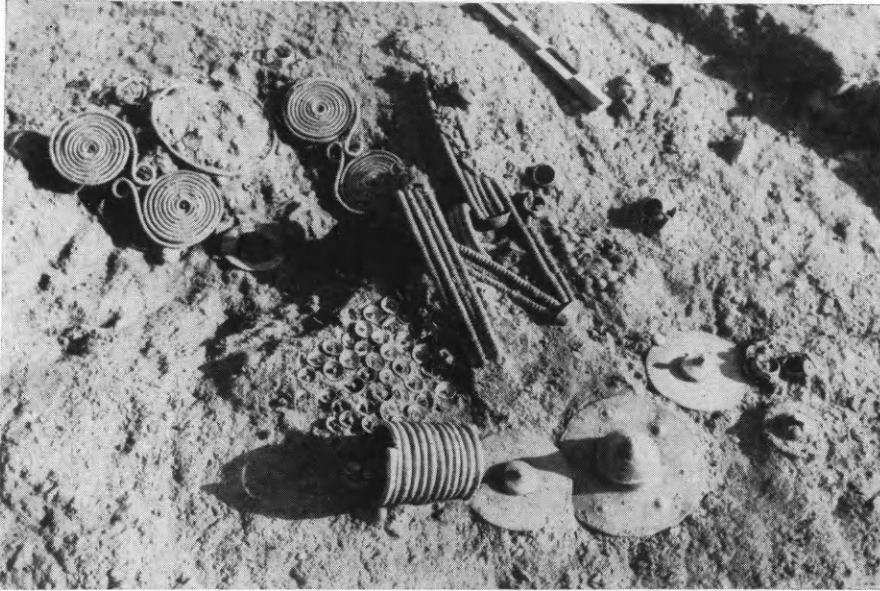

Εἰκ. 96. Ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα τοῦ ἄνω μέρους τῆς ταφῆς AZ VII.

σχύφου, δύναται ὁ ἀναγνώστης τῆς ἐκθέσεως νὰ σχηματίσῃ ἀρκετὰ καθαρὰν εἰκόνα περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς θέσεως τῶν κοσμημάτων.

Ἀπὸ τῶν δύο χροτάφων πρέπει νὰ ἐκρέμαντο ἀνὰ μία τετράς σπειροειδῶν κυλινδρικών ἐλασμάτων, ἐξαρτωμένων κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον των δι' ἐνὸς εὐμεγέθους χαλκοῦ «κομβίου», ἐνῶ ἐξὰς ὁμοίων κοσμημάτων φαίνεται ὅτι ἐκόσμηι τὸ ὀπίσθιον τμήμα τῆς κεφαλῆς. Τὸ κάτω μέρος τῶν πλοκάμων ἐκόσμου, ἀνὰ εἷς, χρυσοὶ δακτύλιοι κόμης ἐκ τριῶν σπειρῶν ἕκαστος, ἐνῶ ἄλλοι δύο μικρότεροι χρυσοὶ σφηκωτῆρες συνεκράτου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ πέρας τῶν πλοκάμων. Δίδυμοι χαλκοὶ δακτύλιοι, ἀποτελούμενοι ἐξ ἐνὸς ἀπλοῦ δακτυλίου καὶ ἐτέρου μὲ ὀκτώσχημον ἀπόληξιν, ὅστις ἐξηροῦται ἐκ τοῦ πρώτου, πρέπει, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς

κοσμήματα παχέος πλοκάμου έρριμμένον εις την ράχιν τῆς νεκρᾶς. Πολλὰ μικρὰ ὀκτώσχημοι πόρπαι εις την ἰδίαν θέσιν μαρτυροῦν περὶ τῆς ὑπάρξεως κεφαλοδέσμου, πολυάριθμοι δὲ μικροὶ tutuli, ἠλόμορφοι τὸ στέλεχος, ὑποδεικνύουν τὴν ὑπαρξιν ταινίας περιβαλλούσης τὴν κάτω σιαγόνα καὶ τὰς δύο παρειάς (ὡς εις πλείστας τοπικὰς ἐνδυμασίας τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος). Κυκλικὸν χαλ-

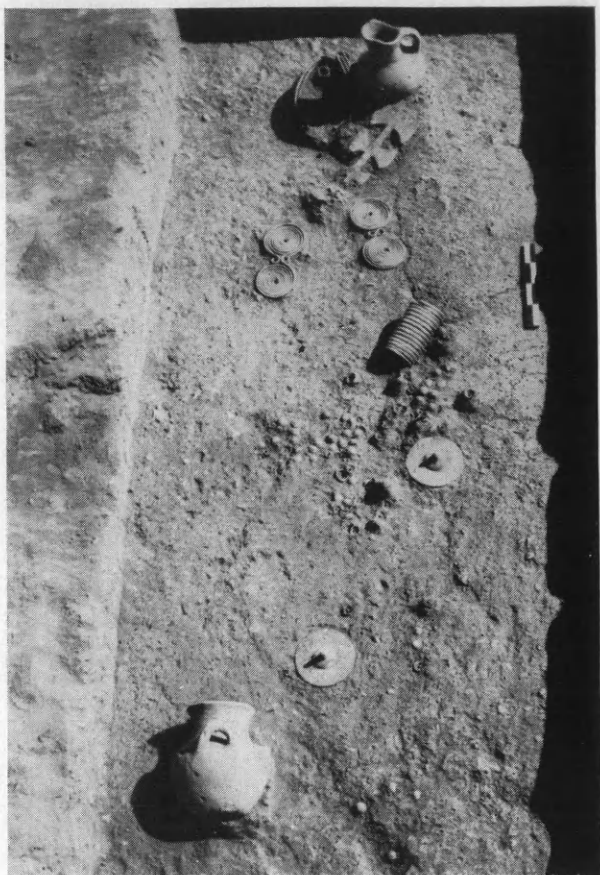

Εἰκ. 97. Κοσμήματα τῆς ταφῆς AZ VII μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀγγείων.

κοῦν περιάπτον ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τῆς νεκρᾶς, ὅστις ἐκοσμεῖτο προσέτι δι' εἰδικοῦ δακτυλιοσχήμου κοσμήματος συνεστραμμένου, περατουμένου εις ὀξεῖαν αἰχμὴν κατὰ τὸ ἕτερον πέρασ του. Ἔτερον περιάπτον ἐξ ὀδόντων ζύφου ὡς καὶ περιδέρειον ἐξ ἠλεκτρῶν ψήφων, πλαισιουσῶν μίαν ὑαλίνην κεντρικὴν, συνεπλήρουν τὸν πλουσιώτατον τοῦτον κόσμον. Εἰς τὴν θέσιν τῶν ὄμων ὑπῆρχον δύο μεγάλα ὀκτώσχημοι πόρπαι. Δύο μεγάλα χαλκᾶ ψέλια καὶ ἄρκετοὶ χαλκοῖ δακτύλιοι εὑρέθησαν εις τὰς θέσεις τῶν δύο χειρῶν. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν εὑρέθη καὶ ὠραιότατος σφόνδυλος ἐκ πορφυροῦ λίθου.

Ἡ ζώνη τῆς καταφόρτου ταύτης γυναικὸς ἦτο ἐπίσης μοναδική. Εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ὑπῆρχε μέγα χαλκοῦν ὀμφάλιον, πλαισιούμενον ἐκατέρωθεν, ἐνῶ ὀλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον μέρος της — ἐμπρὸς

καὶ ὀπίσω—ἐκοσμεῖτο διὰ χαλκῶν «κομβίων» εὐρεθέντων εἰς στοίχους ἀνὰ ἕξ. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς ζώνης τέταρτον σιδηροῦν ὀμφάλιον πρέπει νὰ ἀπετέλει ἰδιαίτερον κόσμημα τοῦ ἐνδύματος, ἐνῶ πέμπτον, ἔτι μικρότερον, εὐρέθη παρὰ τοὺς πόδας τῆς νεκρᾶς. Πλη-

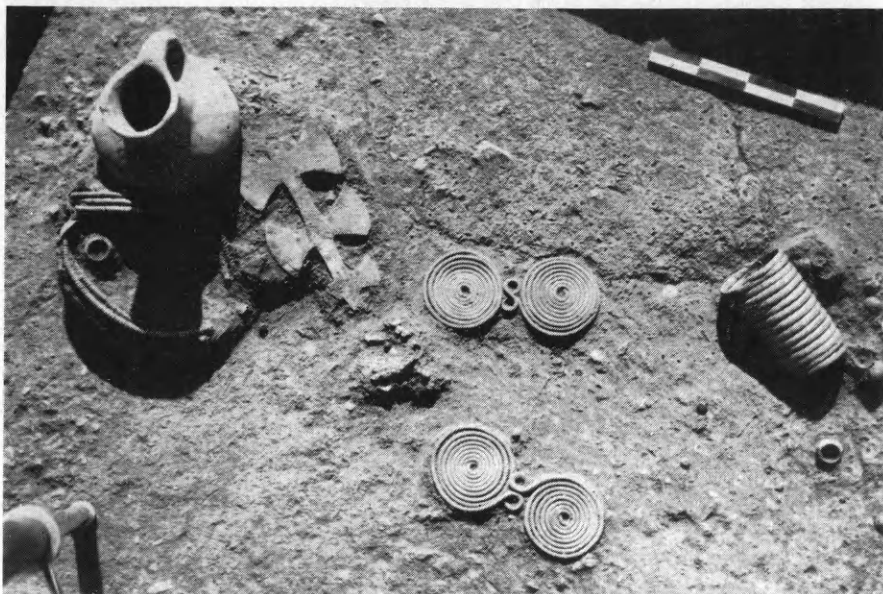
Εἰκ. 98. Ταφή ΑΗ ΙΙ.

σίον τούτου εὐρέθη καὶ χαλκοῦς κύκλος μὲ 4 ἀκτῖνας εἰς σχῆμα σταυροῦ.

Ἡ ταφή αὕτη εἶναι ἡ πλουσιωτέρα τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθεισῶν, στερουμένη μόνον τοῦ τριδύμου διπλοῦ πελέκεως, τὸν ὁποῖον ἀνεύρομεν εἰς τρεῖς προηγουμένας περιπτώσεις.

Ὁ δεύτερος ἐρευνηθεὶς τύμβος ΑΗ ἔκειτο εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀπόστασιν νοτιώτερον τούτου καὶ ἦτο μεγαλύτερος καὶ ὑψηλότερος. Ἐν τούτοις ἡ ἀνασκαφή του ἀπέδωκεν ἐπὶ μόνον ταφὰς

διατεταγμένες ἀκτινωτῶς περὶ τὸ κέντρον. Ἐκ τούτων μόνον μία ἦτο πλουσία εἰς κοσμήματα, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι οὐδὲν σχεδὸν ἀξιόλογον περιεῖχον πλὴν τῶν ἀγγείων. Ἡ ταφή ΑΗ ΙΙ (εἰκ. 98), κειμένη εἰς τὸ ΒΔ. τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, ἦτο γυναικεία καὶ περιεῖχε τὰ συνήθη σπειροειδῆ ἐλάσματα τῆς κεφαλῆς, δύο μεγάλας ὀκτωσχημοὺς πόρπας, χρυσοῦν δακτύλιον κόμης, τρίδυμον διπλοῦν πέλεκυν, μέγα ψέλιον (τὸ μεγαλύτερον τῶν μέχρι σήμερον εὑρεθέντων),

Εἰκ. 99. Κοσμήματα ἄνω ἡμίσεος ταφῆς ΑΗ ΙΙ.

ψήφους ἠλεκτρίνας περιδεραίου, δύο χαλκᾶ ὀμφάλια καὶ πλεῖστα χαλκᾶ «κομβία» προσηλωμένα ἄλλοτε ἐπὶ τῆς ζώνης (εἰκ. 99).

Βορείως τοῦ τύμβου Γ ὑπῆρχεν ἡμικατεστραμμένος μικρὸς τύμβος (ΑΘ). Εἰς τοῦτον ἐνηργήθη περιορισμένη ἔρευνα, ἣ ὁποία ἔδειξεν ὅτι τῆς συγχρόνου καταστροφῆς τοῦ τύμβου εἶχε προηγηθῆ ἔκσκαφή του κατὰ τοὺς ἐλληνιστικὸς χρόνους. Παρὰ ταῦτα ἀνευρέθη, ἄδικτον σχεδόν, γραπτὸν τροχήλατον ἀγγεῖον κυλικόσχημον καὶ ἀνδρική ταφή περιέχουσα σιδηροῦν ξίφος τελείως κατεστραμμένον ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου ἀνευρέθη συντετριμμένον σιδηροῦν ξίφος, τοῦ ὁποίου ὅμως διατηρεῖται εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν ἢ λαβή, ὥστε νὰ δύναται νὰ καταταχθῆ εἰς τὸν λεγόμενον «βόρειον τύπον».

15. ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ

Καὶ κατὰ τὸ 1961 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνέχισε, διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Πέτσα, τὴν μέριμναν διὰ τὸν μέγαν μετὰ διωρόφου προσόψεως «μακεδονικὸν» τάφον παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης, ὃ ὁποῖος ἀποτελεῖ μοναδικὸν πρᾶγματι μνημεῖον ἀρχιτεκτονικῆς, πλαστικῆς καὶ ζωγραφικῆς. Ἀτυχῶς δὲν ἐλήφθη ἀκόμη ὑπὸ τῆς κατασταθείσης Ἐπιτροπῆς ὀριστικὴ ἀπόφασις

Εἰκ. 100. Ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν ἡμικίων τῆς προσόψεως.

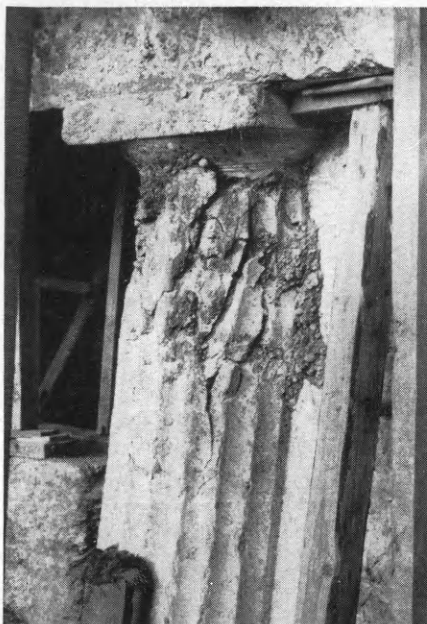
περὶ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὴν στατικὴν ἐξασφάλισιν τοῦ μνημεῖου, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πλήρης ἀνασκαφή, ἡ στερέωσις καὶ ἡ ἀναστήλωσις του.

Ἡ Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων συνεχίζει τὰ ἔργα περὶ τὸ μνημεῖον. Ἐπερατώθη τὸ στέγαστρον καὶ κατεσκευάσθη κατὰ τὴν πρόσοψιν τετράφυλλος ἐξ ἀλουμινίου κυλιομένη θύρα. Ἡ θύρα αὕτη ἔχει τὰς διαστάσεις τῆς προσόψεως τοῦ τάφου περίπου, ὥστε ἀνοιγομένη ἐπιτρέπει ἀκόλυτον θέαν καὶ φωτογράφησιν τοῦ μνημεῖου, μάλιστα τῆς λαμπρᾶς προσόψεως. Τοῦτο δυσχεραίνεται πάντως ἀκόμη ἀπὸ τὰ κατ' ἀνάγκην πυκνὰ ὑποστυλώματα καὶ ἀντιστηρίγματα.

Τὰ ἔργα προσπελάσεως τοῦ τάφου ἤρχισαν μὲν ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συνεχισθοῦν μέχρις ἀποπερατώσεως, διακοπέντα ἔνεκα τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ κ. Πέτσα εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας, ἔνθα συμπληρῶνει τὴν μελέτην τοῦ τάφου, ἡ ὁποία θὰ περιληφθῇ,

ἐλπίζομεν, εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Διὰ τοῦτο, δαπάναις τῆς Ἐταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον 1961 ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῆς προσόψεως.

Ὁ ζωγράφος κ. Χρῆστος Λεφάκης καὶ ὁ σχεδιαστὴς κ. Ἀργύρης Κούντουρας ἐκτελοῦν ἑγχρωμα σχέδια τοῦ συνόλου τῆς προσόψεως καὶ λεπτομε-

Εἰκ. 101. Ὁ δεξιᾷ τῆς εἰσόδου ἡμικίων.

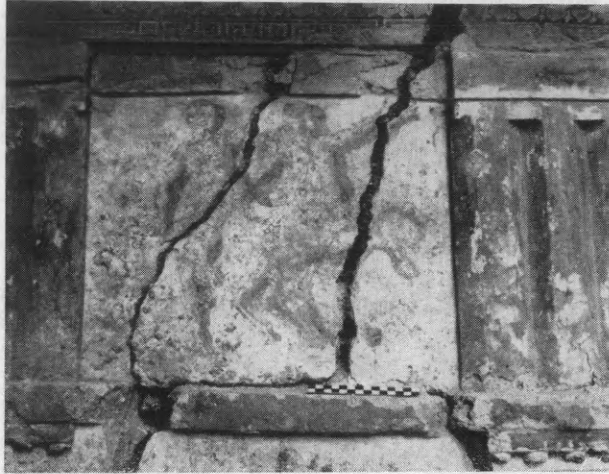
Εἰκ. 102. Ὁ πρῶτος ἐκ δεξιῶν ἡμικίων τῆς προσόψεως.

ρειῶν τοῦ μνημείου, ὡς καὶ ἀντίγραφα τῶν ζωγραφικῶν παραστάσεων.

Αἱ παρεχόμεναι ἐνταῦθα εἰκόνες τῶν τριῶν ἡμικίωνων τῆς προσόψεως παρέχουν ἰδέαν τοῦ μεγέθους τοῦ στατικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καὶ τῶν κινδύνων ἀπωλείας τοῦ παντός, ἐὰν δὲν ἀποφασισθῇ καὶ πραγματοποιηθῇ ἄνευ ἐτέρας ἀναβολῆς ἐπέμβασις εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ μνημεῖον. Ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν ἡμικίων τῆς προσόψεως εἰκονίζεται ἐν εἰκόνι 100. Ὁ δεξιᾷ τῆς εἰσόδου ἡμικίων εἰκονίζεται ἐπίσης ἐν εἰκόνι 101 καὶ ὁ δεξιᾷ τούτου ἐν εἰκόνι 102.

Ἡ εἰκὼν 103 ἐξ ἄλλου δεικνύει τὰ ρήγματα τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως κατὰ τὴν πρώτην ἐξ ἀριστερῶν μετόπην, ἣτις φέρει, ὡς καὶ ὄλαι αἱ μετόπαι, παράστασιν κενταυρομαχίας. Ἡ εἰκὼν 104 τέλος

δεικνύει τὰ ρήγματα τοῦ ὑπὲρ τὸν κάτω (δωρικόν) ρυθμὸν γείσου,

Εἰκ. 103. Ρήγματα τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως κατὰ τὴν πρώτην ἔξ ἀριστερῶν μετόπην.

ὑπὲρ τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἡ πλαστικὴ ζωφόρος, ἡ ὁποία ἀκόμη ἀνα-

Εἰκ. 104. Ρήγματα τοῦ δωρικοῦ γείσου.

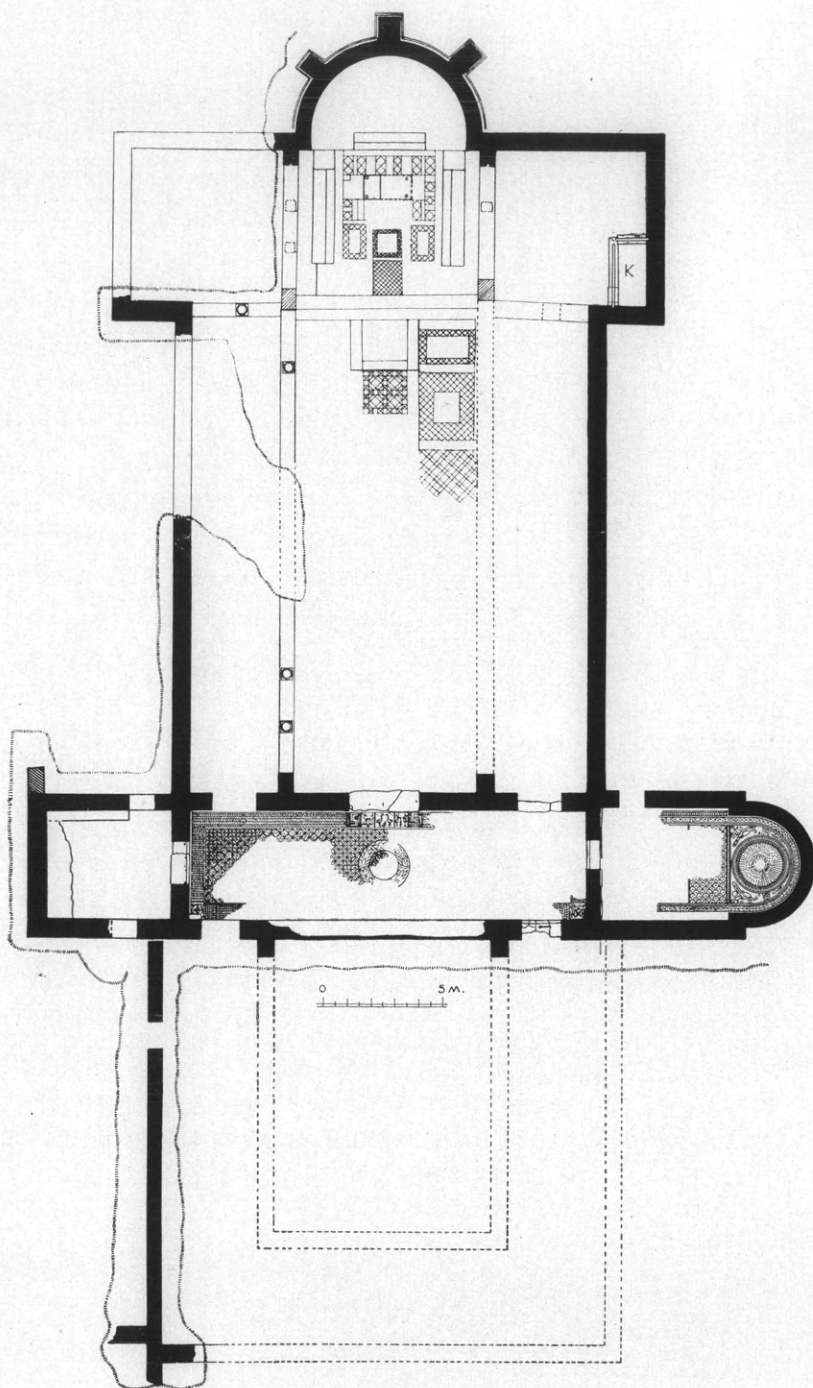
μένει ἐπέμβασιν ἐιδικοῦ συντηρητοῦ, ὡς καὶ τὸ μνημεῖον ἐν τῷ συνόλῳ του.

16. ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ

Ἡ διὰ τοῦ καθηγητοῦ Ἀν. Ὁρλάνδου ἐνεργηθεῖσα ἐφέτος ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου ὀλιγοήμερος ἀνασκαφὴ ἐξετάθη εἰς δύο κυρίως σημεῖα τοῦ ἐκτεταμένου ἐρειπιῶνος 1) τὴν ἔξω τῶν χριστιανικῶν τειχῶν ἐσχάτως ἀποκαλυφθεῖσαν βασιλικὴν Δ καὶ 2) τὸ δυτικῶς τῆς βασιλικῆς τοῦ Δουμετίου μέγα οἰκοδόμημα, τὸ γνωστὸν ὡς «ἐπισκοπικὸν μέγαρον» ἢ «βασιλόσπιτο».

Τῆς βασιλικῆς Δ (εἰκ. 105) ἀπεκαλύφθη κατ' ἀρχὰς ἡ ἔξωτερικὴ γωνία τοῦ βορείου περυγίου, ὅπερ ἐξηκριβώθη ὅτι ἐξεῖχε τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς κατὰ τι περισσότερον τοῦ ἀντιστοίχου νοτίου: Ἡρευνήθη μετὰ ταῦτα λεπτομερέστερον τὸ βορείως τοῦ νάρθηκος ἐξέχον τετράγωνον, ἀγνώστου προορισμοῦ διαμέρισμα (εἰκ. 105), εὐρέθη δ' ὅτι τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν συνεκoinώνει πρὸς τὸν νάρθηκα διὰ μεγάλης θύρας (πλάτ. 1.83 μ.), ἀφ' ἑτέρου δ' ἔφερε δύο ἄλλας μικροτέρας ἐξωτερικὰς θύρας, τὴν μὲν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἀντιστοιχοῦσαν ἀκριβῶς πρὸς τὴν τοῦ νοτίου διακοινοῦ (εἰκ. 105), τὴν δὲ ἐπὶ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Τὸ δωμάτιον τοῦτο εὐρέθη ἐστρωμένον διὰ μικρῶν ἀκανονίστων τεμαχίων μαρμάρου (opus signinum) καὶ ἦτο ἐφωδιασμένον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν διὰ χαμηλοῦ πεζουλίου (ὑψ. 0.20 μ.).

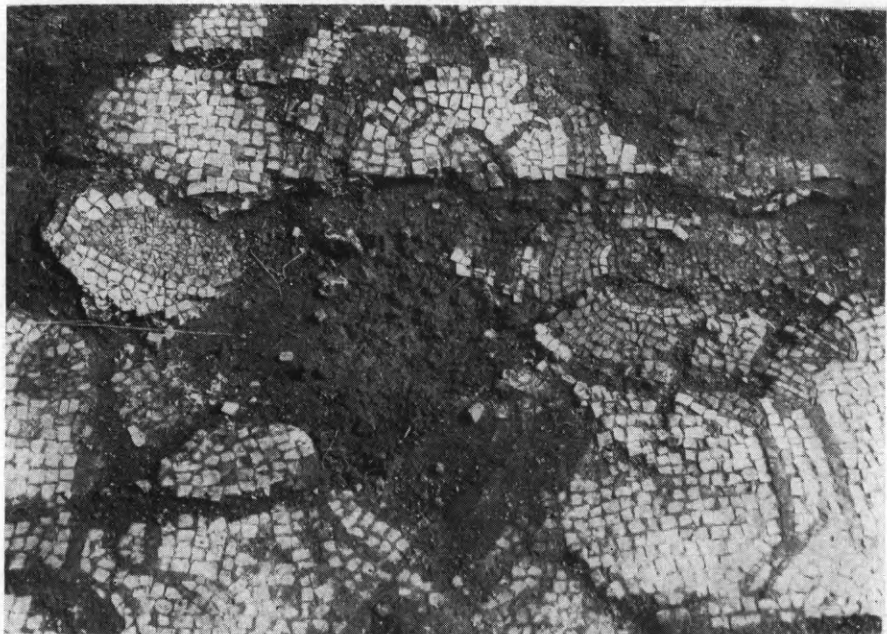
Ἡ σπουδαιότερα ὁμως ἐφετινὴ ἐργασία ἀφεώρα εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ μεγάλου νάρθηκος τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τῆς καλυπτούσης αὐτὸν 2 μέτρων ὕψους ἐπιχώσεως. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης συνεχίσθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ προπέρουσι (1959) διαπιστωθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς εὐρέθη πολὺ ἐφθαρμένον. Κατωρθώθη ἐν τούτοις δι' ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης ἡ ἀποτύπωσις τοῦ γενικοῦ σχεδίου του, ὡς καὶ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸ διακοσμητικῶν θεμάτων. Ἀπεδείχθη οὕτω, ὅτι ὁ ὀρθογώνιος χῶρος τοῦ νάρθηκος ἔφερε πέραξ εὐρὴν πλαίσιον (εἰκ. 106) κοσμούμενον διὰ συνεχῶν διέδρων καὶ ἐναλλάξ φωτιζομένων καὶ σκιαζομένων γωνιῶν, αἵτινες εἰς τὰ ἄκρα κατέληγον εἰς κύκλους ἐγγραφομένους ἐντὸς τετραγώνων (εἰκ. 105). Τὸ πλαίσιον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς διεκόπτετο πρὸ τῆς βασιλείου πύλης ὑπὸ πέντε συνεχομένων ὁμοίων τετραγώνων ψηφιδωτῶν πινάκων, ἐξ ὧν οἱ μὲν δύο ἄκροι κοσμοῦνται ὑπὸ συνθέτων μαϊάνδρων, οἱ δὲ τρεῖς μέσοι ὑπὸ ζευγῶν ἀντωπῶν πτη-

Εικ. 105, Κάτοπις τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως (1961).

Εἰκ. 106. Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ νάρθηκος καὶ ἡ πρὸς τὸ γειτονικὸν τετράγωνον διαμέρισμα ἄγουσα θύρα.

Εἰκ. 107. Λεπτομέρεια τοῦ πρὸ τῆς βασιλείου πύλης τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος.

νων, ισταμένων πρὸ δένδρων. Ἐκ τῶν πτηνῶν τούτων τὰ μὲν τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα πίνακος εἶναι θήλεα παγώνια (εἰκ. 107) τὰ δ' ἑκατέρωθεν αὐτοῦ πιθανῶς περιστεραί (εἰκ. 108), ἔτοιμαι νὰ ραμφίσουν τὸν πρὸ αὐτῶν καρπὸν ἢ ἄνθος. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ὀρθογωνίου χώρου ἐκαλύπτετο ὑπὸ γεωμετρικῶν σχεδίων ἐκ διατεμνομένων κύκλων, εἰς τὸ κέντρον τῶν ὁποίων ἐσχηματίζετο σταυ-

Εἰκ. 108. Λεπτομέρεια τοῦ πρὸ τῆς βασιλείου πύλης τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος.

ροειδές τι κόσμημα. Κατὰ τὸν ἄξονα τῆς θύρας τὸ ἐν λόγῳ κόσμημα διεκόπτετο ὑπὸ πλατείας στεφάνης ἐκ φύλλων, πολυχρόμων ἀνθέων καὶ καρπῶν (εἰκ. 105 καὶ 109), τμῆμα τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἤδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1959 (πβλ. Ἔργον 1959, εἰκ. 69).

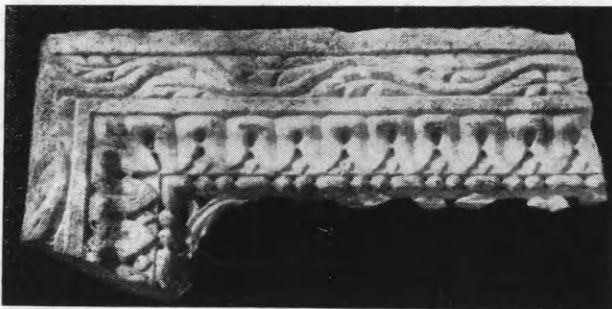
Κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένοντο τὰ ἑξῆς: 1) Τεμάχιον τοῦ μαρμαρίνου περιθύρου τῆς βασιλείου πύλης, ὅμοιον πρὸς τὰ παλαιότερον εὐρεθέντα, 2) μαρμάρινος ἀμφικιονίσκος παραθύρου 3) θραύσματα πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως πάχους ἀπὸ 0.017 ἕως 0.022 μ. 4) τεμάχια ζεύξεων τοῦ γνωστοῦ μετ' ὀδόντων τύπου 5) τεμάχια ὀρθογωνίων θωρακίων ἐξ ἐπιχωρίου λίθου μετ' ὀρθογωνίων πλαισίων 6) τεμάχια μαρμαρίνων θωρακίων, ὧν διε-

σώθη τὸ πλαίσιον (εἰκ. 110), ἀποτελούμενον ἐκ ταινίας φερούσης

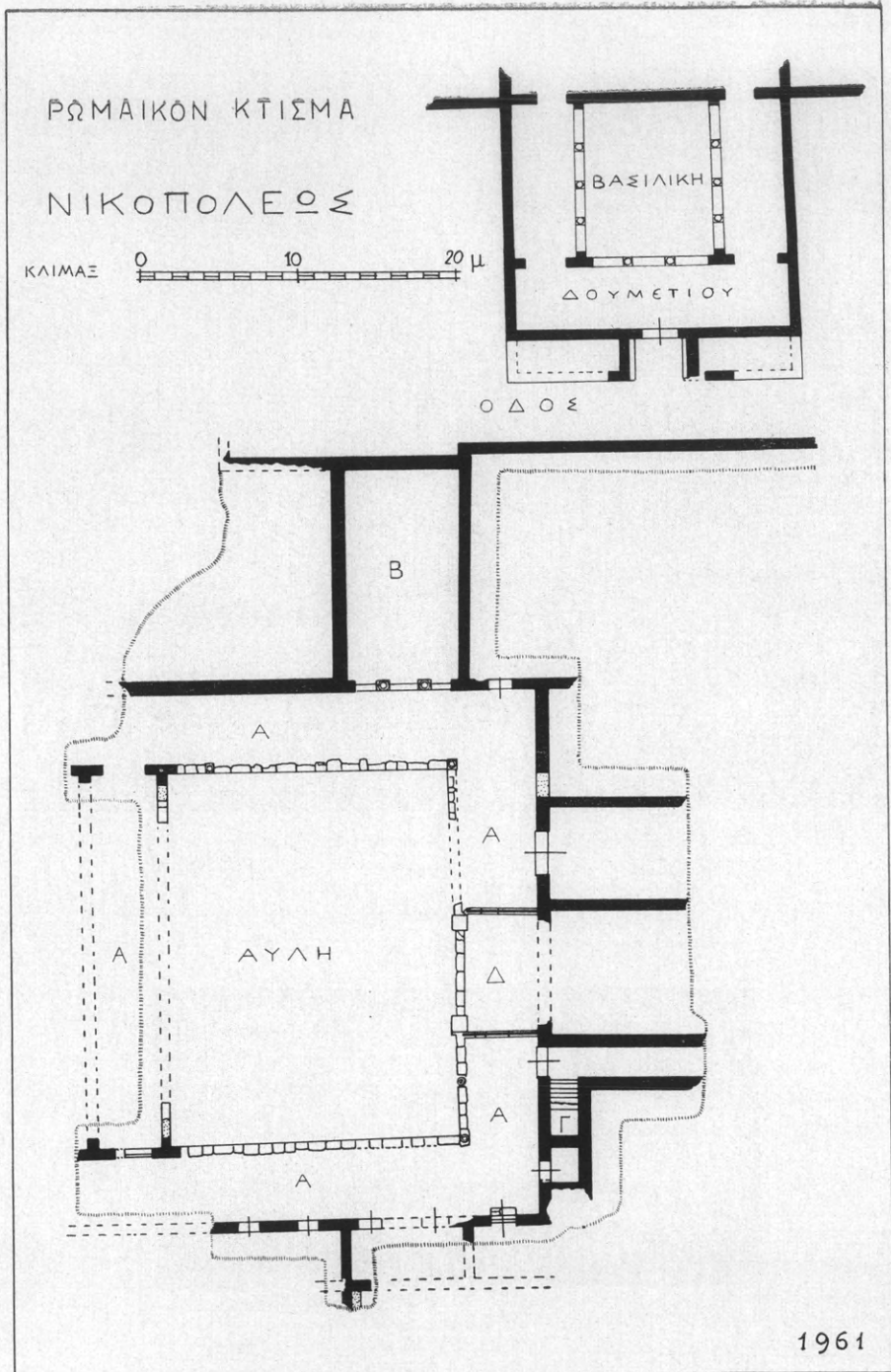
Εἰκ. 109. Τὸ διασωθὲν ἥμισυ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος
ψηφιδωτῆς στεφάνης ἐκ φυλλομάτων καὶ ἀνθέων.

ἀνάγλυφον ἐλικοειδῆ βλαστὸν καὶ περιβαλλούσης λέσβιον φυλ-

Εἰκ. 110. Πλαίσιον διατρήτου θωρακίου κοσμούμενον δι' ἀναγλύφον
κοσμημάτων καὶ κυματίων.

λοφόρον κυμάτιον μετ' ἀστραγάλου. Ἐπὶ τοῦ εὐρεθέντος τεμα-

Εἰκ. 111. Κάτοπις τοῦ δυτικῶς τῆς βασιλικῆς τοῦ Δουμετίου ρωμαϊκοῦ κτηρίου, χρησιμοποιηθέντος πιθανῶς ἀργότερον ὡς ἐπισκοπικοῦ μεγάρου.

χίου διακρίνονται σαφῶς καὶ τὰ λείψανα τοῦ λεπτεπιλέπτου διατηρήτου κοσμήματος τοῦ θωρακίου, θραύσματα τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν καὶ ἄλλοτε (Ἔργον 1959, σ. 69) καὶ ἐφέτος πολλά, δι' ὧν ἐλπίζεται νὰ κατορθωθῇ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ ἐσωτερικοῦ διατηρήτου κοσμήματος τῶν θωρακίων.

Γενομένης δοκιμαστικῆς σκαφῆς ἔξω τοῦ βορείου πλευροῦ καὶ εὐθὺς παρὰ τὸ μνημιονεὺθὲν τετραγώνον διαμέρισμα τοῦ νάρθηκος διεπιστώθη ὅτι δὲν ὑπῆρχε τὸ ἀναζητούμενον ἐκεῖ βαπτιστήριον, ἀντ' αὐτοῦ ὅμως εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν πολλὰ τεμάχια κεράμων τῆς στέγης φέροντα σφραγίσματα διαφόρων τύπων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σταυρὸν ἀνάγλυφον ἐντὸς κύκλου ἢ ἐλλείψεως. Εὐρέθησαν ἐκεῖ ὡσαύτως καὶ θραύσματα ὑαλοπινάκων ποικίλου πάχους.

*
* *

Τοῦ δυτικῶς τῆς βασιλικῆς τοῦ Δουμετίου «ἐπισκοπικοῦ μεγάρου», ὅπερ εἶχεν ἀνασκάψει ἐν μέρει ὁ ἀείμνηστος Ἄλ. Φιλαδελφεύς, δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε δημοσιευθῆ τὸ γενικὸν σχέδιον, ἴσως διότι δὲν εἶχεν εἰσέτι ὀλοκληρωθῆ ἡ ἀνασκαφή του. Ἐπειδὴ δὲ ἔκτοτε (1914) εἶχε τὸ κτήριο ἀφεθῆ τελείως ἀπεριποίητον ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῷ τοιαύτη φυτεία, ὥστε νὰ καθίσταται δυσδιάκριτον τὸ σχέδιόν του. Ἐθεωρήθη λοιπὸν σκόπιμος ὁ ἐκ νέου καθαρισμὸς αὐτοῦ ἵνα εὐδοθη ἢ ἀποτύπωσις τῆς κατόψεως αὐτοῦ, ἣν καὶ ἐπεχείρησα βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας κ. Γ. Δεσποίνῃ.

Ὡς βλέπει τις ἐκ τῆς παρατιθεμένης κατόψεως (εἰκ. 111) πρόκειται περὶ μεγάλου ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος διατεταγμένου πέραξ

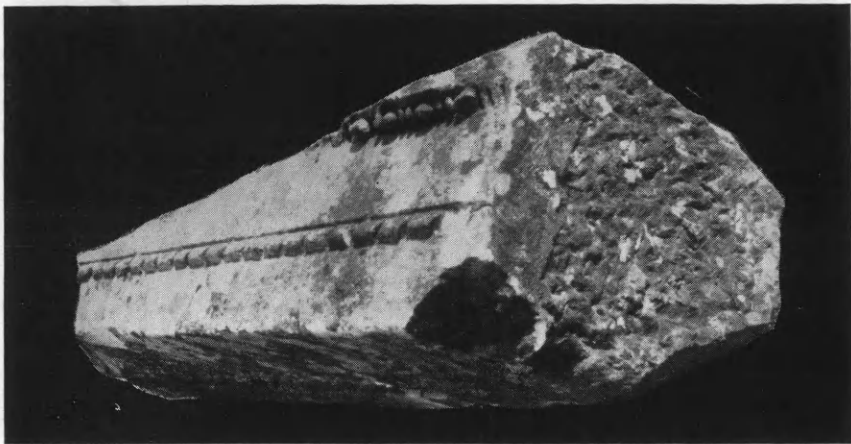
Εἰκ. 112. Ὁ στυλοβάτης τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιστυλίου.

ἔσωτερικῆς ὀρθογωνίου ὑπαίθρου ἀϋλῆς (18.15×23.40 μ.) περιβαλλομένης καὶ κατὰ τὰς 4 αὐτῆς πλευρὰς ὑπὸ στοῶν, ὧν διετηρήθη-

Εἰκ. 113. Ἴωνική βᾶσις καὶ κιονόκρανον ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ περιστυλίου.

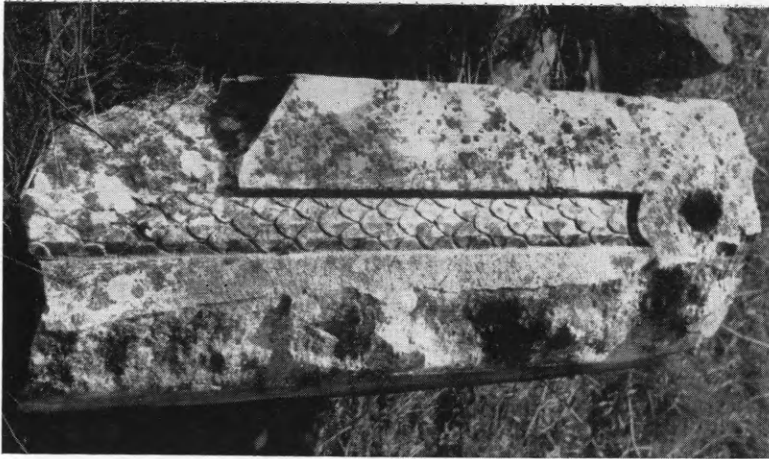
σαν κατὰ χώραν ὁ στυλοβάτης (εἰκ. 112) καὶ τινες βᾶσεις τῶν γω-

Εἰκ. 114. Ἴωνικὸν ἐπιστύλιον ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ περιστυλίου.

νιαίων κίωνων. Τὸ δάπεδον τῶν στοῶν ἦτο ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτῶν, τινὰ τῶν ὁποίων κατεσκευάσθησαν ἀσφαλῶς κατὰ τοὺς

χριστιανικούς χρόνους, ὡς μαρτυροῦν οἱ σταυροί, δι' ὧν διακοσμοῦνται καὶ τινες ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαί. Φαίνεται λοιπὸν ἀσφαλὲς

Εἰκ. 115. Ἡ κάτω ὀριζοντία ἐπιφάνεια τοῦ ἐπιστυλίου.

ὅτι τὸ κτήριον ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τοὺς χριστιανικούς χρόνους, λόγῳ δὲ τῆς ἀμέσου γειτνιάσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν βασιλικὴν

Εἰκ. 116. Ἡ συμφυῆς πρὸς τὸ ἐπιστύλιον καὶ δι' ἀναγλύπτων ἀνθοπολοκάμων κοσμουμένη ζωφόρος τοῦ περιστυλίου.

τοῦ Δουμετίου, δὲν εἶναι ἀπίθανος ἢ ἐκδοχὴ τῆς ὡς μητροπολιτικοῦ μεγάρου χρησιμοποίησεως αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ περιστυλίου διετηρή-

θησαν ἰωνικαὶ βάσεις μετὰ πλίνθου, δλόσωμοι ἀρράβδωτοι κορμοὶ (ὑψ. 3.42 μ.), ἰωνικὰ κιονόκρανα (εἰκ. 113), φέροντα διακεκοσμημένα προσκεφάλαια, ἐπιστύλια (εἰκ. 114, 115) μετὰ συμφυοῦς ζωφόρου, φερούσης ἀνάγλυφον ἀνθοπλόκαμον καὶ στεφομένης ὑπὸ ἰωνικοῦ κυματίου μετ' ἀστραγάλου (εἰκ. 116). Ἐλλείπουν μόνον τὰ γεῖσα, ἵνα ἔχωμεν πλήρη τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ὄλου ρυθμοῦ τῶν κιο-νοστοιχιῶν.

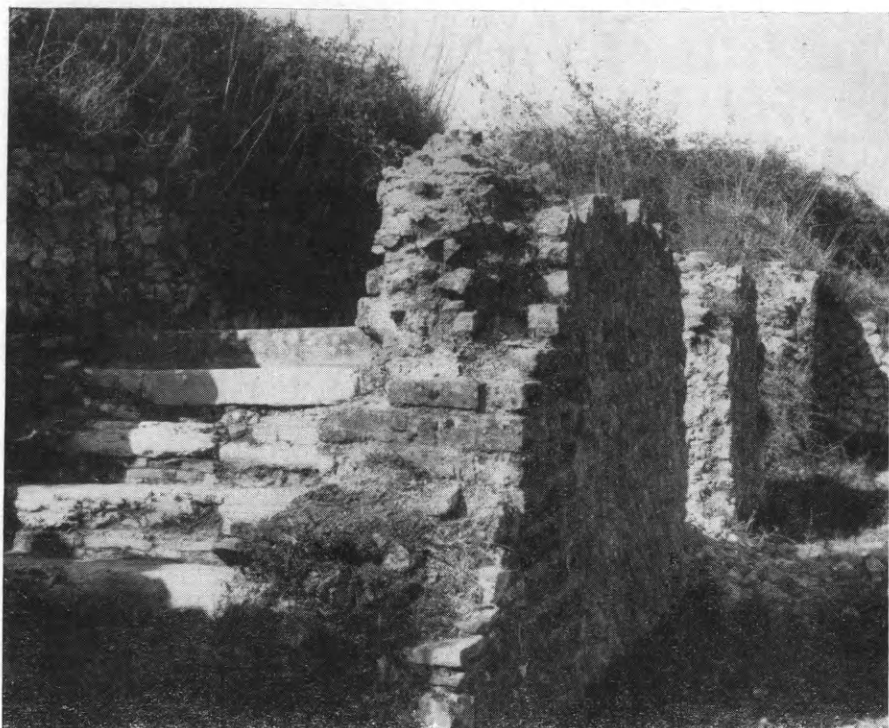
Εἰς τὰς τέσσαρας στοὰς τῆς αὐλῆς (εἰκ. 111, Α, Α, ΑΑ) ἐξέβαλλον

Εἰκ. 117. Τρίβηλον ἐπικοινωνίας τοῦ χώρου Β πρὸς τὴν ἀνατολικὴν στοὰν τοῦ περιστυλίου.

ὀρθογώνιοι χώροι ἄλλοι δι' ἀπλῶν θυρῶν καὶ ἄλλοι διὰ τριβήλων. Ἐν τοιοῦτο τρίβηλον (εἰκ. 117) διεσώθη εἰς μέγαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εὐρισκόμενον ὀρθογώνιον χῶρον (13.20×7.25 μ.) (εἰκ. 111, Β), ὅστις ἔφερε κάτωθεν κυλινδρικοὺς στύλίσκους ὑποκαύστου, ὑψους 0.36 μ., ἐκ στρογγύλων πλίνθων διαμ. 0.20 μ.

Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ κτηρίου ἦτο διώροφος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ διασωθείσης παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν κλιμακωτῆς ἀνόδου (εἰκ. 111, Γ καὶ 118). Εἰς τὸν ἄνω δὲ τοῦτον ὄροφον ἴσως ἀνήκουν τεμάχια κορμῶν κίωνων μὲ σπειροειδεῖς ραβδώσεις (εἰκ. 119).

Εἰκ. 118. Ὁ τοῖχος τῆς νοτίας στοᾶς καὶ ἡ ὀπισθεν αὐτοῦ ἀποκαλυφθεῖσα κλίμαξ ἀνόδου εἰς τὸν β' ὄροφον.

Εἰκ. 119. Τεμάχια κορυμῶν κιόνων μεθ' ἑλικοειδῶν ραβδώσεων προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τοῦ β' ὀρόφου.

Οἱ ἄλλοι ὅμως χῶροι, ὧν οἱ τοῖχοι διατηροῦνται μέχρις ὕψους φθάνοντος τὰ 4 μέτρα, εἶναι πλήρεις ὑψηλῆς ἐπιχώσεως καὶ ἔχουν ἀνάγκην ἀνασκαφῆς, ἵνα καθορισθῇ τὸ σχέδιόν των.

Εἰκ. 120. Ρωμαϊκὴ ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα εἰς τὸ μετὰ περιστυλίου κτήριον.

Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο 1) μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα φέρον τὴν γνωστὴν παράστασιν τῆς λυκαίνης θηλαζούσης τὸν Ρῶμον καὶ τὸν Ρωμύλον καὶ 2) θραῦσμα κορμοῦ κίονος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΡΙΠΜ. Συνελέγησαν ἐπίσης ἐκ τοῦ αὐτοῦ τομέως 1) σπάραγμα ἐπιγραφῆς ἀναγραφούσης ὀνόματα ρωμαϊκά (εἰκ. 120) καὶ 2) βᾶθρον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ: *Αὐτοκράτορι Καίσαρι, Θεοῦ νιῶ Σεβαστῶ, Αἰγεῖοι*. Πρόκειται πιθανῶς περὶ ἀφιερώσεως ἀνδριάντος τοῦ Καίσαρος ὑπὸ κατοίκων τῶν Αἰγῶν (Ἐδέσσης), οἵτινες μέχρι τοῦδε ἦσαν γνωστοὶ ὡς Αἰγαῖοι.

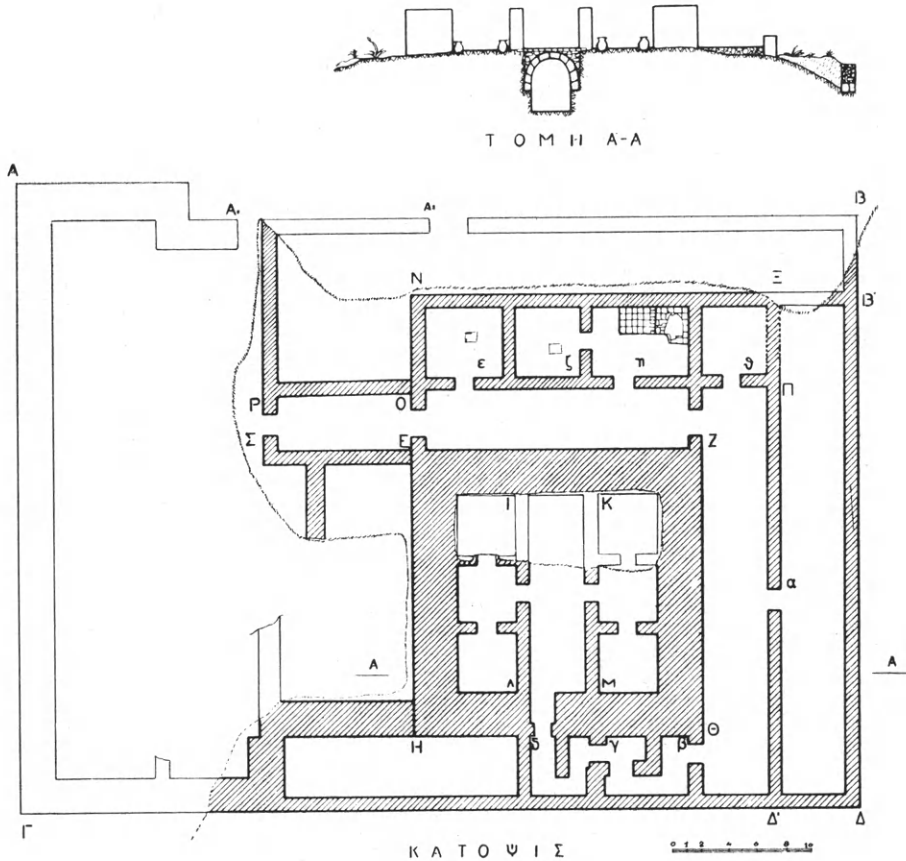
17. ΗΠΕΙΡΟΣ. Νεκρομαντεῖον Ἐφύρας.

Κατὰ τὰς προηγηθείσας δύο περιόδους ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Δάκαρη τοῦ θεσπρωτικοῦ Νεκρομαντείου (Ἔργον 1958, σ. 95 ἐξ., 1960, σ. 102 ἐξ.) εἶχον ἀποκαλυφθῆ τὸ κυρίως ἱερὸν τοῦ Ἄδου ΕΖΗΘ (εἰκ. 121) καὶ οἱ δύο διάδρομοι, ὁ ἀνατολικὸς ΖαΘ (ὁ παρ' αὐτὸν ἐξωτερικὸς ΒΔΔ' ἔχει κατολισθήσει) καὶ ὁ νότιος λαβύρινθος α, β, γ, σχετιζόμενοι μὲ τὰς τελουμένας ἐμπύρους θυσίας καὶ τὰς προσφοράς, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1961 ἠρευνήθη ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ πτέρυξ (εἰκ. 121), συνδεομένη μὲ τὴν προγενεστέραν τῶν θυσιῶν φάσιν, τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς προετοιμασίας τῶν προσερχομένων.

Κατὰ ταύτας ἦλθον εἰς φῶς ὁ βόρειος διάδρομος ΡΣΖ, πλάτους 4.50 μ. καὶ μήκους 33 μ. περίπου, καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ διατεταγμένα δωμάτια ε, ζ, η, θ.

Ὁ βόρειος διάδρομος (εἰκ. 121 - 122) ἔχων δύο τοξωτὰς πύλας εἰς τὰ πέρατα, τὴν δυτικὴν ΡΣ, διατηρουμένην ἐν θεμελίοις, καὶ τὴν καλύτερον σφωζομένην ἀνατολικὴν πύλην Ζ (εἰκ. 122 - 123), χωρίζεται δι' ἐνδιαμέσου τοξωτῆς πύλης ΟΕ πλάτους 2 μ. (εἰκ. 122)

Εἰκ. 121. Κάτοψις τοῦ Νεκρομαντείου τῆς Ἐφύρας.

εἰς δύο τμήματα, τὸν κυρίως διάδρομον ΟΕΖ, ὁ ὁποῖος συνδέεται ὀργανικῶς μὲ τὸ λοιπὸν λατρευτικὸν συγκρότημα, καὶ τὸν ἐν εἴδει προδιαδρόμου ΡΣΟΕ, ὁ ὁποῖος φαίνεται μᾶλλον ἀνήκων λειτουργικῶς εἰς τὴν μὴ ἀνασκαφείσαν εἰσέτι δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τεμένους. Ἐπὶ τῆς τοξωτῆς πύλης ΟΕ εἶχε θεμελιωθῆ κατὰ σύμπτωσιν ἢ τοξωτὴ πύλη τῆς χριστιανικῆς Μονῆς.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὁ ἐξομα-

λυνθείς φυσικὸς βράχος τῆς κορυφῆς, εὐρέθησαν ὀπτόπλινθοι, κέραμοι στέγης, μερικὰ τεθραυσμένα ἀγγεῖα καὶ αἰσθητὰ ἔχνη ἀνθρώπων ἐκ τῆς πυρπολήσεως τοῦ ἱεροῦ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπουσία ἀνθεμωτῶν ἡγεμόνων. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ διαδρόμου, δεξιᾷ τῆς πύλης Z, ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρος ὁ λιθοσωρός, ὁ σχετιζόμενος μὲ τὴν ρῖψιν τοῦ ἀποτροπαίου λίθου (εἰκ. 122 - 123, πρβλ.

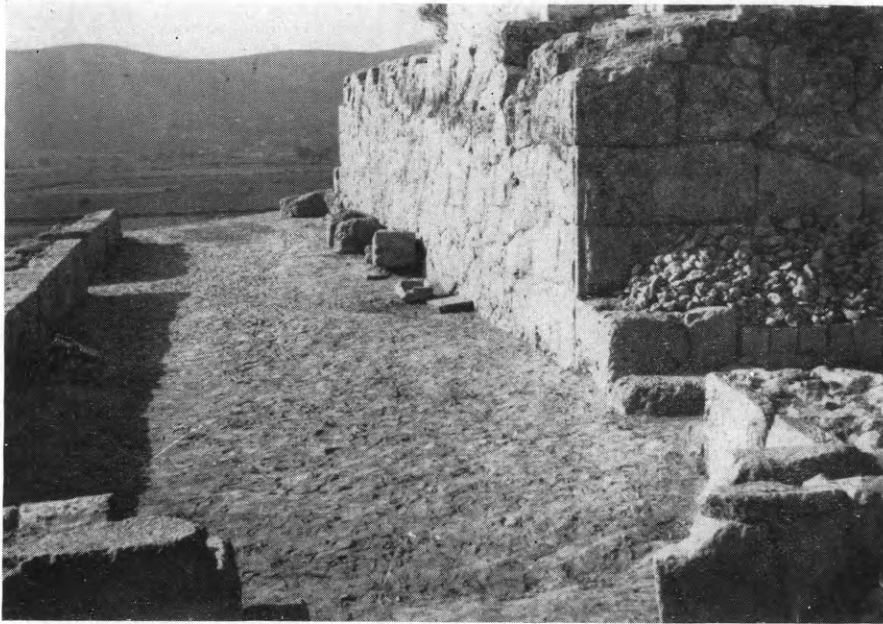
Εἰκ. 122. Ὁ βόρειος διάδρομος ὁρῶμενος ἐκ τῆς πύλης Z. Εἰς τὸ βάθος ἡ τοξωτὴ πύλη τῆς Μονῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἡ ἀρχαία πύλη ΟΕ, ἀριστερᾷ ὁ λιθοσωρός.

Ἔργον 1960, σ. 107), ἀπέναντι δέ, ἀριστερᾷ ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενον, δύο πήλινοι λέβητες, πιθανῶς *λουτήρια*, ἐνθυμίζοντες τὸν λέβητα ἐπὶ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μενιδίου, ἔνθα, ὡς γνωστόν, διεπιστώθη ἡρωολατρεία μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἐντὸς τῶν δωματίων ε, ζ, η (εἰκ. 124) ἀνευρέθησαν ἔχνη ἐστιῶν πρὸς θέρμανσιν τῶν κατακοιμωμένων, λείψανα ἐστιάσεων, κυρίως θαλάσσια ὄστρεα, μερικὰ τῶν ὁποίων μάλιστα ἀχρησιμοποίητα, ὁστὰ μικρῶν ζώων, βοῶν, ἀγριοχοίρων καὶ μικρόσπερμοι κύαμοι τῆς ἀγνώστου σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα ποικιλίας ἰπείου κυάμου (*vicia - faba equina*), τῆς ὁποίας συγγενῆς ποικιλία ἀπαντᾷ αὐτοφυῶς

εἰς τὴν Ἀλγερίαν (κοινῶς φούλια)¹. Εἰς τὸ βάθος τοῦ δωματίου ἡ ὑπῆρχε λουτρῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων (εἰκ. 124), με ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν διὰ τοῦ βορείου τοίχου, πρὸς καθαρισμὸν τῶν μελλόντων νὰ ἐπικοινωνήσουν με τὰς ψυχάς. Ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς παρατηρήθη ἐπίσης καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου ε.

Πλεῖστα ἀντικείμενα, σχετιζόμενα με τὰς νεκρικὰς προσφο-

Εἰκ. 123. Ὁ ἀνατολικὸς διάδρομος Ζαθ, ὁρῶμενος ἐκ τοῦ δωματίου Π.
Δεξιᾷ ἢ πύλῃ Ζ καὶ ὁ λιθοσωρὸς.

ρὰς, ὑπῆρχον ἐντὸς τῶν δωματίων τούτων, χρονολογούμενα ὅλα ἀνεξαίρετως ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 3^{ου} καὶ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἤτοι πήλινοι λύχνοι (εἰκ. 125), πενήκοντα καὶ πλέον ἀγνῦθες, δακτυλιόσχημα πήλινα ἀντικείμενα (πιθανῶς ὑποκρητηρίδια), φιάλαι, πυξίδες, πρόχοι, ὑδρῖαι, λεκανίδες (εἰκ. 126), οἰνοχόαι, ἀμφορεῖς, δακρυδόχοι. Μερικὰ τούτων ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ρυτά, διότι ὁ πυθμὴν των εἶχε διατηρηθῆ μετὰ τὴν ὄπτησιν. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν πηλίνων λύχνων, τῶν

¹ Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ποικιλίας καὶ αἱ πολῦτιμοι σχετικαὶ πληροφορίαι ὀφείλονται εἰς τὸν Καθηγητὴν τῆς Βοτανολογίας κ. Δημήτριον Καββαδᾶν, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν ἀποτείνονται θερμαὶ εὐχαριστίαι.

ἀστραγάλων, ἀγνύθων καὶ θαλασσίων χαλίκων (βότσαλα). Εἰς τὰ δωμάτια ε καὶ ζ εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ μικροὶ λίθοι, ὅμοιοι μὲ ἐκείνους τοῦ λιθοσωροῦ δεξιᾶ τῆς πύλης Ζ (εἰκ. 122 - 123).

Εἰς τὸ δωμάτιον θ, τοῦ ὁποίου τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ δαπέδου μετὰ τοῦ τοίχου ἔχει παρασυρθῆ, ἀνευρέθησαν τμήματα πί-

Εἰκ. 124. Τὰ δωμάτια τοῦ β διαδρόμου ε, ζ, η ὁρώμενα ἐκ τοῦ θ. Δεξιᾶ τὸ λουτρόν.

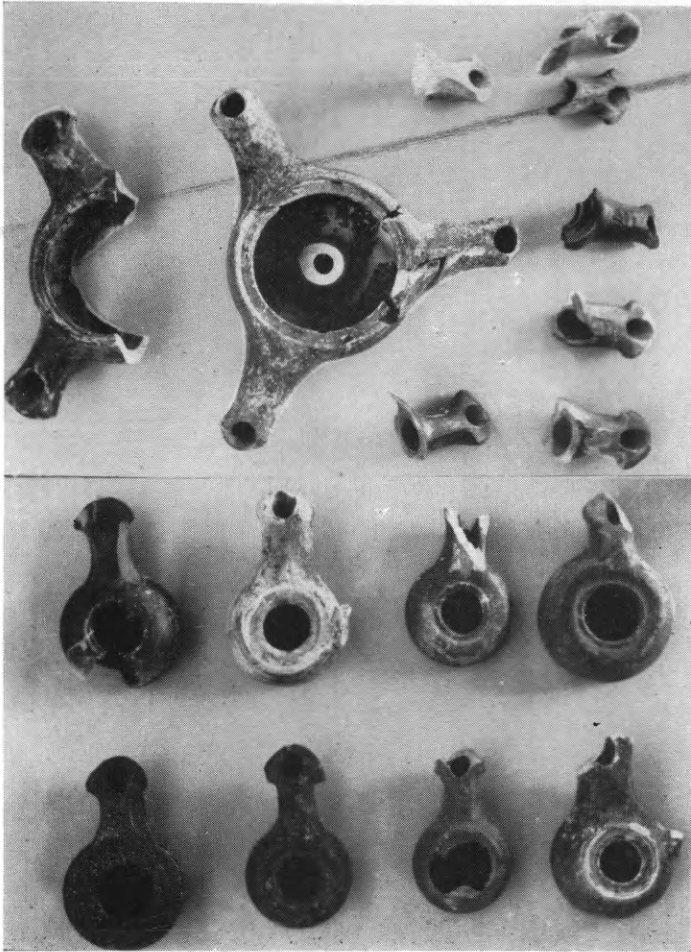
θων καὶ ὄξυτυθμένων ἀμφορέων, μερικὰ ὄστᾶ ζώων καὶ ὀλίγα σπέρματα κυάμων τῆς γνωστῆς ποικιλίας.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τῶν δωματίων ε, ζ, η, ἔχουν ὑπολογισθῆ δι' ἀκέραιον ἀριθμὸν κλινῶν, ἐκάστης κλίνης ὑπολογισθείσης 1.90×0.70 μ., ἀποδεικνύουν ὅτι εἰς τὰ δωμάτια αὐτὰ ἐγένετο ἡ κατακοίμησις, οἱ δὲ ἐπισκέπται, πρὶν ἢ ἔλθουν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν, ὑπεβάλλοντο εἰς καθωρισμένην δίαιταν καὶ λουτρόν, τὸ «ἀπόνιμμα», πρὸς σωματικὴν καὶ ψυχικὴν προετοιμασίαν.

Οἱ κύαμοι, τὰ θαλάσσια ὄστρακα, τὸ κρέας ζώων καὶ τοῦ ἀγριοχοίρου φαίνεται ὅτι ἦσαν αἱ τροφαί, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὁ μέλλων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄδου. Μετὰ τὴν προετοιμασίαν αὐτὴν καὶ ἀφοῦ ὁ προσερχόμενος ἔρριπτε τὸν ἀποτρόπαιον λίθον

ἐπὶ τοῦ δεξιᾶ πρὸ τῆς πύλης Z λιθωσοροῦ, εἰσήρχετο εἰς τὸν ἀνατολικὸν διάδρομον ΖαΘ (εἰκ. 123) καὶ ἀκολούθως εἰς τὸ δωμάτιον θ.

Ἡ κακὴ διατήρησις τοῦ δωματίου τούτου δὲν ἐπιτρέπει τὸν

Εἰκ. 125. Πήλινοι λύχνοι ἐκ τῶν δωματίων ε, ζ, η (ἄνω) .
καὶ ἐκ τοῦ κυρίως ἱεροῦ (κάτω).

ἀσφαλῆ καθορισμὸν τοῦ προορισμοῦ του. Πιθανῶς εἰς τοῦτο διεξήγετο ἡ τελικὴ προετοιμασία τοῦ προσερχομένου, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν τελουμένων ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὴν μύησιν εἰς τὰ Καβεῖρια τῆς Σαμοθράκης.

Τὰ ἀνευρεθέντα τμήματα ἀμφορέων καὶ πίθων μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκεῖ ἐφυλάσσοντο αἱ προσφοραὶ, ἐξ αὐτῶν δὲ ἐλάμβανεν ὁ ἐπισκέπτης τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὰς θυσίας.

Ἐκεῖθεν μὲ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἰσήρχετο εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἀνατολικὸν διάδρομον ΖαΘ πρὸς τέλεσιν τῆς ἐμπύρου θυσίας καὶ ἀκολούθως εἰς τὸν νότιον λαβύρινθον καὶ τὴν κεντρικὴν ὑέργειον αἴθουσαν ΙΚΑΜ, ἔνθα ἐπεφαίνοντο τὰ εἶδωλα.

Εἶναι ἕξ ἴσου πιθανὸν ὅμως, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου θ ὑπῆρχε ἐτέρα πύλη, φέρουσα εἰς τὸν ἐξαφανισθέντα ἐξωτερικὸν διάδρομον ΞΒ'Δ'Δ καὶ δι' αὐτοῦ διὰ μέσου τῆς πύλης α εἰς τὸν ἐσωτερικόν, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ παρουσία τοῦ ἐξω-

Εἰκ. 126. Γραπταὶ λεκανίδες τοῦ 3ου - 2ου π.Χ. αἰῶνος.

τερικοῦ διαδρόμου καὶ τῆς πύλης α, διαπιστωθέντος ὅτι ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τούτου ΞΒ' δὲν ὑπάρχει πύλη. Τοιουτοτρόπως, ἀφοῦ διήρχοντο οἱ ἐπισκέπται τοῦ Νεκρομαντείου διὰ τριῶν ἢ τεσσάρων διαδρόμων καὶ ἐννέα πυλῶν, τριῶν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς, καί, ἀφοῦ εἶχον ὑποβληθῆ προηγουμένως εἰς φυσικὴν καὶ ψυχικὴν προετοιμασίαν, ἐτέλουν τὰ καθιερωμένας θυσίας, τὴν χοὴν καὶ τὰς προσφορὰς καὶ εἰσήρχοντο εἰς τὸ σκοτεινὸν δῶμα τοῦ Ἄδου.

Ἐκ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς διεφωτίσθη ἐπίσης ἀσφαλῶς καὶ ὁ χρόνος τῆς διὰ πυρὸς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ, διότι πάντα τὰ ἐκ τῆς προχείρου μελέτης δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν εὐρήματα, κυρίως τὰ πολυάριθμα ἀγγεῖα καὶ οἱ λύχνοι, δὲν εἶναι μεταγενέστερα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐπίσης ἐκ τῶν ἔνδεκα νομισμάτων, ἧτοι δύο ἀργυρῶν, ἐννέα χαλκῶν, τὰ ὁκτὼ εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ ἔτους 168/7 π.Χ. τῶν χρόνων τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρω-

τῶν (234 / 3 - 168 / 7 π.Χ.) καὶ τῆς Ἀμβρακίας. Ἐπομένως ἡ πυρπόλησις τοῦ ἱεροῦ, ἡ ὁποία ἐπέφερε καὶ τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάλειψίν του, ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταστροφὴν τοῦ ἔτους 168 / 7 π.Χ. Ὡς ἐκ τούτου ἡ προσφάτως ὑποστηριχθεῖσα ἄποψις, ὅτι ἡ Θεσπρωτία, ὡς σύμμαχος τῶν Ρωμαίων κατὰ τὸν τρίτον μακεδονικὸν πόλεμον (LIVIVS XLIII 21.4), δὲν ὑπέστη τὴν τύχην τῶν ἄλλων Ἑπειρωτικῶν φύλων, φαίνεται ἀμφίβολος, δεδομένου μάλιστα ὅτι καὶ τὰ τεῖχη τῆς γειτονικῆς Πανδοσίας (Καστρί) φέρουν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπισκευὰς καὶ προσθήκας.

Ἐπειδὴ τὰ πολυάριθμα εὐρήματα τοῦ ἱεροῦ ἀνήκουν εἰς περιωρισμένην χρονικὴν περιόδον, ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 168 / 7 π.Χ., προκύπτει ὅτι τὸ ἐλληνιστικὸν Νεκρομαντεῖον τῆς θεσπρωτικῆς Ἐφύρας δὲν ἐπέζησεν ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας.

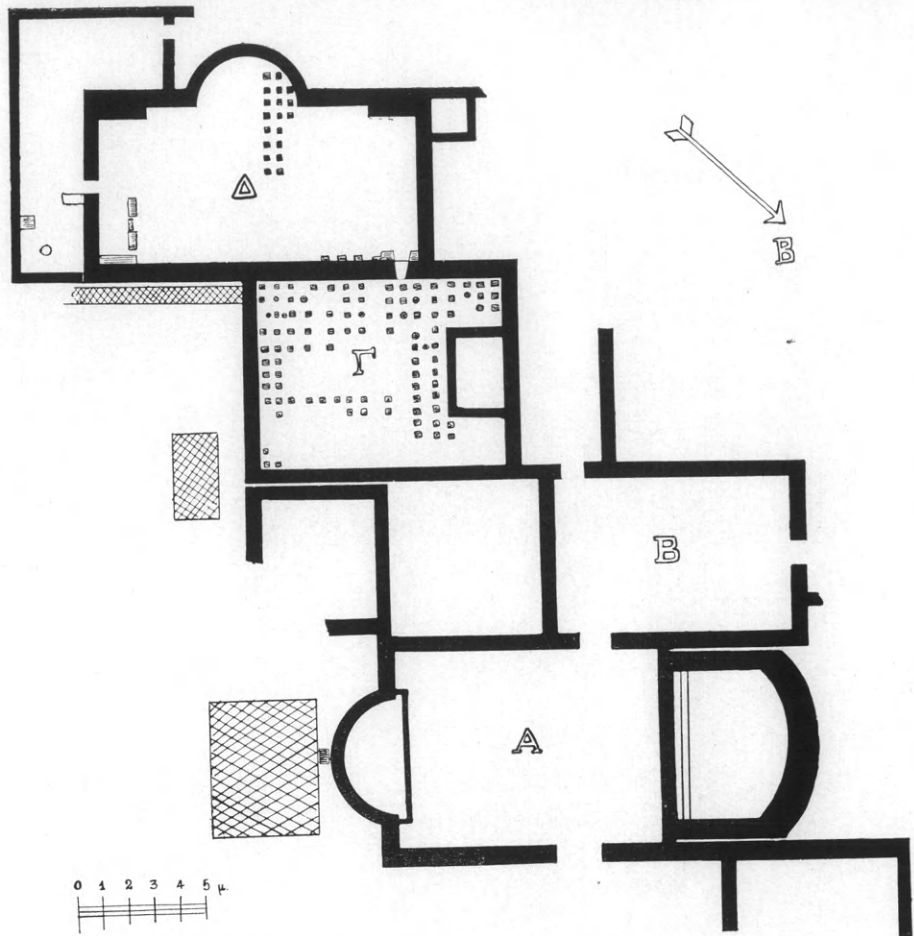
18. ΚΕΡΚΥΡΑ. Παλαιόπολις.

Δοκιμαστικαὶ ἔρευναι διενεργηθεῖσαι ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐλαίας κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτου, ἀπέδειξαν τὸ σκόπιμον συστηματικῆς ἀνασκαφῆς, ἡ ὁποία ἐξετελέσθη κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον τοῦ 1961.

Τὸ σχεδιογράφημα τῆς εἰκόνας 127 δεικνύει τὴν κάτοψιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος βαλανείου ρωμαϊκῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τέσσαρας εὐρυχώρους θαλάμους Α, Β, Γ καὶ Δ, δύο μικροτέρους πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ θαλάμου Β καὶ ἓνα στενόμακρον διάδρομον, ἐξωτερικῶς τοῦ θαλάμου Δ. Τὸ κτήριο ἐξετείνετο περαιτέρω πρὸς τὰ ΒΑ., ὃ δὲ χῶρος κατὰ τὰ ΝΑ. τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων ἀπετέλει τὴν ἐσωτερικὴν αὐλήν. Ἐξαιρέσει τοῦ θαλάμου Β, οἱ ἄλλοι ἔχουν ὑπόκαυστα πρὸς θέρμανσιν. Εἰς τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ θαλάμου Α, βαθεῖα δεξαμενὴ ψυχροῦ ὕδατος ἀπετέλει τὸ ψυχρὸν λουτρόν. Κατὰ τὴν ἀντίθετον πλευρὰν ὁ θάλαμος οὗτος ἀπολήγει εἰς ἀψίδα ἢ νυμφαῖον. Μέγα πύραυνον ἐντὸς τοῦ θαλάμου Γ ὑποδεικνύει τὴν χρῆσιν τούτου ὡς θερμοῦ λουτροῦ.

Ἡ τοιχοδομία, σφριζομένη εἰς ὕψος 1.00 μ. ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, συνίσταται ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ ἀμμοκονιάματος,

πλὴν τοῦ ΒΔ. τοίχου τοῦ θαλάμου Γ καὶ τῆς τοιχοδομίας τῆς δεξαμενῆς, ἐκτισμένων κατ' ἀνάμεικτον σύστημα, ἐκ κανονικῶν λίθων καὶ ὀπτοπλίνθων. Πρὸς μελέτην τῆς στρωματογραφίας καὶ χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου διηνοίχθησαν τρεῖς τάφροι μέχρι τοῦ φυσικοῦ

Εἰγ. 127. Κάτοπις τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου.

ἐδάφους, τῶν ὁποίων ἡ θέσις σημειοῦται ἐπὶ τοῦ σχεδιογραφήματος διὰ δικτυωτῶν. Ἐκ τῶν εὐρημάτων, νομισμάτων καὶ ἀγγείων, προέκυψαν θετικὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ιδρύσεως τοῦ βαλανείου εἰς τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, ὑποστάντος βεβαίως πολλὰς ἐπισκευὰς καὶ προσθήκας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, μέχρι τῆς τελικῆς του καταστροφῆς ἐπισυμβάσης κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, ἧτοι μετὰ τὸν 5^{ον} μ.Χ.

αἰῶνα. Διεπιστώθη πλουσία ἐπένδυσις τῶν τοίχων διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, πολλά ἀποτμήματα τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἐντὸς καὶ ἔξωθι τῶν θαλάμων, ἐνίοτε μετ' ἀναγλύφου φυτικῆς διακοσμῆσεως. Ἐπὶ ἐνὸς τεμαχίου σφίζεται μέρος τιμητικῆς ἐπιγραφῆς (εἰκ. 128), τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ὁποίας ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐξ ἄλλων τεκμηρίων χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου. Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει ἴσως αὐτοκράτορα, ἀλλ' ἢ ταύτισις εἶναι ἀδύνατος ἔνεκα τῆς ἑλλιποῦς διατηρήσεώς της.

Τὰ δάπεδα τῶν θαλάμων, ὅσα ἐστηρίζοντο ἐπὶ στυλίσκων, ἔχουν καταρρεύσει, πλὴν τοῦ θαλάμου Α, σφζομένου καὶ φέροντος ψηφιδωτὸν διατηρούμενον ἐν μέρει (εἰκ. 129). Ἀπλούστερον ψηφιδωτὸν μὲ διακόσμησιν δικτυωτοῦ φέρει καὶ τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου Β, στηριζόμενον ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους.

Εἰκ. 128. Ἀπότμημα τιμητικῆς ἐπιγραφῆς ἐκ τοῦ βαλανείου.

Τὰ ἐκ τῶν ἐπαλλήλων στρωμάτων εὐρήματα, ἰδίως τὰ ἐπέισακτα ἀγγεῖα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, χρονολογούμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συνευρεθέντων νομισμάτων, χαλκῶν, ἀργυρῶν καὶ δύο χρυσῶν, παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Εἶναι ἀγγεῖα «Κορίνθου» μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν, «σαμιακὰ» τοῦ 1^{ου} πρὸς τὸν 2^{ον} μ.Χ. αἰῶνα, ἀρρητινά, «περγαμηνὰ» τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος κλπ. Ἡ στρωματογραφία αὐτῶν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἄλλοθεν συναχθέντων συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων κατηγοριῶν ἀγγείων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πηλίνους λύχνους, τὰ ὑάλινα ἀγγεῖα, τὰς περόνας καὶ ἄλλα χαλκᾶ καὶ ὀστέϊνα ἀντικείμενα.

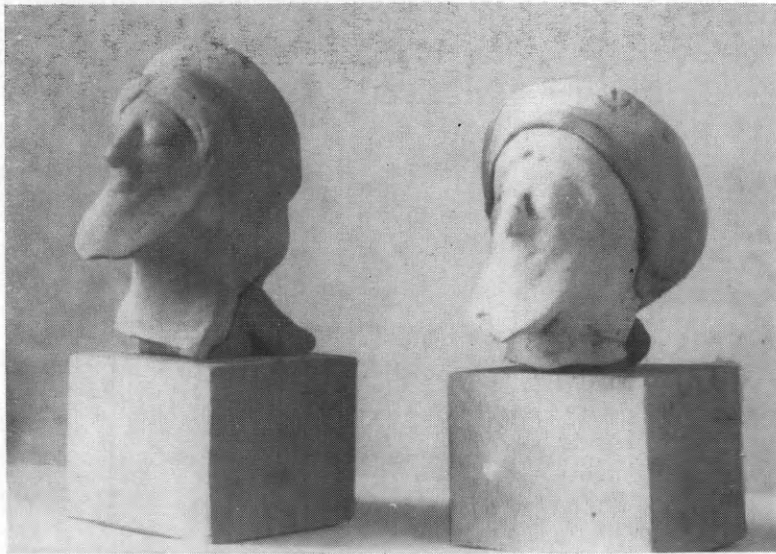
Εἰς τὸ βαθύτερον στρωμα τῆς διανοιχθείσης τάφρου ἔξωθι τοῦ θαλάμου Α, εὐρέθη ἀποθέτης πηλίνων μικρογραφικῶν ἀγγείων

καὶ εἰδωλίων τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος, τῶν ὁποίων πολλὰ εἶχον ἀπορ-

Εἰκ. 129. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τοῦ βαλανείου.

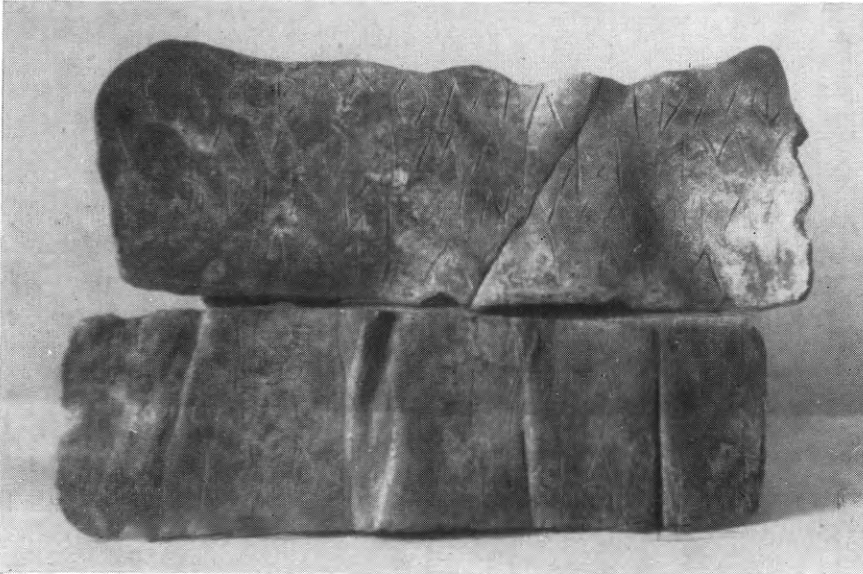
ριφθῆ ἔνεκα ἀποτυχούσης ὀπτήσεως. Τὸ ἐργαστήριον, ἕξ οὗ προέρ-

Εἰκ. 130. Κεφαλαὶ πηλίνων εἰδωλίων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κερκύρας.

χονται ταῦτα, θὰ ἔκειτο ἐκεῖ πλησίον. Ἡ εἰκὼν 130 δεικνύει δύο

κεφαλὰς ἀνδρῶν, εὐρεθείσας μεταξὺ ἄλλων τοῦ ἀποθέτου, τύπου μέχρι τοῦδε ἀγνώστου τῆς κερκυραϊκῆς κοροπλαστικῆς. Ἄπὸ τὸ ἴδιον στρώμα προέρχονται καὶ τὰ δύο μολύβδινα ἐλάσματα τῆς εἰκόνας 131, φέροντα ἐπιγραφὰς κεχαραγμένας βουστροφηδόν, δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων. Περιέχουν ἀναγραφὰς ὀφειλῶν, μὲ τὰ ποσὰ εἰς δραχμὰς καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ ὀφειλέτου καὶ τοῦ δικαιούχου, ὡς καὶ ἄλλας

Εἰκ. 131. Μολύβδινα ἐλάσματα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. φέροντα ἐπιγραφὰς κεχαραγμένας βουστροφηδόν.

ἐνδείξεις. Εἶναι προφανῆς ἡ συμβολὴ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως, τῆς προσωπογραφίας καὶ τῆς γλώσσης τῆς Κερκύρας κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, εἰς ἣν ἐποχὴν ἀνάγονται αἱ ἐπιγραφαί.

Τέλος ἐκ τοῦ βαθυτάτου στρώματος τῆς δοκιμαστικῆς τάφρου προέρχονται πολλὰ ἐνδιαφέροντα ὄστρακα πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος, ἐν χιακὸν καὶ δύο ἄλλων ἐργαστηρίων τῆς Μ. Ἀσίας τῆς ἀνατολιζούσης ἐποχῆς, χεῖλος ἰωνικῆς κύλικος καὶ ἕτερον μελανόμορφον ὄστρακον ἰωνικοῦ ἐργαστηρίου. Ταῦτα ἀποδεικνύουν τὸν πρῶτον οἰκισμὸν τοῦ χώρου, κειμένου εἰς τὸ κέντρον μεταξὺ τῶν δύο λιμένων τῆς ἀρχαίας πόλεως, περὶ τῆς θέσεως τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ τοῦ λοιποῦ ἀμφισβήτησις.

19. ΠΑΛΑΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΣ. Κοιμητηριακή βασιλική.

Κατὰ τὴν διὰ μηχανικοῦ ἐσκαφέως διάνοιξιν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας ὑδραγωγοῦ αὐλακος εἰς τὴν βορείως τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου κλιτὸν καὶ εἰς θέσιν «Μπέη» ἀπεκαλύφθησαν: α) Τμῆμα τοίχου ἔχοντος κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. β) μαρμάρινος στυλοβάτης βαίνων ἐγκαρσίως πρὸς τὸν τοῖχον γ) τάφος ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν στυλοβάτην καλυπτόμενος διὰ τριῶν πλακῶν πάχους 0.16 - 0.20 μ. καὶ δ) διάφορα κινητὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἦτοι: δύο μαρμάριναι βάσεις, εἰς μαρμάρινος παλαιοχριστιανικὸς πεσσίσκος καὶ μέγα θεοδοσιανὸν κιονόκρανον.

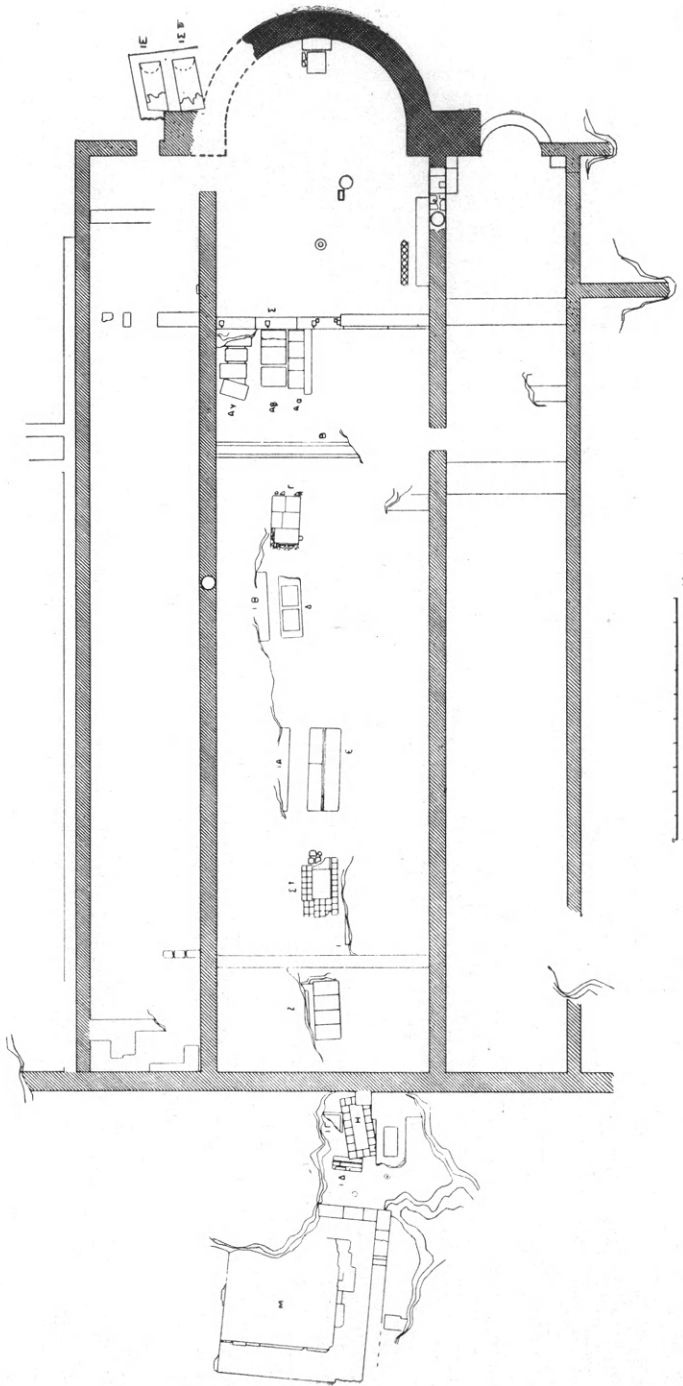
Κατόπιν ἐρεύνης τῆς περιοχῆς διεπιστώθη, ὅτι 6 μέτρα περίπου ΝΑ. τοῦ ἀνατολικοῦ πέρατος τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου ἦτο ὄρατὸν μικρὸν τμῆμα κυκλικῆς ἀψίδος ἱεροῦ. Ἐπειδὴ τὰ εὑρεθέντα λείψανα ἐμαρτύρουν ὅτι πρόκειται περὶ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἐγένετο διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, συστηματικὴ ἀνασκαφὴ καὶ ἀποκάλυψις τοῦ κτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκον τὰ εὑρεθέντα στοιχεῖα.

Διὰ τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη τρίκλιτος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική (εἰκ. 132), μήκους 37.94 μ. καὶ πλάτους 19.52 μ. Τὸ πλάτος τοῦ βορείου κλίτους εἶναι 4.48 μ., τοῦ δὲ νοτίου 4.82 μ. Ἡ διάμετρος τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ εἶναι 7.40 μ., φέρει δὲ αὕτη δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τὰς χαρακτηριστικὰς διαπλατύνσεις (ῶμους) διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ὠθήσεων τοῦ τεταρτοσφαιρικοῦ θόλου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκαλύπτετο ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 1.53 μ. πρὸς Δ. ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς ἀψίδος ἀνευρέθη ὑπόγειον μαρμάρινον ὀρθογώνιον κιβωτίδιον (εἰκ. 133), διαστάσεων: μήκους 0.35, πλάτους 0.22 καὶ βάρους 0.25 μ., ὅπερ προφανῶς ἦτο τὸ ἐγκαίνιον τῆς βασιλικῆς, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὑρέθησαν θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου κενοῦ.

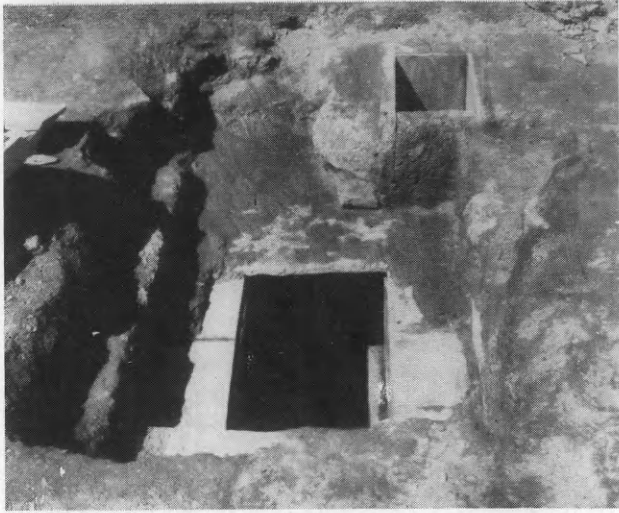
Εἰς ἀπόστασιν 6.70 μ. πρὸς δυσμὰς τῆς χορδῆς τῆς αὐτῆς κόγχης εὑρίσκετο ὁ κατ' ἀρχὴν ἐμφανισθεὶς μαρμάρινος στυλοβάτης τοῦ τέμπλου, παρ' αὐτὸν δ' ἀπεκαλύφθησαν δύο μαρμάρινοι πεσσίσκοι (εἰκ. 134, δεξιᾶ), οἵτινες ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου σφωζομένων ἐγκοπῶν μολυβδοχορήσεώς των ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ 1961

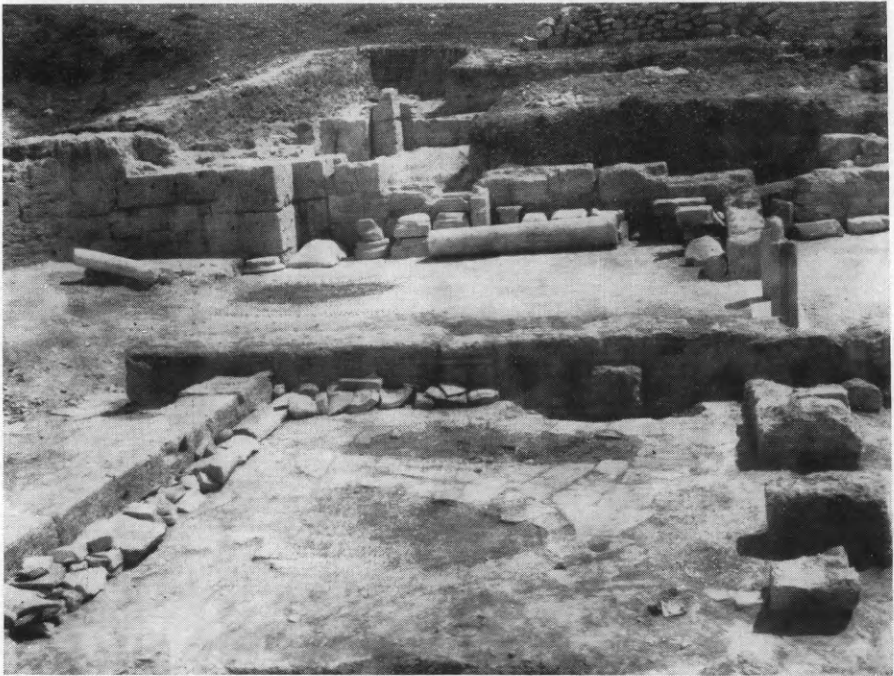

Ειχ. 132.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς προθέσεως ἔφερε θύραν καὶ δὲν εἶχε

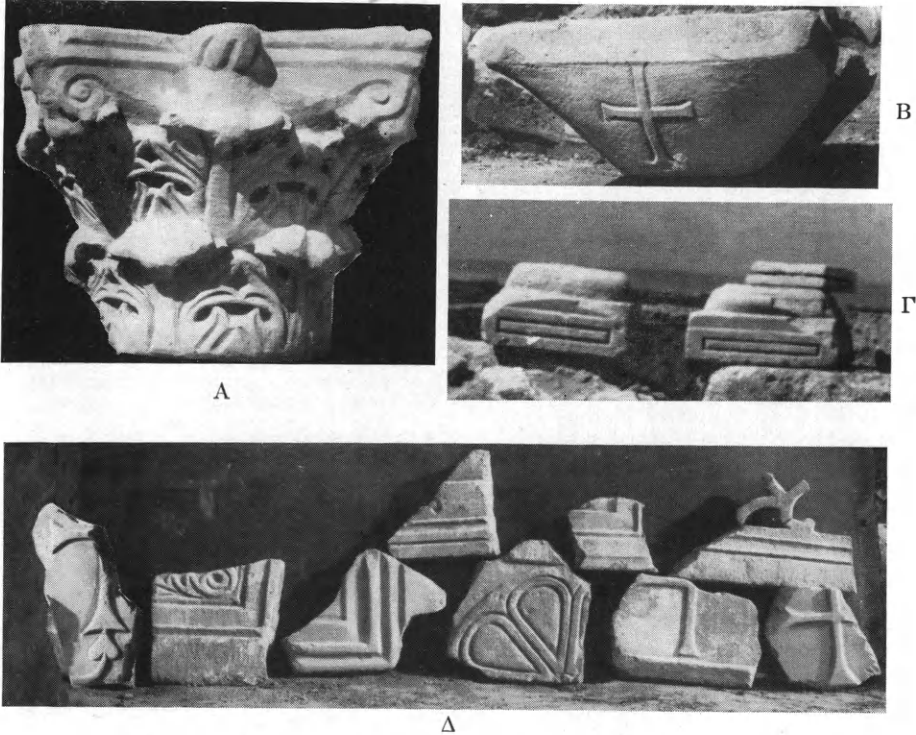
Εἰκ. 133. Κάτω: παιδικὸς τάφος ἐντὸς τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ.
Ἄνω: τὸ ἐγκαίνιον τῆς βασιλικῆς.

Εἰκ. 134. Ἀποψὶς τοῦ παρὰ τὸ ἱερόν τμήματος τῆς βασιλικῆς ἀπὸ βορρᾶ.
κόγχην, ἐνῶ τοῦναντίον τὸ διακονικὸν φέρει κυκλικὴν ἀψίδα, ἣτις

ὅμως κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως, ὡς φαίνεται σαφῶς ἐκ τῆς τομῆς τοῦ τοίχου εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, γενομένης χάριν προσθήκης τῆς ἀψίδος.

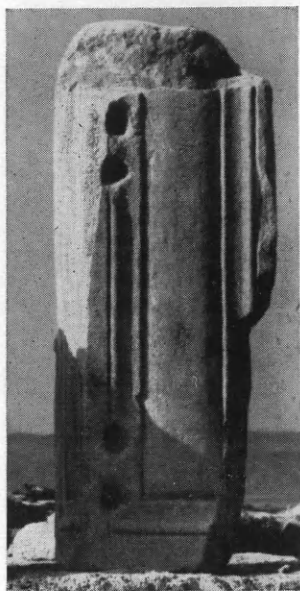
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν πλεῖστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, καὶ δὴ παρὰ μὲν τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ ἀκέραιος κίων ἐκ λευκοῦ

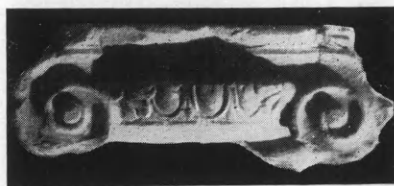
Εἰκ. 135. Ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς κοιμητηριακῆς βασιλικῆς.

μαρμάρου, διαμέτρου κάτω μὲν 0.50 ἄνω δὲ 0.40 καὶ ὕψους 2.71 μ., προσέτι δὲ καὶ πέντε μαρμάριναι ἰωνικαὶ βάσεις (εἰκ. 135, Γ), τρία ἰωνικὰ κιονόκρανα (εἰκ. 136, Β, Γ), δύο κορινθιακὰ κιονόκρανα (εἰκ. 135, Α), πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων ζεύξεων, πλῆθος ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν λύχων μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων μορφῶν καὶ γραμμικῶν διακοσμήσεων. Ὡσαύτως εὑρέθησαν δύο ἐπιθήματα μὲ ὠραίαν γλυπτὴν διακόσμησιν (εἰκ. 135, Β) καὶ πλῆθος τεμαχίων κατακόσμων θωρακίων (εἰκ. 135, Δ). Ἐντὸς δὲ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ καὶ ὑπὸ σωρὸν ὀπτοπλίνθων, προερχομένων προφανῶς ἐκ τοῦ

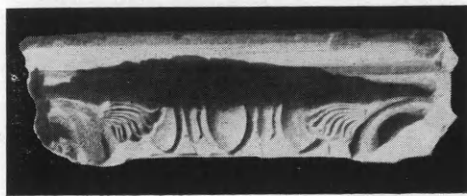
θόλου τῆς κόγχης τῆς ἀψίδος, εὐρέθη διαχωριστικὸς ἀμφικίων παραθύρου, ἀσφαλῶς τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ὕψους 1.57 μ. μετὰ τοῦ ἐπιθήματός του, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς μιᾶς του ὄψεως φέρει ἀνάγλυφον σταυρόν. Εὐρέθη ἐπίσης μέγας ἀριθμὸς θραυσμάτων ἐνεπιγράφων ἐπιτυμβίων πλακῶν (εἰκ. 137), πλὴν ὅμως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συναρμο-

A

B

Γ

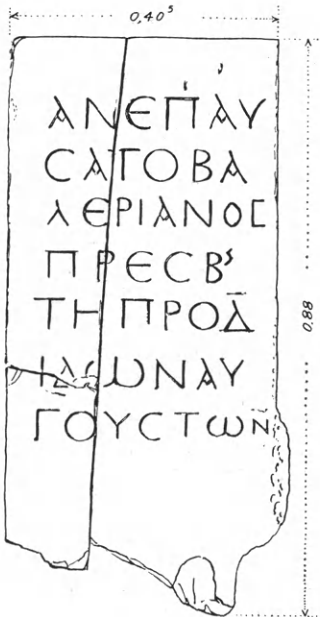
Εἰκ. 136. Πεσίσκος καὶ ἰωνικὰ κιονόκρανα ἐκ τῆς βασιλικῆς.

λογηθοῦν εἰς τὸ ἀκέραιον, ἐκτὸς ὠρισμένων λέξεων, ὡς: *ἀνεπαύσατο, ἐκοιμήθη, διαθήκη, μηνὶ Μαΐῳ, δεσπότου κ.λ.π.* Ἐπὶ ἀκεραίας περιπτου πλακός (εἰκ. 137, Β) ἐχαράχθη ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή: *Ἀνεπαύσατο Βαλεριανὸς πρεσβ(ύτερο)ς τῇ πρὸ Ἰδῶν Αὐγούστου* δηλαδή ἀπέθανε τὴν 4^η ἡμέραν πρὸ τῶν «ιδῶν» τοῦ Αὐγούστου. Ἴδοι δέ, ὡς γνωστόν, ἦσαν ἡ 13^η καὶ ἡ 15^η ἡμέρα τοῦ μηνὸς κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν ἡμερολόγιον.

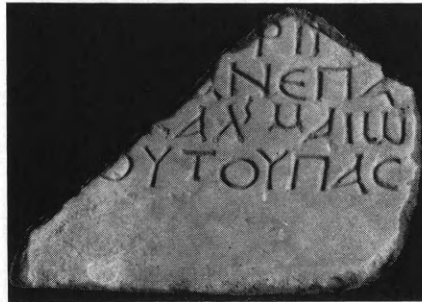
Ὡσαύτως κατὰ τὴν σκαφὴν εὐρέθη πλῆθος τάφων εἰς τε τὸ ἐσωτερικὸν τῆς βασιλικῆς καὶ ἔξω παρὰ τοὺς τοίχους αὐτῆς. Ἐκ τῶν τάφων τούτων ἄλλοι μὲν εὐρέθησαν εἰς μικρὸν βάθος, ἄλλοι δὲ βαθύτερον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνεσκάφησαν παρὰ τὸν Β. ὅμον τῆς κεντρικῆς κόγχης καὶ ἀνατολικῶς τῆς θύρας τῆς προθέσεως δύο καμαροσκεπεῖς τάφοι, ὁ εἰς τῶν ὁποίων βραίνει ἐπὶ τοῦ κατεστραμμένου τμήματος τῆς ἀψίδος, εἶναι ἄρα μεταγενέστερος τῆς κατα-

στροφῆς τῆς βασιλικῆς (προελθούσης πιθανῶς ἐκ τοῦ σειμοῦ τοῦ 551 μ.Χ.) καὶ δὴ βυζαντινῶν χρόνων, οἱ εὐρέθησαν πολλοὶ

Α

Β

Γ

Δ

Εἰκ. 137. Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ παλαιοχριστιανικῶν τάφων.

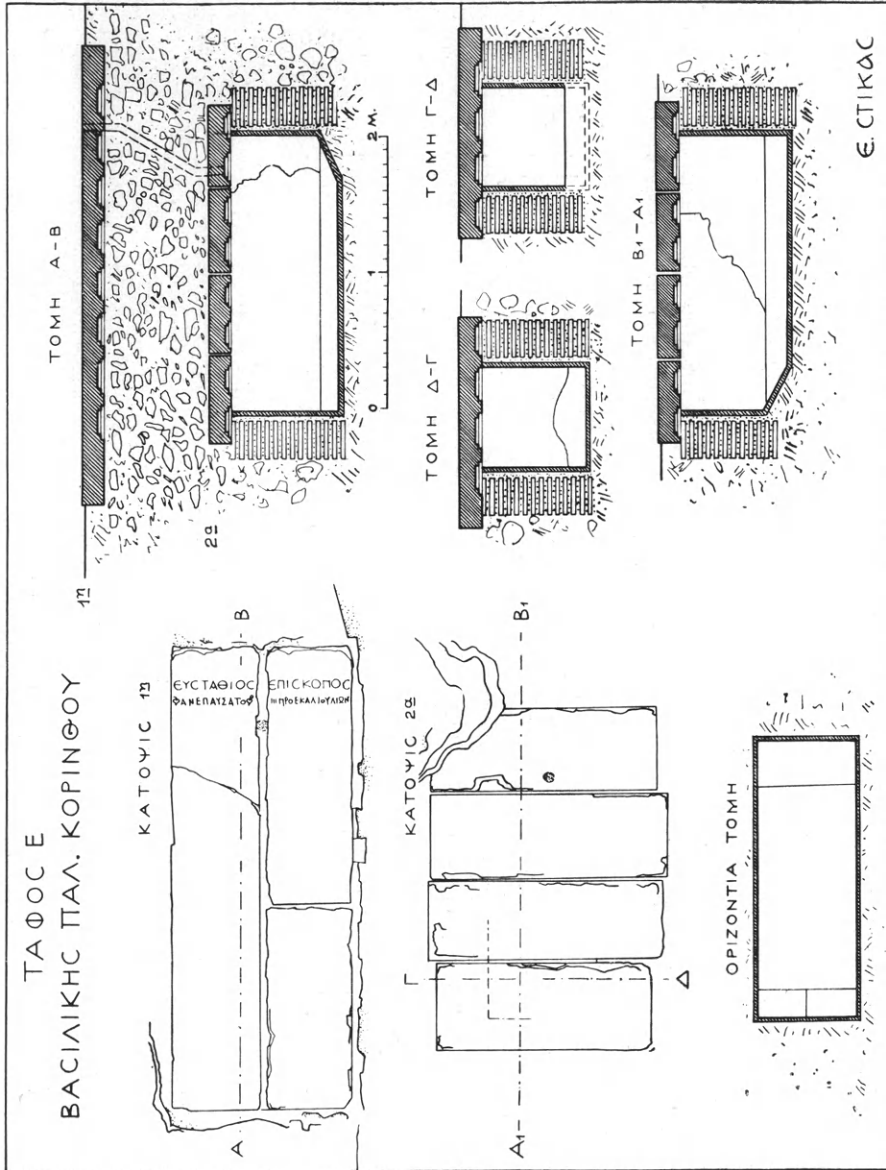
καὶ ἀλλαχοῦ («Θησεῖον», Παρθενῶνα, κλπ.). Ἐντὸς τῶν τάφων αὐτῶν εὐρέθη πλῆθος ὀστράκων μὲ διακόσμησιν ἐξ ἀναγλύ-

φων γραμμῶν, ὡς καὶ δύο μικρὰ ληκυθοειδῆ ἀγγεῖα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθησαν κατὰ μῆκος τοῦ μεσαίου κλίτους ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου τοῦ τέμπλου μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου

Εἰκ. 138. Συστὰς τάφων ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς.

τῆς βασιλικῆς 16 ἐν ὄλῳ τάφοι (εἰκ. 138) εἰς βάθος 0.50 μ. κάτωθεν τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς καὶ διαστάσεων περίπου 1.90×0.75 μ. Εἶναι ὅλοι ἐκτισμένοι δι' ὀπτοπλινθοδομῆς καὶ φέρουν μαρμαρίνην ἐπένδυσιν διὰ πλακῶν πάχους 3 - 4 ἑκατοστῶν ἐκ λευκῶν ἢ ἐγγρώ-

Ε. ΣΤΙΚΑΣ

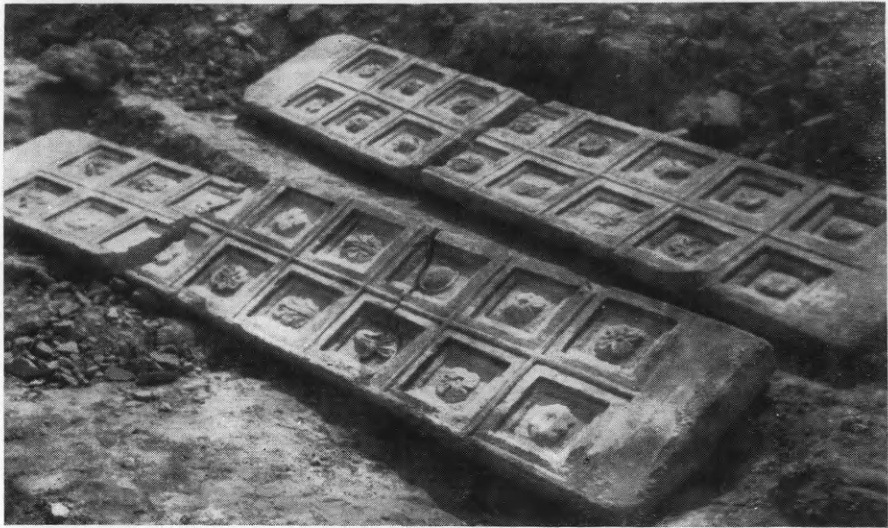
Εἰκ. 139. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ τάφου Ε' τῆς βασιλικῆς τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου.

μων μαρμάρων. Ὁ πλέον ἐνδιαφέρων τάφος εἶναι ὁ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Ε', εὕρισκόμενος εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Τούτου εὐρέθησαν δύο καλυπτήριοι πλάκες (εἰκ. 137, Α), πλάτους 0.62 μ. καὶ μήκους 3.38 μ., ἐπ' αὐτῶν δὲ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή:

Εὐστάθιος ἐπίσκοπος

ἀνεπαύσατο ΙΙΙ πρὸ Ε καλ. Ἰουλίῶν

ἦτοι: Εὐστάθιος ἐπίσκοπος ἀνεπαύσατο τὴν τρίτην ἡμέραν πρὸ τῆς

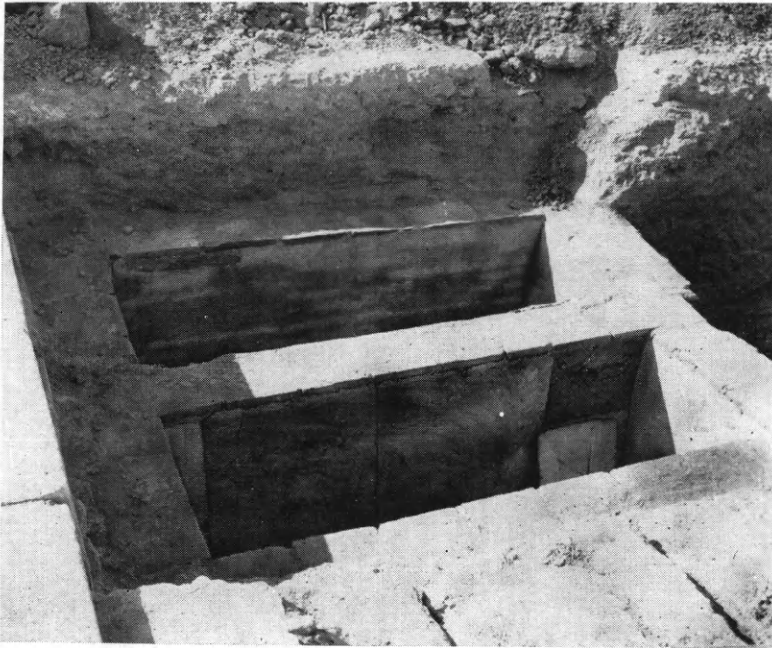

Εἰκ. 140. Πλάκες φατνωματικῆς ὄροφῆς ρωμαϊκοῦ κτηρίου χρησιμοποιηθεῖσαι πρὸς κάλυψιν τάφων.

πέμπτης τῶν καλανδῶν τοῦ Ἰουλίου. Καλάνδαι δὲ ἦσαν, ὡς γνωστόν, αἱ πέντε πρῶται ἡμέραι τοῦ μηνὸς κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν ἡμερολόγιον. Ἄξια ἰδιαίτερας μνείας εἶναι μικρὰ ὀπή (διαμ. 5 ἐκ.) μεταξύ τῶν πλακῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.52 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτῶν ἣτις συνεχίζετο εἰς μολύβδινον σωλῆνα, ὅστις ἐπροχώρει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου (εἰκ. 139). Κάτωθεν τῶν πλακῶν αὐτῶν ὑπῆρχον λίθοι μετ' ἰσχυροῦ κονιάματος μέχρι βάρους 0.90 μ. περίπου. Ὅταν ἐξ ἄλλου αἱ πλάκες μετεκινήθησαν ἐκ τῆς θέσεώς των ἀπεκαλύφθη ὅτι εἶχον τοποθετηθῆ ἐκεῖ εἰς δευτέραν χρῆσιν καὶ ὅτι ἄλλοτε ἀνήκον εἰς φατνωματικὴν ὄροφὴν καταστραφέντος ρωμαϊκοῦ κτηρίου (εἰκ. 140). Ἐκάστη φατνωματικὴ πλάξ φέρει δύο σειρὰς ἐξ ὁκτώ

φατνωμάτων με ήμιτελή κυμάτια, κοσμουμένων δια διαφόρων αναγλύφων θεμάτων (ροδάκων, φύλλων, ασπίδων, προσώπων κ.ά.).

Εἰς βάθος 0.90 μ. ἀνευρέθη ὁ κυρίως τάφος καλυπτόμενος ἀπὸ τέσσαρας μαρμαρίνας πλάκας προερχομένης ἐπίσης ἐκ φατνωματικῆς ὀροφῆς (εἰκ. 139). Ὁ μολύβδινος σωλὴν ἔφθανε μέχρι τοῦ βάθους αὐτοῦ καὶ εἰσεχώρει διὰ μικρᾶς ὀπῆς εἰς τὸν τάφον, χρησιμεύων προφανῶς διὰ τὰς πρὸς τὸν νεκρὸν χοάς. Ὁ τάφος εἶναι ἐκτισμέ-

Εἰκ. 141. Ὁρθογώνιοι τάφοι μετὰ μαρμαρίνης ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως.

νος ὅπως οἱ λοιποὶ (εἰκ. 141), ἦτοι δι' ὀπτοπλίνθων, ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 0.73 × 2.03 μ. καὶ φέρει ἐπένδυσιν διὰ πλακῶν μαρμαρίνων στηριζομένων ἐκ τῶν ἄνω διὰ χαλκῶν ἐλασμάτων (λάμες) διατηρηθέντων εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Τὰ μάρμαρα εἶναι ἔγχρωμα (Καρύστου). Τὸ δάπεδον ἔχει ἐπίσης στρωθῆναι ἐκ μαρμάρου, πρὸς τὴν δυτικὴν δὲ πλευρὰν του μία πλάξ μαρμαρίνη πλάτους 0.32 μ. παρουσιάζει μικρὰν κλίσιν ἐν εἴδει προσκεφαλαίου διὰ τὴν στήριξιν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ. Ἐντὸς τοῦ τάφου ὁ σκελετὸς ἦτο σχεδὸν διαλελυμένος, ἀνευρέθησαν δὲ ἐντὸς αὐτοῦ λεπταὶ χρυσαὶ κλωσταὶ ἐκ πολυτελοῦς ὑφάσματος προφανῶς τῆς στολῆς τοῦ ἐπισκόπου.

Ευρέθησαν ὡσαύτως κατὰ τὴν σκαφήν τὰ ἐξῆς νομίσματα: Κορίνθου τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. μὲ Πήγασον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως καὶ τριῖναι ἐπὶ τῆς ἄλλης. Δύο μακεδονικὰ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰ. Τρία Κωνσταντίνου τοῦ Β'. Δύο Θεοδοσίου τοῦ Β' (408-450 μ.Χ.). Ἐν Ρωμανοῦ τοῦ Α' (919-921 μ.Χ.), ὅπερ ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: *Ρωμα|νός βασιλεὺς Ρωμ|αίων* καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης: *Ρωμα|νός ἐν Θεῷ βασιλεὺς Ρωμαίων*. Ἐν Μανουῆλ τοῦ Κομνηνοῦ (1143-1180 μ.Χ.).

Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν τέσσαρες χαλκοῖ δακτύλιοι μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν, ἐν παιδικὸν βραχιόλιον καὶ πλήθος πορπῶν.

Λόγῳ τοῦ πλήθους τῶν ἀνευρεθέντων τάφων, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἀνάγονται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, καὶ τῶν εὑρεθέντων προχριστιανικῶν νομισμάτων προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθησε νὰ χρησιμοποιηθῆται καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Ἐκ δὲ τῶν εὑρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἰδίᾳ τοῦ τάφου τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου, προκύπτει ὅτι ἐπὶ τοῦ νεκροταφείου ἀνηγέρθη κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους (4^{ον} ἢ 5^{ον} αἰῶνα) κοιμητηριακὴ βασιλική.

Ὁμοία παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, ἣτις κατεσκευάσθη ἐπὶ ἐλληνιστικορρωμαϊκοῦ κοιμητηρίου, ἀνεσκάφη ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ κ. W. Friend εἰς Κνωσόν.

Μέχρι τοῦδε, ὡς ἐλέχθη, ἀνεσκάφη τὸ βόρειον, τὸ κεντρικὸν καὶ ἐν μέρει τὸ νότιον κλίτος. Ὑπολείπεται ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ νοτίου κλίτους ὡς καὶ τῶν πρὸς νότον προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς, τὰ ὁποῖα φαίνεται νὰ ἔχουν ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον, διότι οἱ τοῖχοί των σφίζονται εἰς ὕψος 1.50 μ. φέροντες καὶ ἴχνη τοιχογραφιῶν. Ὑπολείπεται ὡσαύτως καὶ ἡ ἀποκάλυψις μεγάλου ἀριθμοῦ τάφων, ὡς καὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς βασιλικῆς σφισμένου κτίσματος, τὸ ὁποῖον εἶναι κατεσκευασμένον μὲ μεγάλους παρολίθους κατ' ἰσόδομον σύστημα, τοῦθ' ὅπερ παρέχει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι θὰ πρόκειται περὶ πολυτελοῦς ρωμαϊκοῦ μαυσσωλλείου, ἐξ οὗ πιθανώτατα προέρχονται αἱ φατνωματικαὶ πλάκες, αἵτινες ἐκάλυπτον τὸν ἐπισκοπικὸν τάφον Ε'.

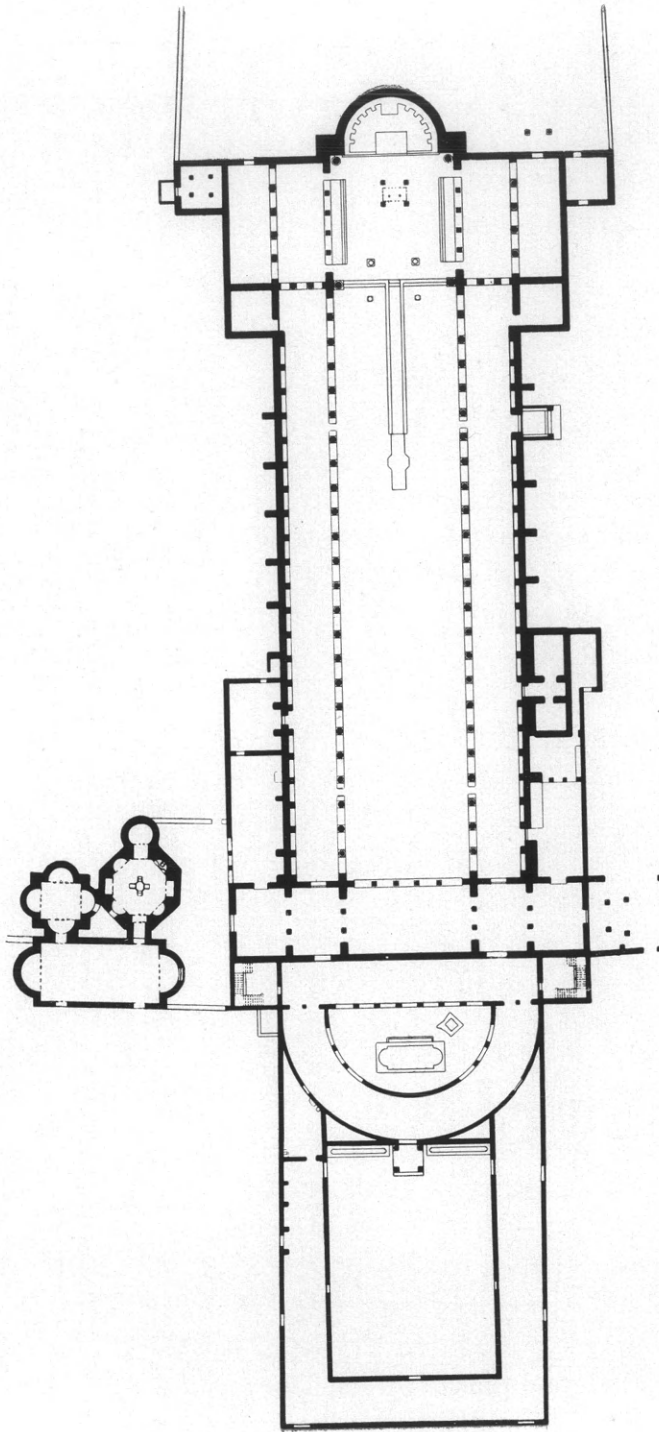
20. ΛΕΧΑΙΟΝ. Βασιλική.

Ἐν Λεχαίῳ ἐπερατώθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Πάλλα ἡ ἀνασκαφή τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν πέρυσιν ἐπισημανθέντων πρὸς Β. τοῦ νάρθηκος προσκτισμάτων καὶ ἤδη ἔχομεν τὸ σχέδιον ὀλοκλήρου τοῦ μνημείου (εἰκ. 142). Παρὰ πλάτους κατέστη δυνατὸν ἐφέτος ν' ἀποκατασταθῆ ἀκριβέστερον ἡ οἰκοδομικὴ ἱστορία του.

Ἡ ἐφετινὴ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς βαπτιστήριον ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν χώρων: ἐνὸς προθαλάμου («αὐλείου οἴκου») εἰς σχῆμα πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων $\pm 16.20 \times \pm 7.90$ μ., καὶ ἀπολήγοντος ἐκατέρωθεν εἰς ἐξέδραν — ἀκριβῶς δὲ ἡ νοτία ἐξέδρα τοῦ προθαλάμου εἶναι ἢ ἄλλοτε προχείρως χαρακτηρισθεῖσα ὡς Rotonda —, ἐνὸς τετρακόγχου, πιθανῶς ἐπέχοντος θέσιν ἀποδυτηρίου καὶ τοῦ ἀπὸ πέρυσσι γνωστοῦ ἀψιδωτοῦ ὀκταγώνου, ἀποδειχθέντος «φωτιστηρίου» (εἰκ. 143). Ἐσωτερικῶς αἱ πλευραὶ τοῦ ὀκταγώνου περατοῦνται εἰς ἐξέδραν, ἐναλλάξ κυλινδρικήν (κόγχην) καὶ τετράγωνον (οἶκον). Ἡ πρὸς Α. προέχουσα ἀψίς του (εἰκ. 144) ἔχει ἐσωτερικῶς σχῆμα πλαγιαστῆς ἐλλείψεως, ἀσύνηθες εἰς τὴν ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ὁ προθάλαμος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ νάρθηκος. Οἱ περίκεντροι χώροι εἶναι τοποθετημένοι πρὸς Α. τοῦ προθαλάμου μὲ ἄξονας παραλλήλους μεταξύ των καὶ καθέτους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ προθαλάμου, συμφώνως πρὸς παράδοσιν ἀντλοῦσαν ἐκ τοῦ πλουσίου θησαυροῦ ἀρχιτεκτονικῶν συνθέσεων τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος. Εἶναι δὲ προσιτὸς ὁ προθάλαμος ἀφ' ἐνὸς ἐκ τῶν ἔξω, διὰ θύρας ἀνοιγομένης ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν (εἰκ. 145) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν ἔσω, ἐκ τοῦ νάρθηκος μέσῳ τοῦ περιβόλου, διὰ τῆς ἐπὶ τῆς νοτίας ἐξέδρας ἀνοιγομένης θύρας. Οἱ περίκεντροι χώροι εἶναι προσιτοὶ ἐκ τοῦ προθαλάμου, ἐπικοινωνοῦν δὲ καὶ μεταξύ των διὰ διαμέσου χώρου, πιθανώτατα ἀστέγου. Ὁ προθάλαμος καὶ τὸ τετράκογχον ἦσαν ξυλόστεγοι, τὸ δὲ ὀκτάγωνον θολωτόν.

Εἰς τὸν προθάλαμον δύο ἡμικυλινδρικοὶ ἐγκοπαὶ ἐπὶ τῶν μακρῶν τοίχων του, εἰς ἀπόστασιν 0.85 μ. νοτίως τῆς δυτικῆς του εἰσόδου καὶ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ τετράκογχον, ἀντίστοιχοι μεταξύ των, ὑποδηλοῦν ὅτι εἰς τὰς θέσεις αὐτὰς ὑπῆρχεν ἀνὰ εἰς κιονίσκος

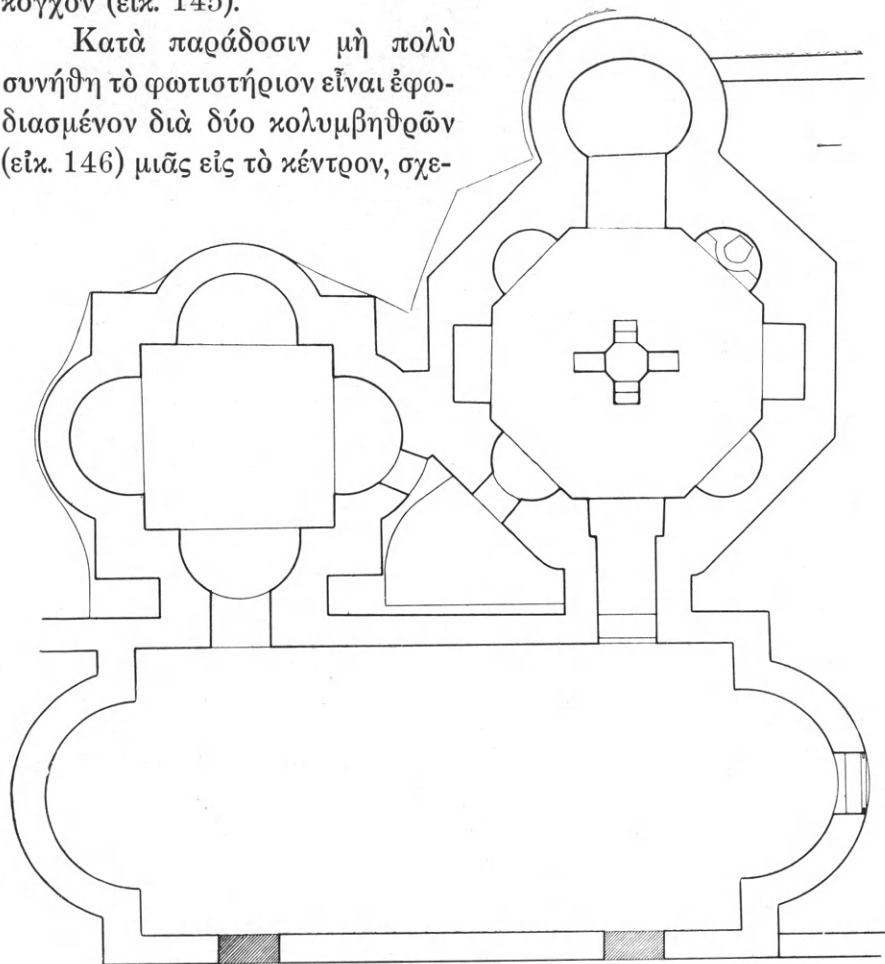

C-Z

Είκ. 142. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

ἡ πεσσίκοσ καὶ μεταξὺ τούτων πιθανώτατα φράγμα καθορίζον τὴν κυκλοφορίαν ἐκ τῶν ἔξω διὰ τοῦ προθαλάμου εἰς τὸ τετράκογχον (εἰκ. 145).

Κατὰ παράδοσιν μὴ πολὺ συνήθη τὸ φωτιστήριον εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ δύο κολυμβηθρῶν (εἰκ. 146) μιᾶς εἰς τὸ κέντρον, σχε-

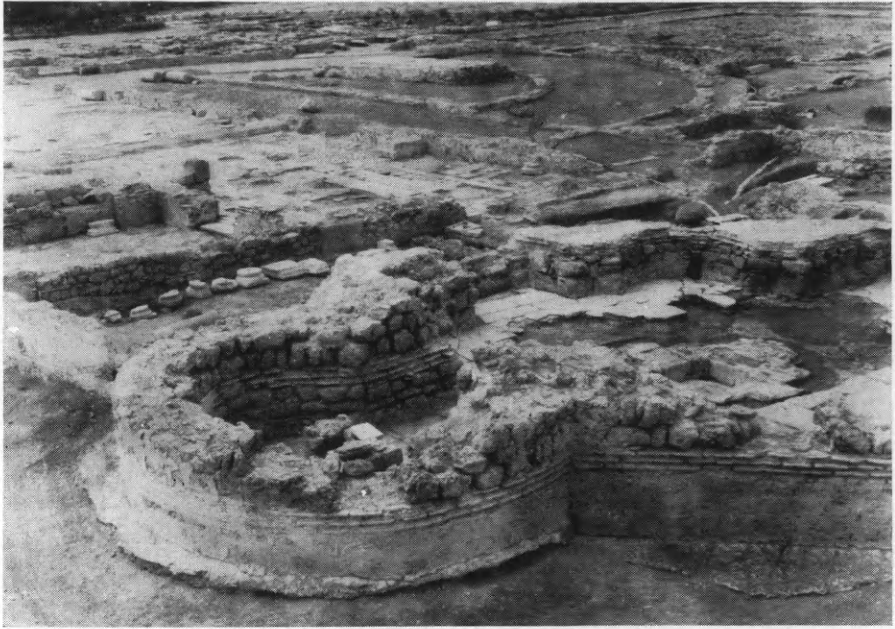

Εἰκ. 143. Τὸ βορείως τῆς βασιλικῆς ἀποκαλυφθὲν βαπτιστήριον.

τικῶς μεγάλης ἀλλ' ἀβαθοῦς, καὶ ἑτέρας εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν κόγχην, μικροτέρας καὶ βαθυτέρας (εἰκ. 147). Πρὸς τὸ παρὸν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ μετὰ βεβαιότητος ἡ λειτουργικὴ χρησιμότης τῆς δευτέρας κολυμβήθρας. Εἰς τὴν Β. Ἀφρικὴν μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξίς ἰδιαίτερου χώρου διὰ τὸ βάπτισμα τῶν γυναικῶν («*in parte feminarum*» Αὐγουστίνος)· εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατασκευαί τινες λεκανοειδεῖς ἢ σκαφοειδεῖς παρὰ τὰς κολυμβήθρας δύνανται νὰ ἐξηγη-

θοῦν ἐκ τῆς παλαιᾶς τελετουργικῆς τάξεως τῆς «ἀπολούσεως» τὴν ἑβδόμην ἡμέραν μετὰ τὸ βάπτισμα.

Τὸ συγκρότημα τοῦ βαπτιστηρίου δομικῶς εἶναι ἀνεξάρτητον τῆς βασιλικῆς. Διαφέρει καὶ ἡ τοιχοδομία του, τοῦ αὐτοῦ μὲν συστήματος ἀλλὰ διαφόρου ὕφους. Συγκεκριμένως αἱ πλίνθιναι ζῶναι ἀποτελοῦνται ἐκ τριῶν σειρῶν πλίνθων μὲ παχὺ διάμεσον κονίαμα·

Εἰκ. 144. Ὀκτάγωνον καὶ αἶθριον ἐκ ΒΔ.

ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν ἄρμων τὰ διακοσμητικὰ μιστρίσματα μιμοῦνται ἰσοδομικὸν σύστημα (εἰκ. 148), ἀποτελεῖ δὲ τοῦτο ἔνδειξιν σχετικῆς ἀρχαϊκότητος. Πιθανώτατα τὸ συγκρότημα τοῦ βαπτιστηρίου προὔπηρχε τῆς βασιλικῆς. Πάντως εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ αἰθρίου, τὸ ὁποῖον, τώρα, φαίνεται σαφῶς ὅτι, παρὰ τὴν ἐνότητα ἀρχιτεκτονικῆς συλλήψεως, ἀνήκει εἰς οἰκοδομικὴν περίοδον μεταγενεστέραν τῆς ἐγέρσεως τῆς καθ' αὐτὸ βασιλικῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ, πρὸς ὑπαγωγὴν τοῦ βαπτιστηρίου ὑπὸ ἐνιαίαν λειτουργικὴν ἐνότητα μετὰ τῆς βασιλικῆς, βεβιασμένη παρεμβολὴ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου, μεταξὺ τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς ἀψίδος τοῦ ὀκταγώνου· διευθέτησιν κατ' οἰκονομίαν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἔλλειψις ἀμέσου ἀντιστοιχίας μεταξὺ τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος καὶ

τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ βαπτιστήριον (τῆς θύρας εἰς τὴν ἐξέδραν τοῦ προθαλάμου).

Παρατηρεῖ τις ἀκόμη ὅτι ἡ χρηστικὴ λειτουργία τῶν χώρων τοῦ βαπτιστηρίου — εἴσοδος ἐκ τῶν ἔξω καὶ διέλευσις ἐγκαρσίως διὰ τοῦ προθαλάμου πρὸς τὸ ἀποδυτήριον — δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν λειτουργικὴν τάξιν τὴν ἀκολουθουμένην κατὰ τὸ βάπτισμα, συν-

Εἰκ. 145. Τετράκογχον. ᾠΑποψις ἐξ Α.

δεόμενον τότε χρονικῶς μετὰ τῆς λειτουργίας· ἀπητεῖτο προσέλευσις πρὸς τὸ βαπτιστήριον ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἀκριβῶς δὲ πρὸς διόρθωσιν τῆς κατὰ τὸ βάπτισμα δημιουργουμένης δυσχερείας, ὡς πρὸς τὴν κυκλοφορίαν, διήνοιξαν κατόπιν θύραν εἰς τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ ὀκταγώνου. Τέλος φαίνεται παράλογον τὸ ὅτι οἱ προσερχόμενοι διὰ τὸ βάπτισμα εἰς τὸ φωτιστήριον ἐκ τοῦ ἀποδυτηρίου ὑπεχρεοῦντο νὰ διέλθουν διὰ χώρου ἀστέγου.

Πάντα ταῦτα ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ βαπτιστήριον τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου δὲν ἐκτίσθη ἀρχικῶς ὡς βαπτιστήριον, ἀλλ' ὅτι πιθανῶς εἶναι ἀρχαιότερον μαρτύριον, μετατραπὲν εἰς βαπτιστήριον μετὰ τὴν ἀνάγεσιν τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ 551 μ.Χ. ἡ ἐντὸς

τῆς βασιλικῆς ἀσκουμένη λατρεία μετεφέρθη ἐντὸς τοῦ ἀνθεκτικώ-

Εἰκ. 146. Ὁκτάγωνον. Ἄποψις ἐκ ΒΔ. Αἱ δύο κολυμβήθραι.

Εἰκ. 147. Ὁκτάγωνον. Κολυμβήθρα τῆς ΒΑ. κόγχης, ἐκ ΒΔ.

τέρου ὀκταγώνου, μετατραπέισης τῆς ἀψίδός του εἰς ἱερὸν βῆμα,

διὰ τῆς ἰδρύσεως συνθρόνου καὶ ἁγίας Τραπεζῆς, εὐτελοῦς κατασκευῆς διὰ πηλοῦ καὶ ὑλικοῦ ἐκ τῶν κρημισμάτων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 9^{ου} αἰῶνος, ὅτε ἤρχιζε νέα περίοδος ἀκμῆς διὰ τὴν Κόρινθον, ἡ λατρεία ἐντὸς τοῦ ὀκταγώνου ἦτο πρὸ πολλοῦ λησμονημένη, τὸ ὀκτάγωνον μετετράπη εἰς κατοικίαν, ἐντὸς δὲ τοῦ τετρακόγγου ἐγκατεστάθησαν δύο ἀσβεστοκάμινοι, τροφοδοτηθεῖσαι ἐπὶ μακρὸν ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ τῆς βασιλικῆς· ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τούτου περι-

Εἰκ. 148. Τετρακόγγον. Τοιχοδομία ἐσωτερικοῦ βορείου κόγχης ἐκ Ν.

συνελέγησαν κατάλοιπα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τεμάχια ἐκ τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν ἐπίσης τεμάχια ἐκ τοῦ γραπτοῦ διακόσμου τοῦ ὀκταγώνου, ὁμοῦ μετὰ δύο χαραγμάτων, μικρὰ τινα ἀντικείμενα, μεγάλην ποσότητα ὀστράκων ἰδίως τοῦ 9^{ου} - 10^{ου} αἰ. καὶ ἀρκετὰ χαλκᾶ νομίσματα.

Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν νομισμάτων εὐρέθησαν εἰς τὸν περίβολον, ἐντὸς ἐπιχώσεως καλυπτούσης ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν τῶν ὑδάτων τῶν ἀποχετευομένων ἐκ τῆς πλακοστρώσεως τοῦ νάρθηκος, ἐπομένως ἐπιχώσεως συγχρόνου πρὸς τὴν πλακόστρωσιν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων καὶ καλύτερον διατηρουμένων ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων ἢ ὡς ἄνω ἐπίχωσις συνεπῶς καὶ ἡ πλακόστρωσις

χρονολογούνται εἰς τοὺς χρόνους Ἀναστασίου τοῦ Α' (491-518 μ.Χ.) καὶ πιθανώτατα ἐκ τῆς πρώτης δεκαετίας τῆς βασιλείας του (ἐνεκα τῆς καλῆς διατηρήσεως τῶν νομισμάτων).

Ἐν κατακλείδι, αἱ μέχρι τοῦδε νομισματικαὶ ἐνδείξεις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς δομήσεως τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεγαίου εἶναι αἱ ἀκόλουθοι: α) Θεμελίωσις τοῦ κυρίου ναοῦ μετὰ τοῦ νάρθηκος ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μαρκιανοῦ (450-457 μ.Χ.) ἢ ἀμέσως μετὰ τὸν Μαρκιανόν (± 450 - 460 μ.Χ.) β) ἀποπεράτωσις τῆς πλακοστρώσεώς των ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ Α' (491 - 518 μ.Χ.), πιθανῶς κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς βασιλείας του (± 490-500 μ.Χ.) γ) προσθήκη τοῦ αἰθρίου μετὰ τῆς αὐλῆς τὸ ἀργότερον ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' (518-527 μ.Χ.). Αἱ ἐνδείξεις αὗται παρέχουν χρονολογικὰ ὄρια γενικώτερον χρήσιμα.

21. ΜΥΚΗΝΑΙ. Ἀκρόπολις.

Ἡ ἐφετινὴ προσπάθεια τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ συνεκεντρώθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὴν μελέτην τῆς βορείου κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου τὸ 1959 ἀπεκαλύφθη ἡ κλίμαξ τῆς κυρίας πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀνόδου. Πρὸς τὴν κλίμακα ταύτην ἤγον ὁδοὶ ἀπὸ τῆς κατευθύνσεως τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ ἀπὸ τῆς βορείου πυλίδος. Ταύτας ὁ ἀνασκάπτων ἀνεῦρεν ὑπὸ τὰ ὑπολείμματα πυρακτωθέντων καὶ καταπεσόντων τοίχων, οἱ ὅποιοι ὑπεβάσταζον τὰ ἄνθηρα τῆς κλίμακος. Ἡ ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ὁδός, ἡ καὶ ἀρχαιότερα τῶν δύο, ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 17 μέτρων καὶ τὸ τεχνητόν της ἐπίπεδον ὑποβαστάζεται ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου μετὰ προσοχῆς ἐκτισμένου (εἰκ. 149, α). Καὶ ἡ πρὸς νότον, ἡ πρὸς τὴν βραχώδη κλιτὴν πλευρά του, ἐκλείετο ὑπὸ ἀναλημματικοῦ ἐξ ὀγκολίθων τοίχου ὕψους περίπου ἑνὸς μέτρου, οὐχὶ ἐπιμελῶς ἐκτισμένου (εἰκ. 149, β). Ἡ ὄψις ὅμως τοῦ τοίχου ἐκείνου ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρώματος ἀσβέστου καὶ κονιάματος ἐρυθροποῦ, τὸ ὅποιον συνεκρατεῖτο ὑπὸ δοκαρίων τεθειμένων κατακορύφως πρὸ τῆς ὄψεως τοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 0.06 μ. ἀπ' ἀλλήλων. Ἀποτυπώματα τῶν δοκαρίων καὶ τοῦ κονιάματος ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δρόμου, ὅπου εἶχον καταπέσει εἰς ἀρκετὰ σημεῖα (εἰκ. 150). Ὁ δρόμος ἔχει μέσον πλάτος

1.90 μ., φαίνεται δ' ὅτι ἡ ἐπιφάνειά του ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρώματος πηλοῦ καὶ χώματος μετ' ἄμμου καὶ χαλίκων καλῶς πεπατημένου. Ὁ δεύτερος, ἐκ τῆς βορείου πυλίδος δρόμος, ἐδημιουργήθη εἰς ὑστερωτέρους τοῦ πρώτου χρόνους, ὅποτε ὀλόκληρος ὁ πρὸ τῆς ἀνόδου χώρος διεμορφώθη εἰς εὐρείαν αὐλὴν τεχνητῶς πληρωθεῖσαν. Τὰ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς χώματα ἀπέδωσαν πλῆθος ὀστράκων, ἀποδεικνύοντων ὅτι ἡ διευθέτησις τοῦ χώρου καὶ ἡ κα-

Εἰκ. 149. Ἀναλημματικὸν τεῖχος τῆς ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ὁδοῦ.

τασκευὴ τοῦ ἀπὸ τῆς βορείου πυλίδος δρόμου ἐγένετο εἰς τὸ β' ἡμισυ τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου.

Τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς κλίμακος ἐφέρετο πρὸς τὸ τέρμα του ἐπὶ τεχνητῶν ἀνδῆρων ὑποβασταζομένων ὑπὸ τοίχων, αἱ θεμελιώσεις τῶν ὁποίων ἀποδεικνύονται ἀπὸ λαξεύματα εἰς τὸν βράχον. Ἀπὸ τὸ τέρμα τῆς κλίμακος ὁδός, μὲ ἐλαφρὰν ἀνηφορικὴν κλίσιν (Ramp), ἔφερεν εἰς τὴν ΒΔ. εἴσοδον τοῦ ἀνακτόρου. Μέρους τοῦ ἀναλήμματος, τὸ ὁποῖον ὑπεβάσταζε τὸ τεχνητὸν ἐπίπεδον τῆς ὁδοῦ αὐτῆς, διεσώθη καὶ ἡ φορὰ της καθίσταται νῦν φανερά. Ἔχει μέσον πλάτος περὶ τὸ 1.65 μ. καὶ ἡ ἐπιφάνειά της καλύπτεται ὑπὸ στρώματος πλαΐσιας καὶ χώματος μετ' ἄμμου καὶ χαλίκων μεμειγμένου.

Οὕτως ἐξηκριβώθη πλήρως ἢ πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀρχικὴ ἄνοδος.

Πρὸς τὴν κλίμακα κατευθύνεται ἀπὸ δυσμῶν τοῖχος, διασωθεὶς κατὰ τὴν ΒΔ. κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 151, Α). Τὸν τοῖχον τοῦτον ὁ αἰμίνηστος WACE ἐδέχθη ὡς μεσοελλαδικὸν τεῖχος, τὸ ὁποῖον περιέβαλλε μίαν ἀρχικὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν. Ὁ κ. Μυλωνᾶς

Εἰκ. 150. Ἀποτυπώματα δοκαρίων συγκρατούντων τὸ κονίαμα τοῦ τοίχου.

ἀπεκάλυψε ὅλον τὸν χώρον, τὸν ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ τοίχου, καὶ ἠρεύνησε τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποβασταζομένην ἔκτασιν διὰ τεσσάρων τομῶν. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπέδειξε ὀριστικῶς ὅτι ὁ τοῖχος δὲν εἶναι μέρος περιβόλου μεσοελλαδικῶν χρόνων, ἀλλ' ἀναλημματικὸς καὶ ὑποβαστάζει τεχνητὸν γέμισμα ἐξ ἀργῶν λίθων (εἰκ. 152), τὸ ὁποῖον ἐσχημάτιζεν ἄνδηρον πρὸ τῆς ΒΔ. εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου, δημιουργηθὲν εἰς ΥΕ III χρόνους. Τὸ πρὸς Δ. τέρμα τοῦ λιθολογήματος τοῦ ἀνδῆρου ἀπεδείχθη ὅτι προχωρεῖ καὶ ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν τῆς νοτίας παραστάδος τῆς ΒΔ. εἰσόδου, ὡς φαίνεται σήμερον. Ἐξηκρι-

βώθη πρὸς τούτοις ὅτι ὁ τοῖχος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸν τρίτον καὶ ὑστερῶτερον κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἀναλημματικόν, διότι ὑπὸ τὸ λιθολόγημα τὸ ὁποῖον βαστάζει ἀπεκαλύφθησαν δύο διάφοροι ἀνα-

Εἰκ. 151. Τοῖχος κατὰ τὴν ΒΔ. κλιτὴν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

λημματικοὶ τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι ὑπεβάσταζον ἄνδηρα μὲ χαμηλοτέραν ἐπιφάνειαν. Οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ΒΔ. εἴσοδος πρέπει

Εἰκ. 152. Τεχνητὸν γέμισμα ἐξ ἀργῶν λίθων σχηματίζον ἄνδηρον.

νὰ ἔχη διαφόρους περιόδους κατασκευῆς καὶ ἐπιβάλλουν τὴν ἀνάγκη τῆς διὰ σκαφῆς πληροστέρας ἐρεῦνης τῆς ΒΔ. πλευρᾶς τοῦ ἀνακτόρου.

Ἡ παρὰ τὴν Πύλην τῶν Λεόντων σκαφικὴ ἔρευνα περιορί-

σθη εἰς τὴν πρὸς Ν. αὐτῆς ἕκτασιν καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ κυκλωπέιου τείχους. Τὸ τεῖχος αὐτὸ ἀπεκάλυψεν ὁ κ. Μυλωνᾶς εἰς ἕκτασιν δώδεκα περίπου μέτρων καὶ ἐμελέτησε λεπτομερῶς τὸν τρό-

Εἰκ. 153. Ὑψηλὸν τεῖχος πρὸς δυσμᾶς τοῦ λεγομένου σιτοβολῶνος.

πον τῆς θεμελιώσεώς του. Εἰς τὴν ἀμέσως πρὸς δυσμᾶς τοῦ λεγομένου σιτοβολῶνος περιοχὴν τὸ τεῖχος διατηρεῖται εἰς ὕψος 8.25 μ. (εἰκ. 153) καὶ παρουσιάζει ἐπιβλητικὴν εἰκόνα. Παρὰ τὴν ρίζαν του εὐρέθῃ μεσοελλαδικὸς ἐν τῷ βράχῳ ἐσκαμμένος τάφος, ἀνωθεν σχε-

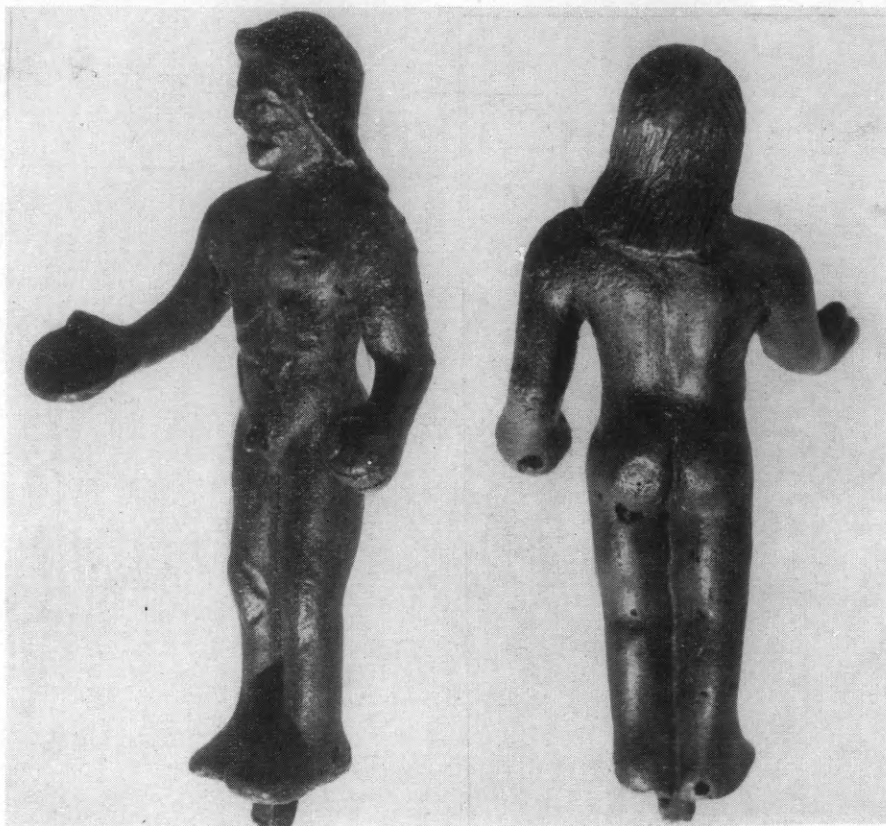
δὸν τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθη τὸ τεῖχος. Βεβαίως ὁ τάφος εἶχε κενωθῆ κατὰ τὴν οἰκοδομήν, ἐκ τῶν χωμάτων δὲ καὶ τῶν λίθων, διὰ τῶν

Εἰκ. 154. Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ κύκλου Α καὶ τὰ ὑπολείμματα τοῦ ὑπὸ τὰ θεμέλιά του τοῖχου.

ὁποίων καὶ πάλιν εἶχε πληρωθῆ, προῆλθον διάφορα μικρὰ ὄστρακα μεσοελλαδικῶν καὶ ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, τοῦλάχιστον ἐν τῶν

ὁποῖων ἀνάγεται εἰς τὰ μέσα τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Εἰς τέσσαρα σημεῖα ἐγένετο δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν χῶματα καὶ μικρότεροι λίθοι κάτωθεν τῆς ρίζης τοῦ κυκλωπείου. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπέδωσε πολλὰ ὄστρακα, ἀρκετὰ τῶν ὁποίων εἶναι γραπτά. Ταῦτα, ὡς καὶ αἱ βάσεις δύο μυκηναϊκῶν ἐκ πηλοῦ εἰδωλίων, ἀποδεικνύουν ὀριστικῶς

Εἰκ. 15δ. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Ἀπόλλωνος.

ὅτι τὸ δυτικὸν τεῖχος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εὐρέθησαν, ἐκτίσθη περὶ ἢ ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου ἤτοι περὶ τὸ 1250 π.Χ.

Ἡ περὶ τὸ δυτικὸν τεῖχος ἔρευνα ἐπέτρεψε τὴν ἀφαίρεσιν τῶν προηγουμένως σκαφέντων χωμάτων καὶ λίθων ἀπὸ τὸν χῶρον τὸν μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ κυκλωπείου τείχους καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοῦ περιβόλου τοῦ κύκλου Α. Ἡ ἐργασία αὕτη ἔφερεν εἰς φῶς ὄχι μόνον τὰ θεμέλια τοῦ ἀναλημματικοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπολείμματα τοῦ ὑπ' αὐτὰ τοίχου, τὸν ὁποῖον εἶχε τὸ πρῶτον σημειώσει ὁ ἀείμνηστος

διδάσκαλος Τσουντας (εἰκ. 154). Ἡ ἀποκάλυψις ὀλοκλήρου τοῦ διασωθέντος μήκους τοῦ τοίχου αὐτοῦ καθιστᾷ φανερόν ὅτι δὲν εἶναι ὑποθεμελίωσις τοῦ ἀναλημματικοῦ τῶν ὑστερωτέρων μυκηναϊκῶν χρόνων, ὡς ὑπέθεσεν ὁ WACE, ἀλλ' ἀρχαιότερος κύκλος. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἀρχαιότερου αὐτοῦ κύκλου περιλαμβάνει μεγαλύ-

Εἰκ. 156. Μαρμάρινον σύμπλεγμα δύο γυναικῶν.

τερον χώρον ἢ ὁ νεώτερος περίβολος, οὕτως ὥστε καὶ ὁ VI^{ος} τάφος, τοῦ ὁποίου τὴν γωνίαν κόπτει ὁ νεώτερος περίβολος, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδημητρίου ἀποκαλυφθεὶς τάφος, περιλαμβάνονται ἀνέτως εἰς τὴν περιοχὴν του. Τομή, γενομένη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου, ἀπέδωσε περὶ τὰ εἴκοσι μικροσκοπικὰ ὄστρακα, ἅπαντα ἀναγόμενα εἰς τὸ τελευταῖον ἡμισυ τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς· τὰ ὄστρακα αὐτὰ χρονολογοῦν ἀσφαλῶς τὸν τοῖχον. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἀρχαιότερος κυκλικὸς περίβολος ἀποδεικνύεται σύγχρονος πρὸς τοὺς ἀρχαιότε-

ρους καθέτους τάφους τοῦ κύκλου Α, ὁ ἀρχικὸς δηλαδὴ περίβολος, ὁ ὁποῖος περιέκλειε τὴν περιοχὴν τῶν βασιλικῶν τάφων.

Εἰς τὴν βόρειον κλιτὴν τῆς ἀκροπόλεως ὁ χώρος ὁ ἐκατέρωθεν τῆς κλίμακος καὶ τῶν προσβάσεων της, ὅπου φαίνεται ὅτι ἀκόμη καὶ εἰς τὸν 3^{ον} αἰῶνα διεσφύζοντο τὰ μυκηναϊκὰ ἄνθηρα, ἐκαλύφθη ὑπὸ οἰκημάτων τὴν 3^{ην} π.Χ. ἑκατονταετηρίδα. Ἐν πολλοῖς τὰ ἐλληνιστικὰ κτίσματα κατέστρεψαν τὰ μυκηναϊκὰ στρώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἐβλάβησαν κατὰ τὴν πρώτην σκαφὴν τοῦ χώρου. Εἰς δωμάτιον τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὑπερκείμενον τοῦ ἀποκαλυφθέντος δυτικῆς τμήματος τοῦ ἀπὸ τῆς κατευθύνσεως τῆς Πύλης τῶν Λεόντων δρόμου, ἀνευρέθη τμήμα δαπέδου (εἰκ. 149, γ) καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν τεμάχια πίθου.

Επὶ τῶν τεμαχίων αὐτῶν εὐρέθη χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Ἀπόλλωνος, ὕψους 0.06 μ., καλῶς διατηρούμενον (εἰκ. 155) ὡς καὶ σύμπλεγμα δύο γυναικῶν ἐκ μαρμάρου ὕψους 0.17 μ. (εἰκ. 156). Δυστυχῶς αἱ κεφαλαὶ τῶν γυναικῶν δὲν διεσώθησαν.

*
* *

Καθ' ὑπόδειξιν τοῦ παλαιμάχου τῶν μυκηναϊκῶν ἀνασκαφῶν Κωνστ. Ντάση ὁ ἀνασκάψας ἐσημείωσε περὶ τὰ τέσσαρα χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀκροπόλεως μυκηναϊκὴν ὁδὸν διατηρουμένην θαυμασίως εἰς ἀρκετὸν μῆκος καὶ ἰδρυμένην εἰς τὰς κλιτῆς τῶν ὀρέων τῆς περιοχῆς. Τὴν ὁδὸν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν δὲν σημειώνει ὁ Steffen, ἐλπίζει νὰ ἐρευνήσῃ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

22. ΜΥΚΗΝΑΙ. Ἐξω τῶν τειχῶν.

Μετὰ τὴν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς δυτικῶς τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου ἀποκαλυφθεῖσης ἐτέρας μυκηναϊκῆς οἰκίας, ἣτις καὶ ἔλαβε λόγῳ τῆς θέσεώς της ταύτης τὸ ὄνομα Δυτικὴ Οἰκία, αἱ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελεῆ ἐνεργηθεῖσαι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου τοῦ ἐκτεινομένου βορείως καὶ νοτίως αὐτῆς.

Διὰ τῆς νοτίως τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἀνασκαφῆς συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἐμφανισθείσης ἐνταῦθα, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν

ἔρευναν, παλαιότερας οἰκίας καὶ ἠρευνήθη συστηματικῶς ὁλόκληρος ὁ χώρος μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς πρὸς Α. εὐρισκομένης Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν. Τῆς τελευταίας ταύτης οἰκίας τὸ παραμένον προηγουμένως ἄσκαπτον δυτικὸν ἄκρον ἀνεσκάφη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπὸ τῆς Ἀγγλίδος ἀρχαιολόγου Κας Elisabeth Wace-French μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἐν στενῇ μετὰ τοῦ ἐφόρου συνεργασίᾳ.

Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ΝΔ. τῆς Δυτικῆς Οἰκίας παλαιότερα οἰκία

Εἰκ. 157. Ἡ ΝΔ. τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἀποκαλυφθεῖσα ΜΕ ΙΙΙ - ΥΕ Ι οἰκία, ὁρωμένη ἐκ ΝΑ. (ἐμπροσθεν καὶ ἀριστερᾷ τῆς εἰκόνας).

χρονολογεῖται, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγκεντρωθέντων μεγάλων θραυσμάτων ἀγγείων ἐκ τινος φυσικῆς κοιλότητος τοῦ βράχου εὐρισκομένης παρὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον αὐτῆς, μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ἤτοι εἰς τὴν ἐποχὴν ΜΕ ΙΙΙ - ΥΕ Ι. Συνεπῶς, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος οἰκία εἶναι σύγχρονος μὲ τὸν ταφικὸν περίβολον Β, ἀποδεικνύεται δὲ ὅτι ἡ ἀνασκαπτομένη αὕτη θέσις ἤρχισε νὰ κατοικῆται τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἐν λόγῳ οἰκία ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν κατὰ σειρὰν δωμα-

τίων. Τὸ ἐν ἀπὸ τὰ δύο ἄκραϊα καὶ μᾶλλον τὸ βορειότερον ἀπετέλει πιθανῶς εἶδος στοᾶς. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν θὰ εἶχεν αὕτη τὸ τυπικὸν σχῆμα τῆς μεγαροειδοῦς οἰκίας μὲ τὴν συνήθη διαίρεσιν εἰς στοάν, πρόδομον καὶ δόμον ἢ κυρίως μέγαρον (εἰκ. 157 - 158). Ἡ οἰκία εἶναι θεμελιωμένη ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, τὰ δὲ θεμέλια αὐτῆς, διατηρούμενα εἰς μι-

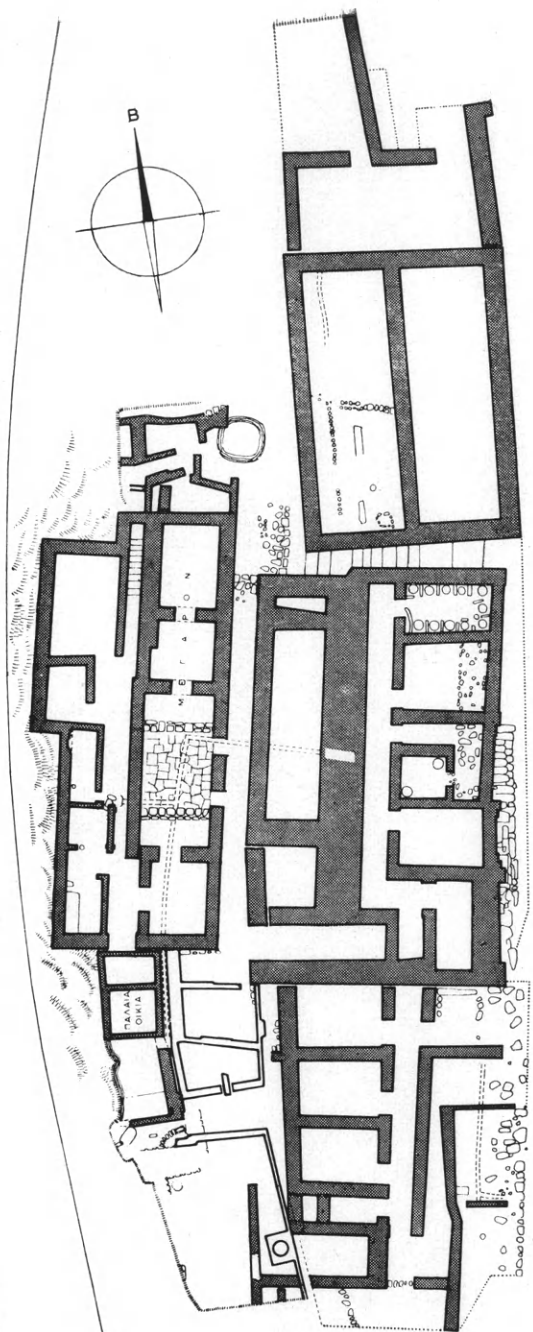
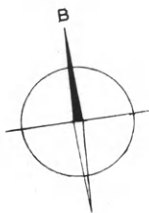

Εἰκ. 158. Ἡ αὐτὴ οἰκία τῆς εἰκ. 157 ὁραμένη ἐκ Βορρᾶ.

κρὸν μόνον ὕψος, εἶναι ἐκτισμένα διὰ μικρῶν λίθων εἰς διπλοῦν στίχον. Εἶναι μᾶλλον βέβαιον ὅτι τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας ἦσαν λιθόκτιστα μόνον κατὰ τὸ διατηρούμενον ὕψος των, ἐνῶ ἡ περαιτέρω πρὸς τὰ ἄνω οἰκοδομὴ θὰ συνίστατο ἐξ ὠμῶν πλίνθων.

Μολονότι δὲν διετηρήθησαν σαφῆ ἴχνη τῶν εἰσόδων ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δωματίων, δὲν χωρεῖ ὅμως ἀμφιβολία ὅτι εὐρίσκοντο αὗται εἰς τὸ μέσον τῶν διαχωριστικῶν τοίχων. Ἄλλὰ μία διακοπὴ τοῦ θεμελίου εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ νοτιωτέρου δωματίου τυγχάνει τοσοῦτον κανονικῆ, ὥστε ὁ ἀνασκάψας δυσκολεύεται νὰ τὴν θεωρήσῃ ὡς τυχαίαν καὶ νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ μᾶλλον ὡς θύρα, δι' ἧς ἐπεκινῶναι ἡ οἰκία μετὰ τοῦ πρὸς Ἄνατολὰς χώρου.

Ο Δ Ο Ι Ρ Ρ Ο Ι Α Κ Ρ Ο Π Ο Λ Ι Ν

ΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΙΟΓΓΩΝ

ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΛΑΔΕΜΠΟΡΟΥ

ΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΑΣΠΙΔΩΝ

ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ ΚΑΙ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1969
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΕΤΡΟΝΟΤΗΣ
 ΣΗΜ ΕΛΗΘΟΥΣΑΝ ΥΠ ΟΜΙΝ ΙΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ Γ ΠΕΣΚΕ
 Τ ΚΡΙΟΔΑΡΑ & C WILLIAMS

Ειχ. 159. Μυκῆνα. Συγκρότημα οίκων.

Ἡ ἀνωτέρω οἰκία, ἣτις εἶναι ἡ πρώτη ἀποκαλυπτομένη ὁλόκληρος τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων εἰς τὰς Μυκήνας εἶχεν ἤδη καταστραφῆ καὶ ἦτο ἰσοπεδωμένη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (ἀρχαὶ τῆς ΥἚ ΠΙΒ περιόδου), ὁπότε καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὁ κατεχόμενος ὑπ' αὐτῆς χώρος ὡς δίοδος πρὸς τὴν νοτιάν εἴσοδον τῆς τελευταίας (βλ. σχέδιον εἰκ. 159).

Ὁ πρὸς Α. τῆς μεσοελλαδικῆς οἰκίας χώρος εὐρίσκετο εἰς

Εἰκ. 160. Δύο ὄψεις τοῦ ἀμφορέως ἐκ τοῦ βόθρου ἀπορριμμάτων ἔξωθεν καὶ Β. τῆς Δυτικῆς Οἰκίας.

χαμηλότερον ἐπίπεδον συμφώνως πρὸς τὴν σχηματιζομένην κατωφέρειαν τοῦ βράχου. Ἀλλὰ διὰ καταλλήλου ἀποτομῆς καὶ ἰσοπεδώσεως τούτου ὁ χώρος προσέλαβεν ἔπειτα μορφήν πλατείας, ἀποτόμως ἀποκεκομμένης ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν. Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τοῦ χώρου ἐγένετο πιθανώτατα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Δυτικῆς Οἰκίας καὶ τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ἐκτείνεται οὗτος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἀπολύτως μυκηναϊκὸν θεμέλιον εὐρέθη εἰς αὐτόν, εἰκάζεται ὅτι θὰ ἐχρησίμευεν ἀπλῶς ὡς μία μικρὰ πλατεῖα δυτικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο εἰς τὸ κύριον διαμέρισμα αὐτῆς, τὸ μέγαρον, τὸ ὁποῖον ὑποθέτω ὅτι πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ

δυτικὸν αὐτῆς τμήμα, ἄνωθεν τῶν ἐν σειρᾷ ὑπογείων δωματίων (βλ. σχέδιον εἰκ. 159).

Πρὸς τὴν ἀνωτέρω πλατεῖαν κατέληγε καὶ ἡ μεταξὺ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου καὶ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας στενὴ ὁδός, διὰ τὴν ὁποῖαν ὑπετέθη ἄλλοτε ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ὅτι ὠδήγει εἰς ἀδιέξοδον, ἐνῶ κατόπιν ἀκριβεστέρας μελέτης τῶν σφζομένων ἐρειπίων ἤχθη οὗτος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὁδὸς δὲν διεκόπτετο εἰς ὃ σημεῖον ὑπετέθη ἄλλοτε, ἀλλὰ

Εἰκ. 161. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ βόθρου ἀπορριμμάτων.

συνεχίζετο καὶ περαιτέρω, καὶ ὅτι ὁ πρὸς τὸ νότιον ἄκρον τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἐγκάρσιος τοῖχος ἦτο ἀπλοῦν ἀνάλημμα πρὸς συγκράτησιν τῶν γεμισμάτων τῆς ὁδοῦ, ὅμοιον πρὸς τὸ ἄλλο, τὸ εἰς τὸ βόρειον αὐτῆς ἄκρον. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν τελευταίων τούτων συμπερασμάτων διωρθώθη καὶ τὸ δημοσιευθὲν ἄλλοτε σχέδιον ὡς ἥδη παρουσιάζεται τοῦτο.

Ἡ ὁλόκληρος ὁ χώρος τῆς πλατείας ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους ὡς ἀποθήκη ἀπορριμμάτων, ἅτινα συνέκειντο ἐκ διαφόρων θραυσμάτων ἀγγείων καὶ κεραμίδων ὅλων τῶν ἐποχῶν μέχρι καὶ τῆς μεσοελλαδικῆς, καὶ κυρίως τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Μεταξὺ τοῦ σωροῦ τούτου τῶν ἀπορριμμάτων ἀπεκαλύφθησαν ἀσθενῆ τινὰ θεμέλια ἐλληνιστικά, ἅτινα, ὅπως καὶ τὰ

ἀποκαλυφθέντα βορειότερον εἰς τὸν χώρον τῆς Δυτικῆς Οἰκίας, ἐξικνουῦντο μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ἢ ἐπεκάθηντο ἐπὶ τῶν θεμελίων τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν. Ἐκ τῶν θεμελίων τούτων τὰ εὐρισκόμενα ἀμέσως πρὸς Ν. τῆς Δυτικῆς Οἰκίας παρουσιάζουν μεγάλην προχειρότητα κατασκευῆς καὶ ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν εἰς θεμέλια οἰκιῶν: ἀποτελοῦν μᾶλλον μανδροτοίχους αὐλῶν τῶν παρακειμένων ἑλληνιστικῶν οἰκιῶν.

Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς νοτιωτέρας ἑλληνιστικῆς οἰκίας εὐρέθη φρέαρ λαξευμένον ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου, πέραξ τοῦ χείλους τοῦ ὁποίου διατηρεῖται ἀκόμη τμῆμα δαπέδου ἐκ σκληροῦ κονιάματος. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ φρέατος, ὅστις καὶ θὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν ἀκριβέστερον χρονολογικὸν καθορισμὸν τῶν μεταγενεστέρων τούτων κτισμάτων, δὲν ἐπεχειρήθη ἀκόμη.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν βορείως τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἀπεκαλύφθη σύμπλεγμα θεμελίων, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων εἶναι μεταγενέστερα, μερικὰ ὅμως ἀνήκουν εἰς μυκηναϊκὰ κτίσματα. Ἡ ἐπέκτασις ἐπομένως τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καθίσταται ἀναγκαία.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ἐρευνηθέντος τελευταίου χώρου ἀπεκαλύφθη ἀβαθὴς κυκλικὸς λάκκος ἀπορριμμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν μεγάλα θραύσματα ἀγγείων, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν ἑννέα σχεδὸν ἄρτια (εἰκ. 160-161). Ἀνήκουν ἅπαντα εἰς τὴν ΥΕ ΠΒ περίοδον, ὃ μεταξὺ δὲ τούτων ἀμφορεὺς τυγχάνει, κατὰ τὸν κ. Βερδελῆν, μοναδικὸς ἀπὸ ἀπόψεως διακοσμῆσεως.

23. ΙΑΣΟΣ

Κατ' Αὐγούστον τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐνηργήθη καὶ πάλιν διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου δι' ὀγδόην φορὰν ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν γνωστὸν τόπον, τὴν Ἀνάληψιν, ὅπου πιθανολογεῖται τὸ «ἐπὶ τοῖς λακωνικοῖς ὄρσις» πόλισμα, ἢ Ἴασος.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης δὲν ἦσαν καταπληκτικὰ εἰς εὐρήματα ἀλλ' ὄχι καὶ ἀσήμαντα. Διεσαφήθη τὸ σχέδιον μεγάλου οἰκήματος μὲ φανερὸν ἐντὸς αὐτοῦ βωμόν, ὅπου παλαιότερον εὐρέθη μέγα ἀγγεῖον μὲ παράστασιν διονυσιακῆν τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Σπουδαιότερα κατὰ πολὺ ἦτο ἡ ἐργασία τοῦ τρόπου τοῦ τειχισμού τῆς μικρᾶς πόλεως. Εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα 162 φαίνεται πυργοειδῆς κτίσμα μήκους μετώπου 4.50 μέτρων, εἰς τὸ ὁποῖον συμβάλλουν ἑκατέρωθεν βραχίονες τοῦ τείχους, πλάτους περὶ τὰ δύο μέτρα. Ὁ δυτικώτερος πρὸς τὰ ἀριστερὰ προχωρεῖ μέχρι τινὸς καὶ διακόπτεται πρὸς βορρᾶν πρὸ βραχῶδους ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους. Ἐκ τούτου ἐκφύεται στενότερος τοῖχος σχηματίζων μετὰ

Εἰκ. 162. Πυργοειδῆς κτίσμα τῆς Ἰάσου.

τοῦ παρατρέχοντος τρίτου βραχίονος, πλάτους ἐπίσης 2 μέτρων, στενὴν δίοδον πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ὡσεὶ πρώτην πύλην. Περαιτέρω μεταξὺ τοῦ αὐτοῦ τρίτου βραχίονος καὶ τοῦ δευτέρου, ὅστις, ὡς εἴπομεν, σταματᾷ πρὸ τοῦ βράχου, ἀνοίγεται ἡ κυρίως πύλη, κλειομένη, ὡς φαίνεται, μὲ δίφυλλον θύραν. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν εἶδος διπύλου, ὅπου αἱ θύραι ἢ πύλαι ἔχουν διαταχθῆ κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ ὄχι ἢ μία ὀπισθεν τῆς ἄλλης.

Τὸ τείχισμα εἶναι ἀρκετὰ ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, ὅμοιον δὲ προβαλλόμενον πυργοειδῆς κτίσμα εὐρέθῃ παλαιότερον καὶ ἀλλαγῆ τοῦ περιβόλου. Τὸ μικρὸν πάχος τῶν τοίχων σημαίνει βεβαίως προχειρότητα καὶ δὲν ἀνήκει ἐξάπαντος εἰς τοὺς κλασσικοὺς αἰῶνας. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι, ὅταν τοῦτο ἠγέρθη, εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ κατερειπωθῆ ἢ προκειμένη οἰκία, γέμουσα

θραυσμάτων ἀγγείων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι κατὰ ταῦτα πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ τειχισμὸς τοῦ πολίσματος ἔγινε τὸ 148 π.Χ., ὅταν ὁ ἡγέτης τῶν Ἀχαιῶν Δίαιος εἰσήγαγε φρουρὰς εἰς τὰ πέριξ τῆς Λακωνικῆς πολίσματα πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς προγεφυρώματα ἐναντίον τῆς Σπάρτης.

Σημειώνομεν ἐν τέλει, ὅτι ἐκ τῶν ὀστράκων τῆς μνημονευθείσης οἰκίας συνεκροτήθη ὑπὸ τοῦ Κοντογιώργη θαυμασία προχὴ μελαμβραφῆς μὲ τρίφυλλον κομψὸν στόμιον καὶ ἠθμόν (τρυπητό), κατὰ τὴν ἔκρυσιν.

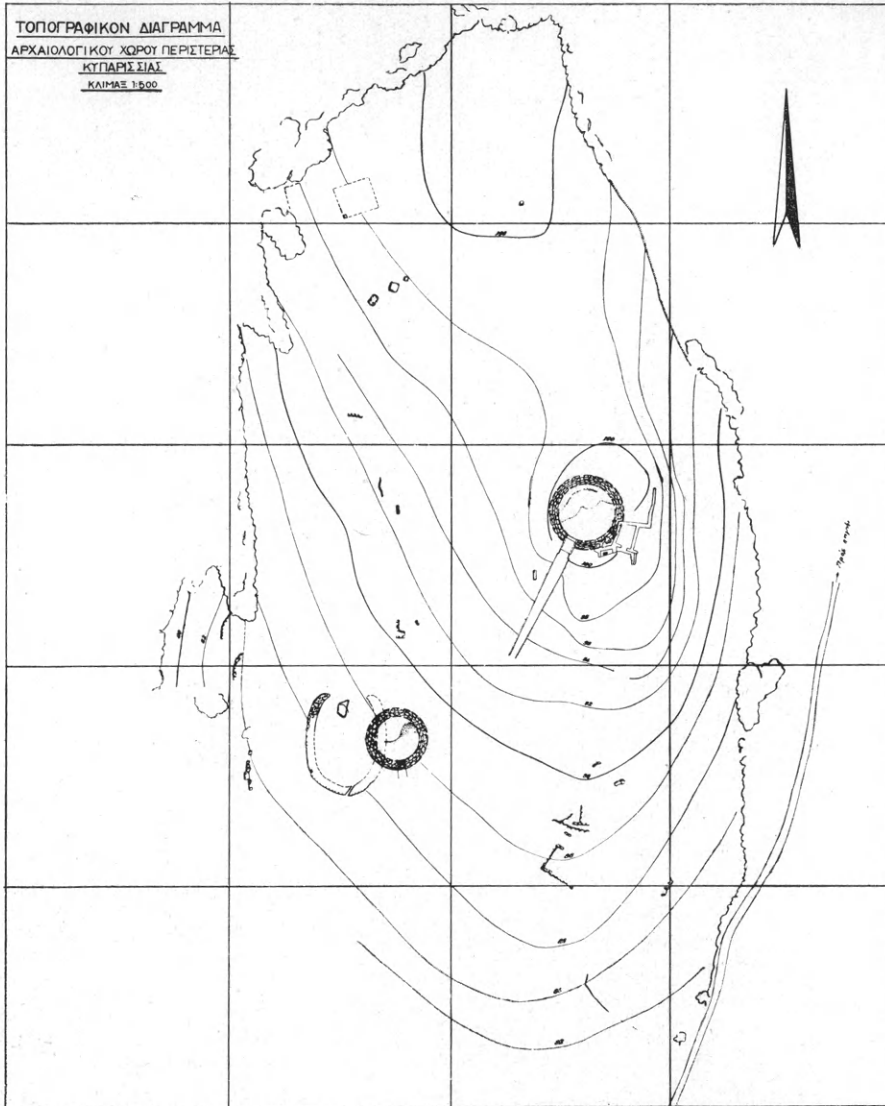
24. ΠΥΛΟΣ

Αἱ ἐν Πύλῳ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ περιορίσθησαν ἐφέτος εἰς δύο παλαιὰ σημεῖα, ἧτοι τὴν Περιστεριά, παρὰ τὸ χωρίον Μύρον Κυπαρισσίας, καὶ τὴν Κουκουνάραν, 15 χλμ. πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς Πύλου.

Ἡ Περιστεριά (εἰκ. 163), παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Μεσσηνιακοῦ αὐλῶνος κειμένη, ἀποδεικνύεται τὸ σπουδαιότατον μέχρι τῆς στιγμῆς κέντρον τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου. Ὁ μέγας θολωτὸς τάφος δὲν κατέστη δυνατὸν οὔτε καὶ ἐφέτος νὰ σκαφῆ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἡ Ὑπηρεσία Ἀναστηλώσεως κατώρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ ἐπικίνδυνον ἀνώφλιον τοῦ τάφου, βάρους 22 τόννων (εἰκ. 164), διότι ἦτο ἤδη τεθραυσμένον εἰς δύο. Κατόπιν τούτου κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῆ ὀλόκληρον τὸ στόμιον τοῦ τάφου, ὅπερ ἔδειξε καὶ ἄφθονα ἴχνη κονιάματος (εἰκ. 165) καὶ τμῆμα τῆς θόλου ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον. Οὕτω τὸ ἡμισυ καὶ τι πλεον τῆς θόλου εἶναι ἤδη ἀνεσκαμμένον. Τὰ προκύψαντα συμπεράσματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ πελωρία θόλος τοῦ τάφου ἦτο προσιτὴ καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν διὰ τοῦ ἀνωτέρου μέρους τοῦ στομίου. Μέγα στρῶμα θυσιαῶν διήκει δι' ὅλης τῆς θόλου, κείμενον εἰς ὕψος (χονδρικῶς) ἐνὸς μέχρι ἡμίσεος μόνον μέτρου ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Τὸ στρῶμα τοῦτο περιέχει λείψανα ὀστέων ζώων, κεραμικὴν ἑλληνικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀνθρακας καὶ τέφραν. Λίθοι καὶ χώματα εὐρέθησαν μαυρισμένα ὑπὸ τοῦ πυρός. Εἰς ὅλα τὰ στρώ-

ματα τῆς θόλου, ἀναμειξ μετὰ λίθων, εὐρέθησαν ὄστρακα ἀμανρόχρωμα καὶ πρῶιμα μυκηναϊκά. Παρὰ τὸ δάπεδον ὁμως εὐρέθησαν

Εἰκ. 163. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Περιστεριάς.

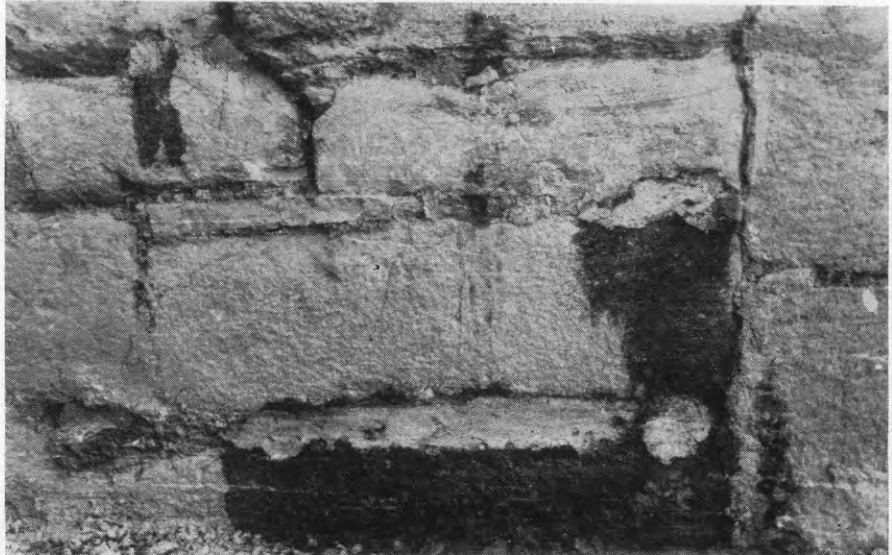
καὶ ὀλίγοι πόδες ὑψιπόδων κυλίκων τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου. Τὸ δάπεδον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου, ἐπιμελῶς λειανθέντος. Οὐδεὶς λάκκος παρουσιάσθη μέχρι ὄρας. Ὁ τάφος εἶχεν ὑποστῆ πλήρη σύλησιν ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς

ἤδη ἐποχῆς. Ἐλάχιστα μυκηναϊκὰ εὐρήματα (πλὴν τῶν ὀστρά-

Εἰκ. 164. Περιστεριά. Θολωτὸς τάφος 1. Ἄνωφλιον ἐκ ΒΔ. μετὰ τὸν καθαρισμόν.

κων) ἐσημειώθησαν, ἰδίως πλῆθος ψηγμάτων χρυσοῦ.

Εἰκ. 165. Περιστεριά. Θολωτὸς τάφος 1. Κονιάματα
εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα τοῦ στομίου.

Ἡ ὑπερμεγέθης θόλος τοῦ τάφου φαίνεται νὰ ὑπεχώρησε

συνεπεία μεγάλου σεισμοῦ, ἴσως κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πτώσις τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς θόλου ἐντὸς τοῦ τάφου (εἰκ. 166).

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς θόλου εὐρέθη μία ΜΕ/ΥΕ οἰκία (εἰκ. 167), ἡ ὁποία ἠχρηστεύθη πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ τάφου. Τέσσαρες χῶροι ἢ δωμάτια ταύτης διακρίνονται. Ὑπὸ τὰ δάπεδα ἀνεκαλύφθησαν μικροὶ κιβωτόσχημοι τάφοι, περιέχοντες ἕκαστος δύο

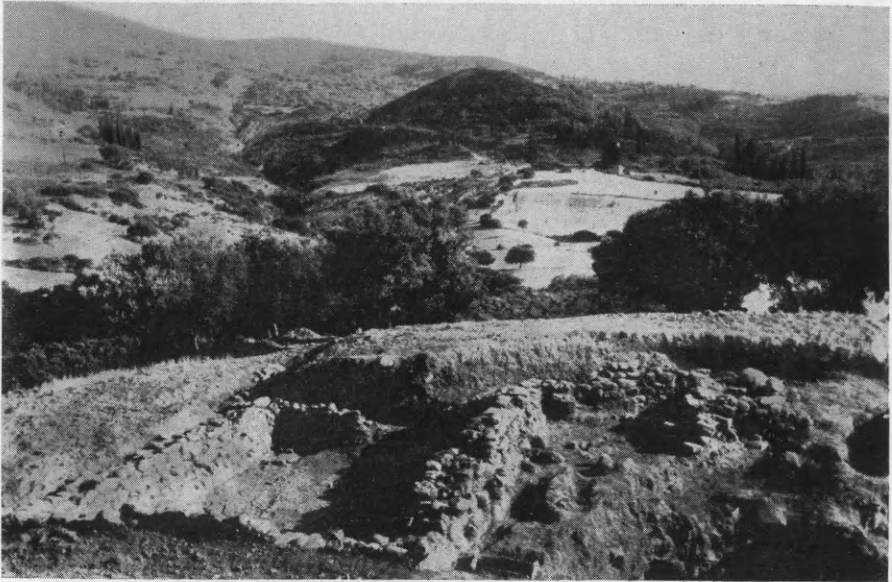

Εἰκ. 166. Περιστεριά. Θολωτὸς τάφος I. Ἡ θόλος ἐκ Β., ὡς εὐρέθη συμπεσοῦσα ἐντὸς τοῦ τάφου.

καὶ πλείονας σκελετοὺς νηπίων. Ἡ κεραμεικὴ εἶναι ἀμαυρόχρωμος καὶ ΥΕ I (ἐν κύπελλον «Kefti» διατηρεῖται ὀλόκληρον) (εἰκ. 168). Εἰς μίαν γωνίαν εὐρέθη στάμνος περιέχουσα μικρὸν σκύφον καὶ ὑπὸ τοῦτον τρία πήλινα σφονδύλια (εἰκ. 169).

Ἡ ἀξία τῆς Περιστεριᾶς ὡς συνοικισμοῦ ἀποδεικνύεται περαιτέρω ἀπὸ τὰς νέας ἀνασκαφικὰς ἐνδείξεις: Περὶ τὰ 80 μ. πρὸς Ν. εὐρέθη δεύτερος θολωτὸς τάφος σχεδὸν ἴσων διαστάσεων πρὸς τὸν πρῶτον, ἔχοντα διάμετρον θόλου 12.10 μ. Διατηρεῖται εἰς ὕψος 3 μ., ἡ θύρα εἶναι εἰσέτι τετειχισμένη καὶ εἶδος βωμοῦ ἢ βάθρου ὑπάρχει δεξιᾷ τῆς εἰσόδου (εἰκ. 170). Τὸ μικρὸν ἀνασκαφὲν τμῆμα παρουσίασεν ἀφθονίαν φυλλαρίων χρυσοῦ καὶ ὀλίγας ψήφους ἠλέ-

κτρου. Ἡ ἀπουσία κεραμεικῆς καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις μαρτυροῦν καὶ ἐνταῦθα πλήρη σύλησιν.

Εἰκ. 167. Περιστεριά. Ἐνατολική οἰκία ἐκ ΒΔ.

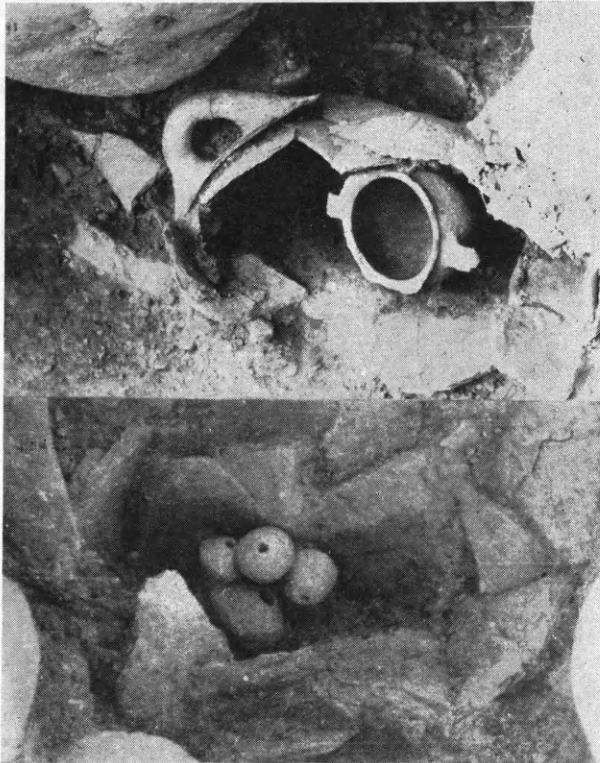
Ἐπι σπουδαιότερον ἴσως εἶναι πελώριον πεταλοειδὲς κτίσμα

Εἰκ. 168. Περιστεριά. Ἐνατολική οἰκία. Κύπελλον ΥΕ Ι.

οὔ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα κατέστρεψεν ὁ εἰρημένος τάφος (εἰκ. 163 καὶ 171). Τὸ κτίσμα φέρει τὴν εἴσοδον πρὸς Β. καὶ ἔχει μέγαν

ἄξονα μήκους 23 μέτρων. Ἐξωτερικῶς ἀνεσκάφη μικρὸν τμήμα, ὅπερ παρουσίασε πλῆθος κεραμικῆς ΥΕ ΠΙΑ/Β, ἰδιαίτατα πλῆθος ἀγράφων κυλίκων. Ἐσωτερικῶς ἐκαθαρίσθη μικρὸν μόνον τμήμα παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἔδειξε τὰ λείψανα θολωτοῦ οἰκοδομήματος μετὰ λιθοστρώτου δαπέδου, διαμέτρου 5 μ. περίπου. Πρόκειται

Εἰκ. 169. Περιστεριά. Ἄνατολική οἰκία, σκύφος ἐντὸς πίθου (ἄνω).
Πήλινα σφονδύλια ὀπισθεν τοῦ σκύφου (κάτω).

πιθανῶς περὶ μικροῦ θολωτοῦ τάφου. Τὸ πεταλοειδὲς οἰκοδόμημα ἴσως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀνάκτορον, ἔχει δὲ παράλληλον μόνον τὸ πελώριον «κυκλικὸν» κτίσμα ὑπὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Τίρουνθος. Λείψανα οἰκοδομημάτων ἀνευρέθησαν περαιτέρω εἰς ὅλον τὸν λόφον τῆς Περιστεριάς (εἰκ. 163).

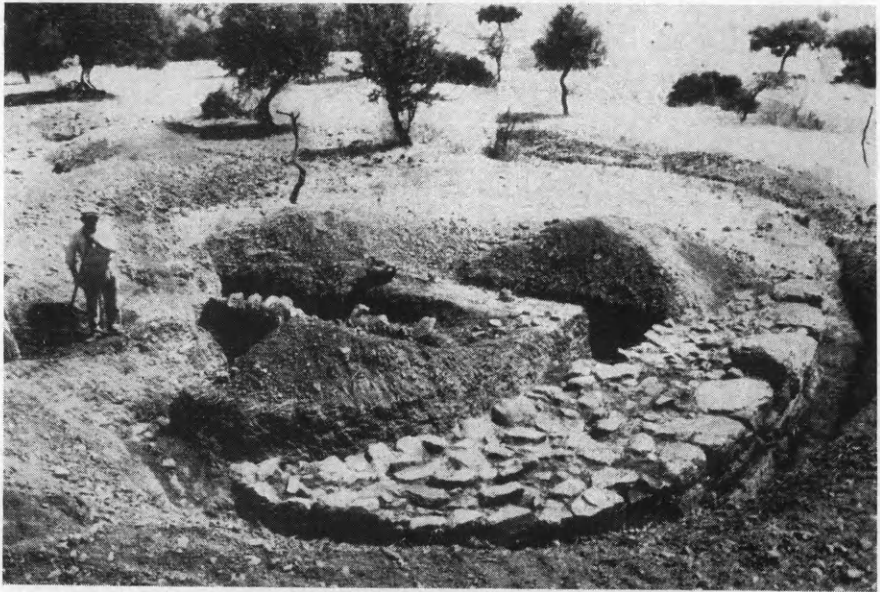
Εἰς τὴν Κουκουνάραν αἱ ἀνασκαφαὶ ἐπεξήτησαν νὰ ἐξασφαλίσουν ἀπὸ περαιτέρω ζημίας ἓνα νέον ἀνακαλυφθέντα θολωτὸν τάφον εἰς θέσιν «Πολλὰ Δένδρα». Ὁ τάφος διατηρεῖται μέχρι ὕψους 1.20 μ. Ἡ θύρα ἔχει πλάτος 1.10 μ. καὶ ἡ διάμετρος τῆς θό-

λου είναι 4.75 μ. Ἦτο πτωχὸς καὶ τετραγαμῆνος. Περὶ τὸ μέσον

Εἰκ. 170. Περιστεριά. Θολωτὸς τάφος 2 ἐκ Β.

τῆς θόλου ἔκειτο ἀκλάζων νεκρός, ὁ καλύτερον διατηρούμενος, ἀλλὰ

Εἰκ. 171. Περιστεριά. Πεταλοειδὲς κτίσμα ἐκ Β.

καὶ οὗτος ἄνευ κρανίου. Ὑπὲρ τὸν σκελετὸν ἔκειτο εὐμεγέθης πλάξ

καὶ ἐπ' αὐτῆς τὸ κρανίον μικροῦ κυνός. Καθ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ἔκτασιν τῆς θόλου εὐρέθησαν ὅστ' ἂν ἀταξία καὶ δωδεκάς κρανίων εἰς κακὴν κατάστασιν. Ὅλιγα μικρὰ ἀγγεῖα περιεῖχεν ὁ τάφος, πάντα χειροποίητα καὶ ἄγραφα, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς διαβρωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐρυθροῦ πηλοῦ εἶναι εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν καὶ φαίνεται ὅτι δὲν δύνανται νὰ κατέρχωνται πολὺ κάτω τοῦ τέλους τοῦ 15^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Εἰς θέσιν Παλαιοχώραφα, ἀφ' ἧς ὠραία ἡ θεὰ πρὸς τὸν Πυλιακὸν κόλπον καὶ τὴν Σφακτηρίαν, εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐπισημανθῆ σημαντικὰ ἐρεῖπια συνοικισμού. Μία ἐφετινὴ δοκιμὴ ἀπεκάλυψε μικρὸν κυκλικὸν περίβολον ἐν σχήματι θολωτοῦ τάφου. Φέρει μικρὸν στόμιον μήκους 1.45 μ. καὶ πλάτους 1 μ., ἡ δὲ διάμετρος τοῦ κύκλου εἶναι 3.40 - 3.60 μ., πάχους

Εἰκ. 172. Κουκουνάρα, Παλαιοχώραφα. Ἀσάμινθος ἐν οἰκίᾳ ἐκ Νότου.

μόνον μιᾶς σειρᾶς λίθων. Τοῦλάχιστον 17 κρανία ἐμετρήθησαν καὶ πολλὰ μακρὰ ὅστ' ἂν ἀποκείμενα εἰς σωρούς. Εὐρέθησαν ἐπίσης μερικὰ μικρὰ ἀγγεῖα, κυρίως ἀλάβαστρα, τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου καὶ σφραγίς φακοειδῆς στεατίτου φέρουσα ἀντινώτως δύο κεφαλὰς κριῶν.

Περὶ τὰ 50 μ. πρὸς νότον εὐρέθησαν τὰ λείψανα μεγάλης οἰκίας, συγκειμένης ἐκ πολλῶν δωματίων, ὧν ἓν σημαντικῶν διαστάσεων. Τὰ δωμάτια περιεῖχον λείψανα πίθων καὶ ἀσαμίνθους (εἰκ. 172). Εἰς πίθος καὶ μία ἀσάμινθος ἐξήχθησαν ἀκέραια. Πάντα χρονολογοῦνται εἰς τὴν ὑστερωτέραν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον. Σημαντικὴ εἶναι ἡ παρουσία ἀσαμίνθων ἀνὰ τὰς πυλιακὰς ἀνασκαφάς, διότι δεικνύει στενοτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὴν Κρήτην, ἣν δὲν ἔχομεν ἐξ ἄλλων μυκηναϊκῶν κέντρων.

25. ΑΜΥΚΛΑΙ

Ἡ καὶ κατὰ τὸ 1961 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Χρυσάνθου Χρήστου ἐνεργηθεῖσα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τόσον ἐνδιαφέροντα εὐρήματα διασώσαντος ἀποθέτου τῶν Ἀμυκλῶν ἐστράφη πρὸς τὴν μελέτην τοῦ χώρου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς διὰ τὴν δυνατότητα εὐρέσεως στοιχείων τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ Διὸς - Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας - Κασσάνδρας. Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τοῦ χώρου τοῦ ἀποθέτου ἐπεχειρήθη διὰ σειρᾶς τομῶν περὶ αὐτοῦ νὰ σχηματισθῇ μία ἰδέα τοῦ χώρου γενικῶς. Ἀτυχῶς εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κτήματος Ἀντωνάκου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν εὐρεθῆ ὁ ἀποθέτης, καὶ μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους (εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν 1.90 μ. καὶ τὴν ἀνατολικὴν 2.10 μ.) οὐδὲν ἀπολύτως εὐρέθη. Κατόπιν τούτου καὶ δεδομένου ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εὐρίσκονται ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια ἀρχαίων οἰκοδομημάτων ἐκρίθη σκόπιμον νὰ μελετηθῇ καλύτερον ἢ περὶ καὶ πλησίον αὐτῆς θέσις. Ἐδῶ ὁμως ἀντιμετωπίσθησαν σημαντικαὶ δυσκολίαι κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει τὸ νεκροταφεῖον τοῦ συγχρόνου χωρίου καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς εἶναι ἐστρωμένη διὰ τσιμέντου ἔνῳ πολὺ πλησίον τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλλιεργοῦνται δένδρα καὶ ἄνθη.

Ἡ τομὴ νοτίως τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου μήκους 20 μ. ἀπέδωκεν εἰς τὸ βάθος τῶν 0.40 μ. ἀνθρώπινα ὅσιᾶ ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς νεκροταφεῖον τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας καὶ βαθύτερον τοῦ 0.60 μ. ἐλάχιστα βυζαντινὰ ὄστρακα παρὰ τὰ θεμέλια τοίχου νεωτέρων χρόνων, πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται καὶ τέφρα ἀναμειγμένη μετὰ χώματος. Ἄλλη τομὴ, μήκους 16 μ., ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου πάλιν, δὲν ἀπέδωκε σχεδὸν τίποτε, τὸ δὲ παρθένον ἔδαφος ἀπαντᾶται εἰς μὲν τὴν μίαν πλευρὰν τῆς τομῆς εἰς βάθος 1.20 μ. καὶ εἰς βάθος 1.90 μ. εἰς τὴν ἑτέραν.

Τὸ συμπέρασμα τῶν προσπαθειῶν εἰς τὰς δύο αὐτὰς τομὰς εἶναι α) Ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἱερὸν δὲν ἐκτείνεται πολὺ ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ β) ὅτι τὰ προσ-

κτίσματά του, ἂν ὑπάρχουν, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ εἶναι εἰς τὴν δυτικὴν πλευρᾶν. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης, παρὰ τὰς δυσκολίας ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἔδειξε περισσότερα πρᾶγματα. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος καὶ παρὰ τὴν βόρειον πλευρᾶν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, ὅπου δὲν ἔχει ἀκόμη φθάσει τὸ νεκροταφεῖον, ἡ ἐπιχειρηθεῖσα τομὴ ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν 0.50 μ. ὄστρακα βυζαντινὰ καὶ τοιχάριον ἀμελοῦς κατασκευῆς ὡς καὶ ὅστᾳ ἐν διαλύσει. Τὸ βάθος 0.60-1.50 μ. εἶναι νεκρὸν, ἐνῶ περαιτέρω συναντῶνται ἔστω καὶ ὀλίγα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Μερικὰ τεμάχια ἀνήκουν ἀναμφιβόλως εἰς μεγαρικοὺς σκύφους μετ' ἐκτύπου διακοσμῆσεως. Βαθύτερον ἀκόμη, εἰς τὸ 1.80 μ., εὐρέθησαν δύο μελαμβραφῆ ὄστρακα καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ παρθένον ἔδαφος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς βάθος 2.30 μ., ἐν γεωμετρικὸν ὄστρακον. Τοῦτο εἶναι ἐνδιαφέρον διότι μαρτυρεῖ χρησιμοποίησιν τοῦ χώρου ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων.

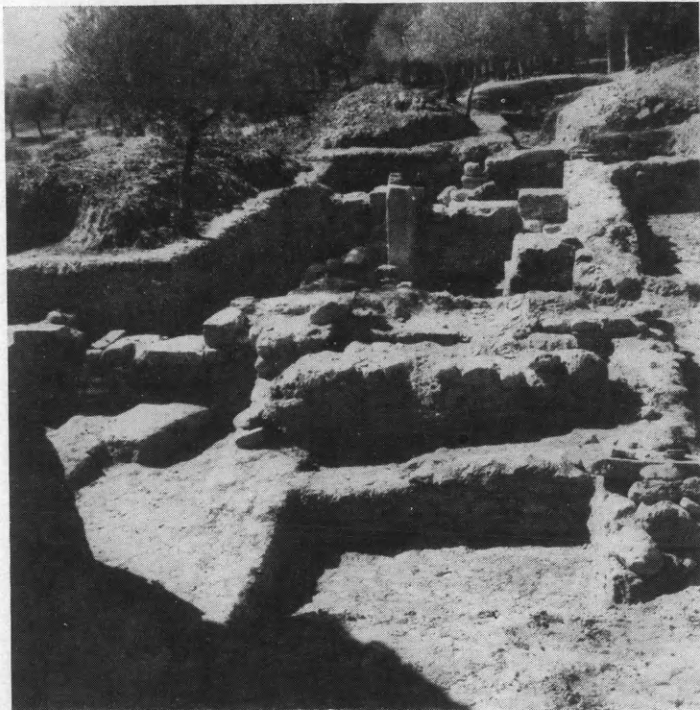
Περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ τομὴ ἡ ἐπιχειρηθεῖσα πάλιν ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ βορείως τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς εἰς ἀπόστασιν 1.20-1.50 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας μήκους 12 μ. καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτόν. Ἐδῶ ὑπάρχουν ἀναμφιβόλως στοιχεῖα διὰ κτίσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνήκουν ἂν μὴ εἰς τὸ ἱερόν, τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀποθέτου. Ὁψιμα τοιχάρια εὐρίσκονται ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν 0.40 μ. με ἀρκετὰ ὅστᾳ πιθανώτατα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν 0.60 μ. ὑπάρχει τοῖχος βαίνων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ συνεχιζόμενος κάτωθεν τῆς ἐκκλησίας, κατεσκευασμένος διὰ μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου καὶ ἔχων πλάτος 0.70 μ. Οὗτος συνεχίζεται μέχρι τοῦ βάθους τῶν 1.55 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.65 μ. δυτικώτερον ὑπάρχει καὶ δεύτερος τοῖχος συναντώμενος εἰς τὸ βάθος τοῦ 1.00 μ., ἔχων πλάτος 0.55-0.60 μ. καὶ βαίνων διαγωνίως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Εἶναι ἐκτισμένος ἄνευ ἀσβέστου καὶ τὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα τὸν περιβάλλουν, εἶναι ρωμαϊκῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων. Διευρυνομένης τῆς τομῆς πρὸς βορρᾶν εὐρέθη ἡ γωνία κτηρίου ἀνήκοντος εἰς τὸν τοῖχον τοῦτον. Ἄτυχῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ παρακολουθηθῇ τὸ κτήριο, διότι κατευθύνεται πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κάτωθεν αὐτῆς πρέπει νὰ εὐρίσκονται τὰ 9/10 του. Δυτικώτερον ἀκόμη εὐρίσκεται καὶ ἄλλος τοῖχος, τὸν ὁποῖον ἐπίσης δὲν δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ, ἀλλὰ πλησίον τούτου καὶ εἰς βάθος 1.80 μ.

εὐρίσκονται ἀρκετὰ μελαμβαφῆ ὄστρακα κλασικῆς ἐποχῆς· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μέχρι τοῦ βάρους τῶν 2.00 μ.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεκόπη ἄνευ θετικῶν ἀποτελεσμάτων, ἀπέδειξε δὲ μόνον ἀσφαλῆ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ χώρου ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Δὲν διεφώτισεν ὅμως ἂν εὐρισκόμεθα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς - Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας - Κασσάνδρας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ αὐτῆς ἐνδείκνυται ἡ συνέχισις τῆς.

26. ΣΠΑΡΤΗ. Ἀκρόπολις.

Ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Σπάρτης διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ μεταξὺ τοῦ ναοῦ τοῦ Χριστοῦ

Εἰκ. 173. Γενικὴ ὄψις τῆς ἀνασκαφῆς με βυζαντινὰ καὶ ρωμαϊκὰ εἱρεῖπια.

Σωτῆρος καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Χαλκιοίκου διὰ τὸ περιορισμένον τῶν μέσων δὲν ἐπρόφθασε νὰ δώσῃ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα (εἰκ. 173). Εἰδικαὶ δυσκολίαι, ὡς αἱ ἀντιδράσεις τοῦ Δήμου Σπαρτιατῶν καὶ

ἡ ἀνάγκη ἀπομακρύνσεως τῶν χωμάτων, ὡς καὶ τὸ βάθος τῆς ἐπιχώσεως, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ προχωρήσῃ ἡ ἀνασκαφή μέχρι τῶν στρωμάτων τῶν πρωίμων χρόνων. Εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου πλησίον θεμελίων βυζαντινῶν χρόνων οἰκοδομήματος ἦλθον εἰς φῶς ἐλάχιστα χαλκᾶ ἀντικείμενα κλασσικῶν χρόνων, τμή-

Εἰκ. 174. Τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς ἀνασκαφῆς μετὰ τὴν μονόλιθον παραστάδα εἰς τὸ μέσον.

ματα πορπῶν καὶ τεμάχια ἡλῶν, ἅπαντα ἐν ἀποσυνθέσει. Εἰς τὸ νότιον τμῆμα καὶ ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ 1.00 μέτρου εὐρέθησαν ὄστρακα εὐτελῶν μελαμβραφῶν ἀγγείων ὁμοῦ μετὰ θεμελίων οἰκοδομημάτων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἄτυχῶς εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα λόγῳ τῆς ὑπάρξεως μικροῦ ἡμιερειπωμένου οἰκίσκου, ὁ ὁποῖος πρέπει καὶ ἐλπίζεται νὰ ἀπομακρυνθῇ. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ εἰς βάθος 0.90-1.10 μ. εὐρέθη ἡ συνέχεια τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθέντος καμπύλου τοίχου ἀνήκοντος ἀσφαλῶς εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ θεάτρου, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ χρησιμοποιοιθέντος λίθου (εἰκ. 174). Εἰς

τὴν μίαν πλευρὰν τούτου ὑπάρχει μεγάλη μονόλιθος ἀσφαλῶς παραστάς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ θέατρον ἢ ἀποσπασθεῖσα ἐκ τοῦ θεάτρου καὶ ἐπαναχρησιμοποιηθεῖσα. Τὸ ἀτύχημα εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὴν περιπτωσιν ταύτην, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως ἐλαιοδένδρων, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συνεχισθῇ ἡ ἐργασία. Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι μόνον

Εἰκ. 175. Τμῆμα τοῦ τοίχου τοῦ θεάτρου καὶ στεμφυλοπεστήριον.

κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καὶ ἂν ἀπομακρυνθῇ ὁ παλαιὸς οἰκίσκος καὶ μερικὰ ἐλαιοδένδρα, θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ ἔρευνα. Εἰς τὸ νότιον τμῆμα τὰ κλασσικὰ στρώματα εὐρίσκονται εἰς βάθος χαμηλότερον τοῦ 1.50 μ. καὶ μέχρι τοῦ βάρους τούτου μόνον ἐνδεικτικῶς ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφή (εἰκ. 175). Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἐλπίζεται διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεῦνης νὰ κερδηθῶν πολῦτιμοι πληροφοροί διὰ τὴν κατάστασιν τῆς ἀκροπόλεως κατὰ τοὺς πρώιμους καὶ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ πιθανώτατα καὶ στοιχεῖα διὰ διάφορα οἰκοδομήματά της.

27. ΑΡΧΑΙΑ ΗΛΙΣ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1961 εἰργάσθησαν εἰς τὰς ἐν Ἀρχαίᾳ Ἡλιδι ἐλληνοαυστριακὰς ἀνασκαφὰς ἐκτὸς τοῦ ἐφόρου κ. Νικολάου Γιαλούρη ἡ Δις Veronica Leon, ὡς ἀντι-

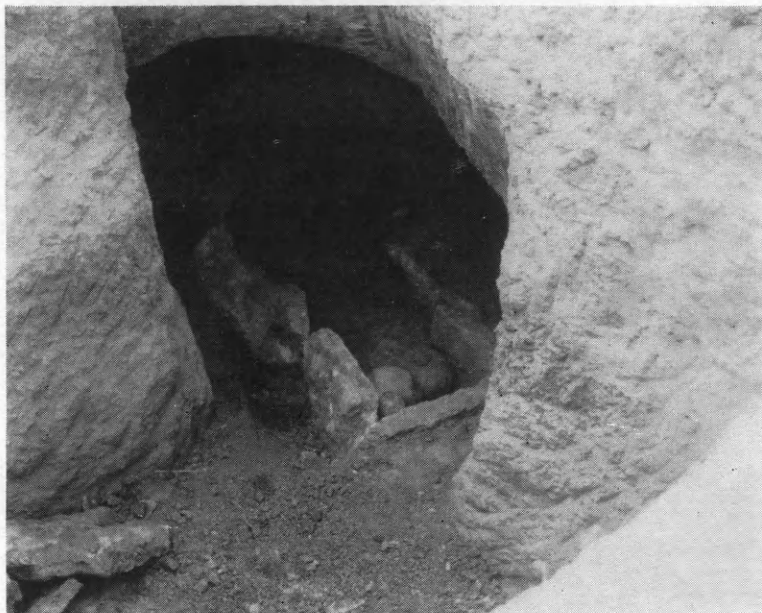

Εἰκ. 176. Ρωμαῖκοὶ τάφοι ἐντὸς τετραπλεύρου κτίσματος τῆς δοκιμαστικῆς τάφρου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

πρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ ἡ Δις Ἀλίκη Τζωρτζωρῆ ὡς βοηθός.

Ἡ ἔρευνα, χρηματοδοτηθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, περιορίσθη εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς πόλεως. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ πρὸς καθορισμὸν καταλλήλου διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς χώρου, μὴ περιέχοντος ἀρχαιότητος, διηνοίχθη μακρὰ δοκιμαστικὴ τάφος ὅπισθεν τῆς σκηνῆς εἰς ἀπόστασιν 50 μ. περίπου ἀπ' αὐτῆς. Ἐντὸς ταύτης ἀπεκαλύφθησαν τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐκτι-

σμένοι διὰ λιθίνων πλακῶν καὶ πηλίνων κεράμων (εἰκ. 176), ἅπαντες πτωχοὶ εἰς κτερίσματα, ἀποτελούμενα μόνον ἐκ πηλίνων ἀγγείων ὑστέρας ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, πρὸς δὲ καὶ δύο ἐξ ὑάλου. Παρὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς τάφους ἀνεσκάφη τμῆμα κτίσματος ἔχον κατεύθυνσιν ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. κατεσκευασμένον ἐν μέρει διὰ μεγάλων πελεκημένων λίθων καὶ ἐν μέρει διὰ ποταμίων (εἰκ. 177). Ποία εἶναι ἡ σχέσις τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ ἀποκαλυφθέν-

Εἰκ. 177. Θηκοειδῆς πρωτοελλαδικὸς τάφος ἐκ τῆς δοκιμαστικῆς τάφου τοῦ θεάτρου τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος.

τας τάφους δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος.

Πλησίον τοῦ κτίσματος τούτου καὶ εἰς βάθος 4 μ. περίπου ἀπεκαλύφθη τάφος θηκοειδῆς ἐπενδεδυμένος τὰς τέσσαρας πλευρὰς διὰ μεγάλων ὀρθίων πλακῶν καὶ κεκαλυμμένος διὰ σωροῦ ἐξ ἐτέρων μεγάλων λίθων (εἰκ. 177-178). Ἐντὸς τοῦ τάφου ὑπῆρχον δύο ἀγγεῖα πρωτοελλαδικά (εἰκ. 179). Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς τάφου εὐρέθησαν λείψανα ἱπποῦ.

Εἰς τὸν κυρίως χῶρον τοῦ θεάτρου ἡ ἔρευνα περιορίσθη εἰς τὸ ΝΔ. ἡμισυ αὐτοῦ, ὅπου οὐδεμία ἐργασία εἶχε γίνει κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, εἶχεν ὅμως ἐν μέρει τοῦτο ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου πρὸ τοῦ Α' παγκοσμίου

πολέμου, ἔκτοτε δὲ τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα εἶχον καὶ πάλιν καλυφθῆ διὰ παχείας ἐπιχώσεως. Κατὰ τὰς γενομένας ἐφέτος ἐρ-

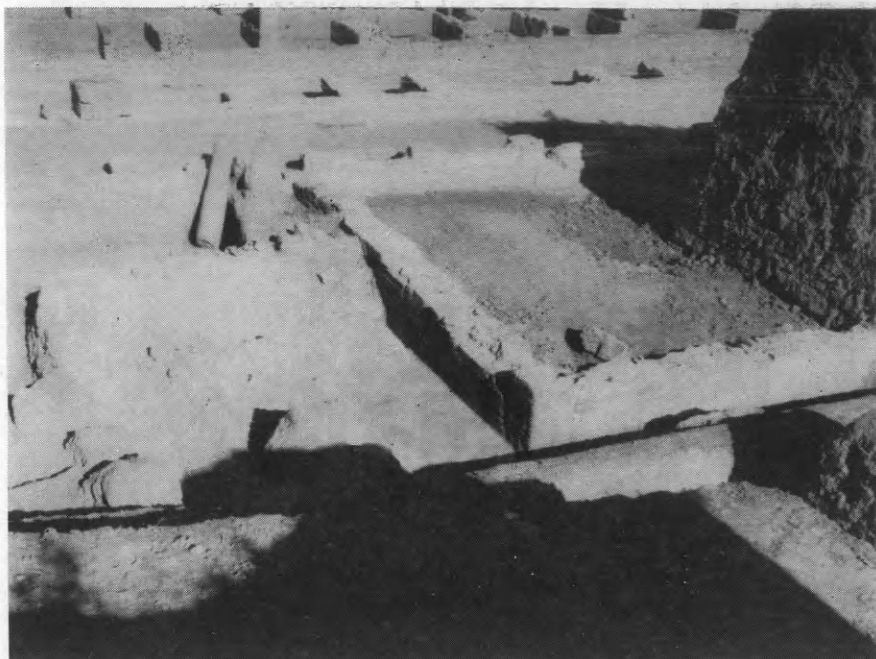
Εἰκ. 178. Θηκοειδῆς πρωτοελλαδικὸς τάφος ἐκ τῆς δοκιμαστικῆς τάφρου τοῦ θεάτρου τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος.

γασίας ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ δυτικὸν παρασκήνιον, ἢ δυτικὴ πύ-

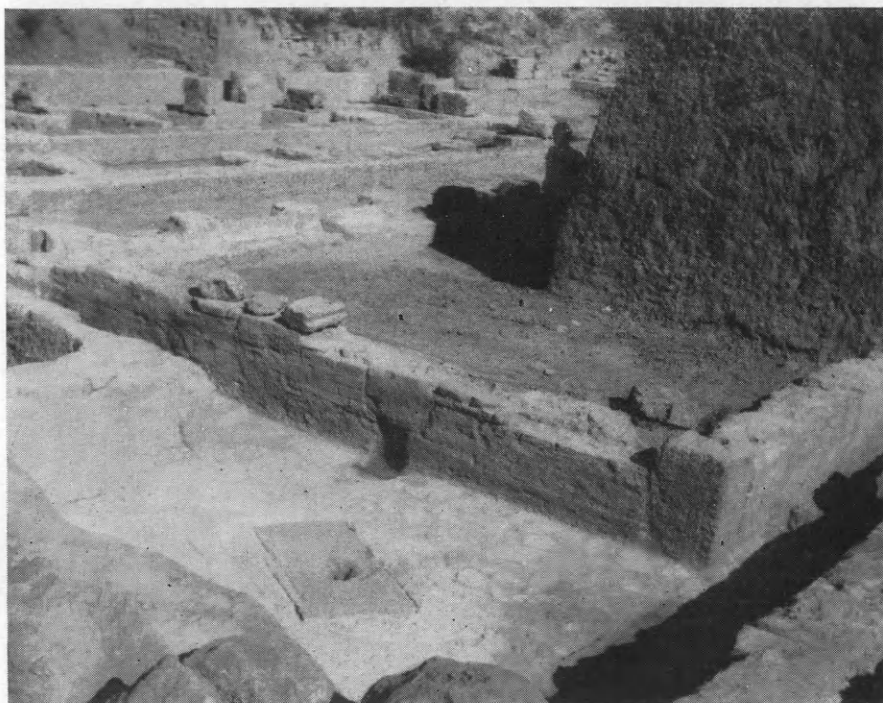

Εἰκ. 179. Πρωτοελλαδικὰ ἀγγεῖα θηκοειδοῦς τάφου παρὰ τὸ θεάτρον τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος.

ροδος καὶ ὁλόκληρος ὁ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τμημάτων χώρος τοῦ θεάτρου. Ἐπίσης ἀνεσκάφη τμημα τοῦ κοίλου ὀπισθεν τοῦ

Εἰκ. 180. Ρωμαϊκὸν τετράπλευρον κτίσμα (δεξαμενὴ) μετὰ τμήματος τοῦ ἀποχετευτικοῦ ρωμαϊκοῦ ἀγωγοῦ.

Εἰκ. 181. Τὸ ρωμαϊκὸν κτίσμα (δεξαμενὴ) μετὰ τῶν δύο ἀγωγῶν αὐτοῦ.

ἀναλήμματος τῆς ΝΔ. παρόδου, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς ὀρχήστρας.

Πρὸ τῆς Δ. ἄκρας τοῦ προσκηνίου ἀπεκαλύφθη τετράγωνον κτίσμα ρωμαϊκῶν χρόνων (διαστάσεων 3×4 μ.) κατεσκευασμένον ἐξ ὀπτοπλίνθων μὲ πάχος τοίχου 0.40 μ. Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν ἀπο-

Εἰκ. 182. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς δεξαμενῆς μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῆς.

λήγει ὁ ρωμαϊκὸς ἀγωγὸς (εἰκ. 180), τοῦ ὁποίου τὸ βορειοανατολικὸν τμῆμα εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος.

Ἄλλος ἀγωγὸς ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ΒΔ. πλευρᾶς τοῦ κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ἀσφαλῶς διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῆς ὀρχήστρας, καταλήγει εἰς τὸν τοῖχον τοῦ προσκηνίου, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἐξαφανίζεται (εἰκ. 181). Ἀμφότεροί οἱ ἀγωγοὶ οὗτοι εἶναι ἐκτισμένοι, ὡς καὶ τὸ ὡς ἄνω τετράπλευρον κτίσμα, ἐξ ὀπτοπλίνθων.

Ἐντὸς τοῦ κτίσματος τούτου ἦτοι τῆς δεξαμενῆς εὐρέθη μέ-

γας ἀριθμὸς ἀγγείων καὶ λύχνων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ θραῦσμα ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ δάπεδον αὐτῆς, ἀποτελούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πηλίνων πλακῶν, καλύπτεται ἐν τῷ μέσῳ περιῖπου αὐτοῦ διὰ μεγάλης μαρμαρίνης πλακῶς (διαστάσεων 1.30×0.62 μ.) φερούσης κατὰ τὸ μέσον βαθεῖαν ἐγκοπὴν, ἣτις ἄνω

Εἰκ. 183. Τὸ δάπεδον τῆς δεξαμενῆς τῆς ὀρχήστρας τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

μὲν εἶναι κυκλική, χαμηλότερον δὲ γίνεται τετράγωνος (εἰκ. 182-183).

Τὸ Δ. παρασκήνιον εὐρέθη κατὰ τὴν ἀποκάλυψίν του εἰς ἣν κατάστασιν εἶχεν εὐρεθῆ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς (ÖJh 18, 1915, εἰκ. 27 σ. 67 κ.έ.), ἥτοι μὲ τοὺς τοίχους τῆς πτέρυγος τοῦ παλαιότερου παρασκηνίου κατὰ χώραν, ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς τῆς μεταγενεστέρως ἐλεκτάσεως ταύτης πρὸς Δ., μόνον δὲ ὠρισμένοι δόμοι εἶχον μετατοπισθῆ ἐκ τῆς θέσεώς των.

Ἐκ τῆς Δ. παρόδου ἀπεκαλύφθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ Δ. τμήματος τοῦ κοίλου, σφζόμενος εἰς δύο μέχρι τεσσάρων σειρὰς δόμων καὶ εἰς μῆκος 32 μέτρων. Τὸ Δ. ἄκρον τοῦ τοίχου τούτου

καὶ εἰς μῆκος 2.50 μέτρων φαίνεται ὅτι εἶναι ὀλίγον μεταγενεστέρα προσθήκη ἐπιβληθεῖσα διὰ τὴν καλυτέραν συγκράτησιν τοῦ ἀναλήμματος κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, ἔνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου ἔχει λάβει λοξὴν πρὸς τὰ μέσα κλίσιν. Εἰς τὴν βάσιν τῆς ἐνισχυτικῆς ταύτης προσθήκης εὐρέθη ἀνοικτὸς ἀγωγὸς κατασκευασμένος ἐκ κε-

Εἰκ. 184. Κιβωτιόσχημος ρωμαϊκὸς τάφος ἐκ τοῦ μεταξὺ τοῦ κτίσματος καὶ τοῦ παρασκηνοῦ τοῦ θεάτρου χώρου.

ράμων καὶ ἀμμοκονιάματος μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν φυσικὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, ἀσφαλῶς πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἄλλος ἀγωγὸς ἐκ κυλινδρικών πηλίνων σωλήνων, ἀποτελῶν, ὡς φαίνεται, συνέχειαν τοῦ προηγουμένου εὐρέθη εἰς τρία σημεῖα κατὰ μῆκος τῶν ἀντηρίδων τοῦ ἀναλήμματος. Ἀμφότεροι εἶναι ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ὑπολείμματα δύο πύλων, ἑνὸς εἰς τὴν γωνίαν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ ἑτέρου ὀλίγον ἀνατολικώτερον, φαίνεται ὅτι εὐρίσκονται εἰς συνάρτησιν πρὸς τοὺς δύο ὡς ἄνω ἀποχετευτικὸς ἀγωγούς.

Τὸ μέτωπον τοῦ ἀναλήμματος, ἤτοι ἡ ΒΔ. πλευρὰ αὐτοῦ, εἶναι ἐνισχυμένον διὰ τεσσάρων ἀντηρίδων βάρους 1 μ., ἐνῶ τὸ πᾶχος τοῦ ἀναλήμματος εἶναι δύο μέτρα φθάνον μέχρι τῶν 4 μ. εἰς τὸ ἀκραῖον αὐτοῦ τμήμα.

Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ὀστράκων εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἄξια μνείας

Εἰκ. 185. Σαμαρωτοὶ τάφοι εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκάλυψίν των.

εἶναι τὰ ἀνήκοντα εἰς μεγαρικούς σκύφους, ἅτινα ἦσαν κυρίως παρὰ τὰς ἀντηρίδας, ἐπίσης δὲ ὄστρακα κλασσικῶν χρόνων εὐρεθέντα εἰς μέγαν ἀριθμὸν εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος.

ΒΔ. τοῦ ἀναλήμματος ἀπεκαλύφθη μέγα ὀρθογώνιον κτίσμα ρωμαϊκῶν χρόνων, τοῦ ὁποίου ἡ μακρὰ πλευρὰ σφύζεται εἰς μῆκος 15 μ. ἡ δὲ στενὴ εἰς μῆκος 2 μ. Εἶναι ἐκτισμένον ἐν μέρει ἐκ κεράμων καὶ μικρῶν λίθων. Αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις τοῦ κτηρίου θὰ προσδιορισθοῦν μετὰ τὴν προσεχῆ πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, δοθέντος ὅτι ἕτεροι τοῖχοι ὁμοίας κατασκευῆς, ἀνασκαφέντες ΒΔ. τοῦ αὐτοῦ κτηρίου, ἴσως ἔχουν σχέσιν πρὸς τοῦτο. Τὸ δάπεδον τοῦ ἐν

λόγω ὀρθογωνίου κτίσματος εἶναι κεκαλυμμένον διὰ στρώματος ἔξ ἀμμοχαλίκων καὶ ρινισμάτων κεράμων, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου σχηματίζεται λεία καὶ ἐπιμεμελημένη ἐπιφάνεια. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς τεμαχίων ἀσβεστοκονιάματος, ἔχόντων τὴν κυρίαν αὐτῶν ἐπιφάνειαν κεχρισμένην διὰ χρώματος ὑποκιτρίνου ἑλαφροῦ

Εἰκ. 186. Σαμαρωτοὶ τάφοι εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκάλυψίν των.

ἢ κυανοφαίου, ἐπίσης δὲ ὀλιγάριθμα τεμάχια μαρμάρου ἐκ μαρμαροθετήματος· πάντα ταῦτα προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν καταπεσόντων τοίχων τοῦ κτίσματος.

Εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρω κτίσματος καὶ τοῦ παρασκηνίου χώρον ἀπεκαλύφθησαν 17 ρωμαϊκοὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι (εἰκ. 184). Τρεῖς τούτων εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ κεράμων καὶ μικρῶν λιθίνων ἢ πηλίνων πλακῶν.

Οἱ ὑπόλοιποι τάφοι εἶναι σαμαρωτοὶ καλυπτόμενοι εἰς ἀλληπαλλήλους σειρὰς διὰ μεγάλων ἐγκοίλων πηλίνων πλακῶν (εἰκ. 185-186). Ἄπαντες οἱ ὡς ἄνω τάφοι περιεῖχον ἓνα ἕως δύο

Εἰκ. 187. Ὑπομυκηναϊκὸς τάφος πρὸ τοῦ δυτικοῦ παρασηνίου.

σκελετούς (εἰκ. 184) ἀνήκοντας εἰς ἐνήλικας πλὴν τεσσάρων, οἵτινες ἀνήκον εἰς παῖδας.

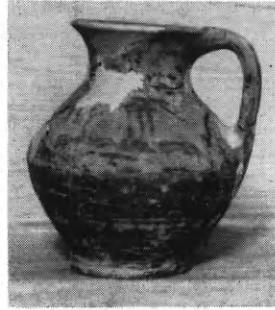

Εἰκ. 188. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου 6 πρὸ τοῦ δυτικοῦ παρασηνίου.

Τὰ συνοδεύοντα τοὺς νεκροὺς κτερίσματα ἦσαν πενιχρά, ἀποτελούμενα ἐξ ἀδιακοσμήτων ρωμαϊκῶν ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως (εἰκ. 184). Εἰς ἓνα τάφρον εὐρέθησαν θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου καὶ εἰς δύο ἄλλους ἀνὰ ἓν χαλκοῦν νόμισμα αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Ἔτερος τέλος τάφος περιεῖχε τεμάχιον ἀκροκεράμου διακεκοσμημένης διὰ προτομῆς γυναικὸς μετ' ἀνθεμίου καὶ λωτοῦ καὶ φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν ΑΓΑΘΗΝ.

Ὅλος ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις ἐννέα τάφων τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τῆς ὑπομυκηναϊκῆς (εἰκ. 190) πρὸς τὴν πρωτογεωμετρικὴν. Πρόκειται περὶ ἀπλῶν

λάκκων, περιχόντων ἀνὰ ἓνα σκελετὸν μὲ συνεπτυγμένα τὰ μέλη του καὶ καλυπτομένων δι' ἀκατεργάστων πλακῶν. Ὁ εἷς ἐκ τούτων εὐρέθεις πρὸ τοῦ Δ. παρασκηνίου περιεῖχε δύο χαλκᾶς περόνας, ἓνα ἀμφορέα καὶ ὄστρακον μικροῦ ἀγγείου (εἰκ. 187). Ἐσωτερικῶς τοῦ παρασκηνίου καὶ κάτωθεν τοῦ ὕψους τοῦ θεμελίου αὐτοῦ εὐρέθησαν ἕτεροι τρεῖς τάφοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἦτο κενὸς κτερισμάτων, ἐκ τῶν δύο δ' ἐτέρων ὁ εἷς περιεῖχε πόρπην, ὁ δ' ἕτερος ἀμφορέα (εἰκ. 188).

Εἰκ. 189. Ἐκ τάφου ἀρ. 13 τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

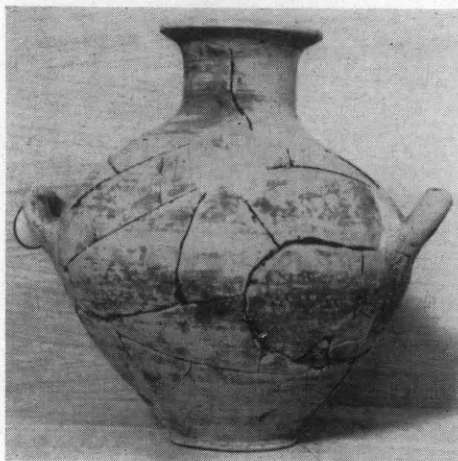
Εἰς τὸν γῶρον τοῦ κοίλου εὐρέθησαν ἕτεροι τέσσαρες τάφοι, τῶν ὁποίων οἱ λάκκοι ἦσαν ἐσκαμμένοι ἀκριβῶς ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Ἐκ τούτων δύο τάφοι, ἀποκαλυφθέντες πρὸ τοῦ Α. ἄκρου

Εἰκ. 190. Ὑπομυκηναϊκὸς τάφος ἐκ τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος.

τοῦ ἀναλήμματος περιεῖχον ὁ μὲν εἷς μετὰ τοῦ σκελετοῦ ὄστρακα ἀγγείου καὶ ἀκεραίαν οἰνοχόην (εἰκ. 189), ὁ δὲ ἕτερος δύο χαλκᾶς

πόρπας, τρεῖς χαλκοῦς δακτυλίους καὶ μικρὰν ψῆφον περιδεραίου ἕξ ἠλέκτρον· ὁ τρίτος τάφος περιεῖχε δύο περόνας, δύο χαλκοῦς δακτυλίους, ἓνα ἀμφορέα καὶ μικρὰν οἰνοχόην (εἰκ. 191-192)· ὁ τέταρτος τάφος περιεῖχε πήλινον σφόνδυλον καὶ ὄστρακα δύο ἀγγείων. Τέλος ἄλλος τάφος εὐρέθη δυτικῶς τοῦ ἀναλήμματος κατεστραμ-

Εἰκ. 191. Ἐκ τάφου ἀρ. 13α τῆς παρόδου.

Εἰκ. 192. Ἐκ τοῦ τάφου 4 τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

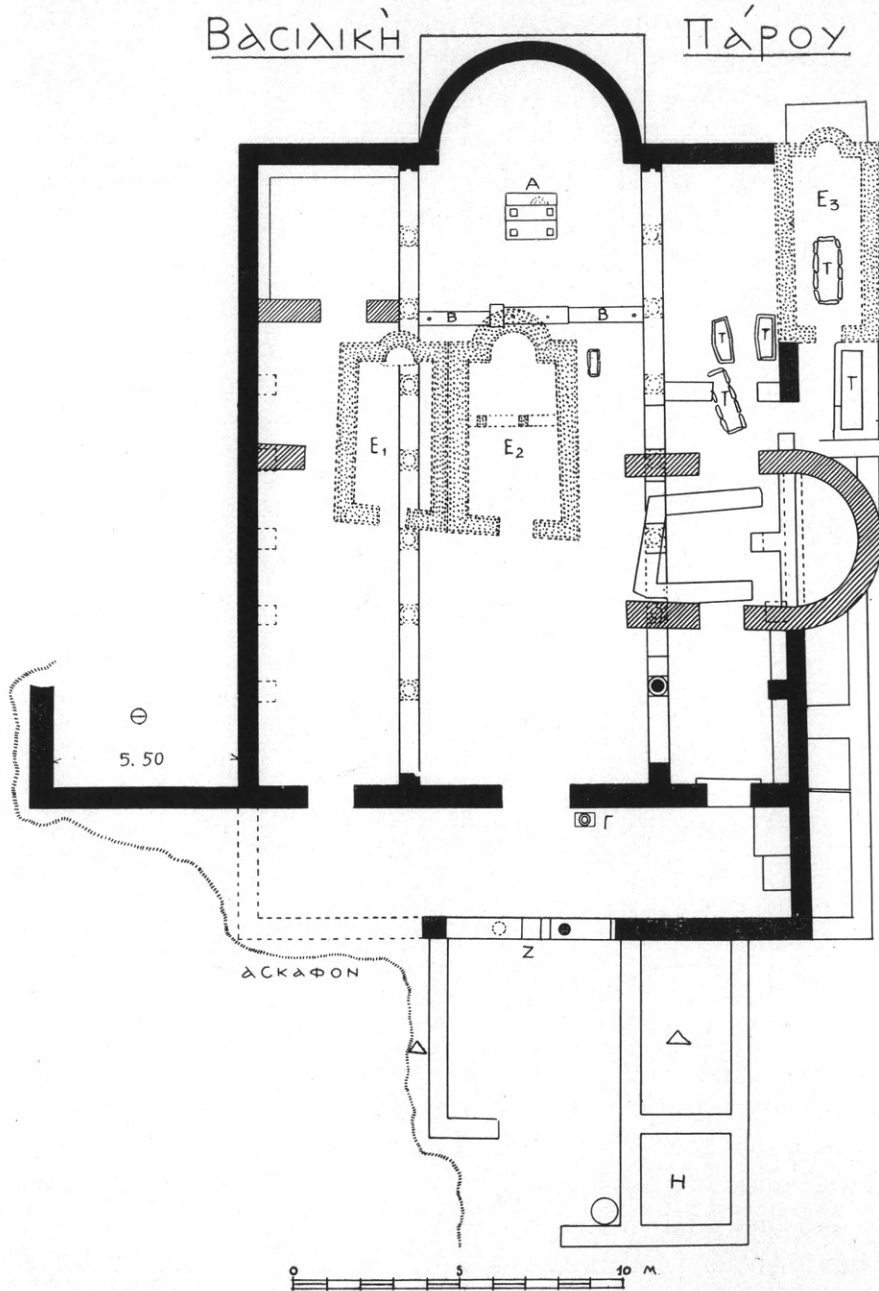
μένος περιέχων μόνον ὀλίγα ὑπολείμματα τοῦ σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ.

Ἡ ἀποκάλυψις τῶν τάφων τούτων εἶναι σημαντικὴ, διότι ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ὁ χώρος τοῦ θεάτρου τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος ἦτο κατοικημένος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς «Δωρικῆς καθόδου», διὰ δὲ τοῦ πρωτοελλαδικοῦ τάφου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς τὴν ὄπισθεν τῆς σκηνῆς δοκιμαστικὴν τάφρον, ἀναβιβάζεται ἡ κατοίκησις τοῦ χώρου αὐτοῦ εἰς τὴν 3^{ην} χιλιετίαν.

28. ΠΑΡΟΣ, Βασιλική.

Ἐν Πάρῳ συνέχισεν ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς Δρος τῆς Ἀρχαιολογίας Δίδος Χαρικλείας Μπάρα, τὴν ἀποχωμάτωσιν τῆς πέρυσιν ἐν μέρει ἀποκαλυφθείσης εἰς θέσιν Τρεῖς Ἐκκλησίαις ἢ Σταυρός, παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἐφέτος ἐκαθαρίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιχώσεως ἧτις τὰ ἐκάλυπτε α) τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ νεωτέρου παρεκκλησίου (εἰκ. 193 Ε1) μέρος τοῦ βορείου κλίτους β) τὸ παρὰ τὴν βασιλείον

πύλην καὶ τὸν βόρειον στυλοβάτην ἀσκαφον παραμείναν τμήμα

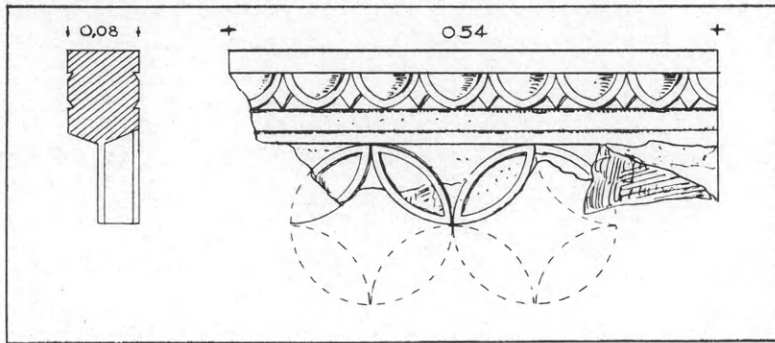

Εἰκ. 193. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς τῶν Τριῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Πάρου.

τοῦ μέσου κλίτους γ) ὁλόκληρον τὸ νότιον κλίτος, ἀπὸ τοῦ ἐγκαρ-

σίου μέχρι τοῦ νάρθηκος δ) ὀλόκληρος ὁ νάρθηξ καὶ ε) προσκτίσματα τινα, ἔξωθεν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κυρίως σώματος τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος. Καὶ τῶν μὲν κλιτῶν τὸ ἔδαφος εὐρέθη ἔστρωμένον διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν οὐχὶ τελείως κανονικοῦ σχήματος, τοῦ δὲ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν δύο περίοδοι δαπέδου, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀρχαιότερα ἦτο ἔστρωμένη διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν, ἡ δὲ νεωτέρα διὰ τετραγώνων πηλίνων πλακῶν.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν πανταχοῦ α) θραύσματα ἐπιπέδων στρωτῆρων κεράμων μετ' ἀνακαμμένων χειλέων ὡς

Εἰκ. 194. Θραῦσμα ἀμφιγλύφου θωρακίου τῆς βασιλικῆς τῆς Πάρου.

καὶ ἡμικυκλικῶν καλυπτῆρων β) πλίνθοι μετὰ διαγωνίων χαραγῶν, χάριν προσφύσεως τοῦ κονιάματος. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ κατεδαφισθέντος μεταγενεστέρου ναΐσκου Ε1 (ὄρα σχέδιον) εὐρέθη μάρμαρον μετὰ γλυφῶν ($1.67 \times 0.38 \times 0.28$ μ.) προερχόμενον ἀναμφιβόλως ἐκ περιθύρου. Εὐρέθη ὡσαύτως τεμάχιον μαρμαρίνου διατρήτου θωρακίου, πάχους 0.08 μ., οὔτινος τὸ μὲν πλαίσιον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀμφίγλυφον ταινίαν φέρουσαν ἐλαφρῶς ἀνάγλυφα ὧὰ μετὰ λογχῶν μεταξύ, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν διάτρητα τετράφυλλα κοσμήματα σχηματιζόμενα δι' ἐφαπτομένων καὶ διατεμνομένων κύκλων (εἰκ. 194). Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ πώρινοι τραπεζίοσχημοὶ θολῖται προερχόμενοι ἐκ τῶν τόξων τῶν κιονοστοιχιῶν. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ νοτίου κλίτους εὐρέθη, ἀντιστοίχως πρὸς τὸν πρῶτον ἀπὸ δυσμῶν κίονα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας, ὀρθογώνιος παραστάς, πλάτους 0.55 καὶ ἕξοχῆς 0.71 μ. (εἰκ. 193). Προσεκτικῆ παρατήρησις καὶ τῶν ὑπολοίπων τοίχων τῶν κλιτῶν ἀπέ-

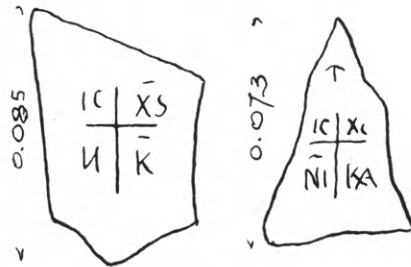
δειξεν ὅτι ὁμοίαι παραστάδες ὑπῆρχον ἐπὶ τε τοῦ νοτίου καὶ τοῦ βορείου τοίχου ἀντιστοιχῶς πρὸς τοὺς κίονας τῶν κιονοστοιχιῶν, χρησιμεύουσαι βεβαίως πρὸς ἔδρασιν τῶν ζευκτῶν τῶν ξυλίνων στεγῶν τῶν πλαγιῶν κλιτῶν τῆς βασιλικῆς. Διεπιστώθη ἐπίσης ὅτι μεταξὺ τῶν παραστάδων ὑπῆρχον χαμηλά (0.25 μ.) πεζούλια ἐπεστρωμένα διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου κλίτους εὐρέθησαν μεταγενέστεροι τάφοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον τεθῆ πηλίνα πλακίδια (εἰκ. 195) φέροντα ἐγγάρακτον τὸ χρῆσμα ἢ τὸ $\frac{IC|XC}{NI|KA}$.

Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ θραύσματα στομιῶν καὶ λαβῶν πηλίνων σταμνῶν, ὡς καὶ βάσεων λοπάδων, ὧν τινες μὲ ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν γάνωσιν πρασίνην ἢ κιτρίνην.

Ἄφ' ἑτέρου ἢ ἀποχωμάτωσις τοῦ νάρθηκος ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ δυτικὸς τοίχος τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς συνεχίζεται πρὸς βορρᾶν ἐπὶ 6.20 μέτρα, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐκάμπτετο πρὸς ἀνατολὰς

σφζόμενος εἰς μῆκος 3.10 μ. (εἰκ. 193). Ἐσχηματίζετο οὕτω, παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κυρίου σώματος, χωρὸς τις, ἀγνώστου ἀκόμη προορισμοῦ, ἴσως τὸ βαπτιστήριον. Ὁ βόρειος ὁμοῦς καὶ ὁ δυτικὸς τοίχος τοῦ νάρθηκος μετὰ τοῦ γειτονικοῦ βορείου ἡμίσεος τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ δὲν εὐρέθησαν, καταστραφέντες τίς οἶδε πότε. Τέλος ἐσωτερικῶς τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν, παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν, δύο μικρὰ συνεχόμενα διαμερίσματα (διαστάσεων 1.47×1.10 μ. καὶ 1.08×0.83 μ.), ἔχοντα τὰ δάπεδά των ἐστρωμένα διὰ πλίνθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων διατηροῦνται λείψανα κουρασανίου πάχους 2-3 ἑκατοστῶν. Ταῦτα θὰ ἐχρησίμευον πιθανῶς ὡς δεξαμεναὶ ὑγρῶν - ἐλαίου ἢ ὕδατος.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ νάρθηκος εὐρέθησαν α) μικρὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον ὕψους 0.14 β) μαρμάρινος ἀμφικιονίσκος παραθύρου ὕψους 1.60 μ., τύπου ὁμοίου πρὸς τοὺς πέρυσιν ἀφθόνως εὐρεθέντας (Ἔργον 1960, εἰκ. 198) γ) ἰωνικὴ βάσις κίονος μετὰ πλίνθου καὶ δ) τμῆμα καμπύλου θωρακίου ἐκ τοῦ ἐξώστου τοῦ ἄμ-

Εἰκ. 195. Πηλίνα πλακίδια μετὰ χαραγμάτων.

βωνος (είκ. 196), ὁμοίου πρὸς τὰ πέρυσιν εὑρεθέντα ("Ἔργον 1960,

Εἰκ. 196. Καμπύλα ἀνάγλυπτα θωράκια ἐκ τοῦ ἄμβωνος.

εἰκ. 201) καὶ θωράκιον τοῦ τέμπλου κοσμούμενον διὰ τετραφύλ-

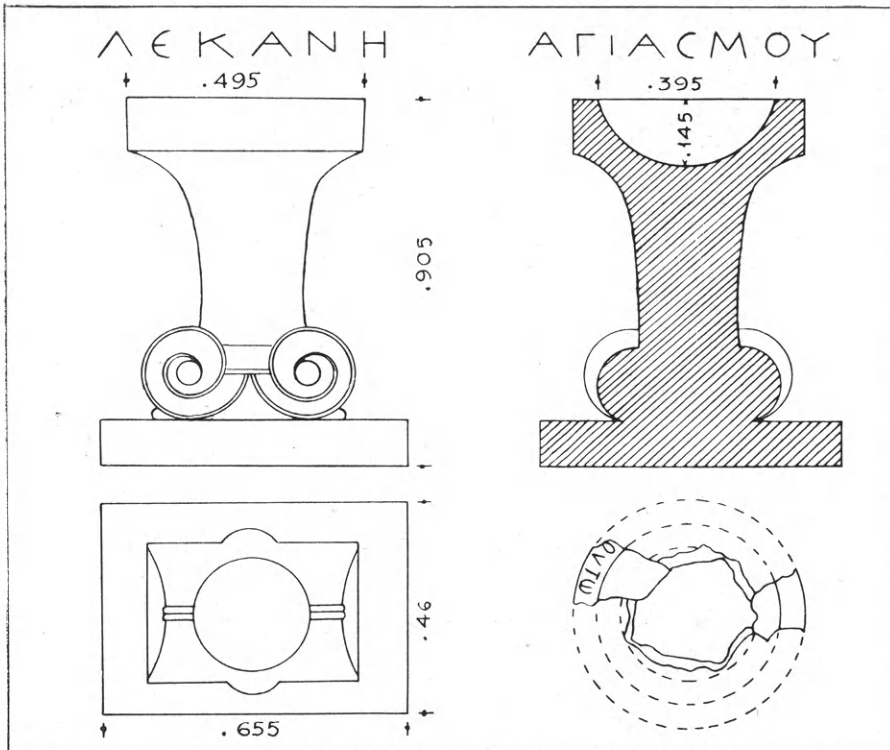
Εἰκ. 197. Θωράκιον τοῦ τέμπλου.

Εἰκ. 198. Βάσις λεκάνης ἁγιασμοῦ.

λων σχηματιζόντων σταυρόν (εἰκ. 197). Ἄλλο ἐνδιαφέρον εὑρημα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νάρθηκος ἀπετέλεσαν 2 μικρὰ μαρ-

μάρινα τεμάχια φέροντα κοιλότητα. Ταῦτα διεπιστώθη ὅτι ἀνήκον εἰς τὴν λεκάνην ἀγιασμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐβάσταζεν ἡ πέρουσι παρὰ τὴν βασιλείον πύλην κατὰ χώραν εὐρεθεῖσα βάσις (εἰκ. 198), ἡ φέρουσα ἀνεστραμμένον αἰολικὸν κιονόκρανον. Διὰ τῶν τεμαχίων τούτων ἀποκαθίσταται πλήρως τὸ σχέδιον καὶ αἱ διαστάσεις τῆς λε-

Εἰκ. 199. Λεκάνη ἀγιασμοῦ εὐρεθεῖσα κατὰ χώραν ἐντὸς τοῦ νάρθηκος καὶ εὐθὺς παρὰ τὴν βασιλείον πύλην.

κάνης, ἣτις εἶχεν ἐξωτερικὴν μὲν διάμετρον 0.395 μ. βάθος δὲ ἐσωτερικὸν 0.145 μ. Ἡ λεκάνη ἔφερε χαραγμένην ἐπὶ τε τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ χείλους καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν παρείων αὐτῆς ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας διεσώθησαν ὀλίγα μόνον γράμματα λέξεων (ΟΥΤΩ-ΜΟΥ-ΙΤΙ-ΤΥΑΝ). Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 199 παρέχει ἀναπαράστασιν ὁλοκλήρου τῆς λεκάνης ἀγιασμοῦ μετὰ τῆς βάσεως αὐτῆς.

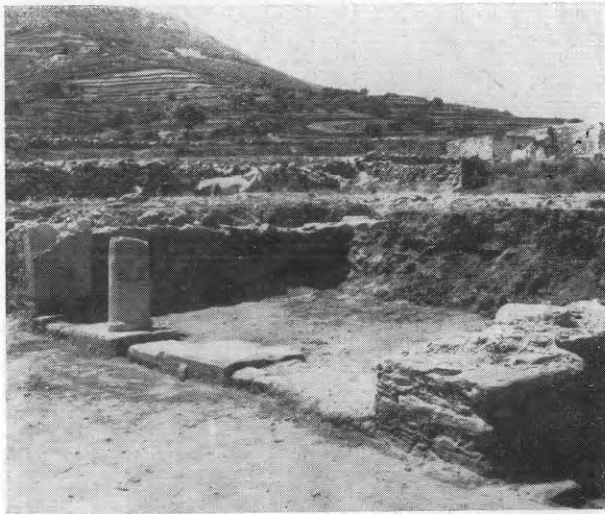
Πλὴν τοῦ κυρίως σώματος τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ νάρθηκος ἠρευνήθησαν καὶ τὰ πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμὰς προσκτίσματα.

Οὕτω ἔξω τοῦ τοίχου τοῦ νοτίου πλαγίου κλίτους τῆς βασιλικῆς

Εἰκ. 200. Τὰ νοτίως τοῦ σώματος τῆς βασιλικῆς διαμερίσματα.

ἀπεκαλύφθησαν, μεταξύ τοῦ ἀψιδωτοῦ κτίσματος καὶ τοῦ νάρθηκος

Εἰκ. 201. Ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς τῆς Πάρου με ἓνα τῶν κινόνων τοῦ τριβήλου.

δύο συνεχόμενα διαμερίσματα, χωριζόμενα διὰ παχέος (1.00 μ.) τοίχου (εἰκ. 200). Οἱ τοῖχοί των ἔφερον κονίαμα ἀλλ' ὁ προσορισμός των

εἶναι ἄδηλος. Τοῦ δυτικωτέρου ἐξ αὐτῶν ἡ δυτικὴ πλευρὰ κλείεται διὰ σχιστολιθικῆς πλακῆς 1.25×0.50 μ. καὶ πάχους 0.07 μ. τὸ δὲ δάπεδον ἀμφοτέρων εἶναι ἐστρωμένον δι' ἀκανονίστων σχιστολιθικῶν πλακῶν. Πάντως τὰ κτίσματα ταῦτα εἶναι μεταγενέστερα τῆς βασιλικῆς, διότι οἱ τοῖχοί των δὲν συνδέονται ὀργανικῶς πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ σώματος τῆς βασιλικῆς.

Τελευταία τις ἐργασία ἀποχωματώσεως ἐγένετο πρὸς δυσμὰς τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 201), ἔνθα πέρυσιν εἶχον ἀποκαλυφθῆ οἱ τοῖχοι

Εἰκ. 202. Τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀρχιλόχου ἰωνικὸν κιονόκρανον.

δύο πυργοειδῶν προσκτισμάτων (εἰκ. 193) βαίνοντες καθέτως πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ νάρθηκος. Ἐκ τῶν τοίχων τούτων ὁ μὲν βόρειος, προχωρῶν κατὰ 6 μ., κάμπτεται πρὸς νότον κατ' ὀρθὴν γωνίαν σχηματίζων εἶδος τι παραστάδος, μήκους 1.55 μ., τῆς ὁποίας ἡ νοτιὰ παρεῖα ἦτο ἐπενδεδυμένη διὰ μαρμαρίνης πλακῆς. Τοῦναντίον οἱ δύο νότιοι τοῖχοι προχωροῦν πολὺ περισσότερον (8.65 μ.) σχηματίζουν δὲ δύο συνεχόμενα διαμερίσματα, ἐν μεγαλύτερον προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος (ἐσωτερικοῦ μήκους 5.25 μ.) καὶ ἐν μικρότερον πρὸς δυσμὰς (ἐσωτερικοῦ μήκους 2.80 μ.). Ὁ κλειῶν τὸ ὀρθογώνιον δυτικὸς τοῖχος προεκτείνεται πρὸς βορρᾶν ἐπὶ μήκους 1.87 μ., εἰς δὲ τὴν σχηματιζομένην ἐκεῖ ὀρθὴν γωνίαν εὐρέθη ἐσωτερικῶς τὸ κατώτερον μέρος πίθου (;) διαμέτρου 0.76 μ. (εἰκ. 193).

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τῶν ὑστερωτέρων καὶ εὐτελεστέρων τούτων κατασκευῶν, αἵτινες δυνατὸν νὰ ἀπετέλεσαν βοθηθικοὺς χώρους μεταγενεστέρας χρήσεως, εὐρέθησαν τεμάχια πλακοστρώσεως, γωνιαῖον τεμάχιον κορινθιάζοντος κιονοκράνου, μικρὸν τε-

Εἰκ. 203. Ἀποψὶς τῆς φερούσης ἐγκοπὴν πρὸς στερέωσιν ἀναγλύφου ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κιονοκράνου τοῦ Ἀρχιλόχου.

μάχιον διατρήτου θωρακίου καὶ πλεῖστα τεμάχια πλίνθων καὶ κεράμων τῆς στέγης ἤτοι ἐπιπέδων στρωτήρων μετ' ἀνακακαμμένων χειλέων.

Ἀποδειχθέντος ὅτι τὰ πρὸ τοῦ νάρθηκος προσκτίσματα εἶναι πολὺ μεταγενέστερα τῆς βασιλικῆς, προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχικὴ πρόσοψις τῆς βασιλικῆς ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Κατωπολιανῆς ἤτοι ἔφερεν ἐν τῷ μέσῳ ὡς κυρίαν εἴσοδον τρίβηλον, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου θὰ ἠνοιέτο τρίλοβον πα-

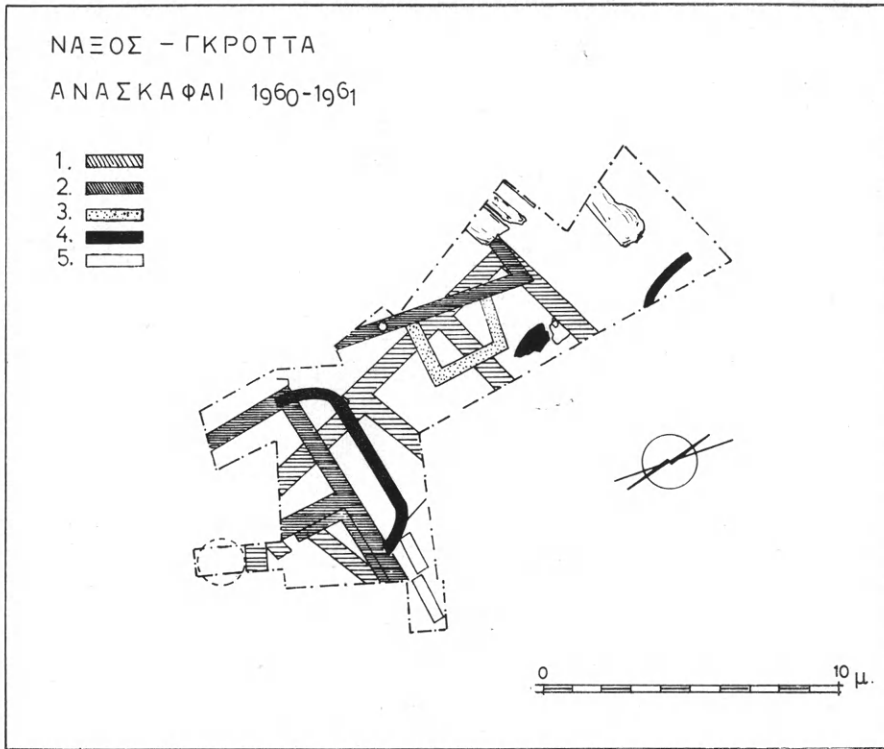
ράθυρον, δεδομένου ὅτι εὐθὺς πρὸ τοῦ τριβήλου εὐρέθη ὁ μνημονευθεὶς μαρμάρινος ἀμφικιονίσκος παραθύρου.

Σημειώνομεν ἐν τέλει ὅτι κατόπιν τελειότερου καθαρισμοῦ ἢ ἀρχῇ τοῦ 2^{ου} στοίχου τῆς πέρουσιν ἐπὶ ἀρχαϊκοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου (εἰκ. 202, 203) εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀρχιλόχου (Ἔργον 1960, σ. 185) πρέπει νὰ ἀναγνωσθῆ: *Τὸ Δόκιμος καὶ οὐχὶ Εὐδόκιμος*.

29. ΝΑΞΟΣ.

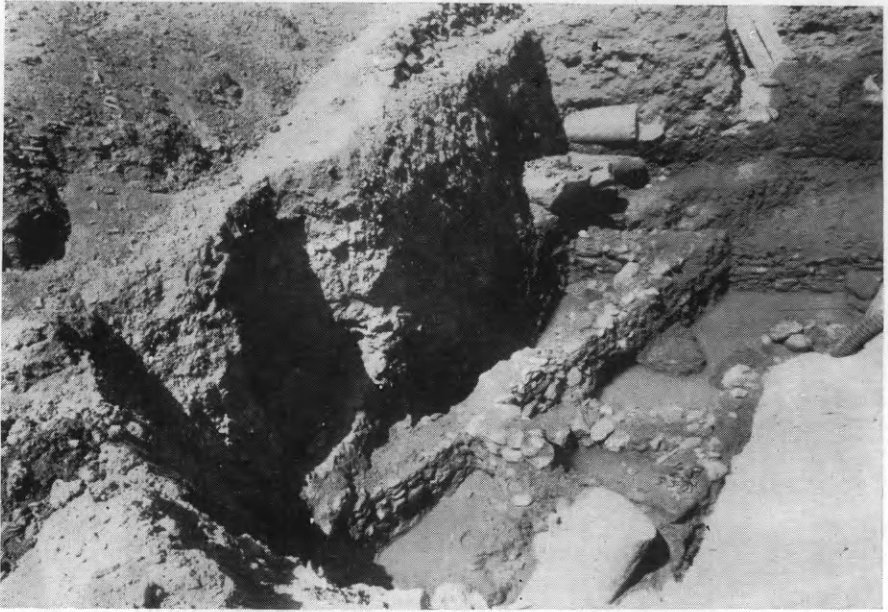
Εἰς τὴν Νάξον συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν μυκηναϊκὴν πόλιν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῶν κατὰ τὸ 1959 ἀναφανέντων οἰκημάτων. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σχεδιογραφήματος (εἰκ. 204) (περιλαμβάνον καὶ τὰ κατὰ τὸ

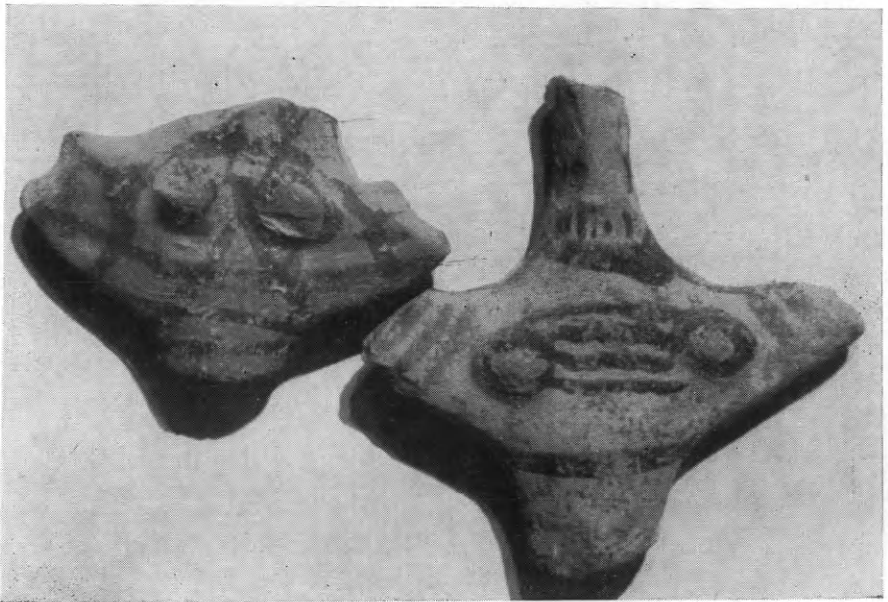

Εἰκ. 204. Σχέδιον ἀνασκαφῆς μυκηναϊκῆς πόλεως τῆς Νάξου (1960 καὶ 1961).

1959 ἀποκαλυφθέντα), σημειούμενα οἰκήματα, οὐχὶ πλήρως ἀνασκαφέντα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἔν, τὸ ἀριστερῶ, ὑπέρκειται τοῦ ἐτέρου ὑψηλότερον τούτων εὐρίσκονται τοῖχοι καὶ ὄστρακα πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Ὑπὸ τὰς μυκηναϊκὰς οἰκίας δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν παλαιότερα οἰκοδομήματα—τουλάχιστον εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν περιορισμένην ἔκτασιν. Ὅπωςδήποτε ὁμως εἰς τὰ ὑπὸ τὰ οἰκοδομήματα στρώματα ἄμμου καὶ χαλίκων ἀνευρέθησαν ὄστρακα προμυκηναϊκῶν χρόνων (μινύεια). Ἡ ἀνασκαφὴ προχωρεῖ ἀναγκαστικῶς μὲ πολὺ βραδὺν ρυθμὸν, διότι ἡ ἐπίχωσις εἶναι μεγίστη (εἰκ. 205), μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσιν ταύτης τὰ ἀναφανόμενα ἐρείπια εὐρίσκονται κείμενα χαμηλότερον τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ νὰ μεταβάλλεται σχεδὸν εἰς ὑποβρυ-

Εἰκ. 205. Τμήμα τῶν ἀποκαλυφθεισῶν μυκηναϊκῶν οἰκιῶν.

Εἰκ. 206. Μυκηναϊκόν (δεξιᾷ) καὶ πρωτογεωμετρικόν (ἀριστερᾷ) εἰδώλιον.

χίαν. Τὰ ἀφθόνως εὐρισκόμενα μυκηναϊκὰ τεμάχια ἀγγείων χρονολογούν ἀμφοτέρας τὰς οἰκοδομικὰς περιόδους ἐντὸς τῆς Μυκηναϊκῆς III ἐποχῆς. Ἐκ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων ἐνδιαφέροντα εἶναι δύο κοινοῦ μὲν τύπου εἰδώλια (εἰκ. 206), προερχόμενα ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς ἐπιχώσεως τὸ ἐν—τὸ δεξιᾷ—ἐκ τῆς πρωτογεωμετρικῆς δὲ τὸ ἀριστερᾷ. Παρὰ τὴν

Εἰκ. 207. Τεμάχιον ἀναγλύφου ἀμφορέως.

Εἰκ. 208. Τεμάχιον ἀναγλύφου ἀμφορέως.

προερχομένων ἐκ τάφων κατὰ μέγα μέρος καταστραφέντων ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα ἰδρυθείσης συνοικίας ὑστεροελληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν συνέχισιν τῆς ἐρεῦνης εὐρέθησαν ἐπίσης ὅμοια τεμάχια, δι' ὧν σημαντικῶς πλουτίζεται ἡ εἰκὼν περὶ τῆς Ναξιακῆς κεραμεικῆς. Εἰς

γενικὴν ὁμοιότητα εἶναι καταφανῆς καὶ εἰς τὴν διάπλασιν καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν ἢ διάφορος ἀντίληψις ἢ ἐκφραζομένη εἰς ἑκάτερον τούτων.

Εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων εἶχον εὐρεθῆ πέρυσσι πληθὸς γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν τεμαχίων ἀγγείων

Εἰκ. 209. Τεμάχιον πρωτογεωμετρικοῦ ἀγγείου.

τὰς εἰκόνας 209 καὶ 210 δεικνύονται τεμάχια πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων, εἰς τινὰ τῶν ὁποίων τὴν γραπτὴν διακόσμησιν συμπληρῶ-

Εἰκ. 210. Τεμάχιον πρωτογεωμετρικοῦ ἀγγείου.

νει ἀνάγλυφος ταινία μὲ ἐγγάρακτα κοσμήματα καθὼς καὶ τεμάχια ἀναγλύφων ἀμφορέων (εἰκ. 207 καὶ 208) μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν, τὰ ὁποῖα οὕτω γίνονται γνωστὰ καὶ ἐκ Νάξου. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἢ παρὰ τὸν ἐν γένει κυκλαδικὸν χαρακτήρα τῆς Ναξιακῆς ταύτης ὁμάδος τῶν ἀναγλύφων ἀγγείων ὑπάρχουσα διαφορὰ ἀπὸ τὰ ἀνάλογα καὶ

πλουσιώτερον διακεκοσμημένα ἀγγεῖα τῆς Τήνου. Ἐκ τῶν γραπτῶν ἀγγείων τοῦ 7^{ου} αἰ. δεικνύεται τεμάχιον μὲ τὰς κεφαλὰς δύο ἵππων (εἰκ. 211), προφανῶς ἐξ ἄρματος.

Ἐνδιαφέρον ἀρχίζουν νὰ παρουσιάζουν καὶ τὰ οἰκοδομήματα τῆς μεταγενεστέρας συνοικίας, ἢ ὁποῖα κατέστρεψε τὴν ἀρχαϊκὴν νεκρόπολιν. Εἰς ἓν ἐκ τούτων τὸ δάπεδον ἑνὸς χώρου εὐρέθη ἐστρωμένον διὰ μωσαϊκῆς διακοσμήσεως σχεδὸν πλήρως διατηρουμένης (εἰκ. 212

Εἰκ. 211. Θραῦσμα πολυχρόμου ἀγγείου τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

καὶ 213): Δύο ζῶναι — μὲ φύλλα κισσοῦ ἢ ἐξωτερικὴ, μὲ μαϊάνδρον ἢ ἐσωτερικὴ — περιβάλλουν ὀρθογώνιον, τοῦ ὁποίου αἱ γωνίαι κλείονται διὰ τεταρτοκυκλίων. Τὸν οὕτω σχηματιζόμενον ρομβοειδῆ μεσαῖον χῶρον κοσμεῖ σκηνὴ θαλασσία: Νύμφη φέρεται ἐπὶ κήτους, ἐνῶ δύο ἰχθύες χαρακτηρίζουν περαιτέρω τὴν θάλασσαν. Κυανοῦν -

πράσινον ἰμάτιον καλύπτει τὸν κορμὸν τῆς Νύμφης ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω. Τὸ κῆτος εἶναι βίσων ταῦρος κατὰ τὸ πρόσθιον, ἰχθὺς δὲ κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος. Εἰς τὰ τεταρτοκύκλια τῶν γωνιῶν παρίστανται διαγωνίως ἔλαφος, τρέχουσα μὲν ἔμπροσθεν ἀγλαδέας καὶ ροιᾶς εἰς τὸ ἓν, καταδιωκομένη δὲ ὑπὸ κυνὸς εἰς τὸ ἄλλο. Εἰς τὰ δύο ἄλλα εἰκονίζεται ἀνὰ ἓν παγώνιον. Τὴν ἐρμηνείαν Εὐρώπης ἐπὶ ταύρου ἀποκλείει ἡ προφανῶς θαλασσία φύσις τοῦ

Εἰκ. 212 Μωσαϊκὸν δάπεδον.

θηρίου, εἶναι δὲ ἀμφίβολον ἂν ἔχωμεν ἑνταῦθα μίαν συγκεκριμένην μυθολογικὴν σκηνήν.

Εἰς παρακείμενον δωμάτιον, ἐστρωμένον δι' ἀκοσμήτου μωσαϊκοῦ, διετηρήθησαν ἴχνη τοιχογραφιῶν δεικνύοντα ὀλοσώμους κατὰ μέτωπον ἰσταμένας καὶ πλουσίως ἐνδεδυμένας μορφάς, τῶν ὁποίων σφίζεται τὸ κατώτατον μόνον μέρος. Ἀναπαρεστάθησαν ἑνταῦθα μόνον αἱ καλύτερον σφζόμεναι. Τῶν ἄλλων διακρίνονται ἀσαφῆ μόνον ἴχνη.

Καὶ τὸ μωσαϊκὸν καὶ αἱ τοιχογραφίαι δύνανται νὰ χρονολο-

γηθοῦν εἰς τὸν 4^{ον} περίπου μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, ἀσφαλῶς δὲ δὲν

Εἰκ. 213. Μωσαϊκὸν δάπεδον. Λεπτομέρεια.

ἀνήκουν εἰς χριστιανικὸν οἰκοδόμημα. Ἴσως πρόκειται δι' ἴδρυμα θρησκευτικῆς ὀργανώσεως ἐθνικοῦ χαρακτῆρος.

30. ΘΗΡΑ. Σελλάδα.

Ἐξ ἀφορμῆς τυχαίου εὐρήματος κατὰ τὴν διαπλάτυνσιν τῆς πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Θήρας ὁδοῦ ἐνηργήθη ἀνασκαφὴ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Ζαφειροπούλου τῇ βοήθειᾳ τῶν ἀρχαιολόγων δ. Ἄ. Λεμπέση καὶ Ἄ. Χριστοδουλοπούλου ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ αὐχένος τῆς ΒΑ. Σελλάδας. Κατ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν δύο τμήματα (συνολικοῦ μήκους 60 μ.) τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἣτις ὠδήγει εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Θήρας Οἴαν. Ἡ ὁδὸς εἶναι λιθόστρωτος (εἰκ. 214), πλάτους μέχρι 3.50 μ., καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ἀπεκαλύφθησαν αἱ ταφικαὶ κατασκευαὶ τοῦ ἀρχαικοῦ καὶ τοῦ κλασσικοῦ νεκροταφείου τῆς Θήρας (εἰκ. 215). Οἱ ἀρχαῖοι τάφοι εἶναι λάκκοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκαίετο ὁ νεκρὸς, καὶ ἡ ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις συνίσταται εἰς χαμη-

Εἰκ. 214. Τμήμα τῆς ὁδοῦ πρὸς Οἶαν.

Εἰκ. 215. Ἐκδομὴ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.

λὸν κρηπίδωμα ἐκ δύο τὸ πολὺ δόμων λαξευτῶν λίθων (εἰκ. 216).

Εἰκ. 216. Σειρὰ ἀρχαῖκῶν τάφων.

Εἰκ. 217. Συστὰς πέντε ἀρχαῖκῶν τάφων.

Συχνὰ ἐπίσης ὑπῆρχε μόνον ὡς ἐπιτύμβιον σῆμα ἀπλοῦς κυβόλιθος

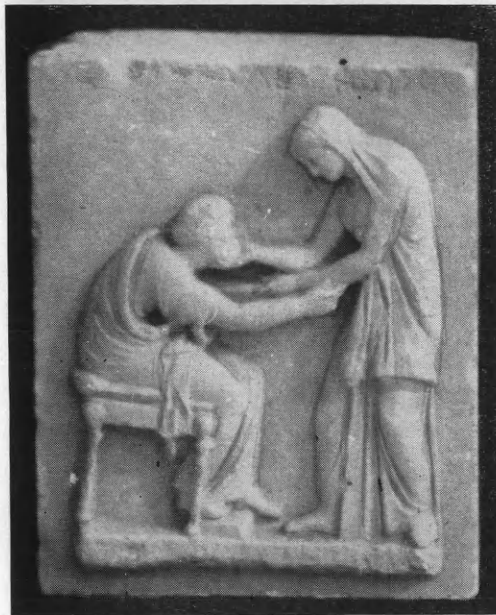
μετά τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 217). Κατὰ τὴν κλασικὴν καὶ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἡ τέφρα τοῦ νεκροῦ συνελέγετο καὶ ἐτίθετο ἐντὸς ἀγγείων, ἀπαντοῦν δὲ καὶ ἐνταφιασμοὶ ἐντὸς ἀκανονίστου σχήματος κιβωτισσῆμων τάφων. Τὰ κρηπιδώματα γίνονται τώρα περισσότερο ἐπιβλητικά (εἰκ. 218). Εἰς ἓν συγκρότημα οἰκογενειακῶν ταφῶν τὸ κρηπίδωμα, μήκους 3.05 καὶ ὕψους 0.70 μ., φέρει

Εἰκ. 218. Σειρὰ νεωτέρων τάφων Σελλάδας.

πέντε κυβολίθους κατὰ σειράν, ὃ εἷς τῶν ὁποίων κοσμεῖται δι' ἀναγλύφου παραστάσεως (εἰκ. 219, α, β). Τὰ κτερίσματα τῶν τάφων δὲν ἦσαν πλούσια καὶ περιορίζοντο εἰς ἓν ἢ δύο ἀγγεῖα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀττικῆς προελεύσεως. Τὰ πλέον ἄξια λόγου εἶναι μία σειρὰ μελανομόρφων κυλίκων τύπου Σιάνας (εἰκ. 227) καὶ Μικροκαλλιτεχνῶν. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ἀγγεῖα ἐγχωρίου κατασκευῆς, εἰς τὰ ὁποῖα συνεχίζεται ἡ ὑπογεωμετρικὴ διακόσμησις μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} αἰῶνος, καὶ ἀρχαῖκά πινάκια, ἅτινα μιμοῦνται ροδιακὰ πρότυπα. Τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα ἦσαν ὀλίγα, μία πελίκη καὶ τρεῖς γαμικοὶ λέβητες τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 220). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν εὐρέθησαν ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων, ἀρκετὰ τεμάχια δύο μελανομόρφων κρατήρων

φερόντων παραστάσεις πολεμιστῶν, συγκολλᾶται δὲ καὶ εἷς μελα-

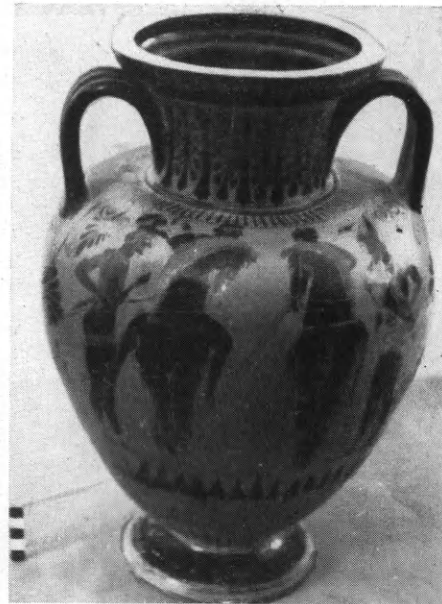
Εἰκ. 219. α) Κρηπίδωμα οἰκογενειακοῦ τάφου.
β) Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον.

νόμορφος ἀμφορεύς, ὅς-
τις ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως
φέρει παράστασιν κι-
θαρωδοῦ Ἀπόλλωνος,
Ἑρμοῦ καὶ δύο θεαι-
νῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης
σκηνὴν ἀποχαιρετισμοῦ
δύο πολεμιστῶν. Ἐπί-
σης εὐρέθη ἀρχαῖκόν
ἀνθέμιον ἐξ ἐπιστέ-
ψεως ἐπιτυμβίου στή-
λης (εἰκ. 222) καὶ κε-
φαλὴ γυναικὸς ἐξ ἐπι-
τυμβίου μνημείου τοῦ
τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶ-
νος (εἰκ. 226). Ἄλλὰ τὰ
πλέον σημαντικὰ εὐρή-

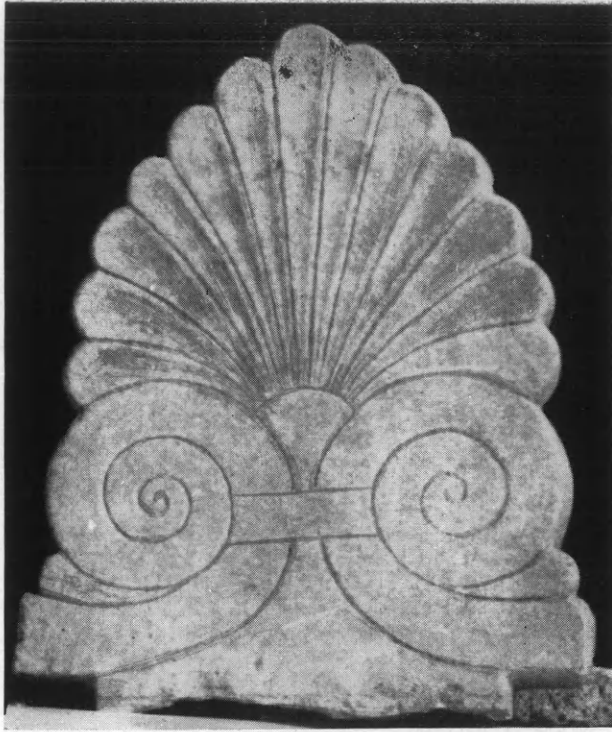
ματα ἔδωκεν ἐν μικρὸν θολοειδὲς κτίσμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐ-

Εἰκ. 220. Ἐρυθρόμορφοι γαμικοὶ λέβητες.

Εἰκ. 221. Δύο ὄψεις τοῦ αὐτοῦ μελανομόρφου ἀμφορέως.

Εἰκ. 222. Ἀρχαῖκόν ἀκάνθιον.

Εἰκ. 223. Μελανόμορφος κρατήρ.

ρέθησαν δώδεκα ἀρχαῖκὰ ἀγγεῖα, ἐξ ὧν ἄξια μνείας εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Μελανόμορφος κρατὴρ μεθ' ἐλικοσχήμων λαβῶν. Εἰς τὴν

Εἰκ. 224. Ταινιωτὴ κύλιξ.

ζώνην τοῦ λαιμοῦ παρίστανται σκηναὶ μάχης μετ' ἄρματα καὶ εἰς τὸ χεῖλος ἐσωτερικῶς τέσσαρα πλοῖα (εἰκ. 223).

2) Ὑπερμεγέθης ταινιωτὴ κύλιξ. Ἐξωτερικῶς φέρει παράστασιν μάχης, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κατὰ μὲν τὸ κέντρον παρίσταται ὁ Ποσειδῶν καταβάλλον τὸν γίγαντα Πολυβώτην, κατὰ δὲ τὸ χεῖλος

ἔξ πλοῖα καὶ εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως αὐτῆς ὀπλί-

Εἰκ. 225. Ἡ βάση τῆς ταινιωτῆς κύλικος.

της ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῖου ἀνὰ εἷς ἵππεύς (εἰκ. 224 - 225).

Εἰκ. 226. Κεφαλὴ ἐκ κλασσικοῦ ἀναγλύφου.

3) Μελανόμορφος ἀμορφεύς. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως παρίσταται

Ἄθηνᾶ καὶ Ἡρακλῆς ἐπὶ τεθρίππου καὶ εἰς δεύτερον ἐπίπεδον
κιθαρωδὸς Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις, ἐπὶ τῆς ἄλλης δύο ἵππεῖς κατ'

Εἰκ. 227. Κύλιξ τύπου Σιάνας.

ἐνώπιον καὶ ἑκατέρωθεν ὀπλίτης καὶ τοξότης μὲ σκυθικὴν στολήν
(εἰκ. 221).

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ἅτινα φέρουν ἐγγαράκτους ἐπιγραφὰς
(ΤΙΜΟΣΤΕΝΕΟΣ), χρονολογοῦνται περὶ τὸ 540/30 π.Χ. Ὁ ἀμφο-
ρεὺς προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ τὸν κύκλον τοῦ Ἐξηκίου.

31. ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Ἀνασκαφαὶ ἐνεργηθεῖσαι διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Σερ. Χαριτωνί-
δου περιορίσθησαν εἰς δύο τελείως χωριστοὺς τομεῖς ἐντὸς τῆς
πόλεως τῆς Μυτιλήνης.

I. Ἐπάνω Σκάλα. Ἡ ἀπόπειρα οἰκοδομήσεως οἰκιῶν ἐπὶ
δημοτικῶν οἰκοπέδων κατεχόντων τὴν θέσιν τοῦ εὐρισκομένου ἐκεῖ
ἄλλοτε τουρκικοῦ νεκροταφείου ὠδήγησεν εἰς τὴν ἔναρξιν τῶν
ἐρευνῶν καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀνάληψιν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν.

Ἡ συνοικία τῆς Ἐπάνω Σκάλας περιβάλλει τὸν σήμερον ἐν
παρακμῇ βόρειον λιμένα τῆς Μυτιλήνης. Ὁ χῶρος εἰδικώτερον τῆς
ἀνασκαφῆς, μεταξὺ τῶν ὁδῶν Δικελῆ καὶ Νικομηδεῖας, παρὰ τὸ
νεόδμητον κτήριον τοῦ ΠΙΚΠΑ, ἀπέχει ὀλιγώτερον τῶν ἑκατὸν μέ-
τρων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς καὶ μόλις ὀλίγας δεκάδας μέτρων πρὸς ἀνατο-
λὰς τῆς βορείου ἀπολήξεως τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας τῆς πόλεως,
τῆς ὁδοῦ τῆς Ἀγορᾶς, ἣτις καὶ ὡς ἐκ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδά-
φους καὶ τῆς καιρίας θέσεώς της ὑποτίθεται ὅτι ἔχει διαδεχθῆ (κατὰ

τὸ βόρειον αὐτῆς τμῆμα) τὸν *ἔθριπον*, διὰ τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπετέμενετο τὸ ἀνατολικὸν τῆς σημερινῆς πόλεως τμῆμα διαμορφούμενον εἰς νησίδα.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τὰς γενομένας κατὰ μέγα μέρος πρὸ τῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἀναληφθεισῶν ἀνασκαφῶν εἶχεν ἀποκαλυφθῆ σημαντικὸν τμῆμα μεγάλης οἰκίας τῶν περὶ τὸ 300 μ.Χ. χρόνων, μὲ δωμάτια διατεταγμένα πέριξ εὐρέος πλακοστρώτου αἰθρίου, μὲ *impluvium* ἐν τῷ μέσῳ πλαισιούμενον διὰ μαρμάρων. Οἱ τοῖχοι τῆς οἰκίας, σφζόμενοι συχνὰ εἰς ὕψος μέχρις ἐνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου, εἶναι ἐπικεχρισμένοι διὰ ζωγραφιστοῦ κονιάματος μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν ἐξ ἐρυθροῦ καὶ μέλανος χρώματος. Διάφοροι ἐνδείξεις εἰς τὸ ἕτερον τοῦλάχιστον τῶν μερικῶς ἀποκαλυφθέντων δωματίων, πείθουν ὅτι καὶ δεύτερος ὄροφος ἔβαινε ἐπὶ τοῦ ἰσογείου. Ἡ ἔρευνα ὅμως πρὸς διαπίστωσιν τοῦ ἀκριβοῦς διαγράμματος τοῦ οἰκήματος καὶ καθορισμὸν τοῦ χαρακτῆρός του δὲν προϋχώρησεν ἐπαρκῶς, καὶ τοῦτο διότι τὸ ἐνδιαφέρον ἐνετοπίσθη εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἀνασκαφῆς.

Προσκεκολλημένα εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς οἰκίας εἶχον φανῆ ἐντὸς τῶν ἐγκαταλειφθέντων θεμελίων κανονικαὶ εὐμεγέθεις πλίνθοι ἐκ ροδίζοντος τραχείτου, δυτικώτερον δέ, εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον, εἶχεν ἀποκαλυφθῆ—ἐν μέρει πάλιν ἐντὸς τῶν θεμελίων—σειρὰ ὁμοειδῶν πλίνθων παραλλήλου κατευθύνσεως. Τὸ μεταξὺ τούτων διάστημα ἦτο πεπληρωμένον διὰ χωμάτων καὶ θραυσμάτων τοῦ αὐτοῦ ὕλικου. Ἦτο προφανές ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τείχους ἀγνώστου τέως θέσεως. Δι' ὃ καὶ κύριος σκοπὸς τῆς συστηματικῆς ἀνασκαφῆς κατέστη ἡ πληρεστέρα κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκάλυψις του. Ἡ ἐργασία ἦτο κοπιωδεστέρα ἢ ὅσον ἐφαίνετο, λόγῳ τῆς ἐλλιπεστέρας—νοτιώτερον, πρὸς ἣν κατεύθυνσιν ἦτο δυνατόν νὰ συνεχισθῆ ἡ ἔρευνα—διατηρήσεώς του. Ἐν τέλει ὅμως σημαντικὸν τμῆμα τοῦ τείχους, εἰς μῆκος εἴκοσι σχεδὸν μέτρων, ἀπεκαλύφθη εἰς ὅλον του τὸ πάχος, κυμαινόμενον περὶ τὰ 2.75 μ., ἦτοι τοὺς 10 πόδας. Ὅστρακα εὐρέθησαν εἰς ἱκανὸν ἀριθμὸν, κυρίως ἀττικὰ μελαμβραφῆ ἀκόσμητα καὶ ἐγχώρια μελανὰ (Lesbian Bucchero) μὲ προφανῆ συχνὰ τὴν διὰ στιλβώσεως προσπάθειαν μιμήσεως τοῦ ἀττικοῦ γανώματος, ὡς καὶ ἄφθονα τεμάχια ἀβαφῶν ὄξυπυθμένων ἀμφορέων. Διὰ τῶν εὐρημάτων

τούτων ἢ κατασκευὴ τοῦ τείχους δύναται νὰ χρονολογηθῆ προχρίσως περὶ τὸ 400 π.Χ.

Τὸ ἐν λόγῳ τείχος—πολυγωνικῆς καὶ τοῦτο κατασκευῆς, ὡς ἔδειξε τὸ μοναδικὸν εἰς τινα ἔκτασιν ἀποκαλυφθὲν τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ὄψεως,—ΒΑ.-ΝΔ. κατευθύνσεως, φαίνεται ὅτι περιέβαλλε τὸ ἀποτελοῦν νησίδα τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως.

II. Χωράφα. Ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο συνοικία κεῖται εἰς κεντρικὸν σημεῖον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως καὶ δὴ καὶ εἰς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ κατὰ τὴν ὑπὸ τὸ θέατρον κλιτῶν προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ, εἰς ὃ σημεῖον ἢ ἀπότομος κατωφέρεια μετατρέπεται εἰς ἀπαλωτέραν κλίσιν.

Ἡ ἀπόπειρα καὶ ἐδῶ οἰκοδομήσεως πρὸ τριακονταετίας περὶπου ὠδήγησεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ τότε ἐφόρου κ. Στῆ. Παρασκευαῖδη ἀποκάλυψιν τμήματος μωσαϊκοῦ δαπέδου μετὰ παραστάσεων. Καὶ τότε μὲν, ἀφοῦ τὰ ἀρχαῖα ἐκαλύφθησαν ἐκ νέου, ἀπετράπη ἡ οἰκοδόμησις ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀφ' ἑνὸς μὲν προσετέθησαν—ἀκριβῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ψηφιδωτοῦ, καλύπτουσαι τὰ ἀντίστοιχα μέρη του—αὐλαὶ ὑπὸ τῶν πέριξ οἰκιῶν καὶ ὁ ἀπομείνας ἐλεύθερος χώρος περιορίσθη σημαντικῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἀπόλυτος βεβαιότης ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο ἢ ἐπ' ἄπειρον παρακώλυσις τῆς ἐπεκτάσεως τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν καὶ τῆς βαθμηδὸν μετατροπῆς τῶν αὐλῶν εἰς κεκαλυμμένους χώρους. Δι' ὃ ἐκρίθη σκόπιμον, ὅπως ἀναληφθῆ δοκιμαστικὴ σκαφή πρὸς διαπίστωσιν κυρίως τῆς ἐκτάσεως, ἣν κατελάμβανε τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον πρὸς λῆψιν ἀναλόγων μέτρων.

Τελικῶς, ἐντὸς ἐνιαίου τομέως ἀποτελεσθέντος ἐκ διαδοχικῶν τάφρων, ἀπεκαλύφθησαν μερικῶς δύο παρακείμενα δωμάτια. Καὶ ἐν μὲν τῷ δυτικῷ ἢ παρᾶστασις ἢ κοσμοῦσα τὸ δάπεδον σύγκειται ἐκ τετραγωνικῶν πλαισίων, ὡς καὶ τριγωνικῶν, παρεμβαλλομένων μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐπιμήκων ρομβοειδῶν κατὰ τὰς γωνίας ἀκτινωτῶς διατεταγμένων πέριξ ὀκταγώνου πλαισίου (μὴ ἀποκαλυφθέντος εἰσέτι) μὲ ζῶα καὶ πτηνὰ ἐντὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, ἄλλα μὲν ἰστάμενα ἄλλα δὲ εἰς ζωηρὰν κίνησιν (εἰκ. 228). Τὰ κύρια χρησιμοποιούμενα χρώματα εἶναι πράσινον, κυανοῦν, ἐρυθρωπὸν καὶ κίτρινον συνδυαζόμενα εἰς κτυπητὰς ἀντιθέσεις καὶ κατὰ τρόπον συ-

γνὰ ἄσχετον πρὸς τὴν πραγματικότητα, μὲ ἀποτέλεσμα ὅμως νὰ προκαλοῦν ζωηροτάτην ἐντύπωσιν.

Τοῦ πρὸς ἀνατολὰς δωματίου αἱ παραστάσεις καὶ ἡ διάταξις εἶναι ὅλως διάφοροι. Πλήρως ἀπεκαλύφθησαν μόνον δύο ἐπάλληλα ὀρθογώνια — τετραγωνικὰ σχεδὸν — πλαίσια περιβαλλόμενα ὑπὸ πλοχμοῦ. Ἐντὸς ἑκατέρου τούτων εἰκονίζονται ἀνὰ τρεῖς μορφαί (ἐντὸς τοῦ ἑτέρου καὶ τετάρτη μορφή παιδίσκης) φέρουσαι στο-

Εἰκ. 228. Ψηφιδωτὰ Χωράφας.

λὴν ὑποκριτῶν καὶ κωμικὰ προσωπεῖα (εἰκ. 229). Ἐκ τῶν ὑπὲρ αὐτὰς ἐπικεφαλίδων — Ἐπιτρεπόντων καὶ Μεσσηνίας — γίνεται φανερόν ὅτι παρίστανται σκηναὶ ἐκ τῶν κατονομαζομένων κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου. Τὰ δ' ἐπὶ σκηνῆς πρόσωπα ταυτίζονται ὡσαύτως ἐκ τῶν παρ' αὐτὰ προσγεγραμμένων ὀνομάτων — καίτοι παρουσιάζονται σημαντικαὶ ἀποκλίσεις δυσχερῶς συμβιβαζόμεναι πρὸς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν.

Ἐντὸς χωριστῆς — μικρᾶς, ὡς ἐκ τῶν περιορισμῶν τοῦ χώρου — τάφρου πρὸς νότον (καὶ κατὰ τι ἀνατολικώτερον) τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ δωματίου τούτου ἐφάνη τμήμα ἄλλου μωσαϊκοῦ μὲ παραστάσιν πάλιν γνωστῆς κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου,

τοῦ Φάσματος, χωρὶς νὰ ἐπιγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων τὴν φορὰν ταύτην. Παρὰ τὴν κοινότητα τοῦ θέματος τὸ δάπεδον ἀνήκει εἰς ἄλλο, τρίτον, δωμάτιον, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως μαρμαρίνου οὐδοῦ, κατὰ τὴν βόρειον, τὴν πρὸς τὸ προηγούμενον

Εἰκ. 229. Ψηφιδωτὸν Χωράφας εἰκονίζον ὑποκριτὰς μετὰ προσωπείων.

δωμάτιον, πλευρὰν τῆς τάφρου. Ἄλλωστε καὶ ἡ κατεύθυνσις εἶναι ἀντίστροφος, μὲ τὰς κεφαλὰς, ἐδῶ, πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ διάταξις διάφορος, μὲ μεμονωμένον τὸ πεδῖον πλαισιούμενον ὑπὸ πολλαπλῆς σειρᾶς ροδακοειδῶν τετραφύλλων.

Ἰκαναὶ ἐνδείξεις διὰ πυρὸς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου ὑφίστανται. Ἡ χρονολογία του, ἐντελῶς προχείρως, φαίνεται ὅτι συμπίπτει πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

Κατὰ τὸ 1961 συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς πόλεως Ρόδου διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Γρηγ. Κωνσταντινοπούλου, ἐποπτευομένου ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Κοντῆ. Αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν κυρίως εἰς τὴν ἐξερεύνησιν οἰκοπέδων μελλόντων νὰ οἰκοδομηθοῦν, ἐπεκταθεῖσαι ὀλίγον καὶ εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν νοτιοανατολικὴν νεκρόπολιν.

Εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς πόλεως, πλησίον τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων πρὸς τὴν ὁδὸν Βασιλίσσης Σοφίας, ἀνεσκάφησαν τὰ συνεχόμενα οἰκόπεδα ἰδιοκτησίας Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου — Μόσχου — Βογιατζῆ, ἀπεκαλύφθησαν δὲ ἐντὸς αὐτῶν τὰ λείψανα ὑστεροκλασσικῶν, ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, κειμένων παρὰ τρεῖς διασταυρουμένας ἀρχαίας ὁδοὺς (εἰκ. 230). Ἐκ τῶν ὁδῶν τούτων ἡ ὑπὸ σῆμα Ρ39α εἶχεν ἀποκαλυφθῆ καὶ νοτιώτερον, κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους. Κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ταύτης ὑπάρχει ὑπόνομος κειμένη περὶ τὸ μέσον τοῦ πλάτους τῆς καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ δικλινῶς τεθειμένων πλακῶν. Τὴν ὁδὸν Ρ39α τέμνουν καθέτως δύο ἄλλαι ὁδοὶ ἄγουσαι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Ἐκ τούτων ἡ νοτιωτέρα, ὑπὸ σῆμα Ρ3, εἶναι πλατεῖα, ὡς ἔχουσα πλάτος 8.70 μ. Ἐντὸς αὐτῆς ἀπεκαλύφθη ἀρίστης ποιότητος ὑπόνομος, κατεσκευασμένη διὰ μεγάλων πωροπλίνθων, πλάτους 2 μ., χρονολογουμένη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐντὸς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Ἡ δευτέρα ὁδός, ἡ λαβοῦσα τὸ σῆμα Ρ2β, κεῖται εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ἑκατονταποδίας βορειότερον τῆς ὁδοῦ Ρ3, ἔχει δὲ πλάτος μόλις 2.70 μ. καὶ εἶναι ὡσαύτως ἐφωδιασμένη δι' ὑπονόμου.

Ἐκ τῶν παρακειμένων πρὸς τὰς ἐν λόγῳ ὁδοὺς οἰκοδομῶν ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁδοῦ Ρ39α, κατεσκευασμένη διὰ καλῆς ἐργασίας μεγάλων πωροπλίνθων, ἦτο πιθανῶς δημοσία, κατασκευασθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς πόλεως, τὴν κλασσικὴν. Δυστυχῶς μικρὸν μόνον μέρος τῆς κατέστη δυνατόν νὰ ἐξερευνηθῆ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ39α καὶ τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων, ὑπὸ τὴν ὁποίαν συνεχίζετο ἡ οἰκοδομή, ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διασαφηθῆ τὸ ἀκριβὲς σχῆμα καὶ ὁ προορισμός τῆς. Τὰ πρὸς δυσμὰς τῆς ὁδοῦ Ρ39α λείψανα ἀνήκουν εἰς

Εἰκ. 280. Ἡ Αποψὶς τῆς ἀνασσαφῆς παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐφελοντῶν Δωδεκανησίων.

έλληνιστικά κτίσματα μετεσκευασμένα κατά διαφόρους περιόδους μέχρι τῶν πρώτων μετὰ Χριστὸν αἰῶνων. Εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα, τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν παλαιότεραν περίοδον τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθησαν πολλὰ κλασσικὰ μελαμβραφῆ ὄστρακα.

Κατὰ τὴν μελέτην τοῦ πολιοδομικοῦ προβλήματος τῆς Ρόδου

Εἰκ. 231. Μαρμάρινον ἑκαταῖον.

διεπιστώθη, ὅτι τῆς ρυμοτομικῆς διαρθρώσεως τῆς πόλεως προηγῆθη προκαταρκτικὴ διαίρεσις τοῦ χώρου εἰς στάδια καὶ ὑποδιαίρεσις τοῦ σταδίου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβασίσθη ἐν συνεχείᾳ ἡ ρυμοτόμησις. Ἔνεκα τούτου ἡ ἀνεύρεσις ὁδῶν, ὡς αἱ Ρ3 καὶ Ρ2α, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς μικροτέρας τῶν τοιούτων ὑποδιαίρεσεων, τὰς ἑκατονταποδίας, καὶ μάλιστα παρὰ κλασσικὴν οἰκοδομήν, εἶναι λίαν σημαντικὴ διότι δι' αὐτῆς ἐπιβεβαιουῦται ἡ γενομένη ὑπόθεσις, ὅτι ἀρχικῶς τὸ κανονικὸν πλά-

τος τῶν οἰκοδομικῶν τετραγώνων τῆς πόλεως καθωρίζετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐλαχίστων τούτων ὀδικῶν τμήσεων, αἱ ὁποῖαι ὅμως μεταγενεστέρως καὶ κυρίως ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, κατηργήθησαν κατὰ μέγα μέρος, πρὸς οἰκοδόμησιν πλατυτέρων καὶ ἐμφαντικωτέρων οἰκήσεων.

Ἐνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς ἄλλα οἰκόπεδα τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἔγιναν καὶ βορειότερον, ἀποκαλύψασαι κυρίως λείψανα ἑλληνιστικῶν οἰκήσεων. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἄξια σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ἡ ἀνεύρεσις τῆς συνεχίσεως τῆς ὁδοῦ Ρ2α ἐντὸς τοῦ ἐπὶ

Είχ. 232. Ταφάι ἐκτός τοῦ τείχους τῆς πόλεως γενόμενα κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον.

τῆς ὁδοῦ 25^{ης} Μαρτίου οἰκοπέδου τοῦ Μ. Χιώτη, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ εἰς τὴν εἰκόνα 231 μαρμαρίνου ἑκαταίου ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Παρασκευᾶ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀλεξάνδρου Διάκου 28.

Ἄξιοσημείωτος εἶναι ἐπίσης ἡ νοτιῶς τῆς ὁδοῦ Καναδᾶ ἀνεύ-

Εἰκ. 233. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ τῆς νεκροπόλεως τῆς Ρόδου.

ρευσις μεγάλου ἀριθμοῦ σκελετῶν ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ πρώην ἐργοστασίου Σ.Α.Ι.Φ.Ε. Οἱ σκελετοὶ οὗτοι, ὡς διεπιστώθη, προήρχοντο ἐκ προχείρων καὶ ἀκαταστάτων ταφῶν, βία γενομένων ἐντὸς τῆς ἄμμου (εἰκ. 232), ἀμέσως ἐκτὸς τοῦ ὄχυρωματικοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Ἐκ ροδιακοῦ νομίσματος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰ., εὑρεθέντος μεταξὺ τῶν σιαγόνων ἐνὸς τῶν νεκρῶν, συμπεραίνεται ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ ἐπειγουσῶν ταφῶν κατοίκων τῆς πόλεως, γενομένων κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μιθριδάτου (88 π.Χ.), ὅτε εἶχον ἀποκλεισθῆ τὰ

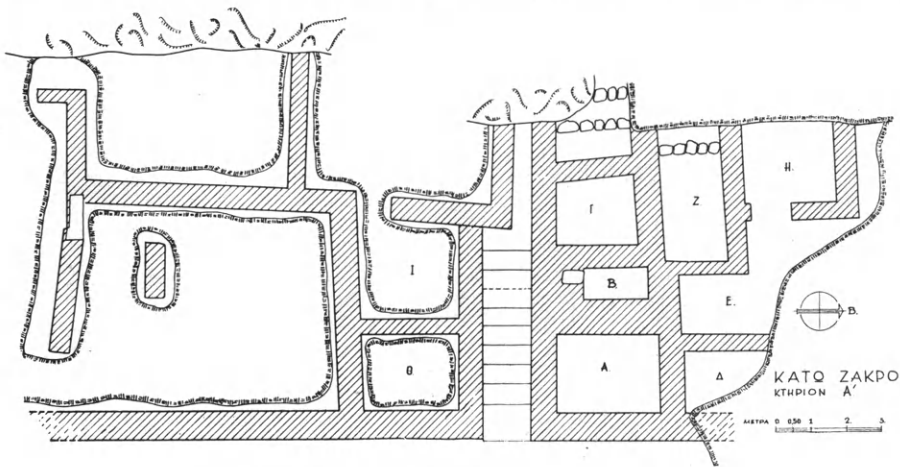
πρὸς νότον τῆς πόλεως κείμενα κανονικὰ νεκροταφεῖα ὡς ἐκ τούτου οἱ Ρόδιοι φαίνεται ὅτι ἠναγκάσθησαν νὰ χρησιμοποιήσουν πρὸς ταφὴν τὰς ἀνατολικῶς τῆς ὄχυρώσεως μικρὰς ἀμμώδεις ἐκτάσεις, ἀνοίγοντες τὰς παρὰ τὴν παραλίαν πυλίδας καὶ ἐργαζόμενοι μετὰ μεγάλης βίας.

Εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν νεκρόπολιν ἀνεσκάφησαν ἑλληνιστικοὶ τάφοι παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου καὶ τὴν θέσιν Κορακόνερο, πλησίον τῆς ἀρχαίας ἐξωτερικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἤγε πρὸς τὴν κατεύ-

θυνσιν τοῦ σημερινοῦ ὑδροθεραπευτηρίου Καλλιθέας. Ἐκ τῆς νεκροπόλεως ταύτης προέρχεται τὸ τοῦ γνωστοῦ ροδιακοῦ τύπου ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῆς εἰκόνας 233.

33. ΚΡΗΤΗ. Κάτω Ζάκρον.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος γενομένη εἰς Κάτω Ζάκρον ἀνασκαφὴ προσέλαβε τὸν χαρακτηρὰ δοκιμαστικῆς ἐξερευνή-

Εἰκ. 234. Κάτοψις τοῦ κτηρίου Α Κάτω Ζάκρου.

σεως διὰ τὴν ἀποκάλυψιν σημαντικῆς, εἰ δυνατὸν ἀνακτορικῆς, ἐγκαταστάσεως τῆς ἀκμῆς τῶν μινωϊκῶν χρόνων. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχεν, ὡς βοηθός, ὁ ἐπιμελητὴς κ. Κωνσταντῖνος Δαβάρας. Ἔσχε δ' αὕτη τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα:

Εἰς ἓν τῶν χαμηλοτέρων ἰσοπέδων τῆς ΝΑ. κλιτύος τοῦ ὑψώματος Ἁγίου Ἀντωνίου δύο τμήματα ἰσχυροῦ τοίχου ἐξ ὀγκωδῶν πελεκητῶν λίθων καὶ μία βάσις λιθίνη μεγάλου κίονος, πρὸ ἐτῶν κατὰ τὴν καλλιέργειαν ἐξαχθεῖσα, ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐντόπισιν τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἀπεκαλύφθησαν εἰς ἀπόστασιν 30 περίπου μ. ἀπ' ἀλλήλων δύο συγκροτήματα κτηρίων, ἴσως ἀποτελούντων ἓν σύνολον ἐκτεταμένης ἀγροικίας, ἢ ἴσως μικροῦ ἀνακτόρου.

Τοῦ κτηρίου Α (εἰκ. 234) ἀνεσκάφη μέρος τῆς προσόψεως μετ' ἀνερχομένης κλίμακος ἐξ ὀκτῶ βαθμίδων (εἰκ. 235), ἐκατέρωθεν τῆς

ὁποίας ἀνεκαλύφθη ὁλόκληρος σειρὰ δωματίων. Τὰ νοτιῶς ταύτης δὲν διεσαφήθησαν πλήρως, ἀνασκαφέντων μόνον τῶν περιμετρικῶν

Εἰκ. 235. Ἡ κλίμαξ τοῦ κτηρίου Α Κάτω Ζάκρου.

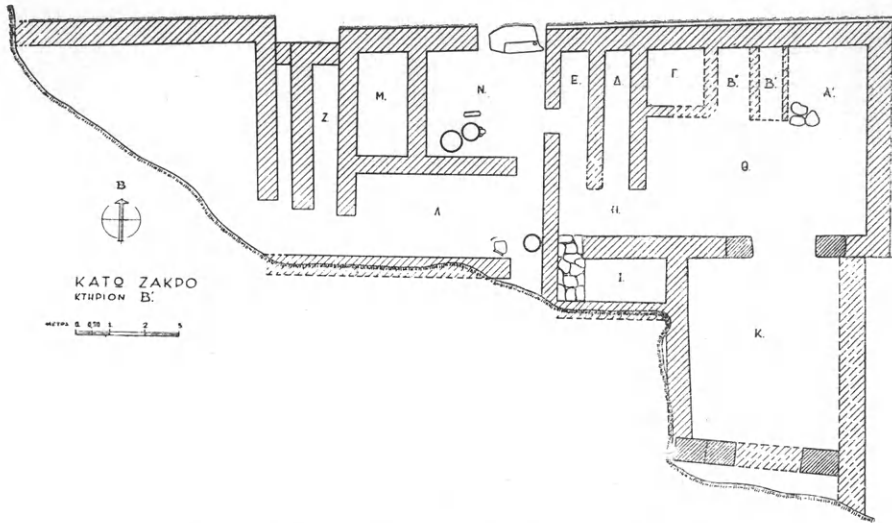
τοιχῶν. Ἐκτείνονται ὁμως εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν καὶ εἶναι ἀσφαλῶς

Εἰκ. 236. Ἀγγεῖα ἐκ τῶν κτηρίων Α καὶ Β καὶ τῶν ἀποθηκῶν Κάτω Ζάκρου.

περισσότερα τῶν 5 ἢ 6. Βορείως τῆς κλίμακος ἀνεσκάφησαν πλήρως 3 ἡμιϋπόγεια διαμερίσματα, μᾶλλον στενὰ καὶ ἴσως προσιτὰ ἐκ τῶν

άνω διά καταπακτῶν. Ἐντὸς αὐτῶν περισυνελέγη ἀφθονος κερα-

Εἰκ. 237. Κάτοπις τοῦ κτηρίου Β Κάτω Ζάκρου.

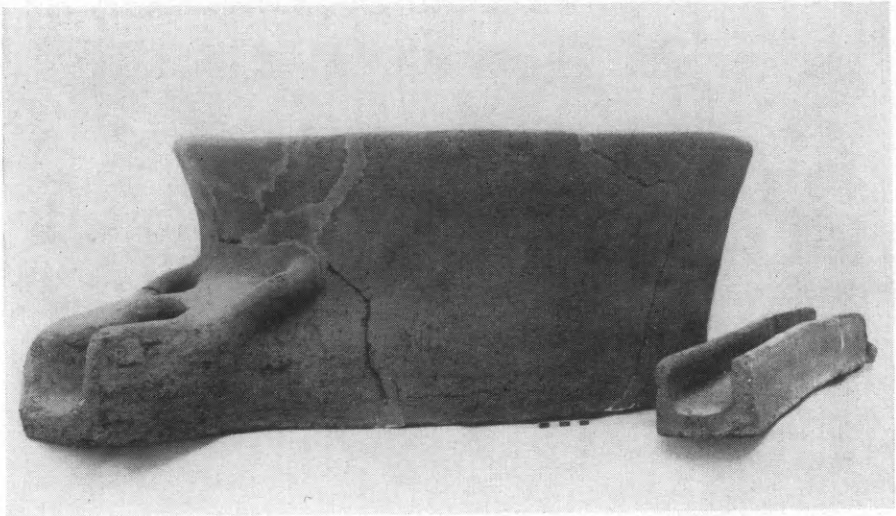
μεικὴ εἰς διατεταραγμένην κατάστασιν, ἀνήκουσα εἰς τὸ τέλος τῶν

Εἰκ. 238. Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ κτηρίου Β Κάτω Ζάκρου.

νεοανακτορικῶν χρόνων. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων εἶναι ἐνδιαφέρουσαι χύτραι, λεκάναι, πρόχοι διακόσμητοι κλπ.

Τοῦ κτηρίου Β (εἰκ. 237) ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρος ἡ ΒΑ. (εἰκ. 238) γωνία μετὰ τῶν συνεχομένων προσόψεων, ἀνατολικῆς καὶ βορείου, αἵτινες παρηκολουθήθησαν ἐπὶ ἱκανὰ μέτρα. Ἡ ἀνατολικὴ ἐμφανίζει χαρακτηριστικὴν ἐσοχὴν, τοῦ συνήθους εἰς τὰς μινωϊκὰς ἐγκαταστάσεις τύπου. Εἰς τὸ μέσον τῆς Β. προσόψεως, ἣτις ἐκτείνεται εἰς μῆκος πλεόν τῶν 30 μέτρων, ἀνεκαλύφθη μέγα μονόλιθον κατώφλιον μετ' ἀναθυρώσεων καὶ ὀπῶν στερεώσεως τῆς ἐξωθύρας. Τὰ μέχρι σήμερον ἀνασκαφέντα δωμάτια τοῦ συγκροτήματος τούτου

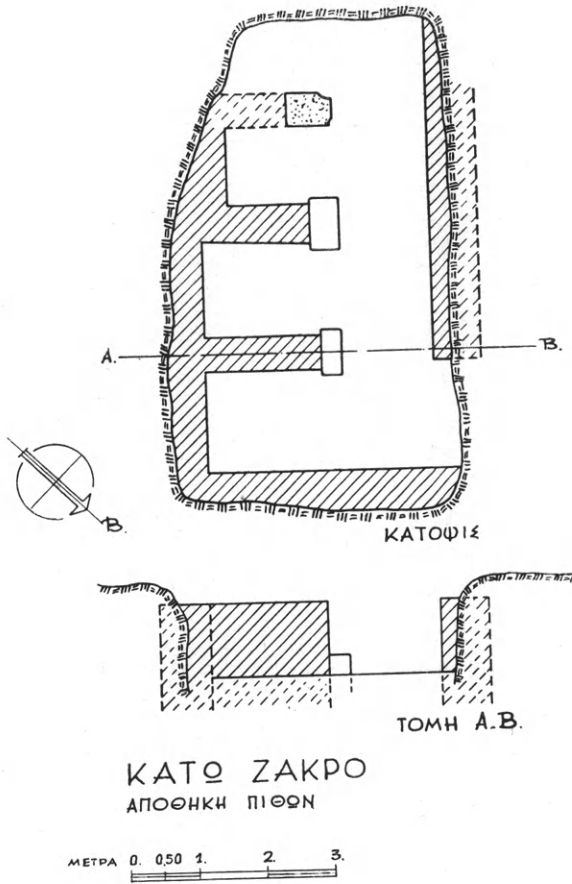

Εἰκ. 239. Ὁ πῆλινος ληνὸς τοῦ κτηρίου Β Κάτω Ζάκρου.

εἶναι 12, πολλὰ ὅμως τούτων εἶναι μικρὰ καὶ στενόχωρα καὶ πιθανῶς ἐχρησίμευσαν ὡς χώροι ἀποθηκεύσεως. Πολλὰ τούτων ἔχουν δάπεδα ἐπίχριστα. Ἄλλα δωμάτια εἶναι ἱκανῶς εὐρύχωρα καὶ φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς δωμάτια κατοικίας. Δύο πίθοι ἀνευρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλ' ἐν μέρει μόνον διασφζόμενοι, λόγῳ τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ἢ διὰ μηχανικῶν μέσων καλλιέργεια ἐπέφεραν εἰς τὸ ὅλον κτήριον. Εἰς ἓν μικρὸν δωμάτιον, κατὰ τὸ ἡμισυ πλακόστρωτον, εὐρέθησαν πολλὰ μικρὰ ἀγγεῖα, μάλιστα κύπελλα. Λίαν ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις πηλίνου ληνοῦ (εἰκ. 239), ἱκανῶς εὐρυχώρου, εἰς τὸ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξωτερικὴν εἴσοδον δωματίου. Χαλκᾶ ἀντικείμενα ἐλάχιστα ἀνευρέθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων δίσκος ζυγοῦ. Τὸ κτήριον ἐκτείνεται πρὸς νότον καὶ δὲν

ἀποκλείεται νὰ συνείχεται πρὸς τὸ εἰς ἔγγυς ἀπόστασιν ἀνασκαφὴν κτήριον Α. Πρὸς δυσμὰς τούτου ἐφάπτονται ἄλλα οἰκοδομήματα.

Ἐπειδὴ παρατηρήθησαν λείψανα κτηρίων ἐκ μεγάλων πελεκητῶν πωρολίθων εἰς τὴν ὑποκειμένην τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου

Εἰκ. 240. Κάτοψις ἀποθήκης πίθων Κάτω Ζάκρου.

πεδινήν ἰσόπεδον λωρίδα τῆς μεταξὺ τῶν ὑψωμάτων στενῆς κοιλάδος, ἐθεωρήθη πιθανὸν ὅτι ἐκεῖ ἔκειντο τὰ κύρια κτήρια τοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος. Ἐγένετο δοκιμὴ εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὴν καλλιέργειαν τμῆμα πίθου. Βαθμηδὸν ἀπεκαλύφθη συγκρότημα ἀποθηκῶν (εἰκ. 240) πλήρες πίθων (εἰκ. 241) καὶ ἀγγείων, ἀπάντων εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν. Τὸ ἀνασκαφέν τμῆμα ἀπαρτίζεται ἐκ διαδρόμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνοίγουν

τρεις διαδοχικαί, ἀρκετὰ εὐρύχωροι ὀρθογώνιοι κόγχαι. Αἱ ἀποθήκαι αὗται ἐνθυμίζουν τὸ συγκρότημα corridor of the bays τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἐκαστον τῶν διαχωριζόντων τὰς κόγχας τοιχίων καταλήγει εἰς παραστάδα, προφανῶς ξυλίνην, βαίνουσαν ἐπὶ πωρίνης βάσεως. Μόνον εἰς τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν διατοιχισμα, τὸ δυτικώτερον ὄλων, ἡ παραστὰς ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων ὀπτοπλίνθων,

Εἰκ. 241. Οἱ πίθοι Β καὶ Γ τῶν Ἀποθηκῶν.

τῶν ὁποίων ἐν μέρος κατέπεσεν ἐντὸς τῆς κόγχης Γ (εἰκ. 240). Ἡ πυρκαϊά, ἡ ὁποία ἀπετέφρωσε τὸ συγκρότημα τῶν ἀποθηκῶν, βοηθοῦντος τοῦ ἐναποθηκευμένου εἰς τοὺς πίθους καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐλαίου, ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρὰ καὶ ἐδημιούργησε τόσα ἀλλεπάλληλα στρώματα πυρροῦ καὶ μελανοῦ χρώματος, ὡς καὶ ἀφθόνου τέφρας, ὥστε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνασκαφῆς ὑπέτεθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κλιβάνου. Τέσσαρες πίθοι εὐρέθησαν κατὰ χώραν, τῶν ὁποίων τρεῖς εἰς τὴν πρώτην κόγχην καὶ εἰς λίαν εὐμεγέθης εἰς τὴν δευτέραν (εἰκ. 242). Μέγα πλῆθος ἀγγείων (εἰκ. 243), περισσοτέρων τῶν πενήκοντα, περισυνελέγη εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν πίθων χώρους, ὡς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ διαδρόμου. Πολλὰ τούτων εἶναι εὐμεγέθεις ἀμφορεῖς μὲ ἔλλειπτικὸν στόμιον, ἱκαναὶ δὲ λεκάναι, πρόχοι, κύπελλα καὶ κύαθοι, ἀπετέ-

λουν ολοκλήρους σωρούς. Χαρακτηριστική ἦτο ἡ ἀνεύρεσις μεγάλου πλήθους δισκοειδῶν ἀγνύθων, πιθανῶς καταπεσοῦσῶν ἐκ τοῦ ἄνω τῶν ἀποθηκῶν ὀρόφου. Ὅτι τοιοῦτος ὄροφος ὑπῆρχεν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἰκανὸν ποσὸν τοιχογραφημένων κονιαμάτων εὐρέθη, συνάμεικτον μετὰ τῶν καταπεσοῦσῶν ὀπτοπλίνθων, εἰς τὴν τρίτην κόγχην, εἰς σχετικῶς ὑψηλὸν στρῶμα. Τὰ κονιάματα ταῦτα, διακεκοσμημένα μὲ συνεχομένους μεγάλους ρόδακας, εἶναι ἀπίθανον ὅτι διεκόσμουσαν αὐτὰς

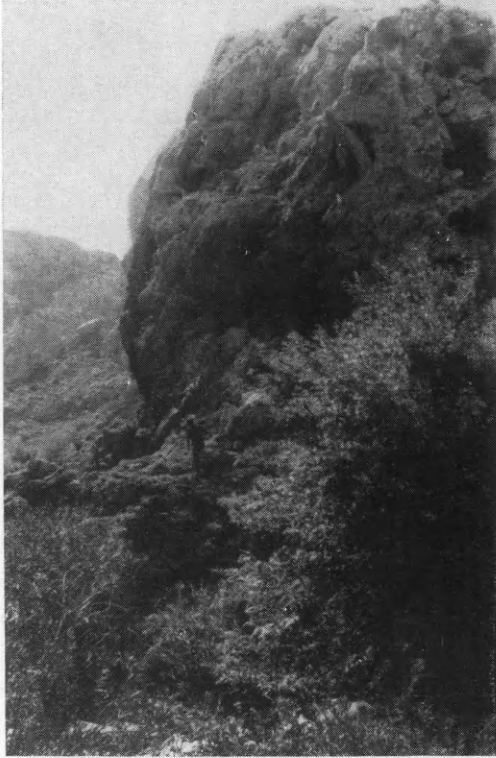
Εἰκ. 242. Πίθος τῶν Ἀποθηκῶν Κάτω Ζάκρου.

Εἰκ. 243. Σκεῦος εἰς σχῆμα καλύβης καὶ τρίωτος πίθος ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς Κάτω Ζάκρου.

τὰς ἀποθήκας. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀποθηκῶν ἀποτελεῖ ἰσχυρὰν ἔνδειξιν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως σημαντικοῦ κτηρίου, ἀνακτορικοῦ ἴσως χαρακτῆρος, τὸ ὁποῖον ἢ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ.

Ἡ ἀπασχόλησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ εἰς τὰς ἄνω γενομένας δοκιμὰς δὲν ἐπέτρεψε τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν τῶν

Εἰκ. 244. Ἡ «φάραγξ τῶν νεκρῶν» Κάτω Ζάκρου.

ἐν σπηλαίοις τάφων, τῶν ὁποίων ἐν μέρος ἐσυλήθη κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη. Ἐγένετο ὁμως αὐτοψία τούτων, τόσον τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τῆς μεταξὺ Ἄνω καὶ Κάτω Ζάκρου φάραγος (εἰκ. 244), ὅσον καὶ ἐκείνων οἵτινες εὐρίσκονται εἰς τὰ ἐκατέρωθεν τῆς κοιλάδος τοῦ Κάτω Ζάκρου ἀπόκρημνα ὑψώματα. Ἐκ τῶν ἐπὶ τόπου λειψάνων διεπιστώθη ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς (προανακτορικήν, παλαιοανακτορικήν, νεοανακτορικήν μινωϊκὴν ἐποχὴν, πρωτογεωμετρικὴν καὶ γεωμετρικὴν περίοδον). Λόγω τῆς συλήσεως, μικρὰι πιθανό-

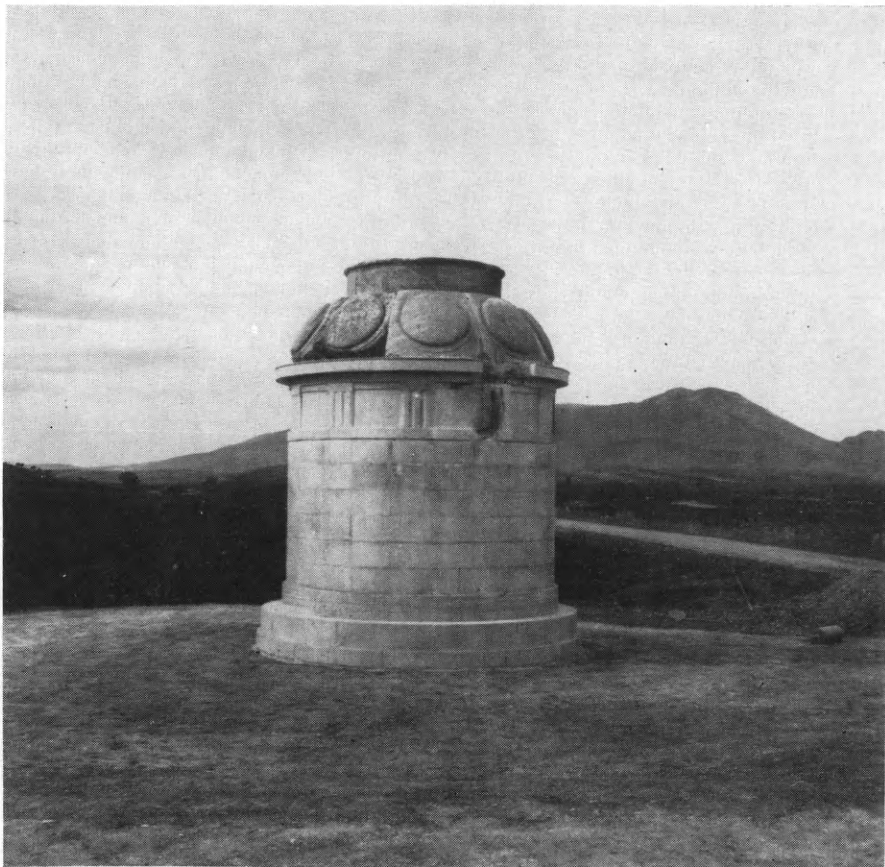
τητες ὑπάρχουν ὅτι ἐντὸς τῶν σπηλαίων τούτων θὰ εὐρεθοῦν πλούσια κτερίσματα.

Δέον νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα ἡ συμβολὴ τοῦ ἐκ Σητείας ἀρχαιοφίλου Ἐμμανουὴλ Φυγετάκη ὡς ὑποδείκτου πολλῶν τῶν λαθραίως ἀνασκαφέντων χώρων καὶ συντελέσαντος εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ δίωξιν τῶν λαθροανασκαφέντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄:
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

α) Ἀρχαῖα Μνημεῖα.

1) ΒΡΑΥΡΩΝ. Ἱερὰ Στοά. Περὶ ταύτης βλέπε τὰ ἐν σ. 20

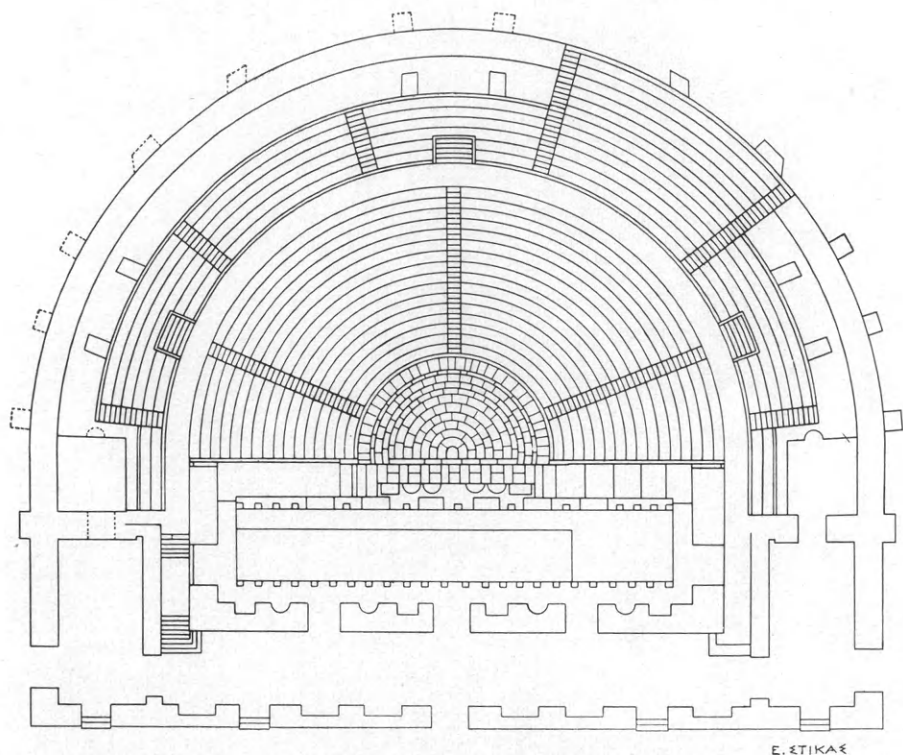
Εἰκ. 245. Ἡ ἀναστηλωθεῖσα βάσις τοῦ Τροπαιοῦ τῶν Λεύκτρων.

γραφέντα ὑπὸ Ἰ. Παπαδημητρίου περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος.

2) ΛΕΥΚΤΡΑ. Τρόπαιον. Ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὀρλάνδου συνεχίσθησαν ἐφέτος αἱ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ Τροπαιοῦ τῶν Λεύκτρων. Περαιτωθείσης τῆς κατα-

σκευῆς τῆς κυλινδρικήσ αὐτοῦ βάσεως ἐτοποθετήθησαν ἐπ' αὐτῆσ ὡσ στέψισ ἀφ' ἑνὸσ μὲν τὰ σφζόμενα ὀλίγα τεμάχια τριγλύφων καὶ μετοπῶν, συμπληρωθέντα δι' ὁμοίασ ὑφῆσ λίθων ἐκ τοῦ ἀρχαίου λατομείου τῆσ Δομβραίνης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ μόνον διασωθὲν τεμάχιον γείσου. Ἐπὶ τοῦ οὔτω διαμορφωθέντος κορ-

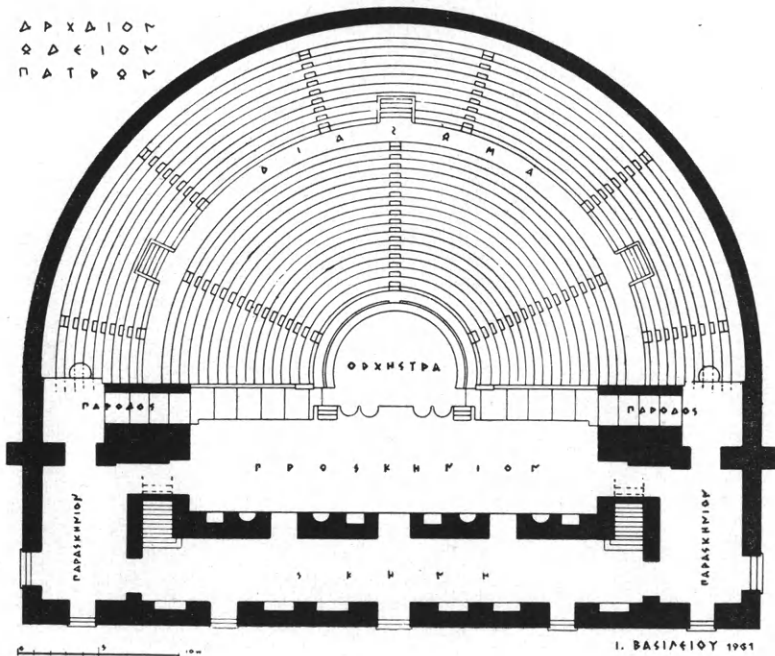
Ω Δ Ε Ι Ο Ν Π Α Τ Ρ Ω Ν

Εἰκ. 246. Κάτοψις τοῦ Ὁδείου Πατρῶν ἐμφαίνουσα τὰ μέχρι τοῦδε ἀναστηλωθέντα μέρη αὐτοῦ.

μοῦ τῆσ βάσεως ἐτοποθετήθησαν αἱ διασωθεῖσαι εἰσ σχετικῶσ καλὴν κατάστασιν ἀνάγλυφοι ἀσπίδες, ἑννέα τὸν ἀριθμὸν ἐν συνόλῳ, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλειπε μία καὶ μόνη, κατασκευασθεῖσα καινουργῆσ. Ἐπὶ τῶν περιφερικῶσ διατεταγμένων ἀσπίδων, αἵτινες καταλείπουν ἐσωτερικῶσ κυλινδρικὸν κενόν, ἐτοποθετήθη ἡ πάλαι ὑπὸ τοῦ κ. Ὁρλάνδου παρατηρηθεῖσα ἐπὶ ὑψώματος κειμένου εἰσ ἀπόστασιν ἡμισείασ περίπου ὥρασ πρὸσ βορρᾶν κυλινδρική στέψισ, τῆσ ὁποίας, ἀπαρτιζομένησ ἐκ δύο τεμαχίων, ἐσώθη δυστυχῶσ μόνον τὸ

ἡμισυ ἔχον διάμετρον ἀκριβῶς ἴσην πρὸς τὴν κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κύκλου τῶν ἀσπίδων μετὰ τὴν συναρμογὴν αὐτῶν προκύπτουσαν διάμετρον. Τὸ ἐλλεῖπον ἡμισυ τῆς στέψεως ταύτης κατασκευάσθη ὁμοιον πρὸς τὸ σφζόμενον. Περαιτωθείσης ἤδη τῆς κατασκευῆς καὶ τοῦ βάνου (εἰκ. 245) ὑπολείπεται ἐφέτος νὰ γίνῃ

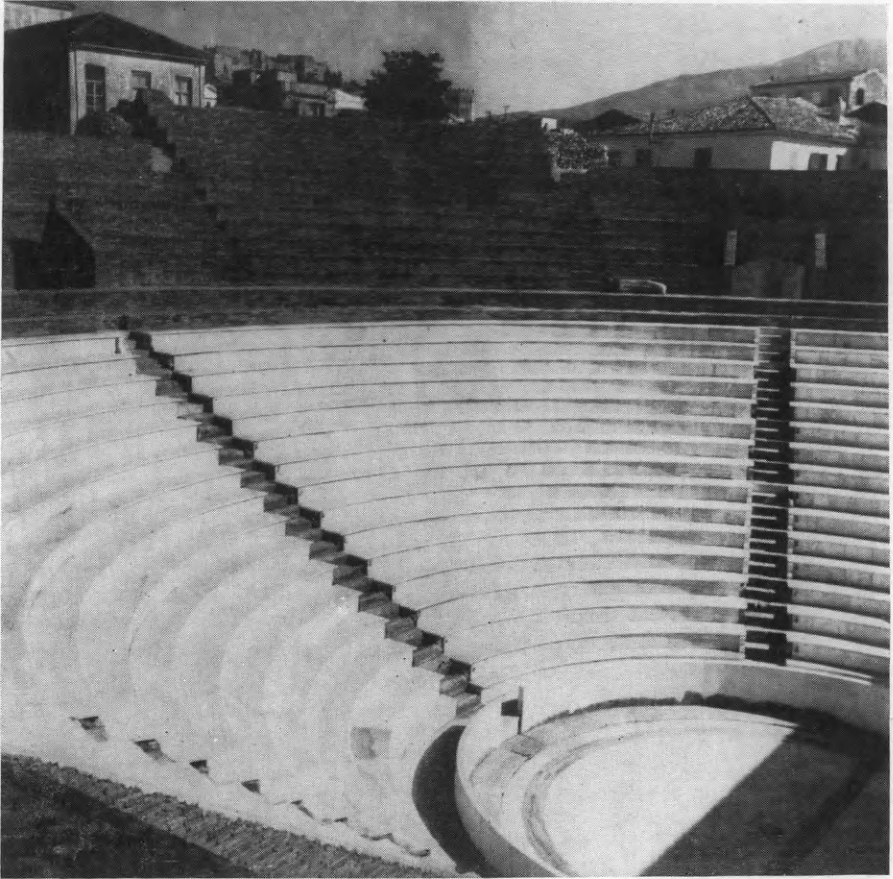
Εἰκ. 247. Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως τοῦ Ὁδείου.

τὸ χαλκοῦν, κατὰ Κικέρωνα, ὁμοίωμα τῆς πανοπλίας, ἵνα περατωθῇ τὸ ὄλον Τρόπαιον. Τοῦτο ὁμως πλέον θὰ μελετηθῇ κατὰ τὸ 1962.

3) ΠΕΛΛΑ. Εἰς τὴν Πέλλαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ἐ. Στίκα καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου κ. Χ. Μακαρόνα ἐγένετο ἡ ἀναστήλωσις κίονων τοῦ ἰωνικοῦ περιστυλίου τῆς ἀποκαλυφθείσης μεγάλης οἰκίας. Ἦδη ἀποκατεστάθησαν ἕξ κίονες ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἑπτὰ μερικῶς. Αἱ ἐργασίαι θὰ συνεχισθοῦν καὶ κατὰ τὸ 1962.

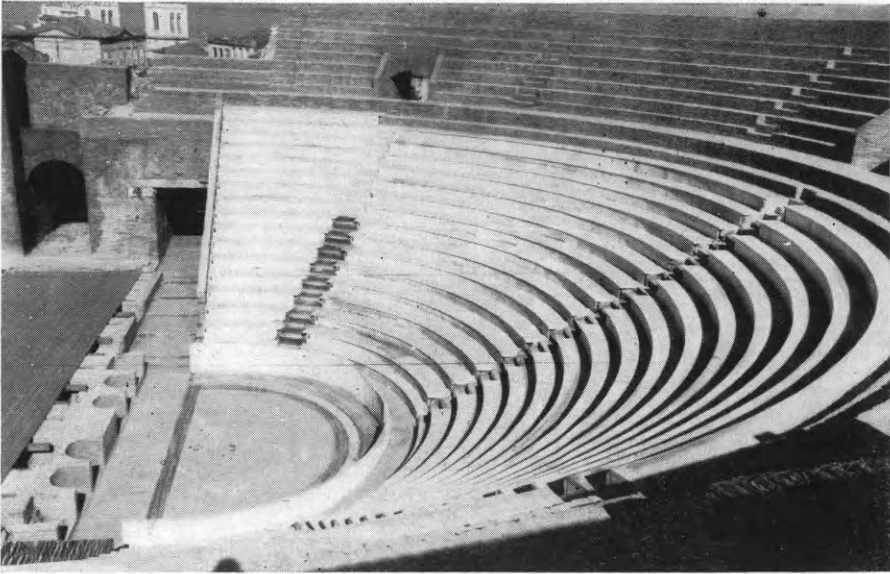
4) ΠΑΤΡΑΙ. Ὁδεῖον. Συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1961 ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Ε. Στίκα καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Εὐθ. Μαστροκόστα αἱ ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ Ὁδείου τῶν Πατρῶν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐγένετο ἡ ἀναμαρμά-

ρωσις τῆς τελευταίας σειρᾶς τῶν ἐδωλίων τοῦ κάτω διαζώματος (εἰκ. 246 καὶ 248), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ τινες ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τοῦ κοίλου. Συγκεκριμένως ἐγένετο ἡ ἀποκατάστασις μεγάλου μέρους τοῦ δακτυ-

Εἰκ. 248. Ἐποψὶς τοῦ ἀναστηλωθέντος κοίλου τοῦ Ὁδείου Πατρῶν ἀπὸ δυσμῶν.

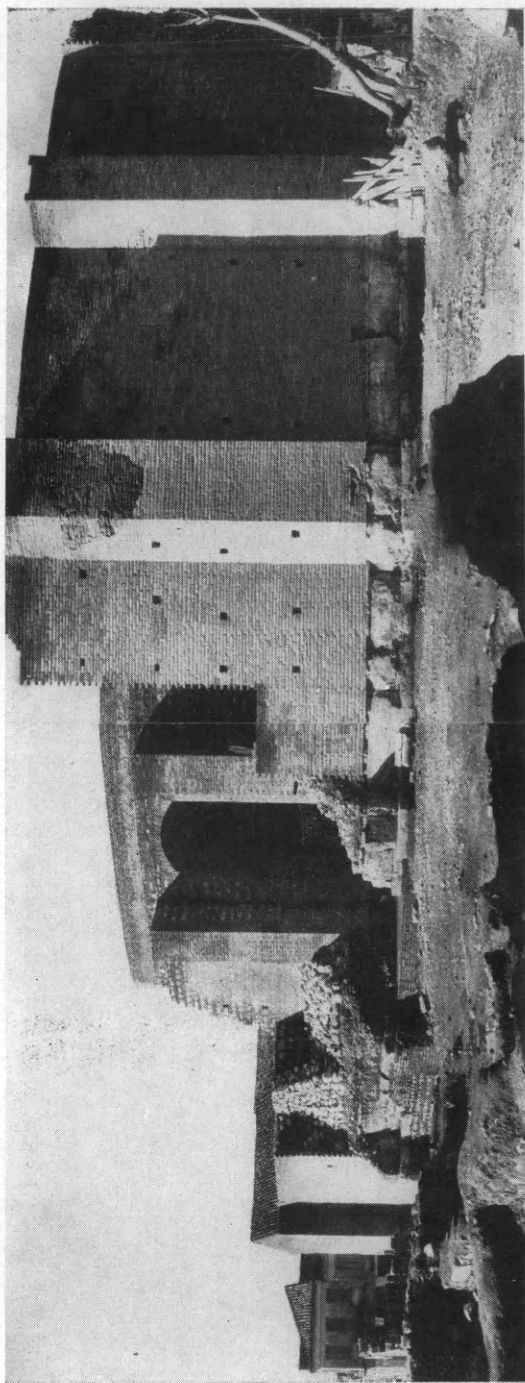
λοειδοῦς θόλου τοῦ καλύπτοντος τὸν ἰσόγειον περιμετρικὸν διάδρομον, συνεπληρώθη δὲ καὶ μία κερκὶς μέχρι τοῦ ἀνωτάτου σημείου αὐτῆς (12 σειραὶ ἐδωλίων) (εἰκ. 246). Ἐγένοντο ἐπίσης ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ περιμετρικοῦ ὀπτοπλινθίνου τοίχου (εἰκ. 250) καθὼς καὶ τῶν ἐνισχυουσῶν αὐτὸν ἀντηρίδων (εἰκ. 251) καὶ τῶν τριῶν κλιμάκων ἀπ' εὐθείας ἀνόδου ἐκ τοῦ περιφερικοῦ διαδρόμου εἰς τὸ ἄνω διάζωμα.

Εἰκ. 249. Ἐποψη τοῦ κοίλου τοῦ Ὁδείου ἀπ' ἀνατολῶν μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν.

Εἰκ. 250. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ Ὁδείου Πατρῶν πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστήλωσεως.

Είχ. 251. Ἄποψις τοῦ μετ' ἀντηριδίων ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Ὀδείου Πατρῶν μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

Εικ. 252 και 253. Τὸ Δ. ἀνάλημμα τοῦ ἄνω διαζώματος τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

5) ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ. Θέατρον. Ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1961 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπίβλεψιν τοῦ διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου. Εἰς τὸ δυτικὸν ἀνάλημμα, κατεστραμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ κατακεχωσμένον, ἐγένοντο ἐργασίαι συμπληρώσεως διὰ πωρίνων δόμων, συμφώνως πρὸς τὰ σφζόμενα στοιχεῖα (εἰκ. 252 καὶ 253). Ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἄνω διαζώματος κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ θεάτρου, ἢ ὅποια θὰ γίνῃ δι' ἐδωλίων, ἀποκειμένων εἰς τὸν πέριξ χώρον.

Ἐργασίαι στερεώσεως ἐγένοντο ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἄνω διαζώματος ἣτοι συμπληρώσεις κλιμάκων ἀνόδου καὶ ἀποκαταστάσεις τμημάτων τῶν ὀρθοστατῶν τοῦ διαδρόμου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ θεάτρου, οἵτινες εἶχον μετακινηθῆ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν κατὰ 30 ἑκατοστὰ.

6) ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΣ. Θέατρον. Εἰς τὸ θέατρον Μεγαλοπόλεως διὰ τοῦ διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Χρ. Χρήστου, ἐγένετο ἐκθάμνωσις καὶ στερέωσις τῶν παρόδων. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ πρὸ τῆς σκηνοθήκης χώρου. Εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς παρόδου ἐγένοντο ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ ἀπομακρύνσεως τῶν χωμάτων πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ.

β) Βυζαντινὰ Μνημεῖα.

7) ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ. Συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος αἱ ἐργασίαι εἰς τὴν μονὴν Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Ε. Στίκα καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἐ. Χατζηδάκη.

Κατ' ἀρχὰς ἐξηκολούθησεν ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ στερέωσις τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων τοῦ καθολικοῦ, περατωθείσης τῆς ἐργασίας εἰς τὰ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου σταυροθόλια, ἔνθα ὑπάρχουν παραστάσεις ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων μεγάλη καὶ ἀξιολογωτάτη εἰκὼν Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Γουρνικιώτου.

Εικ. 254. Ἐπιτομή τοῦ πυλῶνος καὶ τοῦ φωτανάματος ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς μονῆς Ὁσίου Δουκᾶ πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως.

Εικ. 255. Ἐπιτομή τοῦ ΒΑ. πυλῶνος τῆς μονῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἐγένετο ἐπίσης στερέωσις τῶν ψηφιδωτῶν εἰς τὸ νότιον σταυροθόλιον τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅπου ἡ παράστασις τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τῆς Θεοτόκου Βρεφοκρατούσης.

Ἐξηκολούθησεν ὡσαύτως ἡ κατὰ τὸ 1960 ἀρξαμένη συγκόλλησις καὶ συναρμογὴ θραυσμάτων γλυπτῶν, ἀποκατασταθέντων θωρακίων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Εἰς τὸν βορειοανατολικὸν πυλῶνα καὶ τὸ παρ' αὐτὸν φωτά-

Εἰκ. 256. Ἄποψις τοῦ πυλῶνος καὶ τοῦ φωτανάματος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς μονῆς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

ναμα τῆς μονῆς ἐγένοντο σημαντικώταται ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως. Τὰ δύο αὐτὰ κτίσματα, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ μοναστηρίου, εἶχον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παραμορφωθῆ ὑπὸ τῶν μοναχῶν, διότι ἐπ' αὐτῶν εἶχον ἀνεγερθῆ νέα κελλία στηριχθέντα ἐπὶ παρεμβληθείσης πλακῶς ἐξ ὠπλισμένου σκυροδέματος (εἰκ. 254). Καὶ τὰ μὲν νεώτερα κελλία εἶχον πρὸ πολλοῦ κατεδαφισθῆ, παρέμεναν ὅμως ἡ πλάξ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη παραμόρφωσιν τῆς ὄψεως τῶν μοναστηριακῶν αὐτῶν κτισμάτων (εἰκ. 254).

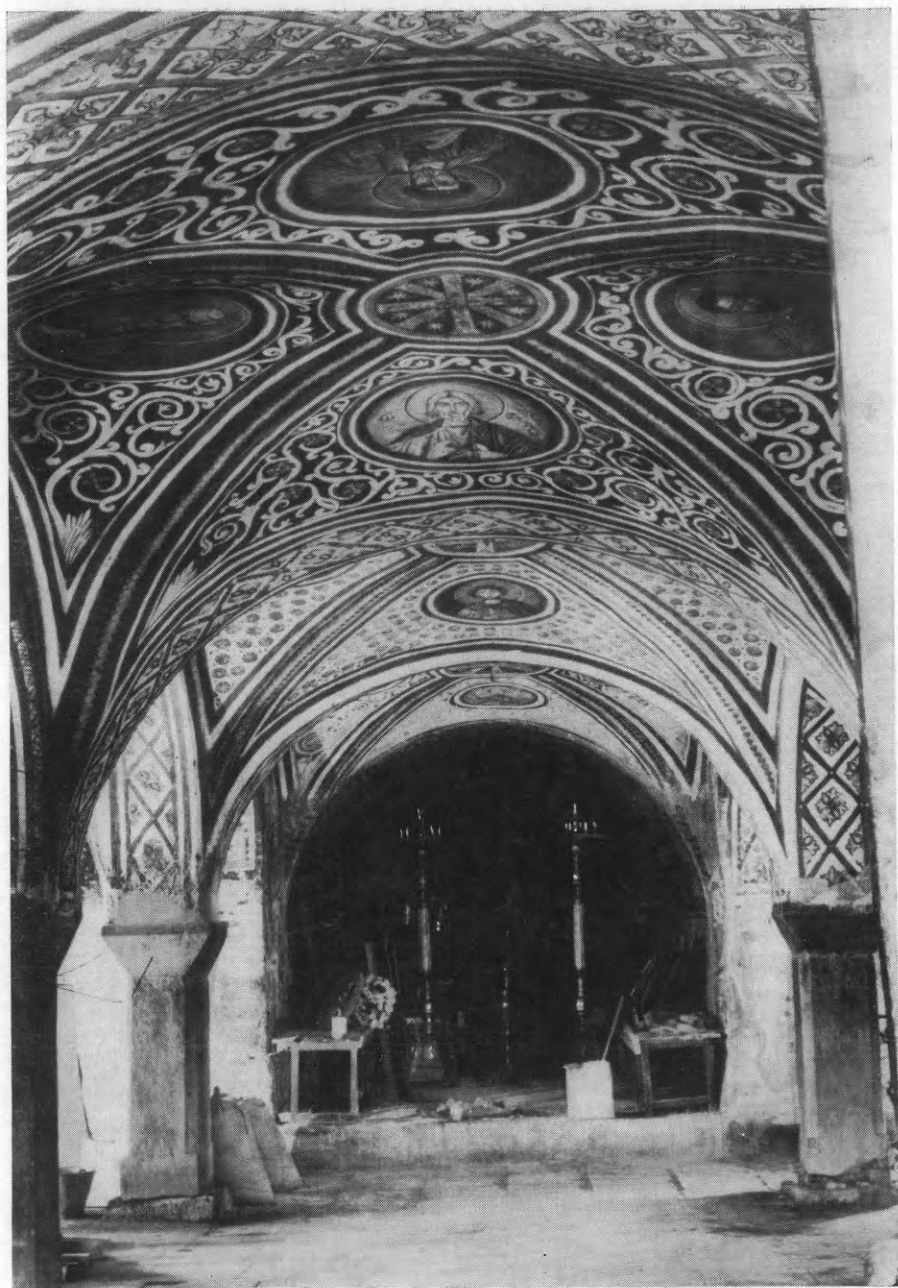
Ὁ βόρειος πυλὼν ὡσαύτως διετήρει μὲν ἐξωτερικῶς ἡμικυκλικὸν τόξον, πιθανώτατα ἐκ τῶν παλαιότερων τῆς μονῆς, ἐσωτερικῶς

ὅμως εἶχε διαρρυθμισθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας διὰ τόξου ἐλαφρῶς ὀξυκορύφου (εἰκ. 254) εὐρισκομένου εἰς χαμηλοτέραν στάθμην ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπὶ τοῦ σφζομένου καὶ κατὰ μῆκος βαίνοντος ὀξυκορύφου θόλου διεμορφώθη δικλινῆς στέγη (εἰκ. 256), ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτοποθετήθησαν παλαιαὶ κέραμοι βυζαντινοῦ τύπου. Τῆς ἐργασίας ταύτης εἶχε προηγηθῆ στερέωσις τοῦ θόλου ἐκ τῶν ἄνω καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἀετωμάτων εἷς τε τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πρόσοψιν τοῦ προπύλου.

Εἰς τὸ γειτονικὸν πρὸς τὸν πυλῶνα φωτάναμα τῆς μονῆς (εἰκ. 254 ἀριστερᾷ), κτίσμα τετράγωνον μικρῶν διαστάσεων, μὲ τέσσαρας ἐσωτερικοὺς κίονας, στεγαζόμενον διὰ κυλινδρικών θόλων καὶ ἀσπίδων, ἀποκατεστάθη ἢ κεραμοσκεπῆς, χαμηλῆ, τετρακλινῆς στέγη, ἀφοῦ ἀφηρέθη ἢ ἐκ σκυροδέματος πλάξ (εἰκ. 256). Τέλος ἄνωθεν τῆς ἐστίας ἀποκατεστάθη ἢ κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς στέγης ὑψηλὴ καπνοδόχος (εἰκ. 256).

Τελευταία σημαντικωτάτη ἐργασία, γενομένη κατὰ τὸ 1961, ὑπῆρξεν ὁ καθαρισμὸς καὶ στερέωσις τῶν μεγίστης ἀξίας τοιχογραφιῶν τῶν παρεκκλησιῶν τοῦ καθολικοῦ καὶ τῆς ὑπογείου κρύπτης (Ἁγίας Βαρβάρας). Αἱ τοιχογραφίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι εἶναι σύγχρονοι τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος, εἶχον καλυφθῆ δι' αἰθάλης καὶ εἶχον ἀνάγκην στερεώσεως καὶ καθαρισμοῦ. Διὰ τῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο διὰ τοῦ εἰδικοῦ συνεργείου ὑπὸ τὸν ζωγράφον-συντηρητὴν κ. Φ. Ζαχαρίου, ἐξησφαλίσθη ἢ στερεότης αὐτῶν καὶ ἀνεφάνησαν ζωηρὰ τὰ χρώματά των (εἰκ. 257).

8) ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΑ ΚΑΜΠΙΑ. Εἰς τὸν παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν βυζαντινὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἵστα Καμπιά ἐγένετο κατὰ τὸ 1961 ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Χ. Μπούρα, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἄλλων ἐργασιῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἢ ἀποκατάστασις τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου αὐτοῦ. Ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὸ δάπεδον οἱ προχείρως ἐστρωμένοι λίθοι, οἱ ὁποῖοι προφανῶς εἶχον τοποθετηθῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων καὶ προσχώσεων ἐγένετο ἢ διάστρωσις τοῦ νέου δαπέδου. Τοῦτο κατεσκευάσθη εἰς τὴν ἀρχικὴν στάθμην του ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου κατὰ τὸ

Εικ. 257. Ἀπομικ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς κρύπτης τῆς μονῆς
Ὁσίου Λουκά μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῶν,

δυνατὸν ἀπλουστέρου καὶ οὐδετέρου. Ἐγένετο χρῆσις μεταχειρισμένων καὶ ἐλαφρῶς ἐφθαρμένων πλακῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρξῃ ἐνότης μορφῆς πρὸς τὸ παλαιὸν βυζαντινὸν κτίσμα.

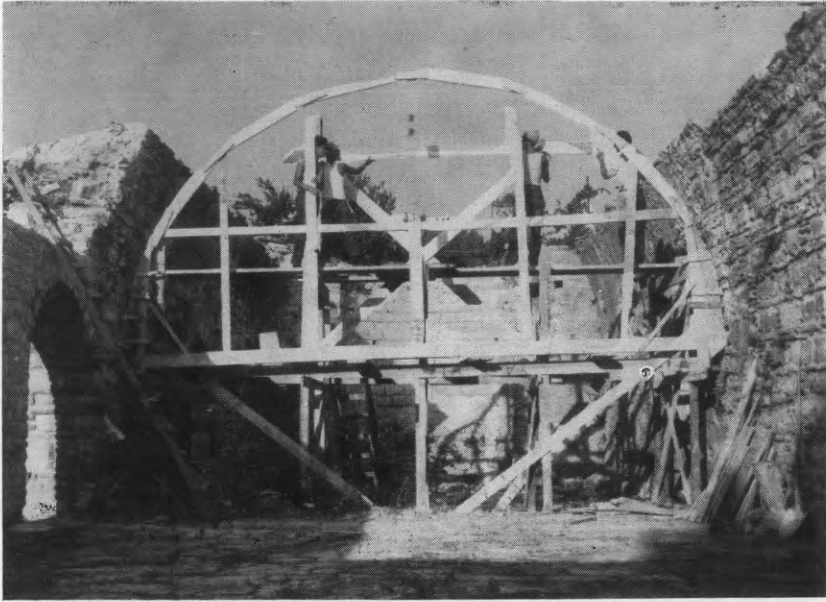
9) ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ. Ψηφιδωτά. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄ. Ὁρλάνδου καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Πάλλα καὶ τοῦ διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα ἐγένετο, διὰ τοῦ εἰδικοῦ ψηφωτοῦ Δημ. Σκόρδου, εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Δουμετίου Νικοπόλεως (βασιλικὴν Α΄) ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως τῶν περιφῆμων ψηφιδωτῶν δαπέδων, τὰ ὁποῖα λόγφ τῆς ὑγρασίας εἶχον ὑποστῆ τοπικὰς καθιζήσεις καὶ κυματώσεις καὶ εἶχον καλυφθῆ δι' ἀλάτων.

Ἦδη ἐπερατώθη ἡ στερέωσις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν παραστάσεων τοῦ νοτίου ἀψιδοειδοῦς διαμερίσματος τοῦ νάρθηκος (διακονικοῦ).

Κατὰ τὸ τρέχον ἔτος θὰ συνεχισθοῦν αἱ ἐργασίαι ἀποκατάστασεως τῆς ὀριζοντιότητος τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων, θὰ κατασκευασθοῦν δὲ νέα στέγαστρα διὰ τὴν προστασίαν τῶν ψηφιδωτῶν, ἀπομακρυνομένων τῶν ὑπαρχόντων ἀντισταθμητικῶν καλυμμάτων.

Εἰς τὴν βασιλικὴν Ἀλκίσιωνος κατεσκευάσθη στέγαστρον διὰ τὴν προστασίαν τῶν ψηφιδωτῶν καὶ τῶν γλυπτῶν παραστάσεων τοῦ σφζομένου μέσου τμήματος τοῦ ἄμβωνος, ἐμελετήθη δὲ καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ περιθύρου τῆς βασιλείου πύλης.

10) ΑΡΤΑ. Τραπέζα. Ἐν Ἄρτη συνεχίσθη ἡ ἀναστήλωσις τῆς βυζαντινῆς Τραπέζης τῆς Παρηγορητίσεως ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὁρλάνδου. Συμπληρωθείσης τῆς τοιχοποιίας τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ κτηρίου μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ γείσου ἐξετελέσθη ἐφέτος ὁ διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος κυλινδρικός καλυπτήριος θόλος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σφζομένων λειψάνων τοῦ παλαιοῦ θόλου (εἰκ. 258) καὶ στατικῆς μελέτης τοῦ μηχανικοῦ τῆς διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως κ. Στεφάνου Κατσουλίδη, ὅστις καὶ ἐπέβλεψε τὴν ἔντεχνον κατασκευὴν αὐτοῦ. Συνεπληρώθη ἐπίσης διὰ τοιχοποιίας μετὰ τριλόβου παραθύρου τὸ ὑπεράνω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Τραπέζης ἡμικυκλικὸν τύμπανον (εἰκ. 259). Πρὸς περάτωσιν τοῦ ἔργου ὑπολείπονται ἤδη: α) ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐξ ὀδοντωτῶν ταινιῶν γείσου β) ἡ ἐπικεράμωσις τοῦ κατασκευασθέντος θόλου

Εικ. 258. Ὁ ξυλότυπος τῆς καλυπτηρίου καμάρας τῆς Τραπεζίης.

Εικ. 259. Ἀποψις τῆς στενῆς πλευρᾶς τῆς Τραπεζίης μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς.

γ) ή άποχωμάτωσις του έσωτερικού μέχρι βάθους 1.00 μ. δ) ή κατασκευή τριών μεταλλικών παραθύρων της βορείου πλευράς ε) ή κατασκευή σιδηράς ύαλοφράκτου θύρας εισόδου στ') τὰ έσωτερικά κονιάματα και ζ) ή επίστρωσις του δαπέδου δια μωσαϊκού.

Πλήν της Τραπέζης έγινοντο και έργασίαι στερεώσεως του παρά την Παρηγορήτισσαν εύρισκομένου παλαιού μετοχίου της μονής Κάτω Παναγιάς, άξιολόγου έργου λαϊκής άρχιτεκτονικής του 18ου αιώνος, τὸ όποιον είχε καταστή έτοιμόρροπον. Τούτου άνενεώθη ή κεράμωσις και τὰ έσωτερικά ξύλινα ύποστύλωματα, έστερεώθησαν τὰ ξύλινα πατώματα και συνεκρατήθη ό άνατολικός τοίχος.

11) ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΜΑΝΗΣ. Είς την περιοχήν Μάνης έγινετο ή στερέωσις και στεγάνωσις του βυζαντινού ναού της Έπισκοπής. Η εργασία έγινετο τῆ επίβλέπει του έφόρου κ. Ν. Δρανδάκη, άπέβλεπε δέ είς την προστασίαν των έντός του ναού τοιχογραφιών. Μετά την στερέωσιν των τοίχων και των θόλων έγινετο νέα κεράμωσις του ναού.

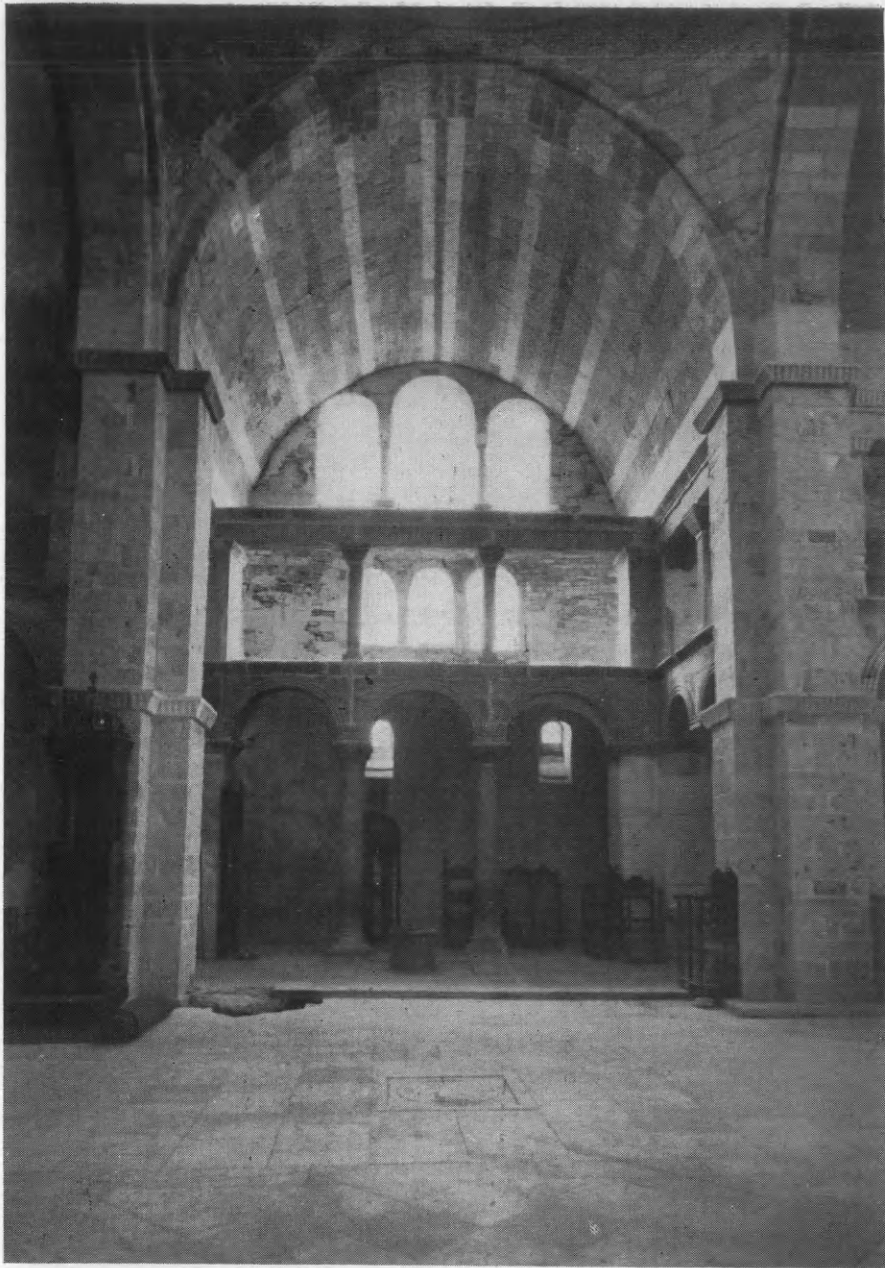
12) Είς ΓΕΡΑΚΙ (ναούς Αγ. Σώζοντος, Αγ. Αθανασίου και Αγ. Θεοδώρου) ώς και είς τὸ Παλιομονάστηρο του Βρονταμαῖ κατεσκευάσθησαν έπτά νέα ξύλινα θύραι.

13) ΠΑΡΟΣ. Κατωπολιανή. Συνεχίσθησαν και κατά τὸ 1961, ύπό την άμεσον επίβλεψιν και καθοδήγησιν του καθηγητού κ. Όρλάνδου, αί έργασίαι στερεώσεως και άποκαταστάσεως της μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής της Κατωπολιανής Πάρου.

Κατ' άρχάς έγινετο στερέωσις των πεσσών του τρούλλου και των πλαγίων κλιτών, οί όποιοι ήσαν κατεσκευασμένοι δια μαρμαρίνων γωνιολίθων. Τὰ ύπάρχοντα χάσματα, μετά την στερέωσιν, συνεπληρώθησαν δια μαρμαρίνων τεμαχίων, έξετελέσθη δ' ώσάύτως και ή συμπλήρωσις και στερέωσις των πωρολίθων του νοτίου κυλινδρικού θόλου του σταυρού ώς και του κεντρικού τρούλλου.

Έγένετο κατόπιν έξωτερική επένδυσις του βορείου κυλινδρικού πωρίνου θόλου δια μανδύου έξ όπλισμένου σκυροκονιάματος, δια την πλήρη έξασφάλισιν αυτού εκ των ρωγμών, άς κατά καιρούς είχαν προξενήσει οί σειμοί.

Είς τὸ τύμπανον του νοτίου κυλινδρικού θόλου έγινετο εκφραξις, όλοσχερής άποκάλυψις, στερέωσις και άποκατάστασις του

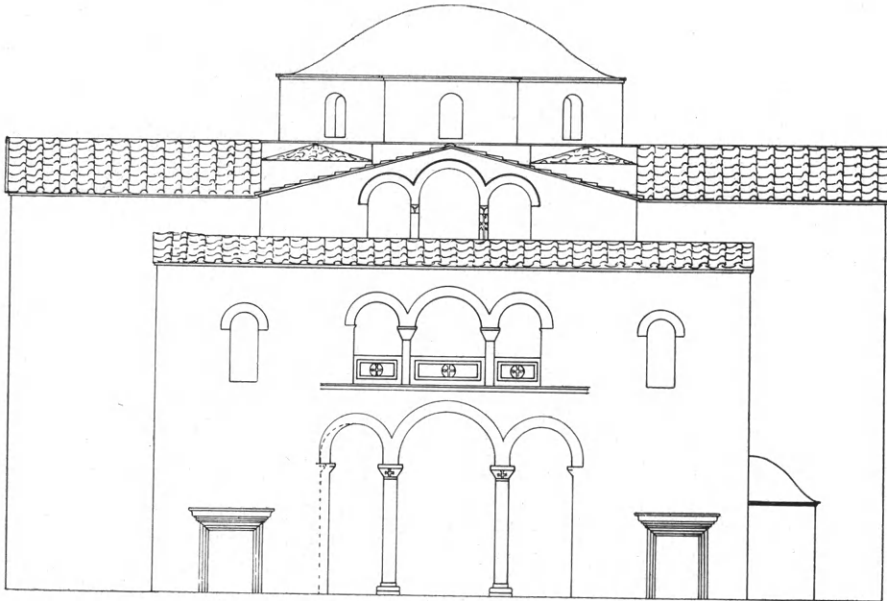
Εἰκ. 260. Ἐποῖς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ σταυροῦ τῆς Κατωπολιανῆς, δεικνύουσα τὸ ἀνοιχθὲν μέγα τρίλοβον παράθυρον καὶ τὰς διχρῶμους σειρὰς θολιτῶν τῆς καμάρας.

μεγάλου τριλόβου παραθύρου, τὸ ὁποῖον εὐρέθη σφζόμενον εἰς ἀρίστην κατάστασιν.

Εἰς τὸ τύμπανον τοῦ δυτικοῦ θόλου ἐγένετο ἀποκατάστασις τριλόβου παραθύρου, ὁμοίου πρὸς τὸ νότιον.

Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, παρουσιάζων ρή-

ΕΚΑΤΟΝΤΑΠΥΛΙΑΝ Ἡ ΠΑΡΟΥ
 ἈΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΨΕΩΣ

ΚΑΙΜΑΞ 450

ἌΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

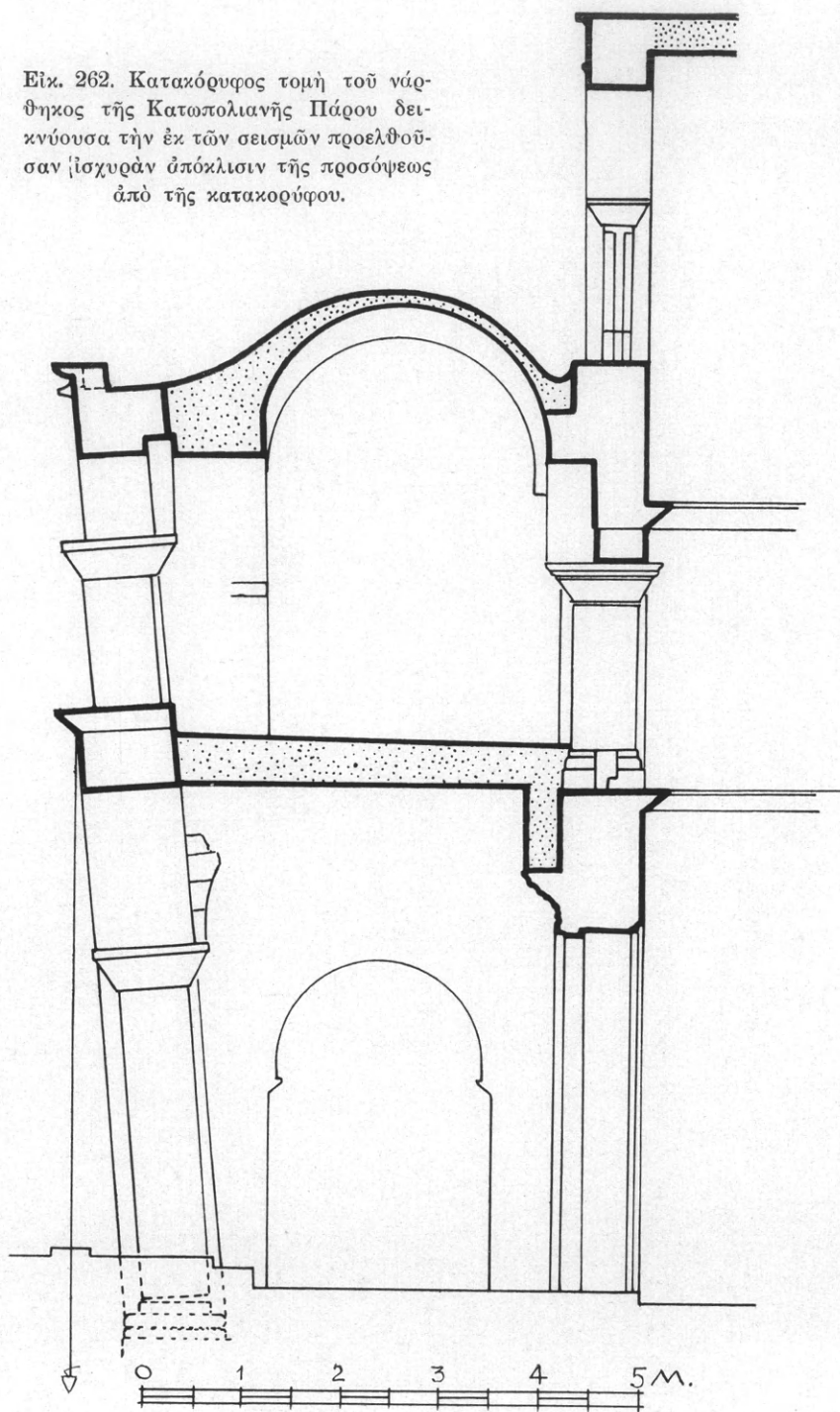
Εἰκ. 261. Ἀναπαράστασις τῆς Κατωπολιανῆς Πάρου κατὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας.

γματα, διογκώσεις καὶ ἀποκλίσεις ἐκ τῆς κατακορύφου, ἐστερεώθη μερικῶς, δι' ἐνέσεων σιμεντοκονίας, τῆς ἐργασίας συνεχισησομένης καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος.

Εἰς τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους ἐγένετο ἡ καθαίρεσις τῶν ἐσωτερικῶν κονιαμάτων τοῦ κυλινδρικοῦ θόλου, ἀποκαλυφθέντων οὕτω τῶν κατὰ τὴν ὀριζοντίαν ἔννοιαν βαινουσῶν σειρῶν ἐγχρώμων ἀρχικῶν θολιτῶν (εἰκ. 260).

Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ βορείου τοῖχου ἐγένετο μερικὴ καθαίρεσις τῶν ὀγκωδῶν μεταγενεστέρων ἀντηρίδων καὶ μερικὴ στερέωσις αὐτοῦ.

Εἰκ. 262. Κατακόρυφος τομὴ τοῦ νάρθηκος τῆς Κατωπολιανῆς Πύρου δεικνύουσα τὴν ἐκ τῶν σεισμῶν προελθοῦσαν ἰσχυρὰν ἀπόκλισιν τῆς προσόψεως ἀπὸ τῆς κατακόρυφου.

Εἰς τὸ τύμπανον τοῦ βορείου κυλινδρικοῦ ἐγκαρσίου θόλου ἐγένετο ἔναρξις ἀποκαλύψεως τῶν τριλόβων ἀνοιγμάτων.

Κατὰ τὸ 1961 ἐγένετο ἐπίσης ἡ ἐπικεράμωσις τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου ὡς καὶ τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ ἐγκαρσίου νοτίου θόλου διὰ κεράμων ὁμοίων πρὸς τὰς εἰς τὸ νότιον καὶ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ σταυροῦ ἀνευρεθείσας παλαιάς, κατασκευῆς τοῦ ἐργοστασίου Δηλαβέρη.

Ἦρξαντο ἐπίσης καὶ ἐπροχώρησαν αἱ ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τῆς δυτικῆς ὄψεως τοῦ ναοῦ. Οὕτω εἰς τὸν νάρθηκα ἐγένετο ἀποκάλυψις τοῦ τριλόβου παραθύρου τοῦ γυναικωνίτου καὶ τοῦ τριβήλου τοῦ ἰσογείου (εἰκ. 261), ἀφαιρεθέντος τοῦ μεταγενεστέρου ἀντισταθμητικοῦ τοίχου ἐπενδύσεως. Διὰ συστήματος ἀντώσεως καὶ ἔλξεως ὀλόκληρος ἡ πρόσοψις, ἣτις εἶχεν ἀποκλίνει τῆς κατακορύφου κατὰ 0.60 μ. (εἰκ. 262), ἐπανεφέρθη εἰς τὴν κατακόρυφον αὐτῆς θέσιν.

Καθηρέθησαν κατόπιν οἱ μεταγενέστεροι (18^{ου} αἰ.) θόλοι τοῦ ἰσογείου καὶ τοῦ ὀρόφου τοῦ νάρθηκος καὶ ἀπεκαλύφθησαν κάτω μὲν αἱ γενέσεις τῶν παλαιῶν σταυροθολίων (εἰκ. 262), ἄνω δὲ τμήματος τοῦ κυλινδρικοῦ θόλου.

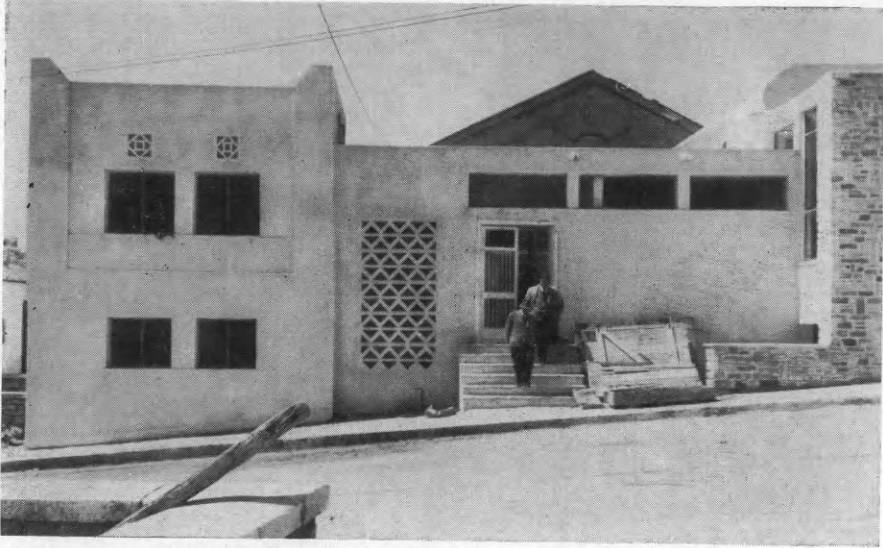
Ἡ ἀποκατάστασις καὶ στερεώσεις τῶν θόλων τοῦ τε ἰσογείου καὶ τοῦ γυναικωνίτου τοῦ νάρθηκος εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν θὰ γίνῃ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος 1962.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ': ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Ἐπικουροῦσα εἰς τὸ Κράτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐδανήνησε κατὰ τὸ 1961 τὰ ἐξῆς ποσὰ δι' ἀνέγερσιν μουσείων:

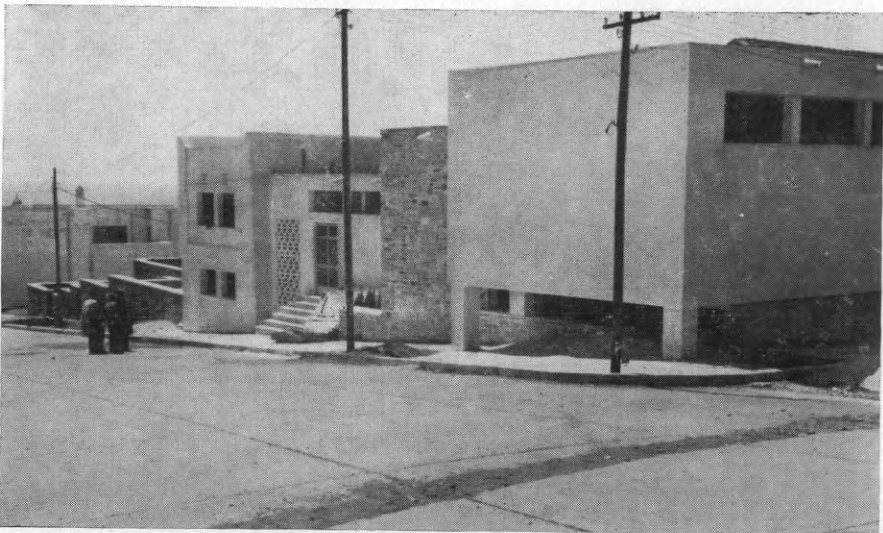
α) Δρχ. 900.000 δι' ἀνέγερσιν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ΤΗΝΟΥ, κατὰ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Χ. Μπούρα γενόμενα ἐπὶ τῇ βάσει ὁδηγιῶν τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος. Δύο ἀπόψεις τοῦ ἀνεγερθέντος Μουσείου παρέχουμεν ἐνταῦθα (εἰκ. 263 καὶ 264).

β) Δοχ. 100.000 δια τὴν περάτωσιν τοῦ κτηρίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ.

Εἰκ. 263. Ἡ πλευρὰ εἰσόδου τοῦ Μουσείου Τήνου.

γ) Δοχ. 55.000 δια τὴν κατασκευὴν ἀποθήκης ἀρχαίων τῆς ἀνασκαφῆς ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ.

Εἰκ. 264. Προοπτικὴ ἄποψις τοῦ Μουσείου Τήνου.

δ) Δοχ. 5.000 δια τὴν καταλογογράφησιν τῶν ἀντικειμένων τοῦ μουσείου ΜΥΣΤΡΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ': ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία :

Δρχ. 15.000 διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ἐφύρας τῆς Θεσπρωτίας ἀπομάκρυνσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοινότητος Μεσοποτάμου χάριν ἀνασκαφῆς τοῦ Νεκρομαντείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε':

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δραστηριότης τῆς Ἐταιρείας συνεχίσθη ἐν-τατικῶς καὶ κατὰ τὸ 1961 ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας Δδος Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου. Ἴδου δὲ ποῖα δημοσιεύματα ἐγένοντο ἐφέτος:

1) Ἐξετυπώθησαν οἱ τόμοι τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1953-54 (Γ' Μέρος), ὡς καὶ τοῦ 1957 καὶ τοῦ 1958.

2) Περαιτοῦται ἡ ἐκτύπωσις τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1957.

3) Ἦρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τῆς ΑΕ τοῦ 1959, ἀφιερωμένου εἰς μνήμην Δ. Εὐαγγελίδου καὶ περιέχοντος τὴν περὶ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δωδώνης μελέτην τοῦ κ. Σωτ. Δάκαρη.

4) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ περὶ τῶν ἀγγείων τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος (Βάρης) ἔργου τῆς κ. Σέμνης Καρούζου.

5) Ἐξετυπώθη πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ βιβλίου τῆς Δδος Χρυσ. Καρδαρά περὶ τῆς Ροδιακῆς ἀγγειογραφίας.

6) Ἐκτυποῦται ὡσαύτως τὸ περὶ τῆς Προϊστορίας τῆς Πελοποννήσου ἔργον τοῦ κ. Κωνστ. Θ. Συριοπούλου.

7) Ἐξετυπώθη ἡ ἐπὶ διδακτορία διατριβὴ τοῦ κ. Νικολ. Δρανδάκη περὶ τοῦ μεταβυζαντινοῦ ζωγράφου Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆ καὶ

8) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνά χεῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1961.

Κατὰ τὸ 1961 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 1103, ἐξ ὧν 534 δι' ἀγορᾶς, 189 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 380 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης βοηθὸς ἡ Ἐταιρεία εἰς τοὺς εἰς Ἑσπερίαν διὰ περαιτέρω σπουδὰς μεταβάντας, ἔφορον κ. Δημ. Πάλλαν διὰ ποσοῦ δρχ. 11.905 καὶ ἐπιμελητὴν κ. Γρ. Κωνσταντινόπουλον διὰ δρχ. 940.

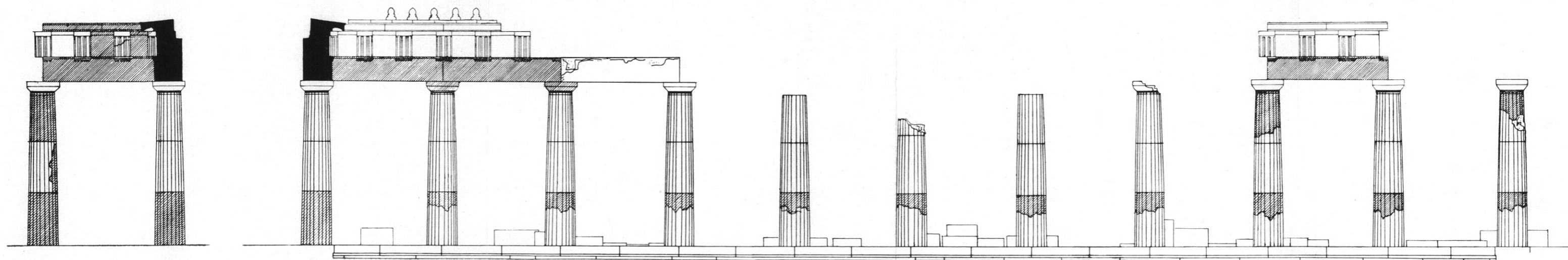
Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία δρχ. 21.684.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία διὰ ποσοῦ δρχ. 105.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν Ἰδρυμάτων (Ἐταιρείαν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικὴν Ἐταιρείαν, Λαογραφικὴν Ἐταιρείαν, Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν Ἐταιρείαν, Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν, Ἐταιρείαν Κρητικῶν Ἱστορικῶν μελετῶν καὶ Ἐταιρείαν Θρακικῶν μελετῶν).

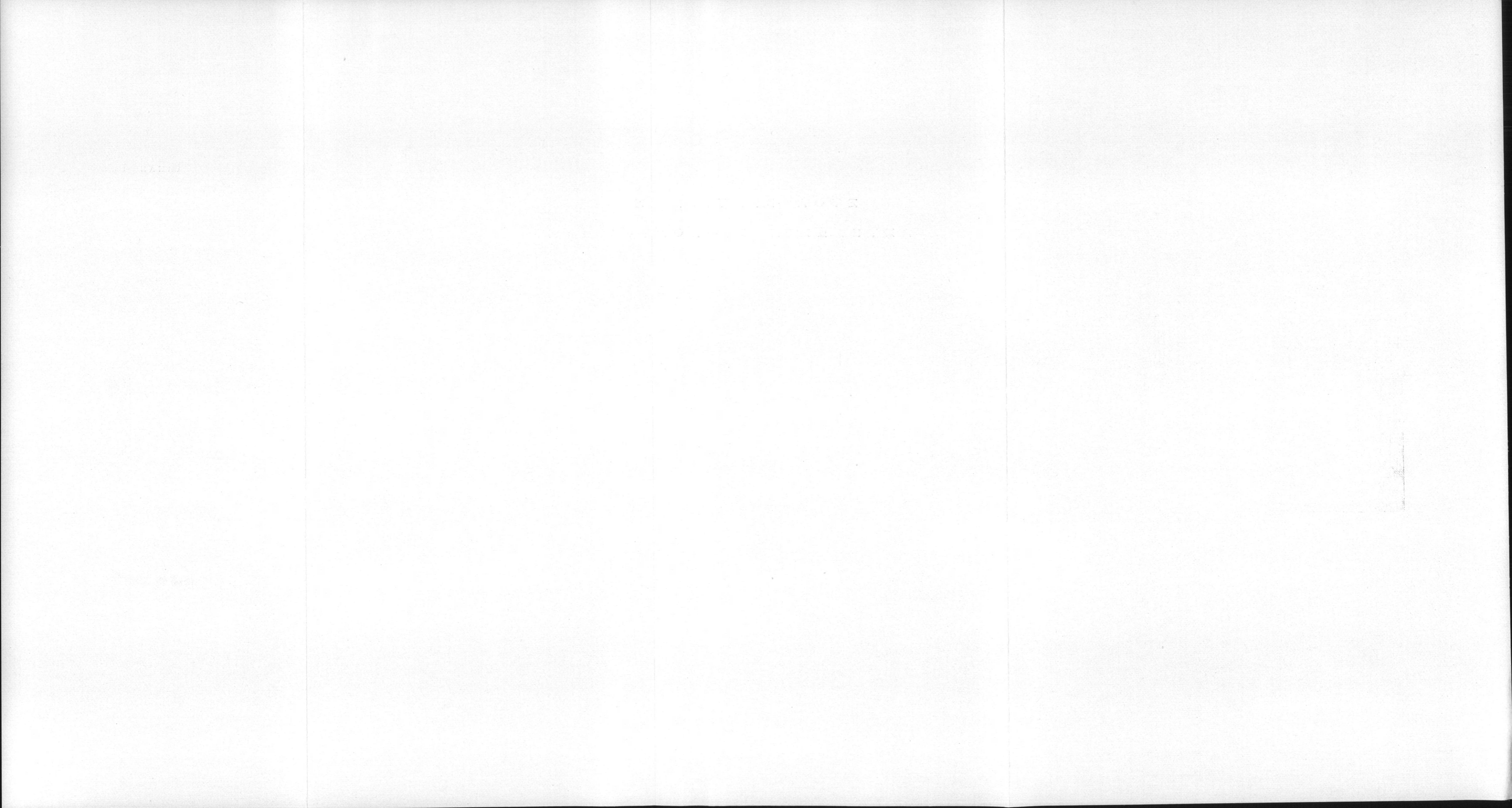
Δι' ἐπιστημονικὰς διαλέξεις γενομένας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐταιρείας ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ αὐτῆς ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία χάριν προβολικῶν πλακῶν καὶ ἐκτυπώσεως προσκλήσεων δρχ. 10.500.

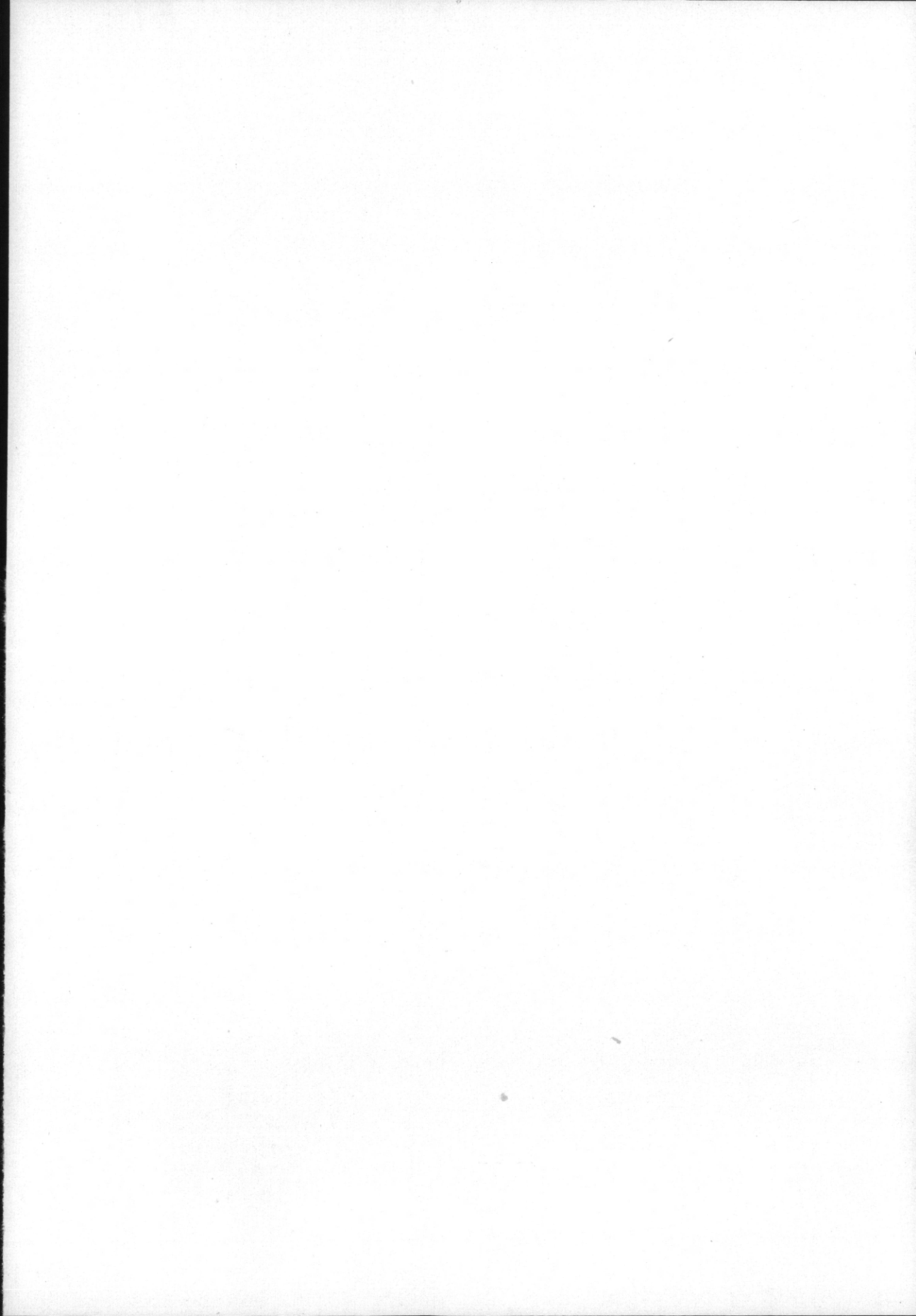
Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὸ 1961 συνεχίσθη ἡ ταξινόμησις καὶ ἀποδελτίωσις τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας (ἐγγράφων, φωτογραφιῶν, ἐνταλμάτων) διὰ συνεργείου ἐξ εἰδικευμένων ἐπιστημόνων. Χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐδαπανήθη ἐφέτος τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 58.099.

ΣΤΟΑ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΙΟΝΟΣΤΟΙΧΙΑΣ

1 0 1 2 3 4 5

Τυπογρ. ΕΣΤΙΑ - Β. Καργαδόφη Μαυρομιχάλη 134 - 'Αθήναι
Μεταλλογραφήματα : Ε. Χαλκιάπουλος & Υἱός Ο.Ε. - 'Αγ. Μάρκου 14

1962

